

Nosyon

Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi

International Journal of Society and Culture Studies

ISSN 2667-5951

2024 Yaz
Sayı 13
Summer / Issue 13

Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kùltür Çalışmaları Dergisi
Nosyon: International Journal of Society and Culture Studies

Hakemli Elektronik Dergi
Refereed Electronic Journal

Dizinlenme Bilgileri / Indexed by: İdeal Online, ROAD, ASOS İndeks, ResearchBib, CiteFactor, DRJI,
EuroPub

Yaz / Summer 2024

Sayı 13 / Issue 13

ISSN: 2667-5951

Baş Editör / Editor-in-Chief

Doç. Dr. Öğr. Üyesi Ufuk Bircan, ufuk.bircan@gmail.com, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Editör / Editor

Öğr. Gör. Dr. M. Nedim Çağlar, nedim.caglar@hbv.edu.tr, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Alan Editörleri / Section Editors

Prof. Dr. Oğuzhan Durmuş, oguzdur@gmail.com, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Doç. Dr. Bahar Kayıhan, bahar.kayihan@hbv.edu.tr, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Barış Çağırkan, bcagirkan@gmail.com, İzmir Demokrasi Üniversitesi

Doç. Dr. Bilge Narin, bilge.narin@hbv.edu.tr, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Yonca Altındal, yoncaaltindal@balikesir.edu.tr, Balıkesir Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Arda Umut Saygın, ardaumutsaygin@hotmail.com, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Erhan Hancıgaz, erhanhancigaz@gmail.com, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Elçin As, elcin.akcora.as@ege.edu.tr, Ege Üniversitesi

Dr. Rūta Sutkutė, ruta.sutkute@ehu.lt, European Humanities University

Dr. Zafer Demir, zaferdemir1919@hotmail.com, Ankara Üniversitesi

Arş. Gör. Ayşe Kübra Birey, ayse.birey@hbv.edu.tr, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Arş. Gör. Demet Fırat, demetfirat14@gmail.com, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Arş. Gör. Feyyaz Fırat, feyyazfiratt@gmail.com, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Arş. Gör. Nurgül Akdoğan, nurgul.akdogan@hbv.edu.tr, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doktora Öğrencisi Hasan Yurdakul, hasanyurdakull@hotmail.com, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Teknik Editör / Technical Editor

Öğr. Gör. Dr. M. Nedim Çağlar, nedim.caglar@hbv.edu.tr, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

İstatistik Editörü / Statistics Editor

Dr. Öğr. Üyesi Günal Bilek, gunalbilek@gmail.com, İzmir Demokrasi Üniversitesi

Yabancı Dil Editörü / Foreign Language Editor

Öğr. Gör. Hüseyin Kürşat Durmaz, hkursat85@hotmail.com, Bitlis Eren Üniversitesi

Son Okuyucu / Proof Reader

Dr. Öğr. Üyesi Arda Umut Saygın, ardaumutsaygin@hotmail.com, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah Özkan, abdullahozkan@istanbul.edu.tr, İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Alev Fatoş Parsa, alev.parsa@ege.edu.tr, Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Bünyamin Ayhan, bayhan@selcuk.edu.tr, Selçuk Üniversitesi

Prof. Dr. Cem Yaşın, cem.yasin@hbv.edu.tr, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Cengiz Anık, cengizanic61@gmail.com, Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Çağrı Eryılmaz, cagri.eryilmaz@bakircay.edu.tr, İzmir Bakırçay Üniversitesi

Prof. Dr. Enderhan Karakoç, enderhan@selcuk.edu.tr, Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Erdal Aksoy, eaksoy@ahbv.edu.tr, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Giray Saynur Derman, saynurb@marmara.edu.tr, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Gürcan Şevket Avcıoğlu, gsavcioglu@selcuk.edu.tr, Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Hamit Coşkun, hamitcoskun2000@ibu.edu.tr, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin Köse, huseyink180@yahoo.com, Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Sezgül, isezgul@aybu.edu.tr, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Luís Xabier Martínez Rolán, xabier.rolan@uvigo.es, Universidade de Vigo
Prof. Dr. Metin Kasım, mkasim@comu.edu.tr, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Nahide Konak, nahide.konak@ibu.edu.tr, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Nesrin Kalyoncu, kalyoncu_n@ibu.edu.tr, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Nesrin Kula Demir, dknesrin@aku.edu.tr, Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Nezhir Orhon, enorhon@anadolu.edu.tr, Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Sema Yıldırım Becerikli, becerikli@ankara.edu.tr, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar Sağlam, serdar.saglam@hbv.edu.tr, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Tamilla Abbashanlı-Aliyeva, t.aliyeva@alparslan.edu.tr, Muş Alparslan Üniversitesi
Doç. Dr. Anzavur Demirpolat, ademirpolat@gmail.com, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Banu Alan Sümer, banu.alansumer@idu.edu.tr, İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr. Cem Koray Olgun, colgun@adiyaman.edu.tr, Adıyaman Üniversitesi
Doç. Dr. Kemal Avcı, kavci@kastamonu.edu.tr, Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Kerem Özbey, ozbey-kerem@artvin.edu.tr, Artvin Çoruh Üniversitesi
Doç. Dr. Morano Fuduric, mfuduric@efzg.hr, Zagreb Üniversitesi
Doç. Dr. Natalija Konovalova, natalija.konovalova@riseba.lv, Riga Uluslararası Ekonomi ve İşletme Yönetimi Okulu
Doç. Dr. Yener Lütfi Mert, ylmert@hotmail.com, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elif P. Devrani, posos@tau.edu.tr, Türk-Alman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zuhâl Güler, zuhalguler69@hotmail.com, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Fritz Kohle, fritz@fritzkohle.com, University of Edinburgh

Yayıncı (Publisher): Prof. Dr. Himmet Hülür

İçindekiler / Contents

Editörden	i
From the editor	iii
Araştırma makaleleri / Research articles	
Walter Benjamin'in aura kavramı üzerinden sanat ve politika ilişkisi	1-18
The relationship between art and politics through Walter Benjamin's concept of aura <i>Nurcan Usta</i>	
Dijital izlerde #yapayzekâ: Yapay zekâ algılarının ağ analizi	19-34
#artificialintelligence in digital traces: Network analysis of artificial intelligence perceptions <i>Cevat Sercan Özer</i>	
The concept of smartwar: A theoretical framework	35-57
Akıllı savaş kavramı: Teorik bir çerçeve <i>Orkun Öz , Aslıhan Ünal</i>	
Disiplinlerarası bir olgu olarak ahşapseverlik	58-73
Woodloversness as an interdisciplinary phenomenon <i>İlker Usta</i>	
Modernite süreci ve bir meta olarak reklam: Göstergebilimsel bir analiz	74-91
The process of modernity, and advertising as a production: A semiotic analysis <i>Oğuzhan Şenel</i>	
Ütopya ve ceza: Thomas More'un ceza eleştirisi	92-103
<i>Utopia</i> and punishment: Thomas More's critique of punishment <i>Zeki Aktaş</i>	
Sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı üzerine sosyoloji alanında hazırlanan lisansüstü tezlerin analizi	104-118
Analysis of postgraduate theses prepared in the field of sociology on social media, social networking and social networking sites/Networks <i>Özge Çelik</i>	
Seküler akılla dindar akıl arasında milliyetçilik (Türkiye perspektifi)	119-130
Nationalism between secular intelligence and religious intelligence in Turkey (the perspective of Turkey) <i>Samet Ünlü</i>	
Türkiye toplumunda evlilik ve aile: Sosyolojik-psikolojik perspektiften yakın ilişkiler	131-153
Marriage and family in Turkish society: Close Relationships from a sociological-psychological perspective <i>Arif Akbaş</i>	

Editörden

Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi olarak altı yıl önce çıktığımız akademik yayın yolcuğumuzda, farklı disiplinlerin patikalarında başlayan ve sonunda kültürel üretim kavşağında birleşen akademik çalışmaları arşivimize katarak yolda olmaya devam ediyoruz.

Nosyon olarak 13. sayımızda da toplum ve kültür alanında disiplinlerarası ufku tarayan yayın misyonumuzu yerine getirdik. Bu sayımızda da farklı disiplinlerdeki araştırmacıların makalelerine yer verdik. Kısaca bu çalışmaları, değerlendirmeye aldığımız perspektiften okuyucularımıza takdim edecek olursak:

İlkin *Nurcan Usta*'nın, Walter Benjamin'in dertlerinin sinesindeki “sancılı” dönemlerinin yekûnunu ihtiva eden “aura” kavramı nazarından, onun düşün evrenindeki sanat ve politika perspektifine ilişkin keyifle okunan makalesiyle başlıyoruz.

İkinci olarak, son zamanlarda teknolojik gelişmelerin kasırgasının merkezindeki “yapay zekâ” kavranma ilişkin “kullanıcı” algısını, bir sosyal ağ platformu olan X'teki izlerinden anlamaya çalışan *Cevat Sercan Özer*'in, kullanıcının “büyük veri” içine nakşettiği izlerin peşine düştüğü makalesiyle “büyük veri” kavramı üzerine düşünme imkânı buluyoruz.

Üçüncü olarak, yapay zekâ kavramının atmosferine giren okuyucumuzu bu kez, *Orkun Öz*'ün ve *Aslıhan Ünal*'ın “savaş” kavramıyla ilgisinde ele aldığı “yapay zekâ” kavramı üzerindeki odağı, “akıllı savaş” kavramı bağlamında *insansız hava araçları, akıllı silahlar, robot askerler* gibi araçların kullanımı perspektifine yönlendirdiği makalesiyle baş başa bırakıyoruz.

Dördüncü olarak, baş döndürücü teknolojik gelişmeler içinde yaşadığımız günümüzde, ulus sınırlarını aşan ve evrensel kültürün ortak “metası” olarak gördüğü ahşabı, doğada olmanın özünü bir “içgüdü” gibi taşıyan insanın içindeki “ahşapseverlik” hissiyle inceleyen *İlker Usta*'nın, bize “doğa” kavramını hatırlattığı makalesiyle okuyucumuzu doğaya davet ediyoruz.

Beşinci olarak, modernitenin yarattığı üretim ekonomisindeki “meta” üretiminin devamı için gereken “tüketimi teşvik” etmek amacıyla, reklamın bir “meta” olarak üretim sürecini ve bu kısır döngünün insanlar üzerindeki etkisini uluslararası medyadaki reklam örnekleri üzerinden göstermeye çalışan *Oğuzhan Şenel*'in makalesiyle ilgimizi yeniden iletişim alanına çeviriyoruz.

Altıncı olarak, teknolojiadaki kıyamet senaryolarına aşına olduğumuz zamanımızda, filozof-kralların bir gün erişmeyi tahayyül ettikleri ideal dünya tasavvuru olarak “ütopya” kavramını, Thomas More'un, toplum ile birey arasındaki ilişkiye “ceza” kavramı üzerine eleştirel bakışına vurgu yaparak bizi 16. yüzyıla götüren *Zeki Aktaş*'ın makalesiyle felsefeye olan ihtiyacımızı ikrar ediyoruz.

Yedinci olarak, *Özge Çelik*'in, gündelik yaşamın çoğunluğunun sosyal ağlar üzerinde yaşandığı günümüzde, üniversitede bu alanda yapılan yüksek lisans tezlerinde işlenen konulara ilişkin bir analiz yaptığı makalesine, yeni yüksek lisans öğrencilerine bir kılavuz olması temennisiyle yer veriyoruz.

Sekizinci olarak, toplumumuzda güncelliğini koruyan "seküler" ile "dindar" nitelermeleri arasındaki çatışmaya, "Türk milliyetçiliği" perspektifinden bakan *Samet Ünlü*'nün makalesiyle yeniden göz atıyoruz.

Son olarak ise, *Arif Akbaş*'ın, mesafelerin hızla aşıldığı ve zamanın ağırlığını kaybettiği teknoloji-odaklı şekillenen post-modern çağdaki yaşamda “evlilik” ve “aile”

kavramlarının Türkiye'deki değişimi üzerine bir bakış attığı makalesiyle sayımızın kapağını kapatıyoruz.

Yukarıda mukaddimemiz de gösteriyor ki, okuyucularımızı bu sayımızda da farklı alanlardan bilimsel çalışmalarla farklı patikalarda bir okuma yolculuğuna çıkarmış olduğumuzu umuyoruz. Böylece, Nosyon'un misyonuna sadakatle ilerlediğimizi yeniden göstermekten memnuiyet duyuyoruz.

Bitirirken; bu gururun paydaşları olan, bu sayımıza çalışmalarıyla katkı sunan yazarlarımıza, makalelerin değerlendirme sürecinde bize bilgileriyle, emekleriyle ve dahası zamanlarını vererek destek olan alan editörlerimize ve kör hakemlik ilkesi gereği adlarını zikredemediğimiz hakemlerimize şükranlarımızı sunarız.

Sosyal bilimler alanında farklı disiplinlerdeki akademik yazılarıyla *Nosyon*'un kültürel üretim "aura"sına katılmak isteyen müstakbel yazarlarımızı yeni sayılarımıza davet ederiz. Yeni sayımızda yeni patikalar bulmak dileğiyle...

M. Nedim Çağlar – Editör

From the editor

In our journal "Nosyon: International Journal of Societal and Cultural Studies", we continue our academic publishing journey that we started six years ago by adding to our archive academic studies that started on the paths of different disciplines and finally converged at the crossroads of cultural production.

As *Nosyon*, in our 13th issue, we fulfilled our publishing mission of scanning the interdisciplinary horizon in the field of society and culture. In this issue, we have included articles by researchers from different disciplines. Let us present these studies to our readers from the perspective we have taken into consideration:

We begin with *Nurcan Usta's* delightful article on the perspective of art and politics in Walter Benjamin's universe of thought through the concept of "aura," which contains the sum total of his "painful" periods in the bosom of his troubles.

Secondly, we have the opportunity to reflect on the concept of "big data" with the article by *Cevat Sercan Özer*, who tries to understand the "user's" perception of "artificial intelligence", which is at the center of the hurricane of recent technological developments, through its traces on X, a social networking platform, and follows the traces that the user engraves in "big data".

Third, we have entered the atmosphere of the concept of artificial intelligence, with the article by *Orkun Öz* and *Aslıhan Ünal*, which shifts the focus from the concept of "artificial intelligence" in relation to the concept of "war" to the perspective of using tools such as unmanned aerial vehicles, smart weapons and robot soldiers in the context of the concept of "smart war".

Fourthly, we invite our readers to nature with an article in which İlker Usta, who examines wood, which he sees as a common "commodity" of universal culture that transcends the borders of nations in today's world where we live in dizzying technological developments, with the feeling of "wood-loving" in humans who carry the essence of being in nature like an "instinct", reminds us of the concept of "nature".

Fifth, we turn our attention back to the field of communication with *Oğuzhan Şenel's* article, which attempts to show the production process of advertising as a "commodity" and the effect of this vicious circle on people through examples of advertising in international media in order to "encourage consumption" necessary for the continuation of "commodity" production in the production economy created by modernity.

Sixth, at a time when we are familiar with apocalyptic scenarios in technology, we affirm our need for philosophy with *Zeki Aktaş's* article, which takes us back to the 16th century by emphasizing the concept of "utopia" as the ideal world that philosopher-kings envisioned to reach one day, and Thomas More's critical view of the relationship between society and the individual through the concept of "punishment".

Seventh, we present *Özge Çelik's* article, which analyzes the topics of master's theses in this field at the university, with the hope that it will be a guide for new master's students in today's world, where most of our daily lives are lived in social networks.

Eighth, we revisit the conflict between "secular" and "religious" characterizations, which remains topical in our society, with an article by *Samet Ünlü*, who looks at it from the perspective of "Turkish nationalism".

Finally, we close this issue with *Arif Akbaş's* article on the evolution of the concepts of "marriage" and "family" in Turkey in the postmodern age, a technology-driven age in which distances are quickly bridged and time loses its meaning.

As our introduction above shows, we hope that in this issue we have taken our readers on a reading journey along different paths with scholarly studies from different fields. We are pleased to show once again that we are faithfully carrying on the mission of *Nosyon*.

Finally, we would like to express our gratitude to our authors, who are the stakeholders of this pride, who contributed to this issue with their works, to our field editors, who supported us with their knowledge, their work and, moreover, their time during the evaluation process of the articles, and to our referees, whose names we cannot mention due to the principle of blind refereeing.

We invite our future authors, who want to join the "aura" of *Nosyon*'s cultural production with their academic writings in various disciplines in the field of social sciences, to our new issues. We hope to find new ways in our new issues...

M. Nedim Çağlar – Editor

Walter Benjamin'in aura kavramı üzerinden sanat ve politika ilişkisi

Nurcan Usta*

Öz

Bu çalışmada, Walter Benjamin'in düşüncesinin kavramsal temelleri ve metodolojik bağlamı genel hatlarıyla ele alınacak, "aura" kavramı üzerinden sanat ve politika ilişkisi incelenecektir. Benjamin, eserlerini sistematik bir şekilde yazmamıştır ve çizgisel olmayan, mozaiğin parçaları şeklinde denilebilecek bir anlatısı vardır. Yazdığı metinlerin fragmanlardan oluşması, alıntılardan sıkça yararlanması, montaj yöntemini kullanması, kavramlar üzerinde dönemsel olarak farklı formülasyonlar geliştirmesi düşüncelerinin kavranmasını zorlaştırabilmekte ve yeni bir tür okumayı talep etmektedir. Benjamin, *Pasajlar* projesinde modern yaşamın toplumsal ve kültürel görünümünü inceleyerek, modernitenin özgül karakteristiklerini ve bunun sonucunda ortaya çıkan avangart pratikleri açıklama çabası içerisine girer. Toplumu ve kültürü anlamak için 19. yüzyılın Paris'inde kapitalizmin ve endüstrileşmenin yükselişinin en belirgin olduğu döneme odaklanır. Bu dönemde, toplumsal deneyim ve iletişim biçimlerinde, sanatta, teknolojiye ne gibi değişiklikler olduğunu analiz etmeye çalışır. Teknik yeniden üretim sanatı nasıl kökten değiştirdiğini, faşizmin ve kapitalizmin bu gelişmelere nasıl tepki verdiğini ve sanatın yıkıcı bir mekanizma olarak özgürleştirici potansiyelini inceler. Benjamin, "aura"yı tanımlamak için farklı zamanlarda çeşitli formülasyonlar geliştirmiştir. Bu nedenle, "aura" teorisi belirleyici bir döneme ulaşmadan önce farklı biçimler alır. Benjamin'e göre teknik yeniden üretim, sanat eserlerinin ritüelden özgürleşmesine ve politik bir boyuta taşınmasına olanak tanımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Walter Benjamin, Pasajlar, aura, sanat, politika

The relationship between art and politics through Walter Benjamin's concept of aura

Abstract

In this study, the conceptual foundations and methodological context of Walter Benjamin's thought will be discussed in general terms, and the relationship between art and politics will be analyzed through the concept of "aura". Walter Benjamin did not write his works in a systematic way and his narrative is non-linear, which can be described as fragments of a mosaic. The fact that his texts are composed of fragments, that he makes frequent use of quotations, that he uses the method of montage, and that he develops different formulations on concepts periodically can make it difficult to comprehend his thoughts and demand a new kind of reading. In *"The Arcades Project"*, Benjamin analyzes the social and cultural appearance of modern life and attempts to explain the specific characteristics of modernity and the resulting avant-garde practices. In order to understand society and culture, he focuses on the period when the rise of capitalism and industrialization was most evident in Paris in the 19th century. In this period, he tries to analyze what changes took place in the social experience and forms of communication, in arts, and in technology. He examines how technical reproduction radically changed art, how fascism and capitalism reacted to these developments, and the liberating potential of art as a subversive mechanism. Benjamin developed various formulations to define "aura" at different times. Therefore, the theory of aura takes different forms before reaching a decisive epoch. According to Benjamin, technical reproduction allows artworks to be liberated from ritual and to take on a political dimension.

Keywords: Walter Benjamin, The Arcades, aura, art, politics

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, e-posta: nurcanustaa@gmail.com, ORCID-ID: 0000-0002-0594-548X

Giriş

Walter Benjamin'in çalışmalarında ortaya koyduğu kavramları anlamının en uygun yollarından biri, öncelikle onun entelektüel biyografisini, metodolojisini ve düşünce yapısını incelemektir. Başka bir deyişle, yapıtlarını incelerken Benjamin'in hayatından ve yöntemlerinden yola çıkarak yapılan değerlendirmeler, metinlerin içerdiği anlamları daha iyi anlamamıza olanak sağlayabilir. Benjamin'in çağın meselelerini kavrayış biçimi, hiçbir geleneğe bağlı olmaması, gelenekten yabancılaştırması ve yaşamı boyunca bağımsız durmak istemesi çağdaşlarından farklı bir yönünü ortaya koymaktadır.

Adorno'ya göre, Benjamin'in yaşadığı dönemdeki tarihsel felaketler, onun yazılarının bir bütünlük çerçevesinde olmasını engellemiş ve sadece sonraki yıllarda yoğunlaştığı ana tasarımını değil, tüm felsefesini parçalı olmaya zorlamıştır (Adorno, 2004, s. 31). Benjamin çağdaş postmodernistler gibi ilerleme kavramını ve düz bir çizgi olarak tarihi reddederken, tarihin kültür çalışmalarındaki konumunu daha da güçlü bir şekilde savunmuştur. Bu nedenle, melankolisi ve intiharı sadece biyografik notlar değildir (McRobbie, 1992, s. 168).

Benjamin'in düşünceleri birbirinden farklı kaynaklardan ve durumlardan beslenmektedir. Kişisel dostlukları ve onlarla yaptığı fikir paylaşımları da onu besleyen kaynaklar arasındadır. Benjamin'in düşünsel yapısı, unsurların çözümlenmesini tek tek gerçekleştirerek, olayın bütününe görmeye çalışan bir yapıdır. Yapıtlarındaki yöntemde, genel olanı tikelde yansıttığını görebiliriz.

Gürbilek (1993), Benjamin'in sistematik düşünen bir yazar olmadığını belirtmektedir. Onun zihni, nesnelere çözümleyen, olgular arasında neden-sonuç ilişkisi kuran bir yapıda değildir. Tarih olgusuna, kavramların gücünden ziyade yaşantının ışığında bakmaktadır. Metinlerinde çeşitli bilgi türleri ve düşünce sistemleri, doğruya ulaşmak için aşılması gereken birer sistem olarak değil, birer iz olarak var olmaktadır. Nesnelere bütünlük sağlayan soyutlamalardan ziyade nesnelere arasındaki yakınlaşmalara, birikmelere önem verir. Nesnelere, olgu ya da fikirleri aralarındaki ilişkileri kurmadan bir araya getirmektedir. Fakat bunları bir araya getirme isteğinin ardında bir umut taşımaktadır: Yeni bir kurgu kapsamında bu izler hiçbir yoruma ya da açıklamaya ihtiyaç duyulmaksızın birbirine ışık tutabilir. Bu şekilde, nesnelere kavramların aracılığı olmadan kendilerini ifade edebilir, geçmişin ya da metnin kendisi konuşabilir.

Benjamin'in tarihsel madde anlayışı, egemen sınıfların kendilerinden öncekilerinin mirasçısı olduğu, ancak ezilen sınıfların önceki kuşaklardan devraldıkları ve gelecek kuşaklara aktaracakları bir kültür mirasının olmadığı fikrine dayanmaktadır. Onlar için kültür, yalnızca bir yıkıntıdır. Tarihsel materyalist, kültürün sürekliliğini sağlayan değerler yerine, tüketilmiş ve bir kenara atılmış nesnelere izini sürer. Hedefi, "tarih imgesini, tarihin en silik nesnelere, artıklarında bulmaktır" (Gürbilek, 1993). Bu nedenle, Benjamin, düşünsel ve yazınsal pratiğinin bir parçası olarak gerçekliğe ilişkin notlar alarak caddelerden, mağazalardan, modadan, dünya sergilerinden, panoramalardan, çeşitli aydınlatma tekniklerinden, reklamdaki, fahişelikten, koleksiyonculardan, boş zamandan, kumarbazlardan ve "flanör"den ilham alır (Tiedemann, 2011, s. 13). Benjamin'e göre bireydeki rüya ile kolektiftaki tarih arasında paralellik söz konusudur. Dolayısıyla, on dokuzuncu yüzyıl Paris'inin pasajlarında, o dönemin kolektif düşünceden kaynaklanan üretiminin örneğini görür.

Koleksiyonculuğa, alıntılara ve montaj tekniğine düşkün olan Benjamin, *Pasajlar* yapıtında geliştirdiği yöntemi şu şekilde açıklar: "Bu projenin yöntemi edebi montaj. Bir şey söylemem gerekiyor. Yalnızca göstermeliyim. Ne parlak üslup oyunlarına başvuracağım ne de hazineden herhangi bir şey çalacağım. Yalnızca artıklar, yalnızca çöp; ki onları da tarif etmeyip yalnızca sergileyeceğim" (Gürbilek, 1993). Gerçeküstücülerin yaptığı gibi Benjamin de tarihin portresini gerçekliğin en önemsiz temsillerinde, kırıntılarında yakalamak zorundaydı (Arendt, 1968, s. 11).

Fragmanlar şeklinde yazdığı “19. Yüzyıl’ın Başkenti Paris” makalesinde *Pasajlar, Panoramalar, Dünya Fuarları, İç Mekân, Baudelaire ya da Paris’te Caddeler ve Haussmann* fragmanları yer almaktadır. Modern yaşam tarzının belirginleştiği bu dönemde, Paris’in bir yaya kentine dönüşme sürecini, pasajları, kafe ve caddeleri, “flâneur”lüğü ele almıştır. Bu metinlerde, 19. yüzyılın kültürel dünyasını, o yüzyıla ait temel olgu ve nesnelere Paris somutluğunda göstermeye çalışmıştır. Kentleşme süreci, meta fetişizmi, modern yaşam ve yeni deneyimlerin belirginlik kazandığı bu dönemi bütün yönleri ile ele almaktadır.

Pasajlar, iç mekânlar, sergi salonları, edebiyat ekleri, reklam grafiği, fotoğrafçılık, bulvarlar gibi fantazmagorinin parçaları olan yenilikler ile kitle toplumunun yükselişinin başladığı dönemi çizgisel olmayan bir anlatımla göstermektedir. Benjamin’in 19. yüzyıl düşüncesine en büyük katkılarından biri değersiz gibi görünen çöp veya paçavra olarak kenara atılan şeylerin tarihsel önemine vurgu yapmasıdır. Bu nedenle, tarihin daha önce dikkate alınmamış, fark edilmemiş ve değer verilmemiş alanlarını ortaya çıkarmayı ve göstermeyi amaçlıyordu. Çalışma, kapitalizmin kapsamlı ve bütüncül bir görünümünü ortaya koymak, dikkatlerden kaçan ayrıntıları görebilmek, bir bağlam içerisinde sergilemek, kentin ve dönemin tümel görünümü ile ilgili bilgi vermek gibi özelliklerinden dolayı kültürel tarih açısından önem taşımaktadır.

19. yüzyılda biçimlenmeye başlayan modern yaşam ve toplumsal yenilikler, sanat üretimini, sanatı alımlama ve deneyimleme biçimini değiştirmiştir. Benjamin, “Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilebildiği Çağda Sanat Yapıtı” makalesinde ise, “aura” kavramından bahsetmektedir. Makalede ele alınan “aura” kavramı, sanat kuramı açısından önem taşımaktadır. Bu çalışmada, sanat yapıtının teknik gelişmelerle değişen değerini irdelemenin yanı sıra, kapitalist üretim tarzını ve politikanın estetize edilmesi bağlamında sanat yapıtını ele almıştır. Benjamin, faşizmin ortaya çıkışını ve politikayı estetize etme çabalarını 19. yüzyılda biçimlenen modern yaşamla bağlantılı olarak okumaktadır. Makalenin yazılmasının sebeplerinden biri, savaşın estetik anlamda yüceltilmesine, yani politikanın estetize edilmesine karşı çıkma gayretidir. Benjamin, politikanın estetize edilmesine karşı, sanatın politikleştirilmesini önermektedir.

Bu çalışmada, *Pasajlar* yapıtı çerçevesinde modern yaşamın toplumsal ve kültürel görünümü incelenecektir. Daha sonra, Benjamin’in ortaya koyduğu “aura” kavramı üzerinden sanat ve politika ilişkisi tartışılacaktır.

1. Bireyin deneyim pratiklerini değiştiren modernite

Benjamin’in tarih anlayışı, *Pasajlar* projesinin temelinde yatan yapıdır. Benjamin, geleceğe bugünden bakmak yerine, bugünü geçmişe bakarak görmeyi ve ortaya çıkarmayı amaçlayan bir anlayışa sahiptir. Benjamin, ilerlemeci tarih anlayışını reddetmektedir. Ona göre tarih kendini bize imgeler biçiminde gösterir ve materyalist tarihçi modern kentte geçmişin imgelerini arar. Tarihsel nesne, geçmişten gelen ve şimdiki zaman bir düş gibi geri dönen bir imge biçimini alacaktır. Dolayısıyla tarihçi, bir psikanalist gibi kolektifin ürettiği imgeleri analiz etmek görevi üstlenmektedir. Çünkü, kolektif bilinçdışının geçmiş imgesi kavranmalı, analiz edilmeli ve şimdiki zamanda bilince sunulmalıdır. Böylece, tarihsel bilinç bir uyanışla başlayacaktır.

Benjamin tamamlamadığı *Pasajlar* projesinde, 19. yüzyılı kapanmış, geçmişe karışmış bir dönem karakterinden kurtaracak bir yöntem önermektedir. Bu yöntem, üretim araçları ve sosyal yapıyı, yüzyılın görüntüsünü, nesnelere ve somut görüngüler çerçevesinde bir düş yorumcusu gibi ele almaktır. “Bu dönemin üretim araçlarının ve yaşam biçimlerinin anlamı, yalnızca buldukları yerle, egemen üretim düzeninin içindeki konumlarıyla sınırlı değildi; Benjamin, onlarda aynı zamanda düş görerek kendi tarihsel sınırlarını aşan ve bugüne uzanan bir kolektif bilinç dışının görüntü imgesini görüyordu” (Tiedemann, 2011, s. 15).

Pasajlar yapıtı, Benjamin'in 1927'de yazmaya başladığı öldüğü yıl olan 1940'a kadar üzerinde çalıştığı projesi ve başyapıtıdır. Rolf Tiedemann *Pasajlar* yapıtı için "eğer bitirilebilseydi, 19. yüzyıla ait materyalist bir tarih felsefesi niteliğinde olacaktı" demiştir. Benjamin, bu projeyi *Tek Yön* eserinin bir devamı olarak nitelendirirken, özellikle *Tek Yön*'deki özdeyiş formlarından ziyade, bu özdeyişlerin somutlaştırıldığı şekillere odaklanmaktadır. *Tek Yön*'deki yer yer çocukların oyunları için ve bir yaşam konumu için ortaya çıkan, en uç noktadaki somutluk, bu defa "bir çağ" için ele alınacaktır (Tiedemann, 2011, s. 10-13).

Tek Yön (Benjamin, 2002) yapıtında, rüyalardan ve iyileştirici olan uyanıştan, 19. yüzyılın ikinci yarısındaki mobilya tarzının tasvirinden, posta pullarından, çocuk oyuncaklarından, Alman enflasyonundan, konuşma hürriyetinin kaybolmasından, konut darlığından ve ulaşımın pahalılaşması gibi hareket özgürlüğünü ortadan kaldıran durumlardan, reklamlardan, yazma eyleminden bahsetmektedir. Burada, fragmanlar şeklindeki anlatısını zaman ve mekân çerçevesinde hissettirmeye çalışmaktadır. Adorno (2004, s. 28), *Tek Yön*'ün, Benjamin'in ilk yazılarından biri olarak, onun yazmayı tasarladığı modernizmin en eski tarihiyle bağlantılı olduğunu söylemektedir.

Pasajlar, Benjamin için modernitenin ilk formu olarak görülmekteydi. Bir yüzyıldan diğerine geçerken daha belirgin bir şekilde ortaya çıkacak olan davranış biçimleri -dikkat dağıtma, meta gösterisiyle baştan çıkarma, boş zaman etkinliği olarak alışveriş, kendini sergileme- kent yaşamında pasajlar aracılığıyla gözlemlenmekteydi (Leslie, 2007, s. 84). *Pasajlar* yapıtında, Paris'in yapısından, pasajların cam ve demir ağırlıklı olan mimari yapısından, sanat yapıtının aurasını kaybetmesinden, sanatın tüccarın hizmetine girmesinden, gazetelerden, sansasyon haberciliğinin başlangıcından, dünya fuarlarından, politikanın estetize edilmesinden, fantazmagoriden bahsederken kapitalizmin yükselişini çizgisel olmayan bir anlatımla göstermektedir.

Paris pasajlarının büyük bir kısmı, 1822 yılını izleyen on beş yıl içerisinde inşa edilmiştir. Benjamin, pasajların oluşumu için iki koşulun gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Birinci koşul, tekstil ticaretinin artması ve yoğunlaşmasıdır. Pasajlar, lüks mal ticaretinin önemli merkezlerinden biridir. Vitrinlerin cazip hale getirildiği ve malların sergilendiği bu alanlarda, sanat da tüccarın hizmetine sunulmuştur (Benjamin, 2011, s. 87-88). Paris'in alışveriş açısından canlı semtlerinde, dükkânlar, mağazalar ve kafelerin içinde yer aldığı büyük çarşı binalarının kıyısına, dükkanları içeride bırakacak şekilde uçları sütunlarla desteklenen üstü kapalı gezinti mahalleleri olarak pasajlar, dönemin en önemli yeniliklerinden biridir (Oskay, 2014, s. 189).

Demir konstrüksiyonun kullanılmaya başlanması ise pasajların oluşmasının ikinci etkenidir. Kökeni Fransız Devrimi'nin peşi sıra gelen savaşlarda bulunan mühendislik kavramı kendini kabul ettirmektedir; Güzel Sanatlar Okulu ile Politeknik Okulu arasındaki kavgalar da böylece başlamıştır (Benjamin, 2011, s. 88). Demirin yapılarda kullanılması mimarlığı sanatın dışına taşıırken, benzer durum resim sanatında panorama resimleri açısından da geçerli olmuştur. Panorama resimleri, pasajların yükselmesi ile yaygınlaşmıştır. Resimde panorama görüntüsü, kendisini, günün değişik saatleri, ayın yükselişi gibi detaylı manzara boyutlarında göstermektedir. Büyük bir çaba ve teknik el becerileriyle, doğanın eksiksiz bir biçimde taklit edilmesi amaçlanmaktadır. Yeni bir yaşam duygusunun ifadesi olan panoramalar, sanat ve teknik arasındaki ilişkiyi köklü bir değişime uğratmıştır (Benjamin, 2011, s. 90-92).

Paris, tüketime yönelten pasajları, Haussmann'ın inşa ettiği geniş caddeleri ve bulvarları ile büyük bir açık hava sanat galerisiymiş gibi manzaralar ve görüntülere açılan bir düzene sahip olmuştur. Bu tür fantazmalarla tanımlanan kent, meta tüketimine dayalı bir ekonomi sürdüren hayal dünyalarını yaratır. Bu yönüyle Paris, kitlelere peri masalında yaşıyormuş hissiyatı vermiştir. Dolayısıyla, pasajlar ve kentteki tüketim mekanları Benjamin

için kapitalizm ile düşler dünyası arasındaki ilişkiyi açığa çıkarır (Ferris, 2008, s. 116-117). Modaya uygun metaların edinilmesi, dikkat çekici bir şekilde sergilenmesi ve reklamının yapılmasıyla kendini gösteren tüketici kapitalizminin tarihsel gelişimi ve günümüzdeki üstünlüğü; meta formunun yayılması ve kaderi; buna ek olarak zamanın, mekânın, insan deneyiminin ve cinselliğin metalaşması, bunlar Benjamin'in çalışmalarında, özellikle 1920'lerin ortalarında başlayan Paris alışveriş pasajları üzerine giderek genişleyen araştırmasında merkezi temalar haline gelmiştir (Gilloch, 2002, s. 6).

19. yüzyılın büyüleyici Paris'i, sayısız göz ve mercek tarafından yansıtılır; kafelerde, vitrinlerde, bistrolarda ve yansıtıcı cephelerdeki aydınlatma efektlerinin kör edici parlaklığı, yolların asfaltının camı pürüzsüzlüğünde yoğunlaşır. Bu unsurlar, öznelere nesnelere olarak geri yansıtan ekranlar gibi işlev görür. Ayna görünümü sunan vitrinleriyle Paris'te, kalabalık kendi içinde bir gösteriye dönüşür ve kitle, üreticilerden çok metaya bağımlı tüketicilerden oluşan bir bütün olarak kendisini yansıtır. Üretim nesnelere yabancılaşan bu üreticiler, karmaşık değişim süreçlerine girerler. Vitrinler, bitmiş ürünlerin sonsuz meta zincirleri arasında, fiyat etiketleriyle, baştan çıkarıcı bir şekilde gülümseyen benliğin bir görüntüsünü yansıtır (Leslie, 2000, s. 103-104).

Modern kent önemli bir özelliği olarak dünya fuarlarında da benzer bir durum gözlemlenebilir. Dünya fuarlarının öncülüğünü yapan ilk ulusal endüstri fuarı, 1798 yılında Champs de Mars'ta gerçekleştirilmiştir. Benjamin'e göre "Dünya fuarları, adına mal denen fetişin hac yerleridir." 1855'te Taine, "Bütün Avrupa, malları görmek için yollara düştü" şeklinde yazar. Bütün Avrupa denildiğinde buna işçiler de dâhil edilmektedir. 1798 yılında düzenlenen bu fuar, işçi sınıfını eğlendirme amacıyla ortaya çıkmıştır ve ilk ulusal endüstri fuarı olarak işçiler için bir eşitlik şenliği haline gelmiştir. Bu dönemde henüz eğlence endüstrisi şekillenmemiştir (Benjamin, 2011, s. 94). Paris Dünya Fuarı, Benjamin için kapitalizm çağında sanat, teknoloji ve siyaset arasındaki ilişkiyi gösteren bir modeli temsil ediyordu.

19. yüzyılın sonlarında dünya fuarı yeni bir anlam kazandı. Yalnızca kitlelerin merakını uyandıran ütopyik bir masal ülkesi sağlamakla kalmadı. Birbirini takip eden her serginin, bir öncekinden daha anıtsal ve daha görkemli olarak, bu ütopyik hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik tarihsel ilerlemenin gözle görülür kanıtlarını sunmak amacıyla düzenlendi. Kentsel mekânın bu fiziksel dönüşümü, bir yüzyıl önceki burjuva aydınlanmasının ütopyik hayallerine maddi bir biçim kazandırdı (Buck- Morss, 1993, s. 310). Kapitalist kültürün aldatici görüntüsü, 1867 Dünya Fuarı'nda ihtişamlı bir şekilde sergilenir. Paris, modanın ve lüksün başkenti olduğunu kanıtlar. Dünya fuarları, malın kullanım değerinin arka plana atıldığı ve değişim değerinin ön planda olduğu bir çerçeve yaratmaktadır. İnsanın vakit geçirmek için içerisine daldığı bir aldatici görüntü oluşturmaktadır. Eğlence endüstrisi, insanın bir hayal dünyası, yanılsama ve fantazmagoriye girmesini kolaylaştırmaktadır. Bunun sonucu olarak da insan kendisine ve başkalarına yabancılaşarak, böyle bir dünyanın yaşamını yönlendirmesine bırakmış olur (Benjamin, 2011, s. 94-96). Benjamin'e göre tüm kültürel dışavurumlar, tüm toplumsal ve ekonomik yapı, "düşsel imgeler, fantazmagoriya; çünkü onlarda eski ve yeni, ayrımsız bir biçimde karışmış" görünmektedir (Witte, 2002, s. 144).

Simmel'in "Berlin Ticaret Fuarı" yazısının etkisi, Benjamin'in "XIX. Yüzyılın Başkenti Paris" yazısında belirgin bir şekilde gözlemlenebilir. Simmel (1991, s. 119), bu yazısında, meta fantazmagoriyasının önemli bazı özelliklerine değinmektedir. Ona göre dünya fuarları, bir toplumsallaşma biçimidir. Geniş bir yelpazede sunulan metalar ve farklı endüstriyel ürünlerin çeşitliliği karşısında, tek birleştirici ve renklendirici unsur eğlencedir. Sergideki çeşitli ürünlerin yakın mesafede bir araya getirilme şekli, kişinin algılarını adeta felce uğratar ve bellekte yalnızca "burada bulunmanın asıl amacı eğlenmektir" mesajını bırakır.

Modern kapitalist toplumlarda endüstriyel olarak üretilen kültürün aldatıcı ve fantazmagorik doğasını analiz edebilmek için tüketim toplumu teorilerine değinmek gerekmektedir. Benjamin'in kentsel alanlarda görselliğin önemini vurgulaması ve bunu meta fetişizmi bağlamında ele alması, Baudrillard'ın tüketim toplumuna dair analizlerinin bir öncüsü olarak görülebilir. Benjamin gibi, Baudrillard da tüketim toplumunda nesnenin sembolik değerinin ön plana çıktığını kabul etmektedir. Özne ve nesne arasındaki ayrım giderek belirsizleşmekte ve bu tür ilişkilere sembolik ve kültürel anlamları aracılık etmektedir. Dolayısıyla, Benjamin'in meta fetişizmi üzerine yaptığı vurgular, Baudrillard'ın tüketim toplumu analizlerinde derinleşmektedir.

Baudrillard'a göre tüketim, günümüzde yalnızca nesnelere sınırlı kalmayıp aynı zamanda toplum ve dünya ile kurduğumuz aktif bir ilişki biçimi olarak da değerlendirilmektedir. Nesnelerin sistemli bir gösterge statüsüne sahip olması, bireylerin kendileriyle ve çevreleriyle ilişkilerini de değiştirir. Bu ilişki, üretim düzeni tarafından belirlenir ve reklamlar, nesnelere kişisel ilişkilerin tüketim düzeniyle bütünleşmesi gerektiğini vurgular. Marx'ın analiz ettiği gibi, duygular, kültür ve bilgi gibi insana özgü güçler, üretim düzeninde birer mal haline gelir. Günümüzde arzular, kişisel hedefler, istekler ve ilişkiler, tüketilebilmek için nesnelere gibi somutlaşmak zorundadır (Baudrillard, 2008, s. 241-242).

Bu noktada, Bauman'ın modern toplumun bireyleri nasıl biçimlendirdiğine ilişkin görüşleri ve tüketim olgusuna dair yaklaşımı karşımıza çıkmaktadır. Bauman, *Akışkan Modernite* (2017) adlı eserinde, modern çağın durumunu ve yaşam biçimlerini anlamlandırmak ve betimlemek için akışkanlık metaforunu kullanır. Akışkan modernite sürekli değişimi, belirsizliği, sonu gelmeyecek bir süreci, tamamlanmamış olmayı, erişilmek istenen nihai bir amacın yoksunluğu ve böyle bir arzunun olmamasını ifade etmektedir. Ona göre, katılığı ifade eden ihtiyaç kavramı tüketim toplumunda yerini arzu etmeye bırakmıştır. Arzunun yapısı ise akışkan ve sonsuzdur. Akışkan modern toplum üyeleri birer üretici değil, tüketici olarak tanımlanabilir. Bireyler, kimlik arayışı, topluma aidiyet duygusu ve bireysel özgürlüğün bir ifadesi olarak tüketim faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler. Satın alınan şeyler ve semboller aracılığıyla saygınlık kazanma isteği içindedirler. Tüketim faaliyetinde bulunmak ise sürekli bir yarış içinde olmak demektir ve bu arketip günümüz toplumundaki bireyler için önem taşımaktadır.

Sürekli olarak bir tüketim halinde olmak, tıpkı Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* adlı distopyasında betimlendiği gibi eskimiş olandan kurtulmak, atmak ve yerine yenisini, iyisini ve en gelişmişini almak eğiliminde bir bağımlılık haline dönüşmüştür. Bauman'ın "akışkanlık" metaforu üzerinden değerlendirildiğinde, değişen iletişim kurma biçimlerinin süreksizlik duygusuna, yüzeyselliğe neden olduğunu; her tür derinlik imasından arınan bir iletişimsel pratiğin gündeme geldiğini ifade edebiliriz.

Bu konular çerçevesinde, metaların yoğun ve sürekli üretimiyle yakından bağlantılı olan moda olgusu da önem taşımaktadır. Benjamin, kapitalist modernitenin içsel dinamiklerini yansıtan bir fenomen olarak moda olgusuna odaklanmıştır. Moda, meta üretiminin sürekli yenilenme sürecinden kaynaklanan özne ve nesne arasındaki değişen ilişkiyi somutlaştırır. Metaların fantazmagorisi, moda aracılığıyla insan bedenine en yakın baskıyı yapar ve giyim, özne ve nesne, birey ve evren arasındaki sınırı bulanıklaştırır. Bu konumu, tarih boyunca taşıdığı sembolik önemi de açıklamaktadır (Buck-Morss, 1989, s. 97). Modanın en önemli özelliklerinden biri hafıza ile ilgili olumsuz etkisinin olmasıdır. Modernite, uçucu ve istikrarsız unsurların varlığını umutsuzca inkâr etmeye çalışırken, meta tüketimini artırarak insanların hafızasını bastırmaya çalışır. Benjamin'e göre moda, geleneğe karşı çıkmasına rağmen toplumsal unutmayı hızlandırır ve bu unutmaya üzerine temellenir (McRobbie, 1992, s. 162).

Simmel'in gözlemlediği gibi, moda sürekli olarak eski biçimlere döner ve modanın seyri bir çembere benzetilir. Geçmişteki Paris ve Pasajlar modası kısmen unutulmuş olabilir, ancak yeniden gözden düşmesine izin verilmemesi gerektiği ifade edilir. Moda, sürekli yeni kılıklara bürünmüş gibi görünse de aslında hep aynıdır ve bu onun fantazmagorik karakterini tanımlayan bir özelliktir. Moda, iki arzuyu tatmin eder: yüzeysel yenilik ve anlamsız farklılık arzusu ile tekrarlama arzusu, yani sadece "bir kez daha" olana duyulan istek. Modanın bu "sonsuz aynılığı", yeni olmayanın sıkıcılığı, uyuyan ve rüya gören kolektivitinin uykularını ölçen bir bıkkınlık ve bezginlik kaynağıdır (Gilloch, 2002, s. 128-129). Simmel'in döngüsellik gözlemi, Benjamin'in modernitenin sürekli yenilenme çabalarıyla toplumsal hafızayı nasıl zayıflattığını vurgulamaktadır.

Modanın sınıfsal bir niteliği olduğunu savunan Simmel'e göre, moda her zaman belirli bir sınıfın moda anlayışını yansıtır. Yüksek tabakanın modası, kendisini alt tabakaların modasından ayırarak sınıf farkını vurgular. Ancak alt tabakalar, yüksek tabakanın modasını benimseyip onu devralmaya başladığında, yüksek tabaka da bu modadan vazgeçer. Dolayısıyla moda, toplumsal eşitleme eğilimi ile bireysel farklılaşma ve değişim eğilimini bir araya getiren bir fenomen olarak görülür. Modanın tarihi, bu iki eğilimin bir araya gelmesiyle ortaya çıkar; yani, zamanın bireysel ve toplumsal kültür koşulları arasında giderek daha uyumlu bir denge oluşturma çabalarının bir yansımasıdır. Moda, bu dengeyi sağlama yolunda bir araç olarak işlev görür. Dolayısıyla, moda sadece içerikleri değil, aynı zamanda toplumsal süreçlerin şekillendirilmesinde de önemli bir rol oynar (Simmel, 2015, s. 114-115).

Tekrarın temsilcisi olarak moda, "ilerleme doktrini" gibi bir başka zamansal mistifikasyonla derinden bağlantılıdır. Metaların bolluğu ve bunların şehrin büyük mağazalarında, pasajlarında ve dünya fuarlarında giderek daha gösterişli bir şekilde sergilenmesiyle Paris kendisini teknolojik ilerlemenin, sermaye birikiminin ve modern, uygar burjuva yaşamının bir merkezi olarak konumlandırıyordu. Benjamin'e göre, bu tür gelişmeler gerçek insani özgürleşmenin veya aydınlanmanın değil, yeni bir aldatma ve tahakküm çağının kanıtıdır (Gilloch, 2002, s. 129).

Marx'ın teorik perspektifi doğrultusunda, metaların yanıltıcı görünümünü betimleyen "fantazmagorya" kavramı da bu bağlamda önemlidir. Fantazmagorya kavramını, metanın fetişizmi çerçevesinde okumak gerekmektedir.

Marx'ın *Das Kapital*'deki meta fetişizmi tartışmasında bahsettiği fantazmagorik makine, izleyicilerin gözleri önüne hayalet figürlerden oluşan bir geçit töreni yansıtan bir on dokuzuncu yüzyıl görsel gösterisidir. Bunu boyalı slaytları ters çevirerek yapar. İkna edici yanılsamalarının kaynağı öznel algı hatalarında değil -izleyiciyi aldatan göz değildir- sunulan gerçekliğin fenomenal biçiminde yatar. Fantazmagorik makine tarafından üretilen bu tür fanteziler ve yanılsamalar, gerçeğin bu tür kötüye kullanımları, insanların toplumsal dünyalarının içeriğini günlük olarak nasıl algıladıklarının bir provasıdır. (Leslie, 2000, s. 106)

Benjamin *Pasajlar* eserinde, *Kapital*'den metaların fetiş karakteri üzerine, değişim değerinin metaların değerinin kaynağını üretken emekte nasıl gizlediğini anlatan ilgili pasajları alıntılanmaktadır. Ancak, Benjamin'in odak noktası sermayenin ekonomik analizinden çok tarihsel deneyim felsefesi olduğundan, yeni kentsel fantazmagorinin anahtarı piyasadaki meta değil, değişim değerinin kullanım değerinden daha az pratik anlam taşımadığı ve tamamen temsili değerine öne çıktığı teşhirdeki metaydı. Cinsellikten sosyal statüye kadar arzulanan her şey, kişisel olarak sahip olunamasa bile kalabalığı büyüleyen sergilenen fetişler haline getirilebiliyordu. Gerçekten de ulaşılamayacak kadar yüksek bir fiyat etiketi, bir metanın sembolik değerini artırıyor. Ayrıca, yenilik bir fetiş haline geldiğinde, tarih de meta formunun bir tezahürü haline geliyordu (Buck-Morss, 1989, s. 81-82).

Benjamin, 19. yüzyılda Paris'te kapitalizmin güçlendiği dönemi okumak için o dönemin kültür tarihine değinmektedir. Ona göre kültürün yazgısı, meta olma yazgısı olmaktan öteye geçememektedir. Bu olgu kendini, "kültürel varlıklarda" fantazmagorik, yani aldatıcı bir görüntü niteliğiyle gösterir. Fantazmagori olgusu, malın değişim değerinin

kullanım değerini perdelemesini ifade etmektedir (Tiedemann, 2011, s. 24). Bu incelemeyi yaparken diyalektik düşünceyi kullanmaktadır. Modern dönemin betimleyici özelliğinden bahsederken, teknolojik gelişmelerin neden olduğu metaların kitlesel üretimi ve insan ilişkilerinin şeyleşmesi gibi unsurlara değinmektedir. Bu, geleneğin ve geleneğe dayanan yaşam biçiminin yıkılması sonucunu doğurmaktadır; imgeler ve nesnelere metalaşım algılamalarımızın nesnelere olmuştur. Bir başka ifadeyle, yaşamı algılamamız fantazyada düzeyinde dönüşüm geçirmiştir (Oskay, 1982, s. 131).

Fantazmagorya, simulakra ve gösteri kavramları; meta, medya ve politikanın karmaşık kesişimiyle bağlantılı olduğu ölçüde modernite analizinin temel unsurlarını oluşturur (Kang, 2015, s. 203). Bu bağlamda, Debord'un gösteri kavramı da önem kazanmaktadır. Debord'a göre (2012, s. 51) gösteri, metanın toplumsal yaşamın her alanını tamamen ele geçirdiği noktadır. Bu durumda, görülebilir olan yalnızca metayla olan ilişkidir ve bu ilişkinin ötesinde hiçbir şey görülemez: Görülen dünya tamamen meta dünyasıdır.

Bu tartışmalar ışığında, kapitalizmin yarattığı yeni deneyim biçimlerine ve bu deneyimlerin kültürel etkilerine odaklanmak gerekmektedir. Ayrıca, deneyim kaybı meselesi de önemli bir konudur. Benjamin bu konuyu romanın doğuşu ve enformasyon olgusu üzerinden incelemektedir. Ona göre, modernite bireyin deneyim pratiklerini değiştirmiştir.

Tarihsel perspektiften bakıldığında, çeşitli iletişim biçimleri arasında bir rekabet olduğu görülmektedir. Eski anlatı biçimlerinin yerine haberin, haberin yerine de sansasyonun geçmesi, deneyimin aktarılmasının ve sınırlarının gittikçe daraldığının bir göstergesidir (Benjamin, 2011, s. 206). Benjamin'e göre (1993), hikâye anlatıcılığı, zamanın ve insanın bakış açısının dönüşümüne koşut olarak değişim geçirmiştir. Artık hikâye anlatıcısının bir hüküm olmadığı vurgularken, insanların deneyimlerini aktarma becerilerini de yitirdiklerine dikkat çekmektedir. Gazeteleri okuyan insanların, dış gerçekliği ve hatta ahlaki dünyayı algılayış biçiminin de değişmiş olduğunu söylemektedir.

Gazeteleri ilgi çekici kılan nedenlerden biri, siyasi başyazılardan ve denemelerden ziyade kısa haberler olmuştur. Bu haberlerin sürekli olarak yenilenmesi gerekmekteydi. Kentteki dedikodular, tiyatrodaki entrikalar ve dikkate değer bulunan diğer konular, sürekli olarak güncellenen haberlerin temelini oluşturmaktaydı. Kısa haberler, bu haber kaynaklarından beslenmekte ve toplumun ilgisini çekmekteydi. Tefrika türünün en belirleyici özelliklerinden biri olan ucuz çekicilik, kısa haberlerde de belirgin bir şekilde kendini gösteriyordu. Bu tür haberler, hızlı tüketim ve kısa dönemde ilgi uyandırmak amacıyla, genellikle dikkat çekici başlıklar ve etkileyici anlatım tarzlarını kullanıyordu (Benjamin, 2011, s. 122). Gazeteler savunmuş oldukları reel yaşamı daha göz kamaştırıcı bir görünümle sunabilmek amacıyla dedikodu sütunları açmaya, kendi toplumunun problemlerini unutturacak olan değersiz haberlerin büyütüldüğü sansasyon haberciliğine geçiş yaparak bir fantazyada dünyası oluşturmaya başlamışlardır. Edebiyat, sistem ve düzenle bütünleşerek, reel yaşamdaki sorunları ele almak yerine, bu realiteyi kavrayamayan kesimleri daha da şaşırtarak reel yaşamlarına karşı çıkmaya engel olacak bir dünya yaratmıştır (Oskay, 2010, s. 252).

Benjamin, kapitalizmin yarattığı bir iletişim biçimi olan enformasyonun ve romanın hikâye anlatıcılığının -romanın da- krizinin nedeni olarak görmektedir. "Hikâye Anlatıcısı" başlıklı denemesinde, teknolojinin gelişmesi ile orantılı olarak deneyimin değerini kaybettiğinden ve hikâye anlatabilen insanların artık hükümünün kalmadığından bahseder. Ancak Benjamin, deneyim yoksulluğunun içinde boş bir zihin durumunun özgürleştirici etkisini bulur: "Bu deneyim yoksulluğu sadece özel değil, genel olarak insan deneyiminin yoksulluğudur. Ve böylece bir tür yeni barbarlıktır. [...] Deneyim yoksulluğu barbarı nereye götürür? Onu sıfırdan başlamaya; yeniden başlamaya, azla yetinmeye; azdan inşa etmeye ve ne sağa ne de sola bakmaya götürür" (Benjamin, 1999, s. 732).

Hikâye anlatıcılığının değer kaybetmesi ile sonuçlanan sürecin ilk belirtisi, modern çağın başında romanın doğuşudur. Romanın yaygınlık kazanması matbaanın icadıyla olanaklı

olmuştur. Romanı, öyküden ayıran unsur, esas olarak kitaba bağımlı olmasıdır. Sözlü kültür, yani destanın zengin içeriği, romanın malzemesi ve içeriğinden nitelik olarak farklıdır. Romanı tüm diğer düzyazı biçimlerinden masal, efsaneden ayıran, sözlü edebiyattan gelmeyişi ve ona dönmeyişidir. Bu özellik onu en çok da öykü anlatıcılığından ayırmaktadır. Hikâye anlatıcısı, öyküsünü deneyimden çekip almakta, kendi deneyiminden ya da ona iletilenlerden yola çıkarak o da öykü dinleyicisinin deneyimi haline getirmektedir (Benjamin, 1993). Rancière'e göre Benjamin'in bu konudaki tavrında çelişkili bir durum var. Romanın yapısındaki değişim, insanların deneyimlerini aktarma konusundaki acizliği anlamına gelmemektedir. Leskov'un anlatıları, anlatıcıların diğer anlatıcıların kendilerine anlattıklarını anlattığı çok karmaşık anlatılardır, bu nedenle aslında moderndir. Bu, romandan ödünç alınmış yeni bir yapı biçimidir ve antik anlatı geleneğiyle süreklilik gösteren bir tür değildir (Arnall vd., 2012, s. 294).

Bunların yanı sıra, burjuvazinin kapitalist sistemde matbaayı en önemli araç konumuna getirerek egemenliğini kurmasıyla birlikte, daha önce destan türü üzerinde belirleyici bir etkisi olmayan yeni bir iletişim biçimi ortaya çıkmıştır. Roman kadar hikâye anlatıcılığına da yabancı olan ve aynı zamanda romanı da krize sokan bu iletişim biçimi enformasyon olarak adlandırılmaktadır (Benjamin, 1993).

Benjamin, enformasyonun niteliklerinden bahsederken on dokuzuncu yüzyılda kullanılan dedikodu olgusuna da değinmektedir. On dokuzuncu yüzyılda dedikodu, kafeler, salonlar, kentte dolaşarak yayılan bir haber türüdür. Enformasyon, deneyimden yalıtılan, hayatın derinliğinden yoksun, niceliği ön plana alan bir doğaya sahiptir. Gazete fiyatlarının düşürülmesi, bu noktada reklamın önemli bir rol oynaması, siyasal yaşama ilişkin önem taşıyan nitelikteki haberler yerine merak uyandırması beklenen haberlerin artması basın tarihinin ne zaman ve nasıl dejenere oluşunun bilgisini vermesi açısından dikkate değerdir.

Kitle iletişim araçlarının gelişimi ve yaygınlaşması, bireylerin deneyimlerini anlamlandırma ve aktarma süreçlerinde köklü bir dönüşüme yol açmıştır. Bu paradigmatik dönüşümle, bir zamanlar deneyimlerin aktarıcıları olan bireyler, artık medya endüstrisi tarafından üretilen ve yönlendirilen enformasyonun pasif alımlayıcıları haline gelmiştir. Bu değişim, insanların bilgi edinme, gerçekliği algılama ve yorumlama biçimlerini önemli ölçüde etkilemiş, onları medya aracılığıyla inşa edilen gerçeklik algısına bağımlı hale getirmiştir. Medya, hegemonik söylemler ve yapılar çerçevesinde dünyayı ve toplumsal meseleleri belirli bir perspektiften sunarak, parçalanmış ve çoğu zaman bağlamından koparılmış enformasyonlar ile bireylerin gerçekliği algılama biçimlerini şekillendirmektedir. Bu durum, insanların artık kişiden kişiye aktarılan kolektif ve somut deneyimlere sahip olmasını zorlaştırmış, bireyleri geçmiş deneyimlerden ve tarihsel bağlamdan koparmıştır. Bunun yerine modern yaşam dinamikleri, deneyimi anlık, geçici, yüzeysel enformasyonlara indirgemektedir. Modern yaşamda, bireylerin deneyimlere ayırdığı zaman da giderek azalmaktadır.

Agamben'in (2010, s. 16) belirttiği gibi "Modern insan akşam evine -eğlenceli ya da sıkıcı, sıra dışı ya da sıradan, korkunç ya da keyifli- bir sürü olay yaşamış ve tükenmiş olarak döner ama bu olayların hiçbiri deneyime dönüşmemiştir." Bu nedenle, hayatı olaylar bağlamında anlamak, deneyimi sindirmek ve mesafe alabilmek önem taşımaktadır. Han'a göre (2020, s. 35), zamanın şimdi eskisinden daha hızlı bir şekilde geçtiği duygusu, zamanın bariz bir eklemelenmesinin eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu duygu, olayların kalıcı izler bırakmadan, birer deneyime dönüşmeden hızla birbiriniz izlemesiyle iyice pekişmektedir.

Dünyayı algılama biçimimizin temelinde zaman algımızın belirleyici bir rolü vardır. Han (2020), zaman anlayışları üzerine yaptığı analizlerle, mitolojik zamanın döngüsel doğasından, tarihsel zamanın ilerleme ve özgürlük ideallerinden sonra modernitenin getirdiği nokta zamanın anlamsızlığı ve atomize yapısına geçişini, insanlığın zaman algısındaki dramatik değişim olarak ortaya koymaktadır. Nokta zamanın hakimiyeti, büyük anlatıların

iflası ve zamanın süreksizleşmesiyle birlikte bireylerin sürekli telaş ve huzursuzluk içinde yaşamalarına neden olmuştur. Zamanın atomlaşması ve anlamsızlaşması, modern insanın yaşamında derin bir anlam krizine yol açmıştır. Bu bağlamda, nokta zamanın hâkim olduğu modern dünyada, bireylerin zamanı ve deneyimleri anlamlandırmakta zorlandığını ve bu durumun toplumsal ilişkileri ve bireylerin özgürlüklerini nasıl etkilediğini anlamak önem kazanmaktadır.

Benjamin'e göre (2011), 19. yüzyıldaki teknik ve endüstriyel gelişmeler insan deneyiminde değişime yol açarak deneyimi (Erfahrung) yoksullaştırmış ve yerine anlık, kısa, geçici, modern yaşamda meydana gelen yaşantıyı (Erlebnis) koymuştur. Erfahrung (somut deneyim) olarak deneyim auratiklik potansiyeliyle yüküdür, Erlebnis ise bir "aura"nın herhangi bir yankısının olumsuzlanması ve yitirmesini içeren anın daralmasıdır. Erfahrung deneyimi, sanatın mekanik ve teknik olarak yeniden üretilmediği dönemdeki "aura"nın aynı estetik boyutuyla ilişkili olarak gerçekleşiyor gibi görünmektedir. Bir Erfahrung'ın 'nesnesi' olan auraya sahip sanatın yerini artık auratik olmayan, sadece bir Erleben'in nesnesi olan bir sanat alacaktır (Iannilli & Matteucci, 2021, s. 43).

Rancière, *The Politics of Aesthetics* adlı eserinde, teknik sanatların radikal yeniliğini abartan Benjamin'i sorguladığını belirtmektedir. Fotoğraf ve sinema, edebiyat ve resimdeki dönüşümlerle zaten değişmiş gözler ve zihinler için sanat olabileceğini göstermiştir. Bir diğer nokta da deneyim kaybı meselesidir. Benjamin'in "Mekanik Yeniden Üretim Çağında Sanat Eseri"nde gerçekleştirdiği tartışmada iki çelişkili yön vardır. Bir yanda, Alman geleneğindeki kayıp topluluk nostaljisine duyulan kolektif deneyim kaybı fikri vardır. Aynı zamanda, Rancière'nin Benjamin'de önemli olarak gördüğü şey, fotoğraf ve sinema gibi yeni teknik biçimlerle yeni deneyim biçimlerinin mümkün olduğu fikridir. Rancière için, yeniden üretim üzerine denemenin en ilginç yönü budur. Örneğin sinemayla birlikte, dadaizm ve sürrealizm tarafından bir tür provokasyon olarak gerçekleştirilen bazı sanatsal yıkım biçimleri artık herkes için erişilebilir hale gelmiştir. Ayrıca, popüler bir sinema deneyimi, herkesin ulaşabileceği bir uzmanlık biçimi olasılığı da vardır. Benjamin'de önemli olan, deneyim kaybına duyulan nostaljiden çok, yeni teknolojilerle bağlantılı yeni estetik deneyim olanaklarına yaptığı vurgudur (Arnall vd., 2012, s. 297). Tartışılan bu konular bağlamında Rancière'nin, Benjamin'in geçmişe duyduğu nostaljiyi eleştirerek, estetik deneyimlerdeki yeni olanakları özgürleştirici bulduğunu ve bu açıdan politik bir boyut taşıdığını savunduğunu ifade edebiliriz.

2. Teknik yeniden üretim ve auranın sarsılması

"Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilmediği Çağda Sanat Yapıtı" adlı makalesinin konusu olan "aura" kavramı (2011), Benjamin'in sanat, teknoloji ve deneyime dair fikirlerinin odak noktasında yer alan bir kavramdır. Kitleli üretimin gerçekleşmesi ile sanat yapıtında da değişimler meydana gelmiştir. Ona göre tekniğin olanaklarıyla yeniden üretilen sanat yapıtı, çoğaltılabilir olduğu için özgünlüğünü yitirmekte ve kitleli bir nitelik kazanmaktadır. Bu durum da yapıtı, gelenekten koparmakta ve yapıta ait özel atmosferin sarsıntı geçirerek yok olmasına neden olmaktadır. Diğer yandan, Benjamin sanat yapıtının yeniden üretilmesi ile eserlerin sınırlı sayıda izleyiciden büyük kitlelere ulaşmasını ise demokratikleşme olarak değerlendirmektedir. Güngör'e göre (2018, s. 197) Benjamin, bu durumu modern toplumun insanlara önemli bir getirisi olarak nitelendirmektedir. Toplumdaki her bireyin, hoş olanı görüp ona sahip olmaya hakkı olduğunu, modernleşmenin de bu olanağı sağladığını söylemektedir.

Kritik etmede mesafenin yok edilmesi, şeylerin dolaysız yakınlığı, imgenin sinema ve reklamcılık tarafından çarpıcı bir biçimde yeniden üretilmesi, bundan böyle Benjamin'i gerçeklik analizini tanımlayan ana motifler olacaktır; o zamana kadar sanatın tüm kaderini belirlemiş olan "aura"nın çöküşünü bu terimlerle açıklayacaktır (Rochlitz, 1994, s. 118).

Benjamin, aura kavramı üzerine şu ifadeleri kullanmaktadır:

Hale nedir? Zamanın ve mekânın oluşturduğu tuhaf bir ağ: ne kadar avucunuzun içindeymiş gibi görünürse görünsün, belli bir mesafede duran bir şeyin tek bir kezlik görünümü. Bir yaz gününde, anın ya da saatin de görünümün parçası olmaya başladığı noktaya kadar bir dağ silsilesinin ufukta oluşturduğu çizgiyi ya da gölgesini kendi üstüne düşüren bir dal parçasını seyrederek uzanmak – işte o dağların, o dal parçasının halesini hissetmek denen şey budur. (Benjamin, 2012, s. 24)

Benjamin'e göre, sanat eseri, her zaman yeniden-üretilebilir olmuştur. İnsanların ürettikleri, her zaman tekrar insanlar tarafından yeniden yapılabilmiş ve ortaya konmuştur. Öğrenciler sanat alanında beceri kazanmak için, ustalar eserlerin yaygınlaşmasını sağlamak için ve üçüncü kişiler de kar elde etmek amacıyla bu türden sonradan çalışmalar yapmışlardır. Ancak, sanat eserlerinin teknik aracılığıyla yeniden üretilmesi, Benjamin'e göre yeni bir olgudur (Benjamin, 2011, s. 52).

Aura kavramını tarihsel bir perspektif ile irdelemek gerekmektedir. Yazının teknik araçlar aracılığıyla çoğaltılabilmesini ifade eden baskı, edebiyat alanında büyük değişiklikler yaratmıştır. Evrim süreci orta çağlarda gravür ve oyma baskı, on dokuzuncu yüzyılda ise litografi ile yeni bir aşamaya varmıştır. Litografi sayesinde, grafik sanatı günlük yaşamı resimleme olanağını sağlamış ve baskı tekniğine ayak uydurmaya başlamıştır. Fotoğrafın icadından birkaç on yıl sonra ise litografi aşılmıştır (Benjamin, 2012, s. 46).

Benjamin'e göre özellikle fotoğraf ve sinemada somutlaşan teknik yeniden üretilebilirlikle birlikte sanat eserinin gerçeklik ölçütü ve aurası ciddi biçimde zedelenmiştir. Benjamin, biriciklik niteliği taşıyan sanat eseri için aurayı şart koşmaktadır ve dolayısıyla fotoğraf bu auranın kayboluşuna neden olmuştur. Özellikle Atget'nin fotoğraflarının yarattığı değişiklikleri aura üzerinden yorumlar.

Fotoğrafın erken döneminde portrenin odak noktası olmasının tesadüfi olmadığını belirten Benjamin'e göre, uzakta olan ya da ölmüş sevdiklerin hatıralarının canlı kalma arzusu, resmin kült değeri için son sığınaktır. Aura kavramı, eski fotoğraflarda, portrelerdeki insan yüzlerinin geçici ifadesinde son kez yer almaktadır (Benjamin, 2011, s. 60). Sonrasında ise fotoğrafın erken dönemindeki odağı olan portre geri plana atılmakta ve insanlar özne değil birer nesne haline gelmektedir.

Atget'in Paris sokaklarını birer suç mahalli olarak fotoğraflaması, fotoğrafların artık tarihsel olayların kanıtı niteliği kazanması anlamına gelmekteydi ve buna bağlı olarak fotoğraf gizli siyasal anlam yüklenmekteydi (Benjamin, 2012, s. 61). Benjamin'e göre insanların fotoğraflarda yer almamasıyla, sergilenme değeri ilk kez kült değerinin önüne geçmiştir. 1900 yıllarında Paris caddelerinin fotoğrafını, insana yer vermeyen bakış açılarından çeken Atget'in önemi, bu olgunun hakkını vermesinden kaynaklanmaktadır (Benjamin, 2011, s. 60). Kült değerinden sergileme değerine geçiş, sanatın deneyimlenme ve algılanma biçimindeki değişiklikten kaynaklanmaktadır (van den Akker, 2016, s. 44).

Modernleşme sürecindeki en önemli olgu, nesnelere ve sanat yapıtlarının başlarındaki halenin yok olmasıdır. Modern dönemde yaygınlaşan meta fetişizmi yaşamlarımızı şoklara dönüştürmekte ve geleneksel yaşam tarzlarını yıkıma uğratmaktadır (Oskay, 1982, s. 154). Benjamin'e göre, özgün bir eserin hakikiliği onun "şimdi ve burada"lığı ile ilişkilidir. Bronz bir yapıtın üstündeki yeşil küfün kimyasal çözümü o yapıtın hakikiliğinin belirlenmesinin sağlanması ve Orta Çağ'a ait bir el yazmasının 15. yüzyıla ait bir arşivden geldiğinin kanıtlanmasını kolaylaştıracağını söylerken hakikilik kavramını ön plana çıkarır. Hakikilik kavramı, teknik yolla gerçekleştirilen yeniden-üretim tamamen dışında kalmaktadır (Benjamin, 2011, s. 54).

Benjamin, sanatsal üretimin hakikilik ölçütü ortadan kalktığında sanat eserinin törene ve ritüele dayalı olmaktan çıktığını belirtmektedir. Yeniden üretilen sanat eseri, giderek daha büyük ölçüde, yeniden üretilebilirlik için tasarlanmış sanat eseri haline geliyor. Örneğin, bir fotoğraf negatifinden istenilen sayıda baskı yapılabilir; otantik baskıyı istemek anlamsızdır. Ancak özgünlük kriteri sanatsal üretim için geçerli olmaktan çıktığı anda, sanatın tüm işlevi

tersine döner. Ritüele dayanmak yerine, başka bir pratiğe -siyasete- dayanmaya başlar (Benjamin, 2012, s. 57).

Benjamin, sanat yapıtının teknik yeniden çoğaltımı nedeniyle, kitlenin sanat ile olan ilişkisinin değiştiğine vurgu yapmaktadır. Bu duruma, kitlenin Picasso ve Chaplin karşısında aynı bakış açısı ve tavır içerisinde olamayacağını örnek göstermektedir. Sanatın toplumsal bakımdan taşıdığı önem azaldıkça, izleyicisi kitlesi içinde de eleştirel tutum ile tat almaya yönelik tutum arasında ayrılığın ortaya çıktığı görülmektedir (Benjamin, 2011, s. 69-70). Duygu ve düşüncelerini sanat yapıtına yoğunlaştıran bir kişi o yapıtın dünyasına girmektedir; fakat oyalanan kişi için bu söz konusu olmamaktadır.

Eseri kritik etmede sabit bir formül oluşturan Benjamin, daha sonra bu fikrini değiştirmiştir. Dolayısıyla, sinema ve sanat anlayışının, tek tip bir değerlendirmeye sınırlı kalmaması gerektiğini ve her bir sanat eserinin içerdiği düşünsel ve estetik değerleri ayrı ayrı değerlendirmemiz gerektiğini söylemek mümkündür.

Teknik yeniden çoğaltım, özgün eserin kopyasını yapıtın aslı için düşünülemez çok farklı konumlara taşıyabilir. Bu durum, fotoğraf veya plak gibi araçlarla yapılan yeniden çoğaltımlarda da geçerlidir ve eserin daha geniş bir izleyici kitlesine ulaşmasını sağlar. Bir koro yapıtı artık sadece kilisede değil, bir salonda veya odada dinlenebilir (Benjamin, 2012, s. 54). Benjamin'e göre bu bir demokratikleşme hareketidir. Sanat eserinin auranın çözülmesiyle, yani teknik yeniden üretilebilirlikle hakikiliğini kaybederek daha fazla yaygınlaşmasıyla, politik bir araç olarak daha etkili hale gelmesi ve faşist rejimlere karşı mücadelede kullanılması söz konusudur.

Sinema gibi teknoloji tabanlı sanat formlarının ortaya çıkmasıyla sanatın işlevi değişmiştir. Bu değişimin etkisi, sanatın artık bireysel tefekkürle takdir edilen bir şey olmaktan çıkıp, kitlesel bir izleyici kitlesi tarafından kolektif olarak alımlanmasıdır. Sinema, sanat için yeni bir izleyici kitlesi yarattığı için, Benjamin için önemli politik sonuçları vardır. Marksist terimlerle sinema, burjuva kapitalist ekonomide sanatın geleneksel işlevini ortadan kaldırır ve bunu yaparken yeni bir siyasi katılım biçimini şekillendirir (Ferris, 2008, s. 105).

Adorno ve Horkheimer, kültürel üretimin endüstriyel alana taşınması ve kitle iletişim araçlarıyla çevrelenmiş bir dünyada kültürün de kitlesel hale gelmesi konusu üzerinde önemle dururlar. Özellikle Adorno, kitle kültürünün manipüle edici yönüne dikkat çekerek, mevcut sistem ve topluma ilişkin yeni değerlerin topluma benimsetilmesi amacına hizmet ettiğini belirtir. Bu bağlamda, endüstriyel ortamda üretilen ve kitlelere sunulan kitle kültürü politikacılar için büyük ilgi uyandırır; çünkü bu kültür popülist politikaların yayılması için etkili bir araçtır. Kitle iletişim araçlarından kendilerine akan kültürle oyalanan insanlar, zamanla kendi gerçek yaşamlarından uzaklaşarak, gerçek olmayan kimliklere benzemeye çalışırken kendilerine yabancılaşmaktadır. Frankfurt Okulu, bu durumu kültürün yabancılaştırıcı etkisi olarak tanımlar. Adorno ve Horkheimer, kültür endüstrisi ortamında üretilen bu kültürün kitlelerin bilinçlerini şekillendirmede önemli bir etkisi olduğunu belirtirler (Güngör, 2018, s. 307-308).

Kitle kültürü ve kültür endüstrisi bağlamında altı çizilen bir diğer nokta ise, gerçek ve kurmacanın sınırlarını bulanıklaştırarak insan deneyimini şekillendirmedeki rolü ile ilgilidir.

Bütün dünya kültür endüstrisinin süzgecinden geçirilir. Film, gündelik algı dünyasının aynısını yaratmayı amaçladığı için, dışarıdaki sokakları az önce izlediği filmin devamı olarak algılayan sinema izleyicisinin bu bildik deneyimi, yapımcıların esas aldıkları kural haline gelmiştir. Yapım teknikleri, ampirik nesnelere ne kadar yoğun ve boşluk bırakmayacak biçimde kopyalayabilirse, dışarıdaki dünyanın beyaz perdede gösterilenin kesintisiz bir devamı olduğu yanılsamasını yaratmak da o kadar kolay olur. (Adorno, 2011, s. 55)

Fakat Benjamin'e göre, Adorno ve Horkheimer'in düşüncelerinin aksine, kültür endüstrisinin ürünleri demokratikleşme ruhunu taşır. Ona göre, yeni kitle iletişim araçları manipüle edici diye göz ardı edilmemeli, bunun yerine işçi sınıfının lehine görev yapacak bir

biçime dönüştürülmelidir (Erdoğan & Alemdar, 2010, 280). Benjamin'e göre, sinema yeni tarzda bir algılama ve deneyimlemeyi de sağlar. Sinema aracılığıyla görsel bilinçaltı konusunda da bilgi edinebileceğimizi belirtir. Bireyler, kolektif olarak tecrübe ettiği deneyimlerle, farkındalık kazanma ve estetik bir deneyim yaşama imkânı bulur. Bu kolektif deneyim, sinemanın özgürleştirici potansiyelini temsil eder ve ona özgürleştirici nitelikler yükler.

Benjamin'in yazılarında ortaya koyduğu öneriler, eleştirisi veya önemli olduğu düşünülen her bir vizyonu, hiçbir zaman belirli bir felsefi birlikle doğrudan ilişkilendirilememektedir. Yazarlar ve sanatçılar, totalitarizm tarafından sembolize edilen baskıcı düzeni birlikte reddetmeleriyle tanımlanan entelektüel bir dayanışma ile birbirlerine bağlanmış gibi görünmektedir. Ancak, gerçek sanat eserlerinin ve alımlayıcılarının içinde ele alındığında, bu bütünlük genellikle bulanıklaşır ve belirgin kavramsal sentezler bulunmaz. Benjamin, yorumlarının şemaları aracılığıyla bizi böyle ideal bir bütünlüğün var olduğuna inandırır. Belirli bir sanat eserine ve onu alımlama bağlamına dayalı eleştiri düşünceleri ile estetik ilkeler arasında her zaman yeterince ayırım yapmamıştır (Rochlitz, 1994, s. 260).

Benjamin'in "aura"yı tanımlamak için oluşturduğu ilk formülü, kült değeriyle ilişkilidir ve ona göre modernite ile izole olan birey ve eser arasındaki mekanizma bozulmuştur. Benjamin'in ilk formülasyonu ile günümüz sanat eserlerindeki "aura"yı çözümlenebilir artık yeterli olmamaktadır. Modernitenin aura kavramına verdiği zarar doğru olmakla birlikte, o dönemden günümüze eseri tanımlama ve çözümlenebilir biçimleri önemli ölçüde değişmiştir. Bugün artık, bu formül tekrar ve tekrar kurulduğunda farklı çözümlenmelere gidilebilir ve farklı sonuçlar elde edilebilir. Örneğin, dijital sanatı geçmişte yapılan formüllerle anlamaya çalışmaktan ziyade, bugünün gereksinimlerine uygun yeni yöntemler geliştirerek ve tarihin onu nasıl değiştirdiğini kendi tarihsel sürecinde gözlemleyerek ilerlemek gerekmektedir. Bunun nedeni, Benjamin'in söylediği üzere esere bakıştaki ve kritik etmedeki mesafedir. Günümüzde artık bu mesafenin mevcut olmadığını söyleyebiliriz; bu nedenle tarihin bu mesafeyi yeniden kazandırmasını beklemek yerinde bir yaklaşım olacaktır. Eserdeki "aura"nın varlığını veya kaybını tarihsel süreç belirleyebilir. Aksi takdirde, her özne, sınırlı zaman içerisinde kendi formülünü oluşturarak kendi kritiğini yapmak durumunda kalacaktır.

Bu anlamda, kültürel nesnelere sanat olup olmadığına dair kesin bir tanım yapmak zorlaşmıştır. Sanat eserlerinde, "aura"yı aramak tek bir formülle mümkün olmayacağı gibi, her eserin kendi koşullarının ve bağlamlarının onun dünyasını belirlediğini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Sanat, her zaman evrensel bir standart veya modelle sınırlı değildir; aksine, mekâna ve zamana bağlı olarak değişen birçok farklı biçime ve anlama sahiptir. Bu nedenle, sanatın ne'liğini, ölçütlerini tartışırken belirli bir modele uymak yerine, her bir eserin kendi içindeki aurasını, anlamını ve etkisini anlamak gerekir.

3. Politikanın estetize edilmesi ve sanatın politikleştirilmesi

Benjamin'e göre, faşizm, kitlelerin kendilerini ifade edebilmesi yoluyla kurtuluşunu sağlamaktadır. Faşizm, tutarlı bir şekilde politik hayatın estetize edilmesini hedeflemektedir. Faşizmin kitleleri bir lider kültü etrafında boyunduruk altına alarak egemen olması, aynı zamanda faşizmin kült değerinin üretilmesi için kullanılan araçların birbirine paralel bir işleyişi olduğunu gösterir. Politikayı estetikleştirme çabaları, nihai bir noktada doruğa ulaşır: bu nokta, savaştır. Büyük kitlesel hareketleri, geleneksel mülkiyet ilişkilerini değiştirmeden muhafaza ederek belirli bir amaca yönlendiren tek araç savaştır. Teknik açıdan bakıldığında, içinde yaşanan dönemin tüm teknik aygıtlarını mülkiyet koşullarını koruyarak hareket geçirmeyi sadece savaş mümkün kılabilir (Benjamin, 2011, s. 77).

Faşizmin oluşumu ve güç kazanması modern toplumların kültür hayatının kendi işleyiş biçiminden ve fonksiyonlarından yararlanarak gerçekleşmektedir. Diğer bir ifadeyle, faşizm,

modern toplum yaşamının kendi oluşturucu unsurlarından doğan bir olgudur. Yaşamın kendisi üzerinde etki edebilmek, yaşamı özgür bir biçimde şekillendirebilmek imkânlarından soyutlanan modern toplum insanı, faşizm olgusunun ufukta görölmediği vakitlerde bile, faşizm temelli bir hayatın ve bu hayatın sürekliliğini sağlayacak bir yaşama tarzının içindedir (Oskay, 1982, s. 50). Oskay'a göre, Benjamin, yanılısamanın yoğunlaştığı zamanda, sıradan insanın yaşayan oğlunun annesi olarak elde edeceği mutluluk yerine, oęlu savaşta ölen ideal Alman annesi olma mutluluğunu kabullenmesi, hayatın kendisini yaşamaktan alıkoyulan insanın hayatın estetize edilmiş bir replikasını yaşamak zorunda kalmasına dikkat çekmektedir. Benjamin'in bu eleştirileri, günümüzün kitle kólütürü içerisinde sözde mutlulukların insanlar tarafından kolayca kabullenilmesini anlamamızı sağlamaktadır (Oskay, 2001, s. 120-121).

Marx'a (2013) göre, işçiler, yaptığı işe, kendi emeklerine, emeklerinin ürünü olan nesnelere ve yabancılaşmış emeğin sonucu olarak kendisine ve diğer insanlara, insan olma haline yabancılaşmaktadır. Benjamin (Gürbilek, 1993), Marx'ın işçinin kendi emeğine yabancılaşma olgusunu çok etkisi üzerinden değerlendirerek deneyim problemi çerçevesinde çözümler.

Faşizmin kökeninde duysal yabancılaşma söz konusudur. Bu yabancılaşmanın temelinde, moderniteyi karakterize eden deneyim kaybı ve duyu algısının dönüşümü vardır. Benjamin'e göre, kalabalıklar ve otomatlar çağında, görüntü ve ses bombardımanına uğrayan insanlar, bu şokların fazlalığına karşı "koruyucu bir kalkan" oluşturmak zorundadır. Bu süreçte, algı sistemimiz duysularımızı bastırır, bir "anestezi" işleminde olduğu gibi onları öldürür ve ortak anlam kapasitesini yitirmemize neden olur. Benjamin'e göre duysuların bu yabancılaşması faşizmin bir yaratımı değil, modernitenin bir zorunluluğuydu. Ancak faşizmin, deneyim kaybının yaratmış olduğu anlam boşluğunu doldurarak modernitenin çelişkilerinden yararlandığına ve böylece algı krizini güçlendirdiğine inanıyordu (Falasca-Zamponi, 1997, s. 12). Estetik ise, duyu algısı ve hislere dayalı deneyimlerle ilgilidir. Dolayısıyla, estetik deneyimler bu anestezi durumundan yani duysuların yabancılaşmasından kurtulmanın bir yolunu sunar. Özgürleştirici ve dönüştürücü potansiyele sahip bu deneyimlerin, sanatın politikleşmesi ile dolaylı bir ilişkisi bulunmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, estetik deneyimler, bireylerin toplumsal gerçekliği yeniden değerlendirmelerine ve alternatif olasılıkları hayal etmelerine imkân sağlayabilir.

Bir zamanlar Homeros'un eserlerindeki Olympos tanrıları için bir tür sergi malzemesi olan insan, artık kendi kendisinin nesnesi haline gelmiştir. Kendine olan yabancılaşması öyle bir noktaya ulaşmıştır ki, artık kendi imhasını üstün bir estetik haz olarak deneyimleyebilmektedir. Faşizmin politikayı estetize etme çabalarının vardığı nokta budur. Komünizm ise buna sanatı politikleştirerek karşılık vermektedir (Benjamin, 2011, s. 79). Benjamin'in sanatın politikleştirilmesi ile ilgili çağırısı, "kólütürü komünist propaganda için bir katalizör haline getirme" çabası değildir (Kang, 2015, s. 131). Politikanın estetikleştirilmesi, Benjamin'in, hem katılımcı ve temsili bir siyasi sistem olarak liberal demokrasinin krizi hem de siyasi erk ile halk arasındaki doğrudan siyasi iletişimin bir formu olarak faşizmin yükselişi hakkındaki gözlemlerinin merkezindedir. Bu amaçla Benjamin, politikanın estetikleştirilmesi ve sanatın politikleştirilmesini başarabilmiş grup ve entelektüellere yönelir. Bunlar: Fütürizm, Yeni Objektiflik, Dadaizm, Sürrealizm, Bauhaus ve Brecht'in epik tiyatrosu gibi, teknolojiyle siyasi pratikleri birleştiren çağdaş avangart hareketlerdir (Kang, 2015, s. 132).

Yarı-dinsel bir hale olarak tasarlanan aura, geleneksel sanat eserlerini karakterize ediyordu; bu eserler yeniden üretilemez, eşsiz ve otantik oldukları için halk ile kendileri arasında estetik bir mesafe oluşturuyordu ve izleyiciyi genel bir pasiflik durumuna sürüklüyordu. Benjamin, teknolojik yeniden üretim araçlarının gelişmesiyle birlikte sanat eserinin mesafe koyucu aurasını ve kólüt nesne statüsünü kaybettiğini düşünüyordu. Mistik

halesinden yoksun kalan sanat eseri, halkta aktif bir tutum oluşturmuş ve toplumsal mücadelede potansiyel bir araç haline gelmiştir (Falasca-Zamponi, 1997, s. 9).

Benjamin, aslında aura kavramının arkasındaki nedenlerin politik olduğunu vurgulamaktadır. Sinema ile sanat eserinin “aura”sının yitirilmesi sadece teknik yeniden üretilebilirlikle ilgili değildir. Sinema, faşizmin bir propaganda aracına dönüştüğü için kendi hakikiliğinden uzaklaşmaktadır. Faşizmin amacı, kendi devamlılığı için, mevcut sistemi meşrulaştırmak ve mülkiyet ilişkilerini korumaktır. Sanat ve teknoloji ise, -sinema üzerinden ilerlediğimizde -birbiriyle bağlantılı hale gelerek politikleşmektedir. Dolayısıyla, -İradenin Zaferi filmi örneğinde olduğu gibi- Riefenstahl sinemayı bir araç olarak kullanarak politikanın estetize edilmesine hizmet etmektedir. Sanatın ise bu noktada, insanın gerçek potansiyelinin ve hakikatinin ne olduğuna dair farkındalığın oluşmasında politik bir rol üstlendiğini söyleyebiliriz.

Bugün belki de aura ile ilgili tartışmalara bir medyum veya çoğaltılabilir olması açısından değil, politik yaşamı estetize edip etmediği veya belirli bir kitle ile fikir arasındaki geçirgenliği sanatı araçsallaştırarak yapıp yapmadığı bağlamında bakmak gerekmektedir. Sanat üzerindeki etkileri açısından baktığımızda, siyasetin estetize edilmesi ile sanatçının sanatını politize etmesi arasındaki gerilimin devam ettiğini söylemek mümkündür. Bu noktada, faşizmin politik yaşamı estetikleştirmesine karşı sanatçının sanatını çeşitli biçimlerde politize etmesi, iktidarın dilini bozması ve bir karşı duruş oluşturması sanat açısından önemlidir. Sanat tarihine baktığımızda, sanatın her dönemde kendini üretim biçimi aracılığıyla ayrıştırdığını ve “aura”yı korumaya devam ettiğini gözlemleyebiliriz.

Modernist paradigmanın ve sanatın yıkıcı gücüne yönelik şüphecilikten sonra, sanatın resmi, ideolojik ve ekonomik tahakküm biçimlerine karşı tepki göstermesi çağrısı yeniden dile getirilmektedir. Ancak yeniden ifade edilen bu çağrı, farklı ve bazen çelişkili biçimlerde ifade edilmektedir. İkonların algımız üzerinde kurduğu iktidar konusunda bizi bilinçlendirmek isteyen bazı sanatçılar medya ve reklam ikonlarını anıtsal heykellere dönüştürüyor; birtakım başka sanatçılarsa çağın korkularına adanmış anıtları sessiz sedasız toprağa gömüyor. Kimileri madun kimliklerin temsillerindeki çarpıklıkları gösterme niyetinde, kimileriye akışkan ve anlaşılmaz kimlikleri olan kişilerin imajlarına bakışımızı arındırmamızı öneriyor. Bazıları küreselleşmiş iktidara karşı protesto araçları tasarlıyor, bazıları da bilgi ve iletişim ağlarına sahte kimliklerle sızma gibi çeşitli yöntemlerle bu çağrıya yanıt vermektedir (Rancière, 2009, s. 48).

Bu farklı sanatsal ifade biçimleri, sanatın politik rolünün çok katmanlı doğasını ortaya koymakta ve bizi sanatın politikleşmesinin temel bir analizine yönlendirmektedir. Sanatın politikleşmesi, çeşitli biçimlerde tezahür edebilir. Sanatın politika ile ilişkisi, doğrudan politik konuları işaret etmesi ile sınırlı değildir. Bu bağlamda, sanatın politikleşmesi aynı zamanda, sanatsal üretimin kendisini, sergilenme biçimlerini, toplumsal dinamikleri, kültürel etkileşimleri ve sanatsal ifade biçimlerini de sorgulama alanına dahil eder. Bir müzede veya denetleyici anlatıya sahip büyük kurumlarda sergilenen eserler de politik bir anlam taşıyabilir. Sanatın politik olduğu yerler, eleştirel, yıkıcı ve özgürleştirici bir güç olarak toplumsal ve politik bağlamlarda sürekli yenilendiği ve dönüştüğü yerlerdir. Bu süreç, sanatın toplumsal yapılarla etkileşimini ve mevcut düzeni sorgulama potansiyelini yansıtır.

Sanatı yeniden politikleştirme isteği, farklı stratejiler ve uygulamalarla kendini gösteriyor. Bu çeşitlilik aynı amaca ulaşmak için tercih edilen yolların çeşitliliğini yansıtanın yanı sıra, ulaşılmak istenen amaç ve hatta alanın yapısı konusunda, politikanın ne olduğu ve sanatın ne yaptığı konusunda daha temel bir belirsizliği gösteriyor. Yine de bu farklı sanat uygulamaları arasında ortak bir nokta bulunmaktadır: Genellikle belirli bir etkileme modeli benimsemektedirler. Sanatın, tahakkümün bıraktığı yara izlerini göstermesi, hüküm süren ikonları alay konusu yapması veya toplumsal bir pratiğe dönüşmek için

bulunduğu yerden dışarı çıkması gibi nedenlerle politik olduğu varsayılmaktadır (Ranci re, 2009, s. 49).

Sonuç

Benjamin, toplumsal, fiziksel ve ekonomik dinamikler ile deneyim biçimi arasındaki bağlantıyı 19. yüzyılın Paris'i somutluğunda açıklamak ister. Ona göre, modern yaşamın özgül nitelikleri, çalışma biçimleri, kentte kendini gösteren birçok yeni olgu deneyim üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Kapitalizm, toplumlara kolektif bir fantazmagoriye neden olan bir uyku hali dayatmaktadır. Faşizm, kitleleri kendi realitelerinden uzaklaştırarak ve yanılısma içinde bir yaşama yönlendirerek, kapitalist toplumun gündelik yaşam pratiklerinde kendini göstermeye devam etmektedir.

Savaşın yüceltilmesi ve ölümün "kahramanlık" olgusu çerçevesinde güzelleştirilmesi, bunların söylem bağlamında kitlelere benimsetilmesi, sonuç olarak kendi hayatlarını, olguları ve realiteyi anlamalarını güçleştirmektedir. Benjamin, bütün bu uğraşların, politikanın estetize edilmesi ile doğrudan bağlantılı olduğunu söylemektedir. Ona göre faşizm tarafından politikanın estetize edilmesine karşı, bir özgürleşme imkânı olarak sanatın politikleştirilmesi gerekir. Hayatın realitesini kavramak, geçici ve anlık deneyimlerden ziyade bütünlüğü olan yaşam deneyimini anlayabilmenin yollarını bulmak gerekmektedir. Sanatın politikleştirilmesi, kapitalizmin ve faşizmin kitlelerde yarattığı yanılısma ve fantazmagoryadan kurtulmaları için bir yol sunabilir.

Benjamin, sanat, estetik ve politika arasındaki gerilimi analiz ederek yanıtlar bulmaya çalışmıştır. Sanat eserlerinin teknik yeniden üretimle çoğaltılabilir hale gelmesiyle, eserin "şimdi ve burada"lığını yani "aura" olarak adlandırdığı biricikliğini kaybettiğini söylemektedir. Bu kayıp, sanatın toplumsal işlevinde de köklü değişikliklere neden olmuştur. Faşizm, bu değişimi kitleleri manipüle etmek ve ideolojisini yaymak için kullanırken, kapitalizm ise yeniden üretim tekniklerini ticarileştirerek kazanç elde etmeyi amaçlar. Faşizm ve kapitalizm, sanatın yıkıcı ve özgürleştirici potansiyelini baskılamaya çalışmaktadır.

Ancak diğer yandan Benjamin, "aura"nın kaybolmasını sanatın politikaya açılması şeklinde yeniden formüle etmektedir. Ona göre "aura"nın yok olması yeni fırsatlar sunar. Mekanik yeniden üretimin, sanatın demokratikleşmesini ve kitleler tarafından daha erişilebilir hale gelmesini sağladığını, dolayısıyla yıkıcı ve özgürleştirici bir araç olarak kullanılabileceğini öne sürer. Bu bağlamda, sinema ve fotoğrafın sanatın politikleşmesine ve toplumsal değişime hizmet edebileceğini belirtir. Estetik deneyimlerdeki yeni olanaklar, özgürleştirici bir potansiyeli temsil etmektedir.

Benjamin açısından bu alımlama biçiminin politik olan tarafı, bireysel bir liderin ya da Führer'in müdahalesi olmaksızın bir kolektivite oluşturmasıdır. Sonuç olarak, faşizm tarafından manipüle edilenden farklı bir tür toplumsal ve politik örgütlenmeyi temsil eder (Ferris, 2008, 109).

Bugün, Benjamin'in kurduğu formüllere dayanarak, sanat eserlerinde "aura"nın varlığını veya kaybını tartışırken, göz önünde bulundurulması gereken kritik bir soru ortaya çıkmaktadır: Benjamin gelecek dönemdeki teknolojik ve kültürel gelişmeleri gözlemlene imkânına sahip olsaydı "aura" kavramını yeniden formüle eder miydi?

Belirsizliği nedeniyle, Benjaminci aura kavramı artık işlevsel değildir. Bu kavramın anlamını değiştirmek elbette olasıdır. Fakat böyle yaparak sanat eserinin "atmosferik" değeri gibi önemsiz bir anlama geri dönme riskiyle karşılaşırız. Başarılı bir sanat eseri, sanatsal özgünlüğünün "aura"sını taşır; buna karşılık, en gelişmiş yeniden üretim teknolojileri aracılığıyla yaratılan "aura"sız bir eser, semptomatik bir ilgiden daha fazlasına sahip olmayabilir. Benjamin'in tiyatro ve sinema arasında, "aura"nın "burada ve şimdi"si ile yeniden üretim arasında gördüğü karşıtlık görüşü tartışmaya açıktır (Rochlitz, 1994, s. 161).

“Aura”nın tanımını yeni olgular ışığında yeniden düşünmek gerekmektedir. Geçmişte oluşturulan tüm kavramlar bugün yeni anlamlar kazanmış ve farklı bağlamlarla değişime uğramıştır. Bu nedenle, günümüzde aura, sanat ve politika ilişkisi ile ilgili çok fazla formül ile karşı karşıyayız. Güncel sanatın veya dijital sanatın tarihi, geleneksel eleştirel yöntemlerle incelendiğinde, beklenen sonuçlara ulaşmak her zaman mümkün olmayabilir. Bu nedenle, eleştirel düşüncenin geleneksel yöntemlerinden sıyrılıp, bu tartışmaları çağın kendi çatışmaları bağlamında ele almak gerekmektedir. Dolayısıyla, çağdaş sanatı kendi tarihselliği ve problemleri ile ele almak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Her çağ, kendi sorunlarını beraberinde getirdiği için sanat her zaman kendine alternatif yollar bularak “aura”yı korumaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, sanat eserini Benjamin’i bir perspektifle değerlendirmenin yanı sıra, bu muğlaklığa da işaret etmek gereklidir.

Benjamin, kendi dönemindeki toplumsal ve politik gelişmeler bağlamında sanatsal değerlerin ne olduğunu anlamaya çalışmıştır. Kitle iletişiminin eser üzerindeki etkisi ve yeni olanaklar, zaman içinde fikirlerinin dönüşmesine neden olmuştur. Bu fikrîsel değişim, politikanın estetize edilmesi ile sanatın politikleştirilmesi arasındaki gerilimden kaynaklanmaktadır. Elbette üretim biçimleri önce estetiği daha sonra izleyici deneyimini değiştirmiştir; fakat bu eserdeki “aura”nın varlığını belirlemede bize net bir yöntem önermemektedir.

Günümüzde, bir eserin sanatsal niteliğini veya "aura" kavramının varlığını kesin bir şekilde tanımlamak giderek karmaşıklaşmaktadır. Sanat eserlerinin değerlendirilmesinde Benjamin’i paradigmalara referans alınabilse de bu değerlendirmelerin öznel doğasını göz ardı etmemek gerekmektedir. Benjamin’in işaret ettiği demokratikleşme süreci, sanatın geniş kitlelere erişilebilirliğini artırmış ve bu da sanat eserlerinin değerlendirilmesinde yeni kriterlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda, değerlendirmeleri belirli bir perspektiften yapar, bazı ölçütleri kabul ederiz veya reddederiz. Çağın çatışmaları ve önerdiği farklı bakış açıları, Benjamin’in sunduğu formüller ve ortaya koyduğu teorik çerçeve ile örtüşmeyebilir. Günümüzdeki yenilikler, deneyimi sıklıkla ve hızla değiştirmekte, bu nedenle ortak bir aura kavramını üretmenin zorluğundan bahsedebiliriz. Bireyselleşmenin etkisi altında, modern yaşamın ve demokratikleşmenin ivme kazandığı dönemde, her birey kendi öznel formülasyonunu ve kişisel estetik tercihlerini tanımlamaktadır. Dolayısıyla, her sanat eseri, kendi “aura”sı aracılığıyla farklı bir hakikat tanımını sunmaktadır.

Kaynakça

- Adorno, T. W. (2004). *Walter Benjamin üzerine* (D. Muradoğlu, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Adorno, T.W. (2011). *Kültür endüstrisi-kültür yönetimi* (N. Ülner & M. Tüzel, & E. Gen, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Agamben, G. (2010). *Çocukluk ve tarih: Deneyimin yıkımı üzerine bir derleme* (B. Parlak, Çev.). İstanbul: Pusula Yayıncılık.
- Arendt, H. (1968). Introduction, Walter Benjamin: 1892-1940 (H. Zohn, Çev.). H. Arendt (Ed.). *Illuminations*. (s. 1-55) içinde. The United States: Schocken Books.
- Arnall, G, Gandolf, L. & Zaramella, E. (2012). Aesthetics and politics revisited: an interview with Jacques Rancière. *Critical Inquiry*, 38(2), 289-297.
- Bauman, Z. (2017). *Akışkan modernite* (S.O. Çavuş, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Baudrillard, J. (2008). *Nesneler sistemi* (O. Adanır & A. Karamollaoğlu, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Benjamin, W. (1993). Hikâye anlatıcısı- Nikolay Leskov'un eserleri üzerine düşünceler (N. Gürbilek, Çev.). *Son Bakışta Aşk*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Benjamin, W. (1999). Experience and poverty. M.W. Jennings (General Ed.). M. Bullock, H. Eiland & G. Smithy (Ed.). *Walter Benjamin Selected Writings*. The United States of America: Harvard University Press.
- Benjamin, W. (2002). *Tek yön* (T. Turan, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Benjamin, W. (2011). *Pasajlar* (A. Cemal, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Benjamin, W. (2012). *Fotoğrafın kısa tarihi* (O. Akınbay, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Buck-Morss, S. (1989). *The dialectics of seeing. Walter Benjamin and the arcades project*. London: The MIT Press.
- Buck-Morss, S. (1993). Dream World of mass culture: Walter Benjamin's Theory of modernity and the dialectics of seeing. D. M. Levin. (Ed.). *Modernity and the Hegemony of Vision* (s. 309 -337) içinde. London: University of California Press.
- Debord, G. (2012). *Gösteri toplumu* (A. Ekmekçi & O. Taşkent, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Erdoğan, İ. & Alemdar, K. (2010). *Öteki kuram – Kitle iletişim kuram ve araştırmalarının tarihsel ve eleştirel bir değerlendirmesi*. Ankara: Erk Yayınları.
- Falasca-Zamponi, S. (1997). *Fascist spectacle – The aesthetics of power in Mussolini's Italy..* London: University of California Press.
- Ferris, D. (2008). *The Cambridge introduction to Walter Benjamin*. New York: Cambridge University Press.
- Gilloch, G. (2002). *Walter Benjamin critical constellation*. USA: Blackwell Publishers Inc.
- Güngör, N. (2018). *İletişim, kuramlar ve yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Han, B.C. (2020). *Zamanın kokusu-bulunma sanatı üzerine felsefi bir deneme*. (Ş. Öztürk, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Iannilli, G.L. & Matteucci, G. (2021). Modes of experience: Everyday, aesthetics between Erlebnis, Erfahrung, and Lebenswelt. *Espes. The Slovak Journal of Aesthetics* 11 (1), 39-55.
- Kang, J. (2015). *Walter Benjamin ve medya* (D. Gedizlioğlu, Çev.). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Leslie, E. (2000). *Walter Benjamin overpowering conformism*. London: Pluto Press.
- Leslie, E. (2007). *Walter Benjamin*. London: Reaktion Books.
- Marx, K. (2013). *1844 el yazmaları* (M. Belge, Çev.). İstanbul: Birikim Yayınları.
- McRobbie, A. (1992). The Passagenwerk and the place of Walter Benjamin in cultural studies: Benjamin, cultural studies, Marxist theories of art. *Cultural Studies*, 6(2), 147-169.
- Oskay, Ü. (1982). *Walter Benjamin'de tarih, kültür ve fantazya* (Ü. Oskay, Çev.). *Estetize Edilmiş Yaşam* (s. 131 – 164) içinde. İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları.
- Oskay, Ü. (2001). *İletişimin ABC'si*. İstanbul: Der Yayınları.
- Oskay, Ü. (2010). *Yıkanmak istemeyen çocuklar olalım*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Oskay, Ü. (2014): *Tek kişilik haçlı seferleri*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Rancière, J. (2009). *Özgürleşen seyirci* (E. B. Şaman, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Rochlitz, R. (1996). *The disenchantment of art – The philosophy of Walter Benjamin*. New York: The Guilford Press.
- Simmel, G. (1991). The Berlin trade exhibition. *Theory, Culture & Society*, 8, 119-123.
- Simmel, G. (2015). *Modern kültürde çatışma* (T. Bora, & U. Özmakas & N. Kalaycı & E. Gen, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tiedemann, R. (2011). Pasajlar Yapıtı'na giriş (A. Cemal, Çev.). *Pasajlar* (s. 9-36) içinde. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- van den Akker, C. (2016). Benjamin, the image and the end of history. *Journal of Aesthetics and Phenomenology*. 3(1), 43-54.
- Witte, B. (2002). *Walter Benjamin* (M. Tüzel, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Dijital izlerde #yapayzekâ: Yapay zekâ algılarının ağ analizi

Cevat Sercan Özer*

Öz

Yapay zekâ insanın bilişsel süreçlerini ve davranışlarını tahmin edip bunları bilgisayar sistemlerine entegre eden bir teknolojidir. Yapay zekâ teknolojisi günümüz dünyasında yoğun bir şekilde kullanılan, birçok disiplinde etkilerini gözlemleyebildiğimiz popüler bir alandır. Ayrıca gündelik yaşam dinamiklerinde hızlı ve kolay çözümler sunabilen yapay zekânın, dijital dünyada ilgi gördüğü ve gün geçtikçe birey yaşamında nüfuzunu daha da artıracığı düşünülmektedir. Bu noktadan hareketle çalışmada çevrimiçi ortamlarda yer alan kullanıcıların X platformuna bırakmış oldukları #yapayzekâ dijital izlerindeki algıları, kavrama yükledikleri anlam, izlerin hangi temalar etrafında yoğunlaştığı sosyal ağ analizi yöntemiyle incelenmiştir. Ayrıca, çevrimiçi bir platform olan X'te, kullanıcıların #yapayzekâ dijital izlerinde oluşan algılarına ilişkin unsurlar, ağın yapısı ve ağda meydana gelen gruplar görselleştirilerek verilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda elde edilen veri setinde ilk olarak en çok kullanılan hashtagler saptanmış ve kullanıcı algıları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Konuyla ilgili en çok repost edilen paylaşımlar belirlenerek, tekrar paylaşımı yapılan gönderilerde vurgulanan temalar verilmiş ve kavrama ilişkin algılar ortaya koyulmuştur. X'te kullanıcıların #yapayzekâ etiketiyle yapmış oldukları paylaşımlarda öne çıkan unsurları öğrenmek amacıyla da en sık kullanılan kelimeler keşfedilmiş ve algıların ne olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda gerçekleşen diğer analizler bulgular kısmında detaylı olarak verilmiştir. Bulguların hemen ardından, sonuç kısmında #yapayzekâ etiketine ilişkin ağ analizi ile elde edilen kullanıcı algılarına ilişkin önemli içgörüler aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal ağ analizi, NodeXL, yapay zekâ, #yapayzekâ, dijital ortamlar, dijital izler

#artificialintelligence in digital traces: Network analysis of artificial intelligence perceptions

Abstract

Artificial intelligence is a technology that predicts human cognitive processes and behaviors and integrates them into computer systems. Artificial intelligence technology is a popular field that is used extensively in today's world, where we can observe its effects in many disciplines. In addition, it is thought that artificial intelligence, which can offer fast and easy solutions in daily life dynamics, attracts attention in the digital world and will increase its influence in individual life day by day. From this point of view, in this study, the perceptions of users in online environments in the digital traces of #artificial intelligence that they have left on the X platform, the meaning they attribute to the concept, and the themes around which the traces are concentrated are examined by social network analysis method. In addition, the elements related to the perceptions of users' #artificial intelligence digital traces on X, an online platform, the structure of the network and the groups formed in the network are visualized. In the data set obtained in line with the aim of the research, the most used hashtags were first identified and user perceptions were tried to be revealed. By determining the most reposted posts on the subject, the themes emphasized in the reposted posts were given and perceptions about the concept were revealed. In order to learn the prominent elements in the posts made by users on X with the hashtag #artificialintelligence, the most frequently used words were discovered and perceptions were tried to be determined. Other analyses conducted in line with the purpose of the study are detailed in the findings section. Immediately after the findings, in the conclusion section, important insights on user perceptions of the hashtag #artificialintelligence obtained through network analysis are presented.

* Öğr. Gör., Pamukkale Üniversitesi, Acıpayam Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, e-posta: csercanozer@gmail.com , ORCID ID: 0000-0003-1974-4539

Keywords: Social network analysis, NodeXL, artificial intelligence, #artificialintelligence, digital environments, digital traces

Giriş

Yapay zekâ, son dönemlerde dikkat çeken bir fenomen olmuştur. Özellikle teknolojinin geldiği son nokta itibarıyla, yapay zekâyâ ilişkin kullanıcılar tarafından yapılan paylaşımlar, konu hakkındaki tartışmaları dijital platformlarda gerçekleşerek ilgi uyandırmaktadır. İşe koşulan bu çalışmada, dijital bir iz olarak #yapayzekâ etiketinin çevrimiçi ortamlardaki algılarını, iletişim ve etkileşim kalıplarını, kullanıcıların birbirleriyle olan ilişkilerini sosyal ağ analizi ile ortaya koymak amaçlanmıştır.

Gündelik yaşamda bireylerin ilgisini çeken konular, yankı uyandıran gelişmeler vb. birçok olay, teknolojinin gelişimi ve yeni iletişim ortamlarının varlığı bağlamında sosyal medya ortamlarının gündemini oluşturabilmektedir. Bu ortamların kullanıcılara sunmuş olduğu etkileşimsel yapısı ve katılımcı özelliği düşünüldüğünde, bireylerin kendi gündemlerini oluşturduğu ve yönettiği bir alan karşımıza çıkmaktadır (Demir ve Ayhan, 2020, s. 2).

Sosyal ağ analizi bir ağda etkileşimlerin kalıplarının, bilgi akışının, ağdaki dinamiklerin, konuşulan konuların analiz edilmesini mümkün kılmaktadır. Bu noktada sosyal ağ analiziyle ağda en çok kullanılan hashtagler, en çok yapılan repostlar, en sık kullanılan kelimeler ve kelime çiftleri incelenmiştir. #yapayzekâ dijital iziyle oluşan ağın analiziyle en büyük gruplar saptanarak ağ görselleştirmesi yapılmıştır. Yapay zekâ kavramı üzerine birçok disiplin tarafından çeşitli araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu ileri teknoloji, her alanda olduğu gibi iletişim alanında da ilgi görmüştür. Yapay zekâ üzerine gerçekleştirilen bu çalışmanın çıkış noktasını da kavramın yeni medya ortamlarındaki popülaritesi ve hangi temalar etrafında algılandığını tespit etmek oluşturmuştur.

Bu çalışmada, çevrimiçi ortamlarda kullanıcıların bıraktıkları dijital izleri anlamlı hale getirme güdüsü göz önünde bulundurulmasından hareketle şu araştırma sorusu sorulmuştur: X'te dijital iz olarak #yapayzekâ etiketinde ortaya çıkan ana temalar nelerdir?

1. Dijital ortamlar ve izler

Dijital teknolojilerin ve ortamların iletişim biçimlerimizi dönüştürmesinin de ötesinde her yerde bulunması ve yaygınlığı, devamında devasa boyutta ve miktarda veri akışına olanak sağlamıştır. Dijital ortamlara kullanıcılar tarafından bırakılan bu veriler, dijital izler kavramıyla açıklanmış ve etrafımızı saran dijital izlerden anlamlı içgörüler elde etme olanağı, kullanıcıların fikir ve düşünceleri, kavramlara yükledikleri anlamlar vb. birçok açıdan araştırmacıların dikkatini çekmiştir.

Dijital ortamlarda kullanıcıların oluşturduğu ve/veya bıraktığı dijital izler kavramı, dijital ayak izleri ya da dijital kayıtlar olarak da birbirlerinin yerine kullanılabilir.

Dijital veriler/izler web ortamlarında, akıllı telefon ve sosyal medya platformları gibi dijital iletişim araçlarının içinde olan ve bunlar arasında dolaşımda olan, kullanıcıların çevrimiçi teknolojilerle etkileşimi ve etkinlikleri sonucunda doğal olarak üretilen ve dijital platformlarda bulunan verilerdir (Caliandro ve Gandini, 2016). Dijital izler; dijitalleşme ile karakterize edilen bir medya ortamında üretilen farklı formlara sahip verilerdir (Hepp, Breiter ve Friemel, 2018, s. 440). Madden vd. (2007) dijital izleri yaş, cinsiyet, konum, ağ boyutu, paylaşılan içerikler, metin, ses, fotoğraf, video vb. unsurların oluşturduğunu belirtmişlerdir.

Zaman ve mekân bağlamında nerede olduğumuzdan bağımsız olarak, yoğun bir biçimde kullanılan çevrimiçi platformlara dijital izler arşivini meydana getiren kullanıcı ayak izleri bırakılmaktadır. Bu izler kimi zaman bilinçsiz oluşturulurken kimi zaman da kullanıcılar paylaştıkları içeriklerle, gönderilere bıraktıkları yorumlarla dijital platformlardaki varlıklarının kalıcı izini bırakmaktadır (Hepp, Breiter ve Friemel, 2018, s. 440). Dijital izler,

sosyal ağ ortamlarında çevrimiçi olarak birbirleriyle iletişim pratiklerine ilişkin detaylar sunarken, iletişimin doğal seyrinde ortaya çıkan ilgi çekici kalıpların da ortaya çıkmasını vaat etmektedir (Freelon, 2014, s. 60).

Bireyler, gündelik yaşamlarında kendilerini giderek daha fazla dijital ve sosyal medya ortamlarına maruz bırakmaktadır. Sosyal medya ortamlarında bilgi arama, herhangi bir ürün ve/veya hizmeti satın alma ya da yaşamış oldukları deneyimle ilgili bir fikir aktarma, başkalarıyla etkileşim kurma gibi birçok amaç için bireyler bu ortamları kullanmaktadırlar (Stephen, 2016, s. 17). Böylesi bir durumda, yaşamın tam ortasında konumlanan çevrimiçi ve dijital ortamlara dijital ayak izlerini bırakmaları kaçınılmaz olmuştur.

Kullanıcıların çevrimiçi ortamlara bırakmış oldukları dijital izler hem veri bilimi hem de iletişim disiplini için önem arz etmektedir. Ancak dijital izlerin neredeyse her çevrimiçi platformda bulunuyor olmasından daha değerli olan şey bu dijital izlerin bireyler hakkında bizlere neler söylediğidir (Freelon, 2014, s. 61).

Dijital izler, medya ve iletişim araştırmalarına yeni yaklaşımlar getirmiştir. Dijital izler, büyük veriden daha fazlasını oluşturmakla birlikte anlamlı hale gelen her bir tür dijital veridir. Dolayısıyla çevrimiçi ortamlarda tarama, veri kazıma, veri madenciliği vb. yaklaşımlara dijital izler kaynak oluşturmaktadır (Hepp, Breiter ve Friemel, 2018). Günlük yaşamda sıklıkla kullandığımız ve oluşturduğumuz dijital veriler ve bunları üreten cihazlar seli, büyük veri terimiyle ilişkilendirilmiştir. Ayrıca büyük veri ile dijital izler birbirine önemli ölçüde bağlıdır. Dijital izlerin analizinde, araştırılmasında, elde edilmesinde büyük veri yöntem ve araçları stratejik fırsatlar sunmaktadır (Caliandro ve Gandini, 2016).

Ruppert, Law ve Savage (2013), dijital verilerin geleneksel veri yönetimi ve işleme uygulamalarını kullanarak analiz edilmesinin zor olduğunu belirtmiştir. Ayrıca çevrimiçi ortamlardaki büyük veri setlerini yakalamak, düzenlemek, depolamak, görselleştirmek ve analiz etmek için yeni işleme araçlarının ve analitiklerin gerekliliğine değinmiştir.

Sosyal etkileşimlerin önemli bir kısmı, mekan olarak ifade edilebilen ve sosyo-teknik bağlam olan sosyal medya ortamlarında yaşanmaktadır. Bu ortamlarda yer alan kullanıcıların dijital deneyimleri çeşitli anahtar kelimelerle ve etiketlerle aratılarak ya da değişken içerik koleksiyonları toplanılarak öğrenilebilir (Airoldi, 2018, s. 2). X platformu gibi çevrimiçi araçlar, bireylerin sosyalleşme biçimlerini, kendileri ve başkaları hakkında bilgi edinme ve etkileşim yollarını somutlaştırmaktadır. Bununla birlikte X, çeşitli bilgi pratiklerine ve yöntemlerin uygulanmasına fırsat yaratmaktadır. Özellikle çeşitli araştırmalar için veri analizinde analitik süreçler sunmaktadır (Ruppert, Law ve Savage, 2013, s. 24). X platformu, başlangıçta bir mikroblog hizmeti olarak addedilse de aslında gerçek zamanlı bilgi ağı olarak nitelendirilmelidir. Bunun ana sebebi de platformun içinde dolaşan bilgilerin canlılığıdır (Caliandro ve Gandini, 2016, s. 39).

Gerçek zamanlı dijital verilerin önemli bir niteliği tam olarak şu anla ilgili olmasıdır (Bollier, 2010, s.19). Bu yaklaşım, çevrimiçi teknolojilerde üretilen dijital verilerin dinamikliğini, sürüklenen ve değişen bilgi akışını yansıtmaktadır (Caliandro ve Gandini, 2016, s. 17). Dijital ortamların ortak özelliği, önceden bırakılmış dijital izleri çeşitli semantik ya da algoritma mantığına uygun olarak bir araya getirmeleridir. Örneğin; Instagram'ın “#” simgesinin yanına bir kelime yazıldığında oluşan o etiket ilgili fotoğrafları sunması ya da X'te trend olan bir konuyla ilgili içerikleri sıralamasıdır. Bu uygulamalar dijital alanlarda gerçekleşmekte ve etiketlerin (hashtag) içerdiği gönderiler büyük bir hızla değişmektedir. Bu durum ise meta alanı işaret etmekte, çevrimiçi ortamlarda akışkan bir dijital alanın varlığı ve dağınık iletişimsel içerikleri geçici olarak bir araya getirilmesi meta alanı belirtmektedir (Airoldi, 2018, s. 2).

Bu noktada X'in sunmuş olduğu takip-takipçi, mentions (bahsetme), repost (yeniden postlamak), hashtag (başlık etiketi) vb. etkileşim biçimlerinin bu ortamda yayılan sosyallik biçimlerini anlama ve anlamlandırma, belirli kapsam dahilinde ölçme süreçlerinde önemli

işlevleri söz konusudur. Sosyal medya araştırmacıları, X'teki etkileşimleri çoğunlukla görsel olarak temsil ederek incelemektedirler. Örneğin repostları ya da hashtagleri ağ görselleştirmesi biçiminde araştırmalarında kullandıkları görülmektedir. Buradaki ana etken X'in bir bahsetme, repost ya da hashtag ağı olmasının ötesinde araştırmacılara sosyal etkileşimlerin izlenmesi ve ölçülmesinde olanaklar sunmasıdır (Caliandro ve Gandini, 2016, s. 13).

2. Kavramsal çerçevede yapay zekâ: Gelişim, uygulamalar, kısıtlar

Son yıllarda sıklıkla duyduğumuz bir teknolojik fenomen olan yapay zekâ kavramı günümüz çağında önemli bir yer kaplamaya başlamıştır. Yapay zekâ kavramı, temelde insan zekâsını taklit eden ve bu konuda çığır açan yenilikler ve dönüşümler sağlamaktadır. İletişim, otomasyon, ulaşım, sağlık, güvenlik, ekonomi, eğitim gibi birçok alanda yayın olarak kullanılan yapay zekâ; doğal dil işleme, bilgisayar görüşü, makine öğrenmesi, öneri sistemleri, otonom robot teknolojileri, derin öğrenme gibi alt kırılımlarıyla karmaşık veri analizinde, süreçlerin optimizasyonunda önemli bir oyuncu konumundadır. Bugünkü noktada gelecekteki potansiyeli olumlu ve/veya olumsuz olarak tam bir biçimde kestirilemese de hızla gelişimini ve yayılımını sürdüren bir alandır. Bu doğrultuda, yapay zekâyâ kavramsal bakışın ardından gelişimi, uygulamaları, kısıtları gibi unsurlar etrafında değinilecektir.

Bilgisayarın icadının ardından insanlar, onun kapasitesinin sayısal hesaplamalarla sınırlı olmadığını ve birçok entelektüel görevi yerine getirmek için kullanılabileceğini fark etmişlerdir (Wang, 2019). Yapay zekânın uzun bir tarihi olmasının yanında modern olarak yenilenmesi 1950'lerde gerçekleşmiştir (Ofosu-Ampong, 2024). Yapay zekânın standart bir tanımının bulunmamasıyla birlikte kavramı ifade eden çeşitli yaklaşımlar mevcuttur.

Bir sistemin zekâsı önceliklerin, deneyimlerin ve genelleme yapmanın zorluluklarını göz önünde bulundurarak, bir dizi görev kapsamındaki beceri edinme verimliliğinin ölçüsüdür (Chollet, 2019, s. 27). Yapay zekâ en temel perspektifte insan zekâsı gerektiren durumlarda makinelerin devreye girip görevleri yerine getirme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Minsky, 1961).Yapay zekâ soyut bir varlık olarak ele alındığında, belirlenen hedeflere hesaplamalı algoritmalar aracılığıyla başarılı bir biçimde ulaşmak için yapay bir sistemin maksimum kapasitesidir (Gignac ve Szodorai, 2024, s.3).

Yapay zekâ; karmaşası giderek artan, karar verilmesi gereken çözümlerde insan zekâsını referans alan bilişimsel ilerlemelerin sınırlarıdır (Berente, Gu, Recker ve Santhanam, 2021). Kültürel ve demografik şartlar etrafında, kendisine verilen görevi karşılama ya da aşma yeteneğine ve kapasitesine sahip, doğal olmayan nesne veya varlıktır (Kelly, Kaye ve Oviedo-Trespalacios, 2023). Wang (2019) yapay zekâyı, mevcut bilginin karmaşık bir niteliğe büründüğü durumlarda hedeflere ulaşma yöntemiyle ilgili bir kavram olarak görmektedir. Yapay zekânın diğer teknolojilerle kıyaslandığında öğrenme, uyum sağlama, akıl yürütme ve karar verme yetenekleriyle öne çıktığı görülmektedir (Ofosu-Ampong, 2024).

Yapay zekâ fenomeni doğal dil işleme (NLP), bilgisayar görüşü, makine öğrenmesi gibi birçok teknolojiyle ilişkilendirilmiştir. Kimi çalışmalarda yapay zekâ bu teknolojilerin yerine kullanılmıştır fakat burada sözü geçen teknolojilere ayrıca değinilmiştir (Ofosu-Ampong, 2024, s.2):

Doğal dil işleme (NLP): İnsan ile bilgisayar arasındaki etkileşimi gerçekleştirirken dil işlemleri, sohbet robotları, duygu analizi gibi birtakım teknolojileri içermektedir. Apple'ın Siri yazılımı, Amazon'un Alexa uygulaması, Google'ın Asistan'ı ya da müşteri hizmetleri sohbeti benzeri robotlarda olduğu üzere makineler arasında gerçekleşen tüm konuşmalar NLP'yi kullanmaktadır (Caner ve Bhatti, 2020).

Bilgisayar görüşü: Görüntülerden, videolardan, görsel verilerden bir anlam çıkarmak ve onu yorumlamak için bir etkinleştirme aracı oluşturulmaktadır. Bu araçların genel özellikleri arasında nesnelere algılama, görüntüleri sınıflandırma ve bölümlenme, yüz tanıma

yer almaktadır. Ayrıca çevrimiçi nesne altyazısı, MRI ya da X-Ray görüntülerinden teşhis koyma, sürücüsüz araçlar, güvenlik gözetimi, robotik vb. çok sayıda uygulamaları mevcuttur (Caner ve Bhatti, 2020).

Makine öğrenmesi: Yapay zekânın temel teknolojisini oluşturan makine öğrenmesi, iletişimi başlatmak için denetimli ve denetimsiz öğrenmeyi, derin öğrenmeyi içermektedir.

Otonom robot teknolojisi: Robot teknolojisine yapay zekâ entegre olduğunda gerçek dünya ortamlarındaki makinelerin bağımsız olarak nasıl çalıştığını ortaya koymaktadır. Sensörler, harita ile yol planlama ve kontrolü, eş zamanlı yerelleştirme gibi teknolojileri kapsamaktadır.

Öneri sistemleri: Yapay zekâ, kullanıcılarına kişiselleştirilmiş öneriler sunmakta ve işbirlikçi-içerik-hibrit filtreleme yaklaşımlarından meydana gelmektedir.

Yapay zekâ belirli bir anlamda insan zihnine benzeyen bilgisayar sistemleri olarak düşünülse de her açıdan insan zihni ve bilgisayar aynı olamaz. Bu noktadan hareketle önemli olan unsur, insan zihninin ve bilgisayarın hangi noktalarda benzer veya aynı olduğunu tespit edebilmektir. Yapay zekânın insan zihninin bir soyutlamasına karşılık geldiği bir durum söz konusudur. Bu soyutlama, insan zihninin ilgisiz ve ikincil önemde olan noktaları göz ardı edip, insan zihnine benzeyen bir bilgisayar sisteminin inşasına rehberlik etmektedir (Wang, 2019).

Yapay zekâ farklı uygulamaları ve barındırdığı çeşitli bileşenler ile hızla dönüşen, karmaşık hale gelen zengin bir alan olmasından dolayı sınıflandırılması, kategorize edilmesi ve temalaştırılması gibi işlemler zor olmaktadır. Aşağıdaki tabloda Ofosu-Ampong (2024) yapay zekânın dört ana temasını ve alt temalarını sınıflandırmıştır.

Tablo 1. Yapay Zekânın Sınıflandırması

Temalar	Alt Temalar
Teknolojik Konular	Veri kalitesi, Veri miktarı, Sağlamlık, Yanlılık, Etik yapay zekâ tasarımı
Bağlamsal Konular	Etik hususlar, Gizlilik Endişeleri, Önyargı ve adalet, sosyal kabul, yasal zorluklar
Kavramsallaştırma	Yapay zekâ güvenliği ve kontrolü, Öngörülebilirliği, Etik yapay zekâ çerçeveleri
Alanlar ve Uygulamalar	E-sağlık, dolandırıcılık tespiti, NLP, Oyun tasarımı, Öğrenme, Siber Güvenlik, Akıllı Sistemler

Teknolojik konular temasının içinde veri kalitesi ve bunun miktarı, sağlamlık, yanlılık, etik yapay zekâ tasarımı gibi alt temalar yer almaktadır. Bağlamsal konular arasında etik hususlar, gizlilik endişeleri, adalet, sosyal kabul ve yasal zorluklar gibi alt temalar bulunmaktadır. Kavramsallaştırma teması, yapay zekâ güvenliği ve kontrolünün yanın sıra yapay zekâ çerçeveleri alt temalarını içermektedir. Yapay zekâ alanı ve uygulamalarının arasında ise e-sağlık, dolandırıcılığın tanınması, siber güvenlik, akıllı şebekeler gibi alt temalara odaklanılmıştır. Örneğin yapay zekâ bir uzmanın sağlık kayıtlarını işleyerek ya da yasal belgelerin genel özetini hazırlayarak var olan bir bozukluğun saptanmasına yardımcı olabilir (Caner ve Bhatti, 2020).

Yapay zekâ, birçok uygulamayı çeşitli alanlarda kullanma fırsatına sahip olmakla birlikte birtakım kısıtlarının olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Chui, Manyika ve Miremadi (2018), yapay zekâ uygulamalarında yaşanan kısıtları şu şekilde sunmuştur:

Veri etiketleme: Yapay zekâ modellerinin büyük bir çoğunluğu denetimli öğrenme yoluyla eğitilmektedir. Böylesi bir durum, insanların temel verileri etiketlemesi ve sınıflandırmasını gerektirerek çok büyük bir işi ve hata yapmaya açık bir alanı ortaya çıkarabilir. Örneğin sürücüsüz araç teknolojisi geliştiren şirketler, sistemin eğitilmesi

amacıyla prototip araçlar üzerinde çok uzun süren video yayınlarına açıklamaları manuel olarak eklemek için yüzlerce kişiyi işe almaktadır. Ancak yine de teknolojik ilerlemeler ışığında, ümit verici yeni tekniklerle süreçteki zorluklar giderilmeye çalışılmaktadır.

Devasa büyüklükteki eğitim veri kümeleri: Yapay zekâ uygulamalarında eğitim verileri büyük ve kapsamlı setlerden oluşmaktadır. Örneğin derin öğrenme yöntemlerinde modelleme aşamalarında insan düzeyinde performans alabilmek için milyonlarca veri kaydı gerekmektedir.

Açıklanabilirlik sorunu: Bu sorun yapay zekâ sistemleri için yeni değildir. Büyük ve karmaşık modeller, belirli bir karara nasıl varıldığının insani terimlerle açıklanmasını zorlaştırmaktadır. Özellikle yapay zekâ uygulamaları genişledikçe, daha açıklanabilir modellere olan gereksinim de artabilir.

Öğrenmenin genelleştirilebilirliği: Yapay zekâ modelleri, insani öğrenme biçimlerinden farklı olarak, deneyimlerini bir dizi koşuldan diğerine taşımakta güçlük çekmektedir. Belirli bir kullanım durumu için modelin başardığı bir şey, sadece o kullanım durumu için geçerli olmaya devam eder.

Veri ve algoritmadaki önyargı: Yapay zekâ, uygulamalarında hangi veri noktalarının kullanılacağı ve hangilerinin göz ardı edileceğini seçerken; insanın bilinçli ya da bilinçsiz tercihlerinin devre girdiği durumlarda yıkıcı sosyal yansımalar ortaya çıkabilir. Bundan dolayı da yapay zekâ sistemleri önyargılı kararları uygulayabilir.

Yapay zekâ, modern dünyanın en önemli teknolojik yeniliklerinden biri olarak görülmektedir. Hesaplama gücü ve güçlü algoritmalarıyla insanlığın karşı karşıya kaldığı problemleri çözme fırsatı sunmuştur. Bununla birlikte fenomenin olumlu tarafları olduğu kadar birtakım kısıtları ve farklı alanları etkileye(bile)cek riskler hususunda da etraflıca düşünmek gerekmektedir. Ayrıca teknolojik bir yönü olmasından da ötürü çevrimiçi ortamlarda yer alan kullanıcıların yapay zekâ ile ilgili ne düşündükleri, algıları, yükledikleri anlamlar gibi noktalar bu çalışma özelinde ele alınmak istenmiştir. Bunu gerçekleştirirken de sosyal ağ analizi yönteminden faydalanılmıştır.

3. Metodoloji

3.1. Sosyal ağ analizi

Sosyal ağ analizi, sosyal yapı içerisinde var olan insanların birbirleriyle olan ilişkisini ve etkileşimlerini analiz eden bir metodolojidir. Bir grup içinde meydana gelen etkileşimler ve davranışlar sosyal ağ analizi sırasında istatistiksel teknikler kullanılarak irdelenir. Sosyal ağ analizi yöntemi halkla ilişkiler, pazarlama, gazetecilik, sosyoloji gibi birçok disiplinlerde stratejik amaçlar ve değerli içgörüler elde etmek için kullanılabilir ve bu yöntem ile sosyal sistem içerisinde yer alan toplulukların dinamik ve yapısal özellikleri saptanabilir.

Sosyal ağ analizi, bir ağ içindeki gizli sosyal yapıları keşfetmek için, sosyal yapı içinde yer alan sosyal aktörler/düğümmler arasındaki ilişki kalıplarını saptamaya çalışan bir yaklaşımdır (Wasserman ve Faust, 1994). Sosyal ağ analizi, araştırmacıların sosyal sistemleri sosyal bağlardan oluşan bir ağ olarak kavramsallaştırmasını sağlayan bir yöntemdir. Sosyal ağ analizini kullanarak gerçekleştirilen akademik çalışmalarda, ağda yer alan düğümlerin bilgi akışındaki rolleri ve bilginin paylaşımının bu ağlar üzerinden nasıl geçtiği ele alınmaktadır. Genel çerçevede sosyal ağ analizi, sosyal ağların görselleştirilmesini, haritalandırılmasını ve analiz edilmesini olanaklı kılan yöntemler sunmaktadır (Chadwick, Fenton, Dron ve Ahmed, 2021).

Bir ağ; aktörlerin düğümler, aralarındaki ilişkilerin ise kenar olduğu bir grafik olarak görülmektedir. Düğümlerin ağdaki etki düzeyleri, alt topluluklar, bilgi yayılımı gibi konular sosyal ağ analizi ile keşfedilebilir (Guzman, Zhang ve Ahmed, 2021) . Aşağıda sosyal ağ analizi ile ilgili çalışmanın analiz kısmında da yer verilen temel kavramlara değinilmiştir:

Düğüm: Sosyal ağ analizinde düğüm kavramı sosyal yapı içindeki aktörleri temsil etmektedir. Ayrıca sosyal ağ analizinde aktörler bireysel, kurumsal ya da kolektif sosyal birimler olabilir (Wasserman ve Faust, 1994).

Kenar: Bağlantı, bağ, ilişki olarak da ifade edilebilir. Kenar, iki düğümü birbirine bağlayan bir bağ ve düğümlerin sahip oldukları ilişki türlerini tanımlayan bir kavramdır. Ayrıca sosyal yapı içindeki aktörlerin birbirleriyle etkileşimde bulunma sıklıklarını ya da ilişkilerinin gücü hakkında önemli detaylar sunmaktadır (Golbeck, 2015; Hansen, Shneiderman, Smith ve Himelboim, 2020, s. 34)

Yoğunluk: Ağda yer alan düğümlerin birbiriyle bağlantısının derecesini temsil eden bir ölçüdür (Hansen vd., 2020, s. 82). Bir ağın ne kadar yoğun bir biçimde birbiriyle bağlantılı olması durumu ağdaki bilgi akışının hızına etki etmektedir (Himmelboim, Smith, Rainie, Shneiderman ve Espina, 2017).

Grup: Sosyal ağ yapısı içerisinde ölçümlerin yapılabildiği, birbiriyle bağlantılı aktörlerden oluşan kümelerdir (Wasserman ve Faust, 1994, s. 19).

İzolat: Ağdaki diğer düğümlerle hiçbir kenarı bulunmayan ve tüm ağın yoğunluğunu etkileyen bireylerdir (Himmelboim vd., 2017). Bununla birlikte izolatlar, ağda konuşulan konu hakkında haberdar olan kullanıcılarıdır (Hansen vd., 2020, s. 170).

Sosyal medya ağ haritaları, bir mesajın akışındaki bağlantıların genel yapısını ve modelini ortaya çıkararak ağdaki stratejik konuma sahip kilit aktörleri vurgulayabilir (Smith, 2014). Böylelikle çevrimiçi ortamlarda bir konu hakkında ağda yer alan kişilerin ne düşündükleri, ilgili konuya yükledikleri anlamlar, birbirleriyle olan ilişkileri gibi önemli çıktılar sosyal ağ analizi çalışmalarıyla hem görselleştirilip ağın bir haritası çıkarılabilir hem de çeşitli hesaplamalarla ağın genel yapısına dair derin içgörüler kazanılır.

Sosyal medya ortamlarından veri toplama ve bunların ağ analiziyle bir konu akışının sosyal yapısı anlaşılabilirken belirli periyotlarla tekrar edilen veri toplama ve ağ analiz çalışmaları, çeşitli müdahaleler ve düzeltmeler yapıldıysa bunun sonucunda sosyal yapıda meydana gelebilecek değişiklikleri belgeleyebilir (Smith, 2014).

Tüm bu anlatılanlar ışığında, çevrimiçi ortamlarda yer alan kullanıcıların yapay zekâyla ilgili görüşlerinin sosyal ağ analizi ile analiz edilmesi, çevrimiçi ortamların doğası ve popüleritesi aynı zamanda araştırılmak istenen konu düşünüldüğünde, etkili olabileceği düşünülmüştür. Sosyal ağ analizi ile kullanıcı tarafından çevrimiçi ortamlara bırakılan #yapayzekâ dijital ayak izlerinde en çok repost edilen paylaşımların tespit edilmesi, araştırılan konunun geniş kitleler tarafından ne tür bir öneme sahip olduğu bilgisini vermektedir. Bununla birlikte en popüler hashtagler (etiket) ve en sık kullanılan kelime ve kelime çiftleri belirlenip, kullanıcıların hangi konularda daha çok ilgili olduğunu ve genel duygularının ne olduğu yansıtılmıştır. Çalışma özelinde bu metriklerin kritik öneme sahip olduğu bilinmekle birlikte #yapayzekâ dijital izinin sosyal ağ analizi ile ağ yapısının görselleştirilmesinin yanı sıra, kümelene yapısı, yoğunluk, izolatlar gibi ağda birtakım analizler gerçekleştirilmiştir.

3.2. Araştırmanın amacı

Araştırmada, çevrimiçi ortamlarda yer alan kullanıcıların bırakmış oldukları dijital izleri, fikir ve düşüncelerini sosyal ağ analizi yöntemiyle anlamlı hale getirmek amaçlanmıştır. X platformunda yer alan kullanıcıların #yapayzekâ etiketiyle ilgili bırakmış olduğu dijital izler neticesinde oluşan ağda, bu çalışmada açıklanmaya çalışılan konuya yükledikleri anlamları, algıları keşfetmek, ağın yapısını analiz etmek ve veri görselleştirmesi amaçlanmaktadır.

3.3. Araştırmanın konusu

Çevrimiçi bir platform olan X'e, kullanıcıların #yapayzekâ etiketiyle ilgili bırakmış oldukları dijital izler çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

3.4. Araştırmanın önemi

Araştırmada kullanıcılar tarafından oluşturulan çevrimiçi içeriklerin sosyal ağ analizi ile incelenmesi, karmaşık ağ yapılarının tespitinde ve derin içgörüler elde edilmesinde önemli olarak görülmüştür. Özellikle yapay zekâ fenomeninin teknolojideki etkisi ve artan kullanım yoğunluğu düşünüldüğünde, yapay zekâ ile ilgili sosyal aktörlerin fikir ve düşüncelerini anlamak için verilerin toplandığı yerin bir bakıma teknolojik bir sosyal çevre olan dijital ortamlar üzerinden olması bu araştırma özelinde değerli görülmektedir.

3.5. Veri toplama süreci

Çalışmanın amacı ve konusu bağlamında elde edilen veriler X platformundan sağlanmıştır. Bu yolda, X platformunun veri politikası öne çıkmıştır. Kullanıcı tarafından X platformuna bırakılan yapay zekâ ile ilgili dijital izler, sosyal medyada büyük veri madenciliği yaklaşımıyla #yapayzekâ sorgusu kullanılarak çekilmiştir. #yapayzekâ ile ilgili veriler 01.05.2023 – 08.05.2024 tarih aralığında, X'in veri politikası da dikkate alınarak, sosyal ağ analizinin gerçekleştirildiği program üzerinden veri içe aktarıcıyla elde edilmiştir.

3.6. Araştırmanın yöntemi ve veri analizi

Çalışmanın amacı ve konusu doğrultusunda büyük veri analiz yöntemlerinden sosyal ağ analizi yöntemi kullanılmıştır. Karmaşık sosyal ağ sistemlerin içindeki düğümlerin yönelimlerini, etkileşimlerini, kümelenme biçimlerini keşfetmek amacıyla sosyal ağ analizi yöntemi tercih edilmiştir. Tıpkı X platformundan veri toplama aşamasında kullanıldığı gibi veri analizi için de paket program NodeXL Pro kullanılmıştır. Bununla birlikte çevrimiçi ortamdan toplanan verilerin araştırmanın amacı doğrultusunda görselleştirilmesinde Maxqda programından ayrıca yararlanılmıştır. Bu adımda çalışma kapsamında ulaşılan postlarda en sık geçen kelimeler Maxqda programından kelime bulutu aracına başvurularak görselleştirilmiştir. Kelime bulutunun oluşturulması adımlarında öncelikle gereksiz ve herhangi bir anlam taşımayan kelimeler temizlenmiştir. Ardından temizlenen veri seti üzerinde kelime frekans analizi gerçekleştirilmiş ve kelimelerin kaç kez geçtiği saptanmıştır. Programın görsel araçlar menüsünden kelime bulutu seçeneği seçilerek veri seti sisteme tanımlanmıştır. Kelime bulutu parametreleri ayarlanarak, en sık geçen ilk on kelime sıklıklarına göre boyutlandırılmış ve kelime bulutu görselleştirilmiştir. En sık kullanılan kelimeler daha belirgin ve büyükken en az kullanılan kelimeler ise küçük boyutta gösterilmiştir.

3.7. Araştırmanın sınırlılıkları

- Araştırma kapsamında toplanan veriler, X platformunun veri politikalarıyla sınırlıdır.
- Veri toplama sürecini gerçekleştiren bir bilgisayar programıdır.
- Çalışmada toplanan veriler, belirli bir tarih aralığındaki verileri kapsamaktadır.

4. Bulgular

Tablo 2. Genel Ağ Karakteristiği

Network	Total Nodes (Düğüm)	Total Edges (Kenar)	Density (Yoğunluk)
#yapayzekâ	7317	23484	0,000079430

Tablo 2'de #yapayzekâ ağının genel karakteristiği verilmiştir. Ağda yapay zekâ ile ilgili görüş/fikir/deneyim/duygu paylaşan toplamda 7317 düğüm yani aktör/kişi vardır. Çalışmada

verilerinin toplandığı tarih aralığında #yapayzekâ ağında yer alan aktörler 23484 kenar yani bağlantı oluşturmuştur. Ağ yoğunluğu 0 ile 1 arasında yer alan bir değerdir (Hansen vd., 2020, s. 82). Ağın yoğunluğu değerlendirildiğinde 0,000079430 skoru ile yoğunluğun düşük olduğu saptanarak ağda yer alan düğümlerin dağınık ve aralarındaki ilişkilerin zayıf olduğu belirlenmiştir.

Şekil 1. #yapayzekâ ağ grafiği

Yukarıda verilen ağ grafiği X platformunda kullanıcıların #yapayzekâ etiketiyle ilgili post, repost, yanıt verme, bahsetme vb. yollarla etkileşimlerini gösteren bir ağı temsil etmektedir. Yukarıdaki grafik yönlü olmakla birlikte, ağın görselleştirilmesinde Harel Koren Fast Multiscale; kümeleme analizleri için ise Clauset-Newman-Moore algoritmaları tercih edilmiştir. Kullanıcılar tarafından dijital ortama bırakılan #yapayzekâ etiketinin ağı yukarıdaki grafikte yarı işlenmiş haliyle sunulmuştur.

Tablo 3. #yapayzekâ ağında en sık kullanılan hashtag

Hashtag	n
#teknoloji	2149
#borsa	1134
#bitcoin	864
#chatgpt	765
#eticaret	521

Tablo 3'te #yapayzekâ etiketinin yer aldığı postlarda en çok paylaşılan hashtag #teknoloji (n=2149) olmuştur. Paylaşılan postlarda, yapay zekâ fenomeninin teknoloji alanına

olan olumlu etkisinin yansımaları görülmüştür. Özellikle teknolojinin iyileştirilmesi, yeni yetenekler, enerji verimliliği, bilişim, eğlence ve teknoloji, oyunlar vb. birçok teknolojik unsurla yapay zekâ ilişkilendirilmiştir. Popüler hashtagler arasında ikinci sırada #borsa (n=1134) olmuştur. Paylaşılan postlarda yapay zekânın finans sektöründe kullanımının önemine değinilmiştir. Çeşitli finans uygulamalarında yapay zekâ kullanımı, yapay zekâ ile seçilen hisselerdeki başarı oranları, borsa ile ilgili yapay zekâ tahminleri, yorumları ve hisse raporlarının yapay zekâ ile hazırlanması gibi konular #yapayzekâ ağında gündeme getirilmiştir. Üçüncü sırada yer alan popüler hashtag #bitcoin (n=864) olarak saptanmıştır. Ağda konuyla ilgili paylaşılan içerikler incelendiğinde, kripto paranın popüler olmasıyla birlikte yapay zekânın bu konuyla ilişkilendirildiği, kripto para analizinde yapay zekâ kullanımını, ayrıca bitcoin ve yapay zekânın görece popüler ve gündemde olan bu iki konunun birbirleriyle olan bağlantısını gözler önüne sermektedir. Dördüncü sırada yer alan popüler hashtag ise #chatgpt (n=765) olmuştur. Ağdaki postlarda, makine öğreniminde yapay zekânın etkisine vurgu yapılmıştır. Bununla birlikte, en popüler yapay zekâ araçlarından birisi olarak görülürken, öğrencilerin dersteki kullanımına değinilmiş ve yaratıcılık konusundaki dezavantajlarından söz edilmiştir. Son olarak yapay zekâ ağında en popüler beşinci hashtag #eticaret (n=521) olarak karşımıza çıkmıştır. Ağda yer alan kullanıcı postları detaylı bir biçimde incelendiğinde, yapay zekânın e-ticaret sektöründe de etkisine ve önemine değinilmiştir. Postlarda büyük şirketlerin e-ticaret faaliyetlerinde yapay zekâ kullanmayı yoluna gittikleri belirtilirken; lojistik, satış ve pazarlamadaki ihtiyaçların çözümü için yapay zekânın değeri aktarılmıştır.

Çalışmada incelen diğer konu en çok repost olan postlar ve bu postlarda vurgulanan ana temalardır. Çevrimiçi ortamlarda yer alan kullanıcılar tarafından en çok repost edilen paylaşım (1804 kez); yapay zekâ tarafından oluşturulan 29 Ekim videosu olmuştur. Bu durum günümüzde kullanım alanı yaygın olan yapay zekânın tarihsel bağlamla ilişkilendirildiğinde büyük ilgi uyandırıp viral olabileceğini göstermiştir. Kullanıcı paylaşımlarından meydana gelen #yapayzekâ ağında ikinci en çok repost edilen paylaşım (1657 kez); canlı çeviri yapabilen yapay zekâ modelinin tanıtımıdır. En çok repost edilen paylaşımlardan biri olması, yapay zekâ ve dil teknolojilerinin birlikte kullanımının büyük bir fırsat ve yenilik olarak görülmesindedir. En çok repost edilen üçüncü paylaşım ise (1214 kez); Sanat Güneşi Zeki Müren'e söylenen, Türkiye Cumhuriyeti 100. Yıl Marşı "Parla" olmuştur. Bu paylaşım, yapay zekâ teknolojisinin hem sanatsal alanlarda hem de yüzüncü yıl gibi çok anlamlı olan milli bayramlarda etkileyici kullanımının geniş bir yankı uyandırdığını sergilemiştir.

Şekil 2. #yapayzekâ ağında en sık kullanılan kelimeler

Çevrimiçi bir platform olan X'teki dijital izlerde, #yapayzekâ ile yukarıda gösterildiği üzere en sık kullanılan kelimelerden sıklıkları dikkate alınarak bir ağ oluşturulmuştur. Aşağıdaki Şekil 2'de, #yapayzekâ ağında en sık kullanılan ilk 10 kelime Maxqda programı aracılığıyla görselleştirilmiştir.

#yapayzekâ ağında en sık kullanılan kelime “ticaret” (n=588) olmuştur. Postlar incelendiğinde, yapay zekânın büyük şirketlerin ticari uygulamalarında, müşteri ilişkileri ve pazarlama tabanlı faaliyetlerde, piyasa trendleri ve finans dünyasına ilişkin tahminlerde yer aldığı saptanmıştır. Ağda ikinci en sık geçen kelime “Google” (n=531) olmuştur. X'te yapay zekâ postlarında bir arama motoru aracı olan Google'ın yeni teknolojilerde yapay zekâ izlerinin olduğu, aynı zamanda yeni uygulamalarında da yapay zekâ tabanlı sistemleri tanıttığı, şirketin yapay zekâ alanında önemli yeniliklere ve girişimlere sahip olduğu belirtilmiştir. #yapay zekâ postlarında en sık kullanılan bir diğer kelime ise “bilgi” (n=511) olduğu ortaya koyulmuştur. İncelenen postlarda yapay zekâ ile kullanıcıların mevcut bilgi birikimlerini, becerilerini daha üst seviyelere çıkarabileceği, bilgiye erişimde ve bilgiyi kullanmada yapay zekânın yeteneklerine vb. konulara değinilmiştir.

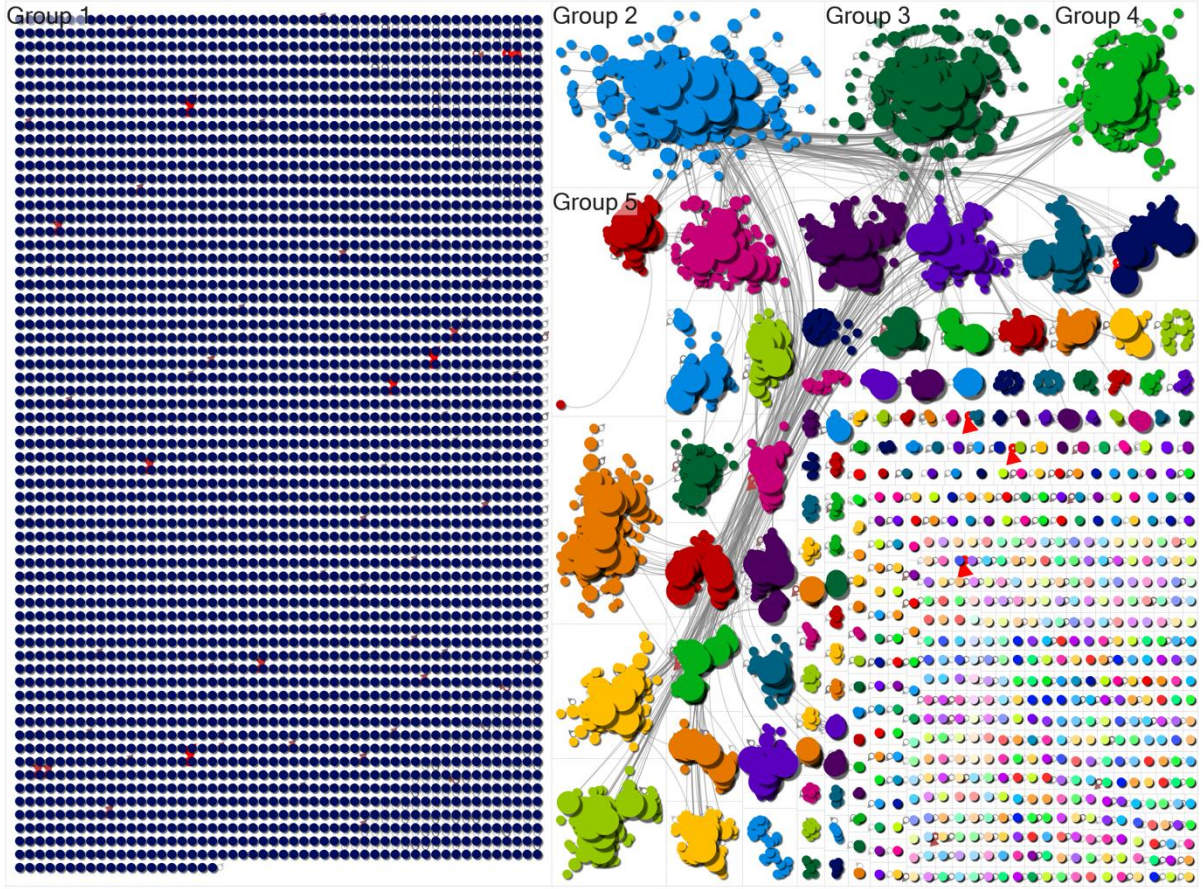
Kelime çiftlerinin analizi ise metin madenciliği uygulamalarında çok sık kullanılmakta ve metin verilerinde iki kelimenin hangi sıklıkta görüldüğünü belirlemektedir. Bu çalışmada #yapayzekâ ile en sık kullanılan kelime çiftleri saptanarak kelime ilişkileri ve kalıpları anlaşılacak istenmiştir. Bunu gerçekleştirmek için ilk olarak önemsiz kelimeler ayıklanarak veri seti analiz için hazır hale getirilmiş ve elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 4. #yapayzekâ ağında en sık kullanılan kelime çiftleri

Kelime Çiftleri	n
Yapayzekâ – teknoloji	634
Yapayzekâ – borsa	547
E-ticaret – E-ihracat	460

Tablo 4'te görüldüğü üzere #yapayzekâ etiketi ile oluşan ağda en sık kullanılan kelime çiftleri “yapayzekâ – teknoloji” olmuştur. Buradaki kelime ilişkisi incelendiğinde, yapay zekâ ve teknoloji kavramlarının iç içe geçtiğini, yeniliğin, günümüz teknolojik gelişiminde yapay zekânın da söz sahibi olduğu kısacası yapay zekânın teknolojide çok önemli bir yerde konumlandığı ifade edilebilir. En sık kullanılan kelime çiftlerinden bir diğerinin ise “yapayzekâ – borsa” olduğu saptanmıştır. Bu ikili arasındaki ilişki kalıbında yapay zekâ fenomeninin piyasalarda ve borsa dünyasında kullanımı, piyasa tahminleri ve analizleri, yapay zekâ veri analitiğiyle trend analizleri vb. amaçların varlığı bu iki kelimenin birbiriyle kullanılmasına yol açtığı söylenebilir. Son olarak “e-ticaret – e-ihracat” kelime çifti ele alınmıştır. Dijital ortamlarda şirketlerin ticari faaliyetlerini geniş yelpazeye yaydığı gerçeğinden hareketle, e-ticaret faaliyetlerini ve süreçlerini yapay zekânın optimize edebileceği, yeni pazarların keşfi ve mevcut pazarlarla ilgili derin içgörü elde edilmesinde yapay zekânın olası katkısının çevrimiçi ortamlarda aktarıldığı ifade edilebilir.

Anlatılanlara ek olarak çalışmada #yapayzekâ etiketiyle oluşan ağ yapısı, sosyal ağ analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu doğrultuda, X'e bırakılan dijital izler sonucunda meydana gelen gruplar, gruplar arasındaki etkileşimler, izolatlar ve bunların görselleştirilmiş hali aşağıdaki şekilde sunulmuştur.

Şekil 3. #yapayzekâ ağının sosyal ağ analizi

Şekil 3'te gösterilen #yapayzekâ ağ grafiği, X platformunda 7317 aktörün paylaştığı postların yer aldığı bir ağı temsil etmektedir. Grafik, 01.05.2023 – 08.05.2024 tarih aralığında elde edilen verilerin bir araya getirilmesiyle biçimlendirilmiştir. Ağda yer alan düğümlerin birbirleriyle olan etkileşimlerini, bağlantılarını göstermek için ve ağın görselleştirilmesi için kümeleme algoritmalarından Clauset-Newman-Moore ve çoklu ölçek düzeni olan Harel-Koren algoritması kullanılmıştır. #yapayzekâ ağında toplamda 550 grup bulunmaktadır. Ayrıca çok küçük ve önemli olmayan grupların sayısı fazladır. Bu noktada, en fazla düğümün ve kenarın yer aldığı ilk 5 grubun üzerinde inceleme yapılması tercih edilmiştir. Şekil 3'te görüldüğü üzere, ağda yer alan gruplar çeşitli renkler ve farklı kutularda sergilenmiştir. #yapayzekâ ağında kümeler içinde bulunan düğümler/aktörler, birbirleriyle post paylaşma, bahsetme, yanıt verme gibi etkileşim türleriyle iletişim kuran kullanıcıları oluşturmaktadır. Ağda en büyük kümelerin sırasıyla grup 1; grup 2; grup 3; grup 4 ve grup 5 olduğu saptanmıştır. Kümelerin ortasında konumlanan düğümler, grupta arasındalık skoru en yüksek kişileri ifade ederken büyüklükleri ise arasındalık skoruna göre değişkenlik göstermektedir. Arasındalık merkeziliği; ağda köprü görevi gören aktörlerle ilgili bir kavram olmakla birlikte arasındalık merkeziliği skoru yüksek olan düğümler, ağda yer alan diğer insanlarla bağlantı kurma olasılığı daha yüksek olan düğümlerdir (Hemelboim, 2017, s. 5).

Şekil 3'te verilen ağda, gruplarda gösterilen renkli noktalar düğümü yani aktörü, çizgiler ise kenarı yani bağlantıyı (post, repost, bahsetmek, yanıtlamak vb.) belirtmektedir. Çalışmada incelenen #yapayzekâ kullanıcı dijital izleriyle ilgili oluşan ağda en büyük kümeler sol kısımda konuşlanmıştır. Ağda bağlantısız grupların yani izolatların yer aldığı küme grup 1 olarak belirlenmiştir. İzolatların #yapayzekâ konusu ile haberdar olduğu, ilgili etiketle fikir ve düşüncelerini paylaştığı, fakat ağda yer alan diğer kişilerle etkileşimde

bulunmadığını göstermektedir. Çalışmada incelenen ağın arasındalık skorları değerlendirildiğinde Grup 2’de en yüksek arasındalık skoru 844299,200; grup 3’te en yüksek arasındalık skoru 1786606,927; grup 4’te en yüksek arasındalık skoru 631902,577 ve son olarak grup 5’te en yüksek arasındalık skoru 745231,806 olarak saptanmıştır. Bu skorlar değerlendirildiğinde en yüksek arasındalık değerine sahip olan Grup 3; ağdaki en merkezi grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Grup 3’ün diğer gruplar arasındaki bilgi aktarımında ve iletişimde kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Bununla birlikte grup 3, diğer grupların birbirlerine bağlanmasında ve bilgi alışverişinde köprü görevi görmektedir. Aynı zamanda, ağın etkileşiminin ve bilgi akışının kopmaması için bu grupta yer alan düğümler önem taşımaktadır. İncelenen gruplar arasında en düşük arasındalık skoruna sahip olan kümenin grup 4 olduğu görülmektedir. Bu grup, ağda incelenen gruplar arasındaki bağlantılarda ve bilginin aktarılması sürecinde daha az bir merkezi rol üstlendiği söylenebilir. Yine de grup 4’ün ağın yapısında önemli bir role sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir. Genel perspektifte bakıldığında #yapayzekâ etiketinde oluşan ağda grup 3 en merkezi küme olmuştur. Diğer grupların da ağda önemli bağlantı noktalarında olduğu ifade edilebilir. Bu sonuçlar, sosyal ağ yapısına ve bu sosyal ağ yapısındaki bilgi akışının nasıl gerçekleştiğine ilişkin derin içgörüler sunmaktadır. #yapayzekâ ağının yoğunluğu grup bazında değerlendirildiğinde en az yoğunluğun grup 1’de 0,000 değeriyle gerçekleştiği saptanmıştır. Grup 1 tamamen izole bir grup olup; hiçbir şekilde bağlantıya sahip değildir. Grup 1; sosyal ağın geri kalanından daha kopuk olan ve herhangi bir etkileşimin gerçekleşmediği bir gruptur. En yüksek yoğunluk ise grup 4’te 0,009 değeri ile gerçekleşmiştir. Grup 4’te yer alan düğümler, birbirine daha sıkı bağlı ve güçlü bir iç etkileşimin olduğu kişilerdir. Grup 2 ve 3’ün yoğunluğu 0,004; Grup 5’in yoğunluğu ise 0,006 olarak saptanmıştır. Bu yoğunluklar, #yapayzekâ ağının dinamiklerini ve grupların iç etkileşimlerini anlamak için değerlidir.

Sonuç

Dijital ortamlarda kullanıcılar tarafından bırakılan izleri #yapayzekâ özelinde araştıran bu çalışmada algılar ağ analiziyle incelenmiş, çevrimiçi ortamlarda yer alan toplulukların birbirleriyle etkileşimleri, çevrimiçi bireylerin yapay zekâ fenomenini nasıl algıladıkları ortaya koyulmuştur.

İlk olarak çalışmanın veri setinde en sık kullanılan hashtaglerin analizi yapılmıştır. Bu doğrultuda ortaya çıkan bulgular göstermiştir ki; çevrimiçi ortamlarda yer alan bireylerin algısında yapay zekânın teknolojik yeniliklerle, finansal piyasalardan kripto paralarla, yenilikçi yapay zekâ uygulamalarından e-ticarete kadar, bu alanlarla arasında güçlü bir ilişki olduğu yer etmiştir.

Çalışmanın devamında, araştırmanın bulgularında da verildiği üzere #yapayzekâ ağında en çok repost edilen gönderiler analiz edilmiştir. Bu noktada 29 Ekim videosunun en çok repost edilmesinin ana temasında duygusal ve tarihsel bağlamın olduğu, ayrıca buna bir de teknolojinin etkileyciliği eklendiğinde yapay zekânın üretmiş olduğu içeriklerin geniş yayılımının kaçınılmaz sonucu ortaya çıkmaktadır. En çok repost edilen diğer gönderinin ana temasında dil bariyerlerinin yapay zekâ teknolojileriyle aşılabacağı düşüncesi, ağda ön plana çıkmıştır. Bireylerin yapay zekâ teknolojisinden dil öğrenme süreçlerinde beklentilerinin olduğu da ifade edilebilir. En çok repost edilen üçüncü paylaşımdaki temada ise sanatsal izler, kültürel sermaye ve milli değerler yer alarak tüm bunların yapay zekâyla bir bütünleşmesi söz konusudur.

Dijital ortamlara bırakılan #yapayzekâ izinde en sık kullanılan kelimeler tespit edilmiş ve bulgular kısmında detaylı bir biçimde verilmiştir. Elde edilen bulguların analizi etrafında “ticaret”, “Google” ve “bilgi” kelimelerinin yapay zekâ postlarında sıklıkla kullanılıyor olması, yapay zekâ fenomeninin çok farklı ve geniş bir etki alanına sahip olduğunu gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla kullanıcı algılamaları etrafında, yapay zekânın büyük

şirketlerin ticari faaliyetlerine yeni soluklar getirdiği, şirketlerin yeni çözümlerinde ve uygulamalarında söz sahibi olduğu, bilgiye erişimde ve bilginin stratejik olarak kullanımında önemli potansiyellere sahip olduğu söylenebilir.

Çevrimiçi ortamlarda #yapayzekâ etiketine yüklenen anlamların incelendiği son aşamada kelime çiftlerine yer verilmiştir. Bu doğrultuda çevrimiçi ortamlarda yapay zekâ – teknoloji, yapay zekâ – borsa ve e-ticaret – e-ihracat kelime çiftlerinin sık kullanımı yapay zekânın finans, teknoloji ve ticaret temalarıyla ilişkilendirildiğini göstermekle birlikte, bu alanda şirketlerin faaliyetlerini sürdürebileceği ya da süreçlerinde uygun değer (optimum) verimi elde etmek için yapay zekâdan yararlanabileceği ifade edilebilir.

Alanyazında yapay zekâ algılamaları üzerine gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde ise, Hoşgör, Güngördü ve Hoşgör (2023) tarafından nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılan bir çalışmada sağlık profesyonellerinin yapay zekâyâ yönelik metaforik algıları saptanmıştır. Anket yöntemi kullanılan çalışmada en çok verilen yanıtlar arasında “robot”, “teknoloji”, “işsizlik”, “bilgisayar” ve “kolaylık” yer almıştır. Hoşgör vd. (2023) tarafından gerçekleştirilen çalışmada elde edilen sonuçlara benzer bir şekilde bu çalışmada en sık kullanılan hashtag ve kelime çiftleri arasında yer alan “teknoloji” ifadesi, kullanıcıların yapay zekâ algısına ilişkin içgörüler sunmuştur. Ayrıca bu çalışmada kullanılan yöntem ve veri toplama aracı, farklılığı oluşturan unsurlardan olmuştur.

Mohanna ve Basiouni (2024), YouTube yorumlarının analizi yoluyla tüketicilerin yapay zekâyâ ilişkin algılarını ve deneyimlerini araştırmışlardır. Bu doğrultuda yapay zekâ teknolojisine ilişkin korkular, antropomorfizm ve robot korkusu, veri eğitimi ve bilgi kalitesi, etik ve ahlaki kaygılar ile güvenilirlik konuları baskın temaları oluşturmuştur. Çalışmanın dijital ortamlarda gerçekleşmesi ve tüketicilerin dijital izlerini araştırmış olması analizi, söz konusu bu araştırmayla benzerlik göstermiştir.

Stracqualursi ve Agati (2024), yapay zekâ araçlarına ilişkin görüş ve duyguları öğrenmek amacıyla tweetleri toplayarak bireylerin bakış açılarını öğrenmeye çalışmışlardır. Olumlu tutumların ağırlıkta olduğu bulgularda en çok “güven” ve “sevinç” duygusu saptanırken “korku” duygusu en sık görülen olumsuz duygu olarak belirtilmiştir. Yine çalışmanın gerçekleştiği ortam ve araç bağlamında benzerlik gösterirken; kullanılan yöntem bu noktada farklılığı oluşturmuştur.

Son olarak, yapay zekâ algılamalarına ilişkin dijital izler belirli periyotlarla araştırılıp farklı yöntem ve araçlarla analiz edilerek yapay zekâ fenomeninin dünü, bugünü ve geleceği ile derin içgörüler elde edilebilir. Ayrıca, sadece X’te değil farklı çevrimiçi ortamlardaki yapay zekâyâ ilişkin dijital izler de araştırılıp sosyal medya araçları arasında daha kapsamlı karşılaştırmalar gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Airoidi, M. (2018). Ethnography and the digital fields of social media. *International Journal of Social Research Methodology*, 21(6), 661-673.
- Berente, N., Gu, B., Recker, J. & Santhanam, R. (2021). Managing artificial intelligence. *MIS Quarterly*, 45(3), 1433-1450.
- Bollier, D. & Firestone, C. M. (2010). The promise and peril of big data. Washington, DC: Aspen Institute, Communications and Society Program.
- Caliandro, A. & Gandini, A. (2016). *Qualitative research in digital environments: A research toolkit*. New York: Routledge.
- Caner, S. & Bhatti, F. (2020). A conceptual framework on defining businesses strategy for artificial intelligence. *Contemporary Management Research*, 16(3), 175-206.
- Chadwick, S., Fenton, A., Dron, R. & Ahmed, W. (2021). Social media conversations about high engagement sports team brands. *IIM Kozhikode Society & Management Review*, 10(2), 178-191.

- Chollet, F. (2019). On the measure of intelligence. arXiv preprint arXiv:1911.01547.
- Chui, M., Manyika, J., & Miremadi, M. (2018). What AI can and can't do (yet) for your business. *McKinsey Quarterly*, 1(97-108), 1.
- Demir, Y., & Ayhan, B. (2020). Sosyal medyanın gündem belirleyicileri: Twitter'da gündem belirleme süreci üzerine bir sosyal ağ analizi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (51), 1-19.
- Freelon, D. (2014). On the interpretation of digital trace data in communication and social computing research. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 58(1), 59-75.
- Gignac, G. E. & Szodorai, E. T. (2024). Defining intelligence: Bridging the gap between human and artificial perspectives. *Intelligence*, 104, 101832.
- Golbeck, J. (2015). *Introduction to Social Media Investigation: A Hands-on Approach*. Amstredam: Syngress.
- Guzmán, E. M., Zhang, Z. & Ahmed, W. (2021). Towards understanding a football club's social media network: an exploratory case study of Manchester United. *Information Discovery and Delivery*, 49(1), 71-83.
- Gündüz Hoşgör, D., Güngördü, H., & Hoşgör, H. (2023). Sağlık profesyonellerinin yapay zekâya ilişkin görüşleri: Metaforik bir araştırma. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 71-87.
- Hansen, D., Shneiderman, B. & Smith, M. A. (2020). *Analyzing social media networks with NodeXL: Insights from a connected world*. Massachusetts: Morgan Kaufmann.
- Hepp, A., Breiter, A. & Friemel, T. N. (2018). Digital traces in context| digital traces in context—an introduction. *International Journal of Communication*, 12, 11.
- Himmelboim, I., Smith, M. A., Rainie, L., Shneiderman, B. & Espina, C. (2017). Classifying Twitter topic-networks using social network analysis. *Social media+ society*, 3(1), 1-13.
- Kelly, S., Kaye, S. A. & Oviedo-Trespalacios, O. (2023). What factors contribute to the acceptance of artificial intelligence? A systematic review. *Telematics and Informatics*, 77, 101925.
- Madden, M., Fox, S., Smith, A., & Vitak, J. (2007, 16 Aralık). Digital footprints. Pew research center. Erişim adresi (24 Mayıs 2024): <https://www.pewresearch.org/internet/2007/12/16/digital-footprints/>
- Mohanna, S., & Basiouni, A. (2024). Consumer's cognitive and affective perceptions of artificial intelligence (AI) in social media: Topic modelling approach. *J. Electrical Systems*, 20(3), 1317-1326.
- Minsky, M. (1961). Steps toward artificial intelligence. *Proceedings of the IRE*, 49(1), 8–30. <https://doi.org/10.1109/JRPROC.1961.287775>
- Ofosu-Ampong, K. (2024). Artificial intelligence research: A review on dominant themes, methods, frameworks and future research directions. *Telematics and Informatics Reports*, 100127.
- Ruppert, E., Law, J. & Savage, M. (2013). Reassembling social science methods: The challenge of digital devices. *Theory, culture & society*, 30(4), 22-46.
- Settanni, M., Azucar, D. & Marengo, D. (2018). Predicting individual characteristics from digital traces on social media: A meta-analysis. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 21(4), 217-228.
- Smith, M. A. (2014). Identifying and shifting social media network patterns with NodeXL. *International Conference on Collaboration Technologies and Systems (CTS)*. 3-8. IEEE.
- Stephen, A. T. (2016). The role of digital and social media marketing in consumer behavior. *Current opinion in Psychology*, 10, 17-21.

- Stracqualursi, L., & Agati, P. (2024). Twitter users perceptions of ai-based e-learning technologies. *Scientific Reports*, 14(1), 5927.
- Wang, P. (2019). On defining artificial intelligence. *Journal of Artificial General Intelligence*, 10(2), 1-37.
- Wasserman, S. & Faust, K. (1994). *Social network analysis: Methods and applications*. Cambridge: Cambridge University Press.

Araştırmacıların Katkı Oranı: (Birden fazla yazarlı makaleler için)

1. Yazar: %

2. Yazar: %

3. Yazar: %

Çatışma Beyanı: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Belirtilmemiştir.

The concept of smartwar: A theoretical framework

Orkun Öz*, Aslıhan Ünal**

Abstract

With the exponential developments in information technologies "Smart" as a one-size-fits-all has become a popular term nowadays in literature and media. Smartphones, smart watches, smart devices, smart technology, smart weapons, and smart war... Besides, these developments have given rise to the debate as "Has the concept of war been changed?", "What does smart war mean to humanity?", "What are the benefits and risks of artificial intelligence-based technology in warfare", "What is the type of war humankind experiences today?", "Has the dynamics of war changed?", etc. Hence, the advances in technology have started to influence the nature of war. Although the term "smart war" become popular, it is realized that a few studies have been conducted on this concept. There are many studies on artificial intelligence in warfare, electronic warfare, autonomous weapon systems, drones, smart weapons, unmanned aerial vehicles (UAVs), robot soldiers, etc. but a gap in the literature is the lack of a comprehensive work that examines the similarities of the conflicts in terms of strategies, weapons, and actors in the age of IT. This study is conducted to fill this gap in the literature. The purpose of this study is to examine modern conflicts that arise with the exponential developments in IT and put forward a theoretical framework that explains the smart war concept. For this purpose, the answer to the research question "How can the smart war concept be defined?" was examined by adopting an exploratory approach and following grounded theory methodology. As a result, a theoretical framework that explains the smart war concept in four dimensions -antecedents, actors, technologies, and strategies introduced. Further, the framework was evaluated through real-world cases of conflict.

Research article

Geliş - Submitted: 11.05.2024

Kabul - Accepted: 12.06.2024

Atıf - Reference: Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi, 13, 35-57.

Keywords: Smart war, information technology, artificial intelligence, modern war, grounded theory

Akıllı savaş kavramı: Teorik bir çerçeve

Öz

Bilgi teknolojilerinde yaşanan üstel gelişmelerle birlikte "akıllı" kelimesi günümüzde literatürde ve medyada popüler bir terim haline gelmiştir. Akıllı telefonlar, akıllı saatler, akıllı cihazlar, akıllı teknoloji, akıllı silahlar ve akıllı savaş... Ayrıca bu gelişmeler "Savaş kavramı değişti mi?", "Akıllı savaş insanlık için ne anlama geliyor?", "Savaşta yapay zeka temelli teknolojinin faydaları ve riskleri nelerdir?", "İnsanlığın bugün deneyimlediği savaş türü nedir?", "Savaşın dinamikleri değişti mi?" gibi tartışmalara da yol açmıştır. Dolayısıyla, teknolojideki ilerlemeler savaşın doğasını da etkilemeye başlamıştır. "Akıllı savaş" terimi popüler hale gelse de bu kavram üzerine çok az çalışma yapıldığı görülmektedir. Savaşta yapay zeka, elektronik savaş, otonom silah sistemleri, insansız hava araçları (İHA), akıllı silahlar, robot askerler vb. konularda pek çok çalışma bulunmakla birlikte, bilişim çağında çatışmaların strateji, silah ve aktörler açısından benzerliklerini inceleyen kapsamlı bir çalışmanın bulunmaması literatürde bir boşluk olarak belirlenmiştir. Bu çalışma, literatürdeki bu boşluğu doldurmak için yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı, bilişim teknolojilerindeki üstel gelişmelerle birlikte ortaya çıkan modern çatışmaları incelemek ve akıllı savaş kavramını açıklayan teorik bir çerçeve ortaya koymaktır. Bu amaçla, "Akıllı savaş kavramı nasıl tanımlanabilir?" araştırma sorusunun cevabı keşifsel bir yaklaşım benimsenerek ve gömülü teori metodolojisi izlenerek incelenmiştir. Sonuç olarak akıllı savaş konseptini dört boyutta açıklayan

* Bir kurama bağlı değil, e-posta: orkun_oz@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0855-1635

** Sorumlu yazar, Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, e-posta: asunal@gelisim.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5896-8880

teorik bir çerçeve ortaya konulmuştur: Öncüller, aktörler, teknolojiler ve stratejiler. Ayrıca, geliştirilen çerçeve, gerçek dünyadaki çatışma vakaları üzerinden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akıllı savaş, bilişim teknolojisi, yapay zeka, modern savaş, gömülü teori

Introduction

With the rise of machines and the Internet in the information age and groundbreaking developments in artificial intelligence (AI) technology, “smart” has become a catchall term in our lives, especially used to define a phenomenon that assists or takes over work as smartphones, smartwatches, and smart cities and supports wiser decision-making as smart energy, smart strategy, and smart war. The emergence of information technology (IT) and the foundation of AI as a scientific discipline triggered the rise of the concept of “smart,” and with the promotion of personal computers, the commercialization of the Internet, and the appearance of mobile phones, the “smart” phenomenon started to diffuse in our everyday lives, and the media also promoted this invasion. The exponential development of IT (see “Moore Law”) has been fostering a paradigm shift and has had a destructive impact on how we experience the world. The war practices and the literature have also been influenced by this attack, and the “smart war” concept eventually appeared in the scientific papers alongside the media sources. Actually, “smart war” is not a brand-new term, and it has been used in the literature since the 1990s. At that time, the term was associated with the Gulf War according to the notions that support technological developments, which decreased the level of violence. For example, John Carlos Rowe (1991) used the term to distinguish the Gulf War from the Vietnam War:

However the public discussion of such crucial issues of democratic governance depended to a large extent on remembering what was the continuing legacy of Vietnam. And it was precisely this sort of cultural memory that the decisive military victory in the Gulf helped to erase. The Persian Gulf War was mercifully swift and relatively bloodless for the Coalition's forces. The “Vietnam without trees” that some antiwar activists had predicted never came to pass in the desert along the Gulf. We have been encouraged to believe a “clean,” “sanitary,” and “smart” war was the result of the superior technology, organization, and justness of the Coalition's leaders, both in the field and in Washington. As Kuwaiti Coalition troops led the way into Kuwait City, to be met by resistance fighters, and as U.S. forces swept into southern Iraq, driving Iraqi troops across the Euphrates or into Basra, the fears of another Vietnam vanished (Rowe, 1991, p.123).

Michael N. Schmitt (1999) also used the term by referring to the Gulf War; furthermore, he defined it as the “first smart war”:

Complementing the revolution in information systems are equally impressive advances in weapons capabilities. Inaccurately hailed as the first “smart” war, the 1991 Persian Gulf War popularized the capabilities of precision-guided munitions. Though the accuracy and effectiveness of smart weapons in that war may have been exaggerated through coverage in the popular media, the weapons of future wars will be more than smart—they will be “brilliant” (Schmitt, 1999, p.164).

Besides, Roger Normand (2001) mentioned in his article that the Gulf War was approved as a “smart war,” although it was not. Hence, attention turned from ‘The Iraqis would not be injured’ to ‘the success of smart bombs thanks to their ability to accurately target.’ William M. Arkin (1992) handled the term associated with the cruise missiles used in the Nobel Anvil operation of NATO against Yugoslavia:

After more than two months of bombing, the day-in-day-out use of the B-2 and its B-1 cousin was the only militarily significant technological development of an otherwise miserable war. Modern intercontinental bombers had joined a prolonged “smart” war; the era of unmanned cruise missiles had been eclipsed; America was launching bombers from its own soil (Arkin, 1992, p. 80).

Hodge (2000) handled the smart war concept as a kind of war that avoids casualties by using smart weapons such as target-sensitive bombs, missiles, etc., and pointed out the first

evidence of the smart war that has the potential to lead to casualties as the USA's missile attacks against Afghanistan and Sudan. Kate Farris (2000) used the term as synonymous with "information war" and examined it from the lens of China and the USA's practices and strategies. The author defined information warfare by focusing on IT and not limiting the concept to "smart bombs" or "missiles":

We hold that information warfare has both narrow and broad meanings. Information warfare in the narrow sense refers to the US military's so called 'battlefield information warfare,' the crux of which is 'command and control warfare'... Information warfare in the broad sense refers to warfare dominated by information in which digitized units use information [smart] equipment... (Farris, 2000, p. 9).

In the 2010s, the concept evolved with the rise of IT and covered a wide range of weapons based on emergent technologies. For example, Crispin Andrews' (2012) article titled *Smart Warfare* starts with the prologue "The development of aerial drones, smart bullets, and laser guns all point to a future of global conflict resembling science fiction". Although the author did not use the term "smart warfare" throughout the article except in the title, he focuses on emerging technologies such as aerial drones, unmanned aerial vehicles (UAVs), and smart bullets and highlights the importance of information gathering, especially emphasizing its crucial role in future warfare. In 2020, the smart war concept is built on based on artificial intelligence and associated technologies such as the Internet of Things (IoT), blockchain technology, advanced data analytics, cloud computing, robot soldiers, swarm intelligence, etc. (e.g., Hoccoğlu & Genç, 2019; Qi, 2021). In the war literature, the smart war concept covers a wide range of research areas, such as electronic war, information war, smart strategy, drone war, automated weapon systems, smart soldiers, artificial intelligence-based weapons, etc. It is also used outside of the military to define a fight against a phenomenon. For example, Pathak et al. (2019) used the term "smart war" to describe the fight against the COVID-19 pandemic by using digital technologies. It is clear that the root of the concept lies in emergent technologies, but the definition of it is not clear, and its theoretical underlying is vague. It has been used as an umbrella term that covers the evolution of the war concept in modern times. Many studies cover the use of IT in warfare, but the gap in the literature is the lack of comprehensive work that examines the similarities of the conflicts in terms of strategies, weapons, and actors in the age of IT. This study was conducted to fill this gap in the literature.

The purpose of this study is to examine modern conflicts that arise with the exponential developments in IT and put forward a theoretical framework that explains the smart war concept. For this purpose, the answer to the research question "How can the smart war concept be defined?" was examined by adopting an exploratory approach and following grounded theory methodology. As a result, a theoretical framework that explains the smart war concept in four dimensions—antecedents, actors, technologies, and strategies—is introduced. Further, the framework was evaluated through real-world cases of conflict.

The article proceeds as follows: At first, the methodology of the research—grounded theory—is explained. Then, the findings of the research—the theoretical framework and smart war definition—are presented. Afterward, the concept of smart war is evaluated through real-world examples. In the final section, a general overview is introduced with theoretical implications, and recommendations for future research are provided.

1. Methodology

An exploratory research design, grounded theory, was followed to establish the theoretical framework of the concept of smart war. Grounded theory was discovered by Barney Glaser and Anselm Strauss (Glaser & Strauss, 2017) and was first used in the field of sociology to develop data-based theories. In later periods, different application designs were developed,

and it started to be used as an exploratory methodology in various research fields and also in standalone literature review research (Wolfswinkel et al., 2011). In this research, the grounded theory design was preferred to examine and found the theoretical framework of the ambiguous “smart war” concept.

In grounded theory research, any kind of material can be used as data. In this study, in addition to academic literature, any written and visual source (e.g., blog posts, newspaper articles, YouTube videos, etc.) that is believed to contribute to the concept of smart warfare has been used. The data were collected and analyzed simultaneously, following the theoretical sampling method. A theoretical model explaining the concept of smart warfare was developed by following an analytical coding process (initial coding, axial coding, and selective coding) (Wolfswinkel et al., 2011).

In grounded theory research, sample selection, data collection, and data analysis processes are carried out in an intertwined manner. In the initial stage of the research, a search was conducted using the keywords "smart war" and "smart warfare" in the Web of Science (WoS) and Google Scholar indexes to reach the definition of smart war. As a result of the WoS database search, one article and one conference paper were accessed (see Sample 2003; Imran et al., 2018). Google and Google Scholar search several sources by using the keyword "smart war". It was determined that the concept of "smart war" is approached from different perspectives in academic publications and other internet sources. For example, the concept of smart war has been associated with artificial intelligence-based weapon systems (e.g., Preußger, 2023), soft strategy (e.g., Rosenberg, 2013; Simons, 2012), wars that yield minimum costs and maximum success (e.g., Warden, 2008), unmanned missiles and bombs (e.g., Arkin, 1999; Hodge, 2000), robotics (e.g., Imran et al., 2018), systems consisting of sensors, C3I (Command, Control, Communication, and Intelligence), and precision-guided munitions (e.g., Yeon-Bong, 2019).

For example, Image 1 shows a LinkedIn post titled “Smart War?” shared by a graphic artist named Manuel Alvaroz Junco. In the display, the head of a man in a suit is replaced by a missile, and the background shows bombed areas with these missiles. The image can be interpreted as representing a war in which "smart" weapons are a product of human mental processes, but humans are not physically involved in the process. Hence, it can be said that the image represents smart war as a type of war controlled by "mind teams" or "higher intelligence".

Image 1. An illustration of the smart war

Source: Alvarez-Junco, M. (2022). Smart war?. LinkedIn.

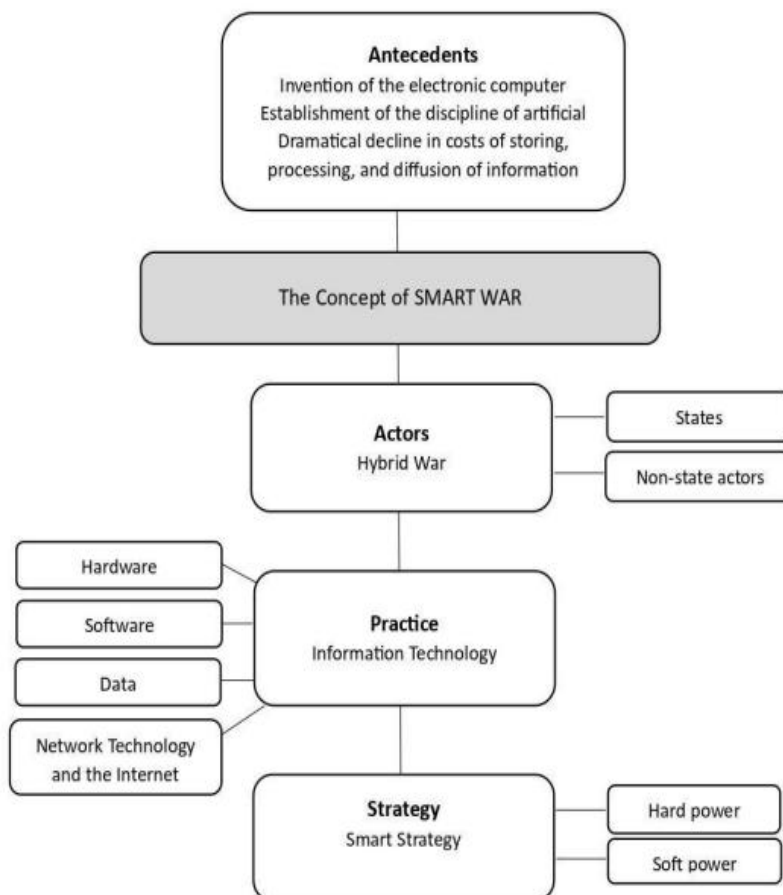
There is a notion that humans are removed from the death chain physically thanks to smart weapons (drones, smart bombs, missiles, etc.), and targeted killings provide more accurate results and decrease unplanned deaths (Yan, 2020). In most of the examined sources, it was found that the smart war concept primarily emphasizes the automation of weapons and the mental participation of humans. However, it was defined that there was no common definition for this new type of warfare that has evolved parallel to advancements in information technologies.

In this study, keywords such as "information warfare", "electronic warfare", "autonomous weapons", "electronic weapon systems", "artificial intelligence", "smart strategy", "hybrid warfare" and similar words were used to enrich the data set. Common features that would define the concept of smart war were searched for in the written and visual data. Once a theory emerged, document analysis was used to find and test examples that could be explained by the theory. The authors' expertise in political science and management information systems helped to maintain a transdisciplinary perspective in the development of the theoretical framework. The authors' previous areas of work and the sources they have examined have influenced the references.

2. Theoretical framework of the smart war concept

As a result of the grounded theory process, the theoretical framework presented in Figure 1 was developed.

Figure 1. The theoretical framework of the smart war concept

The theoretical framework comprises four categories: 1) antecedents, 2) actors, 3) applications, and 4) strategies. Antecedents mainly include developments that emerged during the Second World War and the Cold War period. Actors are assessed from the perspective of hybrid warfare, which includes both state and non-state actors involved in smart warfare. Applications include types of weapons that use different components of IT. "Strategies" deals with the smart strategies that are used to achieve desired goals through the use of IT. The above categories are discussed in detail in the following sections.

2.1. Antecedents of smart war

World War II and the Cold War were periods in which the foundations of IT were laid, and new types of warfare based on this emerged. The remarkable developments in the field of technology that occurred during and immediately after World War II played a crucial role in the transition from the Cold War era to the era of smart warfare. The foundations of still developing technologies such as the internet, computers, and artificial intelligence were laid during this period.

In his article titled "On Computable Numbers with an Application to the Entscheidungsproblem", Alan M. Turing (1937) laid the theoretical foundations of computer science by explaining how the universal Turing machine (modern computer) should operate. Turing also played a crucial role in shortening World War II by approximately 2 years by decrypting the Enigma code used by the German military forces to communicate (Robinson 2014). The ENIAC, developed in 1946, was the first electronic computer that operated according to the universal Turing machine (Goldstine & Goldstine, 1946). The purpose of developing the ENIAC was to calculate ballistic firing tables during World War II (Weik, 1961).

The idea of connecting computers originated from the need for the Soviets to develop a defense system against air attacks during the Cold War. The efforts to develop air defense radar technology due to the threat posed by nuclear weapons played a triggering role in the emergence of the Internet. ARPANET, developed with the support of the US Department of Defense (DoD), was created to take precautions against nuclear threats, ensure control of US nuclear forces, and improve military tactics and management decisions by utilizing new computer technologies (Lukasik, 2011). DARPA was established for conducting such research and development activities, and in 1969, the first internet-like connection was established through ARPANET via four main centers (Perry et al., 1988). As a result, ARPANET considered the precursor to the Internet, began to be used more widely.

The Cold War has also led to significant funding for research on machine translation (automatic language translation). Oettinger, a student at Harvard University, is one of those involved in Russian-English translation projects (Daylight, 2015). Another striking development during this period was Alan Turing's (1950) article Computing Machinery and Intelligence, which brought a new perspective to the concept of a "thinking machine" and introduced the Turing Test. In the Turing Test, which is the machine-human version of the imitation game, the machine, and the human are evaluated based on the answers they give in the text, and it is guessed which one is human and which one is a machine. If the machine can convince the evaluator that it is human, then that machine can be considered intelligent (Turing, 1950). The Turing Test caused a great impact at that time, and shortly after, at the Dartmouth Conference organized by McCarthy and his colleagues in 1956, the term "artificial intelligence" was used for the first time, and artificial intelligence was established as a scientific discipline (Moor, 2006). The studies on artificial intelligence started with the assumption that a machine capable of imitating all aspects of human cognitive abilities could be created (McCarthy et al., 2006). This goal has not yet been achieved until today. In the following periods, artificial intelligence, which has been divided into various subfields, has

achieved victories by exhibiting superhuman intelligence in limited areas, although not in the general field. Artificial intelligence applications used in the military, business world, and social fields today are examples of narrow artificial intelligence.

In addition to these developments, space has become one of the biggest competitive areas of the Cold War. Both countries allocated large budgets for space competition. During this period, the Soviet Union succeeded in placing the first man-made satellite, Sputnik, into space. In response, the US became the first state to send humans to the moon with the landing of Apollo 11 (History.com, 2020). During the same period, ARPA.NET, the precursor of the internet, developed a nationwide network on decentralized servers against a possible Soviet nuclear attack.

2.2. The actors of smart war

In literature, wars are traditionally classified as interstate and intrastate from the perspective of actors. Non-state actors are also included in this classification. Non-state actors can initiate wars against states, and states can initiate wars against non-state actors, or non-state actors can have conflicts among themselves. For example, civil war, guerrilla warfare, riots, and people's war are subsets of intrastate wars known as "asymmetric warfare" (Kiss, 2014; Thornton, 2007). In hybrid warfare, there are no sharp classifications like states and non-state actors. For example, combining the high-tech weapons of states with cyberattacks targeting terrorism and financial goals is an example of hybrid warfare (Hoffman, 2009). Suicide bombings by illegal organizations, propaganda campaigns, and manipulation actions on social media can also accompany these actions. The actor in such actions can be an individual or a group formed by the combination of many civil society organizations. When various examples are examined in this regard, it can be seen that smart warfare overlaps with hybrid warfare from the actors' perspective.

Hybrid war is a type of war implemented by non-state and state actors, that involves unconventional conflicts such as terrorism, violence, chaos creation, cyber warfare, media, and economic practices, along with conventional military capabilities and tactics (Josan & Voicu, 2015). Although the concept of hybrid warfare emerged in the mid-2000s in the US military and gained attention with Russia's annexation of Crimea, various tools such as information war, proxy war, sabotage, and psychological operations have been used by armies long before (Renz, 2016). Gathering information to understand both one's own and the enemy's strengths and weaknesses can be traced back to the ancient strategy book, *The Art of War* (5th century BC), which includes the following words of Sun Tzu (Tzu, 1963):

31. Therefore, I say: 'Know the enemy and know yourself; in a hundred battles you will never be in peril.
32. When you are ignorant of the enemy but know yourself, your chances of winning or losing are equal
33. If ignorant both of your enemy and of yourself, you are certain in every battle to be in peril.'

The concept of smart war, which is the subject of this article, is based on information technology, so it would be correct to say that this new type of warfare carries traces to the first half of the 1900s instead of being based on a specific start date or event.

The similarities between the concepts of smart war and hybrid war are the use of both conventional and unconventional weapons, the involvement of state and non-state actors, or a combination of both, as actors. Unconventional operations such as political protests, cyberattacks, disinformation attacks, and manipulation can accompany conventional and irregular operations (Wither, 2016). Through capitalism, the commercialization of advanced weapons increases the lethality level of non-state actors (Yan, 2020). At the same time, these powers, through advancements in information technology, can compete with states in shaping public opinion, as non-state actors can influence public opinion (Wither, 2016).

2.3. The practice of smart war

Smart war can be considered a war based on IT and is conducted in collaboration between humans and machines. To better understand this collaboration, it is necessary to define concepts such as data, information, and information systems that are related to each other. Data can be defined as independent and contextless symbols that are obtained through observation and measurement methods and do not become meaningful without processing. Processed, organized, and meaningful data is called information (Ackoff, 1989). Data becomes meaningful information for humans by processing and correlating it (Laudon & Laudon, 2022). Information technology (IT) is a series of interconnected components that collect, process, and distribute information in an organization to facilitate decision-making and control. In summary, data entering information systems is transformed into information through processing. According to Bourgeois et al. (2019), an information system is a concept that encompasses the components of the system and their roles within the organization. Software, hardware, data, network communication, people, and processes are the fundamental components of an IT system. The first four of these components are technology components. The other components ensure the integration of the system into the organization. The four main components of information systems are shown in Table 1.

Table 1. Components of information systems

Components of Information System	Hardware	Hardware is the physical part of the system. It includes digital technology components. Desktop, laptop, tablet, smartphone, and other digital devices and their physical parts are examples of hardware. Internet of Things (IoT) technology enables data flow and communication between devices through sensors and receivers.
	Software	Software is a series of instructions that operate the hardware. It is divided into two categories: operating system and application software. The operating system manages the hardware and creates an interface between the hardware and the user (Windows, MacOS, Android, etc.). Application software performs specific tasks such as word processing, accounting, database management, gaming, presentation preparation, etc.
	Data	Data is an unprocessed fact. It has no context and is not organized for a purpose. Data is transformed into information through processing. Information is created by organizing data according to a specific purpose and putting it into context. Knowledge is the human belief and perception that is formed about the relationships between concepts and findings in a specific field. Big data refers to large volumes of data that traditional data processing technologies are inadequate to handle. It can consist of structured, semi-structured, or unstructured data. Data is organized and stored in a database. Relational databases are the most used type of database. Database management systems are used in the creation and management of databases. A data warehouse is a special type of database that retrieves and analyzes data from another database. Data mining techniques are used in the processing of data. Data mining enables the discovery of relationships and patterns within large data sets. Many organizations use data management technologies to convert data into actionable information (business intelligence) and gain competitive advantage.
	Network technology	Network technology (intranet, extranet, Internet, www, and wireless access) connects computers, enabling access to information and the dissemination of information. Cloud computing technology has made it possible to access information from anywhere. As a result, businesses or individuals can store data on the internet and use applications provided through the cloud.
	Human	People at every level of an organization who use information technologies are an important part of information systems. People

	Process	imagine, develop, support, and most importantly, use information systems. The process is a series of steps followed to achieve a goal or obtain an output. In short, it can be expressed as the transformation of input into output. Document management systems, enterprise resource planning systems, and information systems are dependent on organizational processes. Organizations that successfully manage this integration gain competitive advantage.

Source: The table was formed by the authors according to Bourgeois, D. T., Smith, J. L., Wang, S., & Mortati, J. (2019). Information Systems for Business and Beyond. Open Text Books.

The components of the information system shown in Table 1 play an important role in defining the concept of smart war. The concept of smart war examined in this article corresponds to a war where information systems, i.e., human and machine collaboration, are at the center. Therefore, the history, technologies, and strategies of the smart war are related to information systems. Various components of information systems can be used as weapons in smart wars. Examples of these weapons are evaluated based on the five dimensions of hybrid war in Table 2.

Table 2. Smart war weapons

Dimensions	Weapons	Examples
Military	<u>Autonomous weapons</u> C4ISR2 - Command, Control, Communications, Computers (C4) Intelligence, Surveillance and Reconnaissance (ISR). <u>Fast and accurate automatic target recognition systems</u>	Automatic target recognition systems (ATR) developed by DARPA
Political	<u>Social media</u> <u>Deepfake videos and audios</u> Disinformation Propaganda Manipulation	Attempts by Russia to blur the line between reality and fiction, divide and separate through automatic (bots) and anonymous accounts on social media, and undermine the reputation of institutions of the West. Influencing public opinion in internal elections through machine learning methods. Attempts to manipulate psychological manipulation and change voting decisions by using social media users' data through Cambridge Analytica during the 2016 US elections.
Economic	<u>Physical and cyber attacks</u> Causing damage to the economic infrastructure Launching cyber-attacks on financial centers and networks. Creating disorder, deterioration, financial collapse, and social chaos in the economy in this way.	Attacks by Anonymous Hack Group to the official websites of Russian institutions during the Ukraine-Russia war.
Civil	<u>Artificial intelligence</u> <u>Social media</u> <u>Digital propaganda</u> <u>Deepfake videos</u> Mobilizing civil society, creating a chaotic environment, manipulation Exploiting religious, sectarian, and ethnic groups with realistic videos created by artificial intelligence	Arab Spring American comedian Jordan Peele's fake video of mimicking Obama and making him say desired words.

Informational	Fake terrorist attack videos <u>Artificial intelligence</u> <u>Bots</u> <u>Search engines</u> <u>Generating fake content</u> Producing fake news content accompanied by realistic video and audio recordings, Preventing access to real content through large-scale information flow attacks with the help of bots, covering it up, Manipulating access to information by influencing user behavior through search engines.	In 2016, a competition called Cyber Grand Challenge was organized by DARPA, where programs that could automatically defend themselves while attacking competitors were produced.

Source: The table was produced by the authors according to Yan, G. (2020). The impact of artificial intelligence on hybrid warfare. *Small Wars & Insurgencies*, 31(4), 898-917.

3.4. Smart war strategies

When considered at the country level, defense strategies can be classified as "hard power" and "soft power" and as "written (official) strategies" and "unwritten strategies". The distinction between hard power and soft power is related to the type of power applied to achieve the desired outcome. According to Joseph Nye (2023), smart power is an intelligent combination of hard and soft power tools such as diplomatic networks, defense, development, etc., and power is the ability to influence others to achieve desired outcomes. Others' behavior can be influenced in three ways (Nye, 2019): (1) coercion, threats of force, (2) incentives and payments, and (3) attraction and persuasion for others to do what you want. The first two options represent hard power. Those who can achieve what they want by using soft power, which can be effective with the ability to attract and persuade, can save on more options that require soft power. To obtain soft power, civil society, and diplomacy based on trust and friendly communication are required. The information revolution we are experiencing today has changed the nature and spread of power. Technological developments subject to Moore's Law have dramatically accelerated the collection, storage, processing, and dissemination of information. This revolution, which is synonymous with the popular saying "data is the new oil" impacts a wide range of areas, from states to individuals that require soft power. Soft power has entered our homes with mobile phones today and offers the ability to influence the global agenda, even for a single individual. The smart strategy is to be able to apply the optimal combination of hard and soft power.

The creator of the concept, Nye (2009), states that the knowledge of how hard and soft power sources can be combined is related to contextual intelligence. Contextual intelligence is the intuitive diagnostic ability that helps create intelligent strategies by aligning tactics with goals. Soft power is an important tool to dominate the masses, but in some cases, soft power alone is not effective, and intervention with hard power is necessary. Nye (2009) explains this concept through the following examples: Military intervention was necessary to disrupt the cooperation between Hamas and Al-Qaeda, or Kim Jong-II would not end his nuclear weapons program by watching Hollywood movies. Soft power offers longer-term and broader effects. For example, in cases such as the protection of human rights, the development of civil society, and the improvement of democracy, the use of public diplomacy is more appropriate than the use of military power and coercion. The context of war plays a key role in determining the strategy in smart strategy.

Advancements in information technology contribute to both hard and soft power in smart strategy. Artificial intelligence-supported weapons, drones, UAVs, robot soldiers, and

even cyber-attacks are used to increase the hard power of state and non-state actors. Tools such as the Internet, social media, video content platforms, etc. are highly effective in creating soft power. When creating a smart strategy, the current situation can be analyzed most appropriately, and the combination of these two strategies can be applied. According to Nye (2023), a country's strategy (grand strategy) is the theory and stories related to ensuring the country's security, defense, and welfare reflect the identity of its leaders, and this strategy should be adjustable according to the context. The capitalist economic system enabling the commercialization of technology leads to conflicts between states, groups supported by states, or groups fueled by personal resources, becoming even more deadly.

Examples of the implementation of smart strategy can be given, such as the annexation of Crimea by Russia in 2014 and the Hezbollah-Israel conflict in 2006. The use of advanced weapons and communication systems by Hezbollah, supported by Iran, and the dissemination of information through the internet and media tools have surpassed Israel's success in influencing global public opinion since the beginning of the conflict (Wither, 2016). The Israeli attacks targeting civilians that started on October 7, 2023, have reversed the sympathy of the global public in favor of Palestine, paving the way for Israel to use hard power. In this regard, Chang (2023) has proposed the use of GPT-4, supported by ChatGPT, which works on large language models (LLMs), to resolve the ongoing historical dispute between the two countries. In the study, a discussion was designed in which two GPT-4 agents (Agent A and Agent B) sought a solution to the Israel-Palestine issue. The human role is minimal as a moderator in the 4-round discussion. As a result, Agent A proposed 10 arguments in each round that a solution is possible, and Agent B proposed arguments that it is not possible, and the moderator (author) made inferences based on these arguments. The result is that negotiations alone are not sufficient, and the conflict is "not yet" resolvable. This study gives the impression that a conflict-free environment can evolve through mutual arguments where smart war is discussed. Considering that Chat GPT-like LLMs are trained with human data, the importance of soft power becomes even more apparent. In today's global information sphere, victory sometimes depends not on whose army wins but on whose story wins. Public diplomacy and the ability to attract and persuade are effective in this regard (Nye, 2019).

The implementation of a soft power strategy can vary depending on the understanding of the parties involved. For example, China follows a more aggressive and proactive foreign policy against unfair attacks with its "Wolf Warrior Diplomacy". Diplomats and spokespersons effectively use social media to counter these attacks (Zhu, 2020). Especially during the COVID-19 pandemic, state-sponsored bot accounts have been used to counter criticisms against China (Blomquist, 2022).

2.5. The concept of smart war

The concept of smart war can be defined as follows based on the theoretical framework presented.

Smart War is a type of war that involves state and non-state actors, triggered by developments in information technology, where components of information technology are used as weapons and aim to gain superiority over the enemy by following a smart war strategy.

The elements that constitute this concept are summarized in Table 3.

Table 3. Components of Smart War

Components	Explanations	Examples
Antecedents	Information is a tool that has been used in wars since ancient times. The concept of smart war is based on information technology, so it can be said that the	Invention of the electronic computer The invention of the internet

	emergence and development of this type of war progresses parallel to the emergence and development of information technologies. Especially World War II and the Cold War are the periods in which factors influenced the concept of smart war.	Advancements in information technology Significant decrease in the cost of storing, processing, and distributing information Increase in communication speed
Actors	Smart war is similar to hybrid war in terms of actors and tactics. The regular armies of states, state-supported groups, illegal organizations or units, and even personal initiatives or groups formed by the combination of these actors can be the parties of smart war.	Annexation of Crimea by Russia Israeli-Palestinian conflict Cyber attacks Suicide bombings
Practices (Technologies)	Smart war practices use information technology as a tool. Information technology components (hardware, software, data, network technology) can be used as weapons in creating hard power and soft power.	Drones UAVs AI robots Social media Internet Bot accounts
Strategies	Being successful in smart warfare depends on being able to create and implement smart strategies. A smart strategy consists of an optimal combination of hard power and soft power. The proportion and way these two powers are used are related to contextual intelligence.	Propaganda Public diplomacy Friendly relationships Coercion and use of force Payments Disinformation

3. Smart war cases

In this section, the theoretical framework of smart war is evaluated through real-world cases. The following criteria considered in selecting sample cases.

1. Date: Mid-20th century-today
2. Actors: state, non-state, individuals, organizations, or a group of people
3. Practice: conventional and unconventional methods, but especially IT should be involved in the process
4. Strategies: Hard and soft strategies
5. Intriguing and unusual cases to attract the audience's attention.
6. Support theoretical framework.

3.1. USA-China competition

The United States and China, the two biggest actors in the smart battlefield, are engaged in fierce competition. These two countries, which are pioneers in technology, continue their struggle in every aspect of smart warfare, and the race to be at the forefront intensifies this competition even more. One of the areas of competition between these two countries is the chip industry. Recent developments in the chip industry, which has critical importance in this field, have brought this competition to the forefront. The US Congress has approved the "Chip and Science Act of 2022" which provides a \$280 billion incentive for domestic chip production on July 27-28, 2022 (National Science Foundation, 2023). According to the law, companies that want to benefit from the incentive are required not to improve the technological capacity of their facilities in China. Similarly, the Industry and Security Bureau affiliated with the US Department of Commerce implemented regulations consisting of restrictions on Chinese manufacturers' access to advanced chip technologies on October 7, 2022 (Aytekin, 2022).

One of the most important fronts of the smart war between the two countries is Huawei Technologies Co. Huawei, which operates in 170 countries and works with many of the world's important telecommunications companies, is a company located at the center of

China's artificial intelligence and 5G technology. Being the leader in 5G technology, which has approximately 1 billion users, will provide a significant advantage in global power competition. To prevent this advantage for China, the US is demanding a ban on equipment belonging to Huawei company from countries that are NATO allies under the intelligence alliance called Five Eyes Alliance (Akçay, 2020). In the face of these developments, China has imposed restrictions on the export of gallium and germanium, which are important raw materials in chip production. With this decision, which came into effect on August 1, 2022, approval from the relevant authorities is required before exporting gallium and germanium (Günyol & Yılmaz, 2023).

In addition to these, artificial intelligence technology is also one of the biggest areas of competition between the two countries. At the end of 2022, OpenAI introduced the ChatGPT model, a conversation bot based on Large Language Models (LLMs) (OpenAI 2022), and met with great interest worldwide. In order not to fall behind in this competition, Alibaba Group and Alibaba Cloud Intelligence announced TongyiQianwen in April 2023, a system trained on a large amount of data (Alibaba, 2023). Another technology giant in China, Baidu, has announced the release of its artificial intelligence chatbot service called Ernie Bor (Kharpal, 2023).

On the cyber-attack front, both countries have developed effective cyber action defense strategies. In this regard, the US announced its Cybersecurity Strategy on March 3, 2023, (The White House, 2023). China and Russia are the countries posing the greatest cyber threats to the US in this strategy. The aim is to create a resilient and defensible digital world to prevent domestic or foreign hacker activities. The same report also includes mandatory regulations within the scope of cybersecurity. Another notable part of the report is that it authorizes retaliation against cybercrime networks and attacking country governments' computer networks in response to cyber-attacks on American networks by defense intelligence and law enforcement forces. The Biden administration has stated that cyber defense has been carried out so far through the efforts of individual users and small groups. However, this situation is far from the desired level in terms of cybersecurity. Therefore, it emphasizes that public institutions, military law enforcement forces, and other military institutions should also take responsibility in this regard. According to the report, the biggest attacks in recent years are the takeover of the SolarWinds Orion network by Russian hackers and the attempted takeover of Microsoft Exchange servers by groups believed to be of Chinese origin. According to the report, the burden of cybersecurity should be shifted from individuals, small businesses, and local governments to specialized areas (The White House, 2023). In line with this report, the Department of Defence (DoD) has published the Cyber Workforce Strategy Implementation Plan covering the years 2023-2027 (DoD, 2023). Mark Gorak, Chief Information Officer (CIO), stated that they have created a new progress roadmap with a cyber workforce consisting of 225,000 people with this plan. He stated that employing the most talented workforce, developing a corporate culture, and implementing reforms in operations are necessary to strengthen cybersecurity (Oktay, 2023).

China prioritizes preventing damage to the country's critical infrastructure in cyber actions, preventing any virtual files from harming social order, economic development processes, and individual property rights, and preventing activities that would harm military capacity (Swaine, 2013). According to Gierow (2015), China aims to produce its information technology to avoid the hegemony of leading countries in the sector and to maintain national sovereignty in this field as well (Gierow, 2015). Similarly, The State Council Information Office (SCIO) of China published a white paper titled "Building a Community with a Shared Future in Cyberspace" on November 7, 2022 (SCIO 2022). The report emphasizes the necessity of cooperation in cyberspace, the fact that the world has become a global village thanks to the internet, the increasing interconnectedness of international communities, and the

need to use the internet for the betterment and positive direction of humanity. It also highlights that as of June 2022, there are 1.05 billion internet users, and it hosts the world's largest 5G network. The same report also emphasizes China's active cooperation in cyberspace security, reform, and development of global cyberspace governance, and providing internet services to underdeveloped or developing countries.

Another battleground between the USA and China is social media. Both countries have entered fierce competition in this field to establish superiority over each other. For example, a tweet by the Chinese Embassy in the United States praising China's practice of restricting Uighur Turks from having children was removed from Twitter (Euronews, 2021). Especially during the COVID-19 pandemic, President Trump tweeted many of his accusatory words toward China. In these tweets, he touched on many issues such as the virus spreading from China and the need for compensation (Çavuş & Öztürk, 2021). And a tweet from the White House regarding vaccine allocation included the Taiwanese flag, which China considers its territory. In a statement from the White House, it was apologized for as an "honest mistake" (Moore, 2021). In addition, in 2020, US Secretary of State Mike Pompeo stated that the USA is "certainly looking at banning Chinese social media apps, including TikTok". The reason given for this decision was the security vulnerabilities caused by Chinese access to the personal information of American users (Singh & Kalia, 2020). However, China competes with US applications such as Google, WhatsApp, and Twitter (presently X) with its social media applications WeChat, Baidu, and TikTok. TikTok, a Chinese-origin short video-sharing application that wants to be more effective in this battleground, aims to increase its user base by introducing a text-sharing feature (Holpuch, 2023). Additionally, social media applications such as Facebook and Twitter, which are banned in China, have been opened for use by Chinese diplomats. With this change, it was stated that better communication with people outside the country will provide the opportunity to better express China and its policies on the international stage as a part of public diplomacy (University of Oxford, 2021).

Besides the virtual initiative, there has been a cold war-like conflict between the two countries. For example, the Chinese navy maneuvered the guided missile frigates Yulin and Hohnot, accompanied by a destroyer, near the islets it claims. Even before this maneuver was completed, the United States for the first time simultaneously conducted a maneuver with the USS Ronald Reagan and the USS Nimitz in the South China Sea, simulating a prolonged attack on the targets of an imaginary enemy (Yıldızoğlu, 2020).

3.2. The Gezi Park protests in Turkey

The Gezi Park protests emerged as a civil movement in response to the Justice and Development Party (AK Party) government's project to transform Taksim Square and Gezi Park in May 2023. It brought together various groups and individuals from different segments of society with different perspectives. The resistance, which originated as a reaction to the government's attempts to replace urban transformation and republican monuments with symbolic structures reflecting Ottoman-era architecture, gradually grew and transformed into a mass action (Akcan, 2015). During the Gezi Park protests, left-wing parties, unions and organizations, feminist groups, LGBT+ groups, environmentalists, and football club supporters participated with their emblems and banners. The Gezi protests serve as an important example of diverse groups coming together on a common ground to resist state power (Gambetti, 2014). During the Gezi Park protests, various groups including left-wing parties, unions and organizations, feminist groups, LGBT+ groups, environmentalists, and football club supporters actively participated, displaying their emblems and banners. The Gezi protests are significant as they demonstrate how diverse segments of society can unite on a common platform to resist the power of the state (Gambetti, 2014).

The Gezi Park resistance was not limited to the protests held in Taksim, Istanbul, but spread throughout the city and eventually across Turkey with the help of social media platforms using hashtags such as #DirenGezi (#OccupyGezi). The movement also gained international support. Digital activism was employed to try to prevent police intervention and violence during the protests. Additionally, due to the divisive and derogatory statements made by then-Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan and the increase in police violence, the hacktivist group Anonymous hacked the Prime Ministry's website (Baban & Güzel, 2015). These examples demonstrate how a local protest can gain global significance and empower non-state actors through digital activism and hacktivism. Mainstream mass media, however, either did not cover the Gezi movement or attempted to suppress it due to government pressure. Media outlets under the supervision of the Turkish Radio and Television Supreme Board (RTÜK) that reported on the Gezi protests were either shut down or faced penalties such as blackouts or warnings (Vatikiotis & Yörük, 2016).

Gezi Park protests were characterized by a conflict between state and non-state actors. Various civilian groups from different segments of society engaged in a struggle against the regular police forces of the state. The government used police violence as a means of hard power and attempted to suppress the coverage of events by exerting pressure on the media. In response, civilian groups occupied public spaces, organized mass marches and sit-ins, employed discursive practices, and conducted demonstrations accompanied by wall writings, posters, slogans, music, and chants. They effectively utilized social media to garner support and spread the protests worldwide. The use of social media and the internet played a significant role in breaking the disproportionate power dynamics between the parties involved.

During the approximately three-week-long protests, one police officer and eight civilians lost their lives, nearly 10,000 people were injured, and an investigation led to the preparation of indictments against 17 individuals. As a result, the government was unable to realize its project concerning Gezi Park (BBC, 2023).

3.3. Theodore John Kaczynski (aka Unabomber)

Theodore John Kaczynski, also known as the Unabomber, began his studies at Harvard University at the age of 16 and had an IQ score of 167. He obtained his bachelor's degree from Harvard, a master's and a doctoral degree in mathematics from the University of Michigan, and worked as an assistant professor at the University of California for 2 years (Kaczynski, 2009). During his university years, Kaczynski developed an interest in natural and primitive living. When one of his favorite natural habitats was destroyed to build a road, he decided to carry out bomb attacks against technology and the industrial system. After leaving his job at the university, he built a secluded cabin in Montana where he lived for 24 years, away from the amenities provided by technology (electricity, water, heating, etc.). He carried out his bombing campaign for 18 years before being captured in 1996 and sentenced to life in prison without parole. He was found dead in his prison cell at the age of 81 (Warren, 2017; Murphy, 2023).

The turning point in Kaczynski's story was the publication of his 35,000-word manifesto, in which he explained his views on modern life and the reasons that led him to take action. The manifesto, published in *The Washington Post* and *The New York Times*, was made accessible to thousands of people. Kaczynski's brother, David, recognized the author's writing style, leading to a raid on his cabin where the typewriter used to write the manifesto was found (FBI 2023).

During his approximately 17-year-long campaign from 1978 to 1995, Kaczynski sent homemade bomb packages to airports and technology-related departments at universities, resulting in the deaths of 3 people and injuries to 23 others (Ray, 2023b). Kaczynski initially

adopted a strategy of using violent force against the industrial system and sent bomb packages to units representing technology. He manufactured and tested his bombs in his secluded cabin and managed to avoid capture for a long time. His communication with the FBI and the publication of his manifesto in newspapers signaled his adoption of soft power. The manifesto allowed him to communicate with the public and convey his purpose and the reasons behind his actions. Over time, Kaczynski became popularly known as the "Unabomber," and there are two documentaries about him available on the popular video-sharing platform Netflix (see Imbd, 2017; Netflix, 2017; Netflix, 2018). His manifesto was published as a book and translated into various languages (see Kaczynski, 2023). While in prison, he responded to the letters he received and continued to advocate for his case. Although Kaczynski aimed to dismantle the industrial system through technology, the spread of his mission was also facilitated by technology. Today, anyone curious about him can easily access information about him online, and academics conduct studies examining his views and actions. This suggests that his war continues in some form. Therefore, it is appropriate to consider his actions within the context of a "smart war."

3.4. Anonymous hacker group

Anonymous, an activist hacker group with unidentified members worldwide, operates with an anarchist perspective and lacks a formal structure. The group aims to make the world a better place and has been involved in impactful actions such as targeting the Scientology cult, AlQaeda, Islamic State (ISIS), PayPal, the United Nations, and Russian attacks (Cyberbie, 2023). The Anonymous group defines themselves with the following words on their website, anonymousshack.net:

...it's more of a loose collective, a digital movement made up of individuals who come together for various reasons. This collective lacks a formal hierarchy or centralized leadership, making it difficult to pin down a definitive description. Their symbol, the Guy Fawkes mask, borrowed from the movie "V for Vendetta," has become a recognizable emblem of their movement. (Anonymous Hackers 2023)

In February 2022, following Russia's invasion of Ukraine, the Anonymous Twitter account with 7.9 million followers declared war on Russia and subsequently launched attacks on Russian websites. These attacks rendered government institutions, state-controlled news sources, and companies' websites inoperable and resulted in data leaks (Huddleston, Jr., 2022). During that time, over 1,500 Russian websites were targeted. Among the hacked sites were RT, the Ministry of Defense, Gazprom, the Federal Space Agency (ROSCOSMOS), and TV channels (MNSBC, 2022). In the cyber-attacks carried out by Anonymous, a significant number of files in the targeted websites' databases were deleted (approximately 92%), and pro-Ukraine messages were left in their place (for example, folders with the title "Putin stop war" were placed instead of the deleted files) (Fowler, 2023). According to Jeremiah Fowler, a cybersecurity expert and the founder of Security Discovery, these attacks exposed Russia's vulnerability in the field of cybersecurity and shattered the Iron Curtain image (Pitrelli, 2022).

Anonymous's cyber-attacks on organized forces, states, and groups with an image of "strong oppressors" can be considered part of the "hard power" strategy. The group's Guy Fawkes mask, social media accounts, articles shared on its website, and hacking training are soft power strategies. Anonymous is a group of unidentified individuals with an uncertain hierarchical structure and center of control and has public support. Anonymous used "smartly" its soft and hard power strategies to intervene in the Ukrainian-Russian war and succeeded in damaging Russia's strong image. In this context, Anonymous's activities are evaluated within the framework of smart warfare.

3.5. Edward Snowden

Edward Snowden, the actor of the most important CIA disclosure of "Wikileaks", which was closely followed by the world agenda for a while, was born on June 21, 1983, in North Carolina. In 2009, he left the CIA and started working for the National Security Agency. There, being suspected of trying to access top-secret files about surveillance activities of the NSA, he left and moved to Dell, an NSA subcontractor, as a private contractor, and then to Booz Allen (Biography, 2019). In 2013, he made public various information about the secret information gathering programs conducted by the NSA (Ray, 2023a). There have been many espionage and intelligence activities throughout history, but unlike these standard espionage activities, Snowden was the first agent to reveal the inter-state intelligence struggle via cyber espionage (Sezgin, 2014). Observing the change in Obama's intelligence activities, Snowden decided to share the information with the public when he saw that there was no change. While working in the Hawaii office of Booz Allen, he began leaking information about US intelligence methods to The Guardian reporter Glenn Greenwald. On May 1, 2013, Snowden left his home in Hawaii and went to Hong Kong (Tüysüzoğlu, 2013). Speaking to The Guardian newspaper in Hong Kong, Snowden revealed in the first interview that the personal information of Verizon, one of the biggest telecom giants of the US, was taken by the US authorities. This news was published in the June 5, 2013, issue of The Guardian. On June 6, it was revealed that the NSA was using a program called Prism, which provides direct access to the data of Google, Facebook, Apple, and other US companies. These companies denied this and stated that they gave limited access to the US government. He also stated in an interview with the South China Morning Post on June 12, 2013, that the NSA had been hacking into Chinese computers since 2009 (Sezgin, 2014). In response to this incident, the US government accused Snowden of theft of government property, unauthorized transmission of national defense information, and intentional transmission of classified communications intelligence information to an unauthorized person. The last two charges led to a public amnesty campaign on Snowden's behalf. More than a hundred thousand people signed a petition for Snowden's pardon by the end of June 2013 (Biography, 2019). After these developments, Snowden sought asylum in Russia. He stated that in 2013 he was offered asylum in Venezuela, Nicaragua, and Bolivia, but he preferred Russia. The US asked Russia to extradite Snowden, but Russia refused.

Snowden started a fight against the USA leaked top-secret information and then defected to Russia. The USA charged him with the Espionage Act, but he also received public support. He gave interviews to newspapers and played his own life in the documentary, *Citizenfour* directed by Laura Poitras (IMDb, 2014). The documentary won an Oscar for Best Documentary Feature at the 2015 Academy Awards (The Guardian, 2023). And in 2016 the movie *Snowden* was released directed by Oliver Stone (See; IMDb, 2016). The initial activities of Snowden can be considered as a hard strategy. Leaking top secret documents was a threat to the US Government to stop surveillance activities. He also used a soft strategy and connected to public opinion by revealing top-secret information. Documentary and film contributed to his positive image. Although the USA charged him with espionage, public opinion embraced his activities. He starred in the documentary of his own life and won an Oscar. Snowden used information and communication technologies to win the war he started a powerful state, the USA. Therefore, the Snowden case was considered an example of a smart war between an individual actor and a state.

Conclusions

Starting in the first half of the 20th century and triggered by exponential technological developments, the concept of smart war does not yet have an adequate theoretical definition. To clarify and explain the concept of smart war, a theoretical framework that explains the

concept in four basic dimensions has been developed. A new definition has been introduced to the literature based on the components of the antecedents, actors, technologies, and strategies. According to this definition, smart War is a type of war that involves state and non-state actors, triggered by developments in Information Technology, where components of information technology are used as weapons and aim to gain superiority over the enemy by following a smart war strategy.

This article aimed to provide a theoretical framework for the concept of smart warfare. The concept of smart warfare was developed based on information technology. The developed theoretical framework is analyzed through examples and the operability of the theory is evaluated. The results obtained show that the conflicts that occurred after the emergence of information technologies have common points, and that the definition of smart war can be made based on these commonalities. Future research can improve the theory by approaching the concept of smart war from different perspectives. Research can be conducted on different dimensions of smart warfare. For example, examples can be studied at the level of countries, non-state actors, and individuals. In terms of strategy, soft strategy and hard strategy applications and future research can contribute to the development of the theory.

References

- Ackoff, R.(1989). From data to wisdom. *Journal of Applied Systems Analysis*,16(1), 3-9.
- Akcan, E. (2015). The “Occupy” Turn in the global city paradigm: The architecture of AK Party’s Istanbul and Gezi Movement.” *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association* 2(2), 359–378.
- Akçay, N. (2020, Aug 18). ABD-Çin mücadelesinin arka planı: Teknoloji savaşları. Retrieved May 15, 2023, from <https://www.indyturk.com/node/228641/t%C3%BCrkiyeden-sesler/abd-%C3%A7inm%C3%BCcadesinin-arka-plan%C4%B1-teknoloji-sava%C5%9Flar%C4%B1>
- Alibaba (2023, Apr 11). Alibaba cloud unveils new AI model to support enterprises’ intelligence transformation. Retrieved May 15, 2023 from <https://www.alibabagroup.com/en-US/document1582482069362049024>
- Alvarez-Junco, M.(2022). “smart war? .” [LinkedIn Post]Retrieved May 15, 2023 from https://www.linkedin.com/posts/manuel-alvarez-junco-6b57201a_smart-war-activity-6904709108692566016-1TXI/
- Andrews, C. (2012). Smart warfare. *Engineering & Technology*,7(6), 56-59.
- Anonymous Hackers (2023). Is Anonymous a group of hackers? [Blog post]Retrieved Aug 15, 2023 from <https://www.anonymushackers.net/anonymous-news/is-anonymous-a-group-of-hackers/>
- Arkin, W. M. (1999). In praise of heavy bombs. *The Bulletin of the Atomic Scientists*, 55(4): 80.
- Aytekin, E. (2022, Dec 26). Çin, 2022'de ABD'nin ‘çip savaşının’ etkilerini hissetti [Press Release] Retrieved May 15, 2023 from <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cin-2022de-abdnin-cip-savasinin-etkilerini-hissetti/2772866>
- Baban, E. & Güzel, E. (2015). Digital activism and social movements: How the World perceives the Gezi Movement. *Amity Journal of Media and Communication Studies* 5(1-2), 16-26.
- BBC (2023, May 31). 10. yılında Gezi Parkı eylemleri: Gün gün neler yaşandı? [Press Release]. Retrieved Aug15, 2023 from <https://www.bbc.com/turkce/articles/cv21rz7lykdo>
- Biography (2019). Edward Snowden. *Biography*. Retrieved Aug15, 2023 from <https://www.biography.com/activists/edward-snowden>

- Blomquist, K. (2022). In Pursuit of (Soft) Power: Chinese artificial intelligence governance in an age of great power competition (Master's thesis). University of Oxford, Oxford.
- Bourgeois, D.T., Smith, J.L., Wang, S. and Mortati, J. (2019). *Information Systems for Business and Beyond*. Open Text Books.
- Chang, E. Y. (2023). LLM Debate on the Middle East Conflict: Is it resolvable? Technical report, Stanford: Stanford University Infolab. Retrieved Nov 15, 2023 from https://www.researchgate.net/publication/374556828_LLM_Debate_on_the_Middle_East_Conflict_Is_It_Resolvable
- Cıvaoglu, G. (2022, Jan 15). Yeşiladamlar [Press Release] Retrieved Aug 15, 2023 from <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/guneri-civaoglu/yesil-adamlar-6681391>
- Cybervie. (2023). The Anonymous Hacker's Grup [Blog post] Retrieved Nov 15, 2023 from <https://www.cybervie.com/blog/theanonymous-hackers-group/>
- Çavuş, S. & Öztürk, M. (2021). Kovid-19'un ABD-Çin ilişkilerine etkisini Trump'ın Twitter'daki hakikat ötesi siyaseti üzerinden okumak. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 389-403.
- Daylight, E. G. (2015). Towards a historical notion of 'Turing-the father of computer science'. *History and Philosophy of Logic*, 36(3), 205-228.
- DoD. (2023). DoD Cyber workforce strategy implementation plan 2023-2027. *Department of Defence Office of Republication and Security Review*. Retrieved October 17, 2023 from <https://media.defense.gov/2023/Aug/03/2003274088/-1/-1/1/2023-2027-DOD-CYBER-WORKFORCE-STRATEGY-IMPLEMENTATION-PLAN.PDF>
- Euronews (2021, Jan 10). Twitter, Çin'in ABD Büyükelçiliği'nin Uygur kadınlarına yönelik paylaşımını kaldırdı [Press Release] Retrieved May 15, 2023 from <https://tr.euronews.com/2021/01/10/twitter-cin-in-abd-buyukelciligi-nin-uygur-kadinlarina-yonelik-paylasimini-kaldirdi>
- Farris, K. (2000). Chinese views on information warfare. *Defense Intelligence Journal*, 10(1), 38.
- FBI (2023). The Unabomber. Retrieved Nov 15, 2023 from <https://www.fbi.gov/history/famous-cases/unabomber>
- Fowler, J. (2023). Hacker group Anonymous and others targeting Russian data [blog post] Retrieved Jan 10, 2024 from <https://www.websiteplanet.com/blog/cyberwarfare-ukraine-anonymous/>
- Gambetti, Z. (2014). Occupy Gezi as politics of the body. In Umut Özkırımlı (Ed.) *The Making of a Protest Movement in Turkey: #Occupygezi* (pp. 89-102). Palgrave-Pivot.
- Gierow, H.J.J.(2015). Cyber Security in China: Internet Security, Protectionism and Competitiveness: New Challenges to Western Businesses. *China Monitor*, (22), Retrieved Aug 15, 2023 from https://merics.org/sites/default/files/2020-05/150407_MERICS%20China%20Monitor%202022_en.pdf
- Glaser, B. and Strauss A.L. (2017). *Grounded theory: the discovery of grounded theory*. New York, Routledge.
- Goldstine, H H. & Goldstine, A.(1946). The electronic numerical integrator and computer (ENIAC). *Mathematical Tables and Other Aids to Computation*, 2(15), 97-110.
- Günyol, A.& Yılmaz, E. (2023, Aug 8). Çip çekişmesinde Çin'den yeni hamle. [Press Release] Retrieved Nov 15, 2023 from <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cip-cekismesinde-cinden-yeni-hamle/2963421>
- History.com (2020). The space race. history.com. Retrieved Aug 15, 2023 from <https://www.history.com/topics/cold-war/space-race>
- Hocaoğlu, M.F.&Genç, İ. (2019). Smart combat simulations in terms of industry 4.0. In M. Gunal (Ed.), *Simulation for industry 4.0* (pp. 247-273), Springer, Cham.

- Hodge, C.C. (2000) Casual war: NATO's intervention in Kosovo. *Ethics & International Affairs* 14, 39-54.
- Hoffman, F.G. (2009). Hybrid warfare and challenges. *JFQ*, 52, 34-48. Retrieved May 15, 2023 from <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA516871.pdf>
- Holpuch, A. (2023, Jul 25). TikTok introduces text-only posts [Press Release]. Retrieved Nov 15, 2023 from <https://www.nytimes.com/2023/07/25/technology/tiktok-text-posts.html>
- Huddleston, Jr., T. (2022, Mar 25). 4chan trolling to launching cyberattacks on Russia [Press Release] Retrieved May 15, 2023 from <https://www.cnbc.com/2022/03/25/what-is-anonymous-the-group-went-from-4chan-to-cyberattacks-on-russia.html>
- IMDb (2014). Citizenfour. Retrieved May 15, 2023 from <https://www.imdb.com/title/tt4044364/>
- IMDb (2016). Snowden. Retrieved May 15, 2023 from <https://www.imdb.com/title/tt3774114/>
- IMDb (2017). Manhunt: Unabomber. Retrieved May 15, 2023 from https://www.imdb.com/video/vi2297083929/?playlistId=tt5618256&ref=tt_ov_vi
- Imran, L. B., Farhan, M., Latif, RMA. & Rafiq, A. (2018). Design of an IoT based warfare car robot using sensor network connectivity. ICFNDS'18: Proceedings of the 2nd International Conference on Future Networks and Distributed Systems. Amman, Jordan: Assoc Comp Machinery.
- Josan, A. & Voicu, C.(2015). Hybrid wars in the age of asymmetric conflicts. *Review of the Air Force Academy* 1(28), 49-52.
- Kacynski, T. J. (2023). *The Unabomber manifesto: industrial society and its future*. BoD-Books on Demand.
- Kacynski, T.J. (2009). Letter to a Turkish anarchist. *The Anarchist Library*. Retrieved May 25, 2023 from <https://theanarchistlibrary.org/library/ted-kaczynski-letter-to-a-turkish-anarchist>
- Kemaloğlu, İ. (2016). 21. Yüzyılın başında Rusya Federasyonu. *Marmara Türkiyat Araştırmaları*,3(2): 1-14.
- Kharpal, A. (2023, Jun 1). Alibaba begins rollout of its ChatGPT-style tech as China AI race heats up [Press Release]. Retrieved Nov 15, 2023 from <https://www.cnbc.com/2023/06/01/alibaba-rolls-out-chatgpt-style-tech-as-china-ai-race-heats-up.html>
- Kiss, P.A. (2014). *Winning wars amongst the people: case studies in asymmetric conflict*. University of Nebraska Press
- Konak, A. (2019). Kırım'ın ilhakı ile sonuçlanan Ukrayna krizine ve ekonomik etkileri. *Uluslararası Afro-Asya Araştırmaları Dergisi*,4(8), 80-93.
- Laudon, Kenneth C, & Jane P Laudon (2022). *Management information systems: managing the digital firm (Global Edition)*. 17. Pearson Education Limited.
- Lukasik, S.J. (2011). Why the Arpanet was built. *IEEE Annals of the History of Computing*,33(3), 4-21.
- McCarthy, J, Minsky, ML., Rochester, N. and Shannon, C.E. (2006). A proposal for the Dartmouth summer research project on artificial intelligence, August 31, 1955. *AI Magazine*,27(4), 12- 14.
- MNSBC (2022). Hacker group Anonymous declares 'cyber war' on Putin's Russia [Video] Retrieved May 15, 2023 from https://www.youtube.com/watch?v=gkrDIjGP4_w
- Moor, J. (2006). The Dartmouth College artificial intelligence conference: The next fifty years. *AI Magazine*,27(4), 87-91.
- Moore, M. (2021, Jul 8). White House Brushes off Deleted Taiwan Tweet as an 'Honest Mistake' [Press Release]. Retrieved May 15, 2023 from

- <https://nypost.com/2021/07/08/white-house-calls-deleted-taiwan-tweet-an-honest-mistake/>
- Murphy, M. (2023, Jun 10). Unabomber Ted Kaczynski found dead in US prison cell [Press release] Retrieved Nov 15, 2023 from <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-65867291>
- National Science Foundation (2023). Chips and Science. National Science Foundation. Retrieved Dec 15, 2023 from <https://new.nsf.gov/chips#what>
- Netflix (2017). Manhunt: Unabomber. Retrieved May 15, 2023 from <https://www.netflix.com/tr/title/80176878>
- Netflix (2018). Unabomber - In his own words. Netflix. Retrieved May 15, 2023 from <https://www.netflix.com/tr/title/81002216>
- Nye, J.S. (2009). Get smart: combining hard and soft power. *Foreign Affairs*, 88(4), 160-163.
- Normand, R. (2001). Sanctions against Iraq: Is it genocide? *Guild Prac.* 58, 27.
- Nye, J.S. (2019). Soft power and public diplomacy revisited. *The Hague Journal of Diplomacy*, 14, 7-20.
- Nye, J.S. (2023). State smart power strategies. In *Soft power and great-power competition: China and globalisation* (pp.21-28). Singapore: Springer.
- Oktay, M. (2023, Aug 4). Pentagon: Siber altyapımızı güçlendirecek yeni bir program başlattık. [Press Release]. Retrieved Nov 15, 2023, from <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pentagon-siber-altyapimizi-guclendirecekyeni-bir-program-baslattik/2961001>
- OpenAI (2022, Nov 30). Introducing ChatGPT [Blog post]. Retrieved May 15, 2023 from <https://openai.com/blog/chatgpt>
- Pathak, A.D., Saran, D., Mishra, S., Hitesh, M., Bathula, S. & Sahu, K.K. (2021). Smart war on COVID-19 and global pandemics. In Chhabi Rani Panigrahi, Bibudhendu Pati, Mamata Rath, Rajkumar Buyya (Eds.) *Computational Modeling And Data Analysis in COVID-19 Research* (p.28), CRC Press.
- Perry, D.G., Blumenthal, S.H. & Hinden, R.M. (1988). The ARPANET and the DARPA Internet. *Library Hi Tech*, 6(2), 51-62.
- Pitrelli, M. (2022, Jul 29). Hacktivist group Anonymous is using six top techniques to ‘embarrass’ Russia [Press Release]. Retrieved from May 15, 2023 from <https://www.cNBC.com/2022/07/28/how-is-anonymous-attacking-russia-the-top-six-ways-ranked-.html>
- Preußger, P. (2023, Apr 3). Visions of a smart war? image and ethics of autonomous weapon systems [Blog post], Retrieved Aug 26, 2023 from [Philipp Preußger // Visions of a Smart War? Image and Ethics of Autonomous Weapon Systems — SchauflerLab@TU Dresden — TU Dresden \(tu-dresden.de\)](https://www.philipp-preuenger.de/visions-of-a-smart-war-image-and-ethics-of-autonomous-weapon-systems)
- Qi, H. (2021). Smart’ warfare and China–U.S. stability: strengths, myths, and risks *China International Strategy Review*, (3), 278–299.
- Ray, M. (2023a). Edward Snowden. Retrieved Dec 25, 2023 from <https://www.britannica.com/biography/Edward-Snowden>.
- Ray, M. (2023b). Ted Kaczynski. Britannica Retrieved Dec 25, 2023 from <https://www.britannica.com/biography/Ted-Kaczynski>
- Renz, B. (2016). Russia and ‘Hybrid Warfare’. *Contemporary Politics*, 22(3), 283-300.
- Robinson, A. (2014, Oct 18). The enduring enigma of Alan Turing. Retrieved Jul 18, 2023 from <https://www.thelancet.com/action/showPdf?pii=S0140-6736%2814%2961854-7>
- Rosenberg, P. (2013, Sep 10). Obama’s error: Getting beyond the ‘smart war’ syndrome. Retrieved Jun 27, 2023 from <https://www.aljazeera.com/opinions/2013/9/10/obamas-error-getting-beyond-the-smart-war-syndrome>

- Rowe, J. C. (1991). The "Vietnam Effect" in the Persian Gulf War. *Cultural Critique Autumn*, (19), 121-139.
- Sample, I. (2003). US Gambles on a 'smart' war - the military is relying on precision weapons to both win the war in Iraq and help prevent politically damning civilian casualties. But the technology is far from fail-safe. *New Scientist*, 177(2387), 6-7.
- Schneider, G.P. (2017). *Electronic commerce*. Boston: Cengage Learning.
- SCIO (2022). Jointly Build a community with a shared future in cyberspace—the State Council Information Office of the People's Republic of China. Retrieved May 15, 2023 from http://english.scio.gov.cn/node_8033411.html
- Sezgin, F. (2014). Edward Snowden olayı'nın ABD-Rusya ilişkileri üzerindeki etkisi. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1): 24-31.
- Simons, A. (2012, Apr 27). Soft war = Smart war? Think again. Retrieved May 15, 2023 from <https://www.fpri.org/article/2012/04/soft-war-smart-war-think-again/>
- Singh, K., and Kalia, S. (2020, Jul 7). Pompeo says U.S. looking at banning Chinese social media apps, including TikTok [Press Release] Retrieved May 15, 2023 from <https://www.reuters.com/article/us-usatiktok-china-pompeo-idUSKBN2480DF>
- Schmitt, M.N. (1999). The principle of discrimination in 21st-century warfare. *Yale Human Rights and Development Journal*, 2(1), 143-182.
- Swaine, M.D. (2013). Chinese Views on cybersecurity in foreign relations. *China Leadership Monitor*, no. 42. Retrieved May 15, 2023 from <https://carnegieendowment.org/files/CLM42MS.pdf>
- The Guardian (2023, Feb 23). Edward Snowden documentary citizen four wins oscar. Retrieved May 15, 2023 from <https://www.theguardian.com/film/2015/feb/23/edward-snowden-documentary-citizenfour-wins-oscar>
- The White House (2023). National cybersecurity strategy. Washington. Retrieved May 15, 2023 from <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2023/03/National-Cybersecurity-Strategy-2023.pdf>
- Thornton, R. (2007). *Asymmetric warfare: threat and response in the twenty-first century*. Polity.
- Turing, A.M. (1937). On computable numbers, with an application to the Entscheidungsproblem. *Proc. Lond. Math. Soc.* 42(2), 230-265.
- Turing, A.M. (1950). Computing machinery and intelligence. *Mind*, 59(236), 433-460.
- Turing, A.M. (1937). On computable numbers, with an application to the Entscheidungsproblem. *Proc. Lond. Math. Soc.*, 42(2), 230-265.
- Tüysüzoğlu, G. (2013, Jul 16). Post-modern bir casusluk hikayesinin kahramanı: Edward Snowden [Blog post]. Retrieved May 15, 2023 from <https://www.tuicakademi.org/post-modern-bir-casusluk-hikayesinin-kahramani-edward-snowden/>
- Tzu, S. (1963). *The Art of War* (Translated by Samuel B Griffith). USA: Oxford University Press.
- University of Oxford (2021, May 11). Fanatic fans or fake followers? Chinese diplomats and their social media networks. Retrieved May 15, 2023 from <https://www.ox.ac.uk/news/2021-05-11-fanatic-fans-or-fake-followers-chinese-diplomats-and-their-social-media-networks>
- Vatikiotis, P.&Yörük, ZF. (2016). Gezi movement and the networked public sphere: A comparative analysis in global context. *Social Media + Society*, July-September, 1-12.
- Warden, J. (2008). War modeling & simulation. Let's start at the end - a very good place to start. *Venturist*. Retrieved May 15, 2023 from <https://apps.dtic.mil/sti/citations/ADA501007>

- Warren, D.C. (2017). Ted Kaczynski: evil or insane? *The Cupola*. Retrieved May 15, 2023 from https://cupola.gettysburg.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1650&context=student_scholarship
- Weik, M.H. (1961). The ENIAC Story. *Ordnance*, 45(244), 571-575.
- Wither, J.K. (2016). Making Sense of Hybrid Warfare. *Connections: The Quarterly Journal*, 15(2), 73-87.
- Wolfswinkel, JF, Furtmueller, E. & Wilderom, CPM. (2011). Using grounded theory as a method for rigorously reviewing literature. *European Journal of Information Systems*, 22(1), 45-55.
- Yan, G. (2020). The impact of artificial intelligence on hybrid warfare. *Small Wars & Insurgencies*, 31(4), 898-917.
- Yeon-Bong, J. (2019). A Study on Implications of U. S. Army Revolution in Military Affairs(RMA) to ROK Army RMA. *군사연구*, 147, 285-314. Retrieved May 15, 2023 from <https://www.dbpia.co.kr/Journal/articleDetail?nodeId=NODE09239789>.
- Yıldızoğlu, E. (2020, Jul 14). ABD ve Çin arasındaki 'yeni soğuk savaş' dünya için ne kadar büyük bir risk? Retrieved May 15, 2023 from <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53404403>.
- Zhu, Z. (2020, May 15). Interpreting China's 'wolf-warrior diplomacy'. Retrieved May 15, 2023 from <https://thediplomat.com/2020/05/interpreting-chinas-wolf-warrior-diplomacy/>

Disiplinlerarası bir olgu olarak ahşapseverlik

İlker Usta*

Öz

Bu çalışma, bir doğal malzeme olan ahşabı, ahşap bilimi ve teknolojesi eşliğinde, merkeze alarak ahşapseverlik olgusunun evrensel bir kavram hüviyetiyle kuramsallaştırılmasına ve ahşapseverliğin disiplinlerarası bir olgu olarak anlaşılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Kolay işlenebilir lifli ve gözenekli yapısıyla binlerce yıldır günlük hayatın olağan akışında kültürün biçimlenmesine katkı sağlayan ahşabın, ahşapsever yaklaşımla bütünsellik içinde ahşapseverlik olgusunun odağında konumlandığında, onun yaşamın ayrılmaz bir bileşeni olarak hayatın her aşamasında karşılaşılan cihanşümul bir nesne olduğu aşikardır. Zira dünyadaki tüm kültürleri ortak algıyla kuşatan muhtevasıyla bir kültürlerarası etkileşim aracı olan ve dünyanın her yerinde vazgeçilmez bir malzeme olan ahşabın bu çok yönlülüğü ve işlevselliği, onu uygarlığın gelişim sürecinde üstlendiği öncü rolüyle tarih boyunca değerli bir nesne olarak öne çıkarmıştır. Ahşap uçsuz bucaksız hayal gücü eşliğinde yaratıcılığı besleyen işlevselliğiyle hep yeniliklere ilham vermiştir ve hayatın kolaylaşmasına imkan sağlamıştır. Buradan hareketle bu çalışma, ahşabın bir malzeme ve varlık olarak hayatın bütünü üzerindeki yansımalarını ve hayatın hemen her safhasındaki izdüşümlerini takip ederek, ahşabın kültürel yaşamdaki olağan akışına akseden yansımaları bakımından bir genelleme yapılabilmesi bağlamında, ahşapla bütünleşik özgül bir konu olan ahşapseverlik olgusu hakkında kesişimsel bir zeminde bilgi sağlamak ve farklı alanlardaki araştırmacıların çalışma taslaklarına disiplinlerarası bakış açısıyla ışık tutmak suretiyle ahşapseverliğe dair bir kanaate ulaşmalarını temin etmek amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahşap kültürü, ahşapseverler, ahşap bilimi ve teknolojisi, ahşapsever yaklaşım, ahşapseverlik olgusu

Araştırma makalesi

Research article

Geliş - Submitted: 20.05.2024

Kabul - Accepted: 04.06.2024

Atıf – Reference: *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 13, 58-73.

Woodlovrness as an interdisciplinary phenomenon

Abstract

This study aims to contribute to theorizing the phenomenon of woodlovrness as a universal concept and to understanding woodlovrness as an interdisciplinary phenomenon by focusing on wood, a natural material, accompanied by wood science and technology. It is obvious that wood, which has contributed to the formation of culture in the ordinary flow of daily life for thousands of years with its easily processable, fibrous and porous structure, is a universal object encountered at every stage of life as an integral component of life, when it is positioned at the center of the phenomenon of woodlovrness in a holistic manner with a woodlover approach. The versatility and functionality of wood, which is a tool of intercultural interaction with its content that encompasses all cultures in the world with a common perception and is an indispensable material all over the world, has made it stand out as a valuable object throughout history with its leading role in the development process of civilization. Wood has always inspired innovations and made life easier with its inner nature that nourishes creativity accompanied by endless imagination. From this point of view, in this study, by following the reflections of wood as a material and entity on the whole of life, its projections in almost every phase of life, in the context of making a generalization in terms of the reflections of wood in the ordinary flow of cultural life, information is provided on an intersectional basis about the phenomenon of woodlovrness, which is a specific subject integrated with wood. It has been prepared with the aim of ensuring that researchers in different fields

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, e-posta: iusta@hacettepe.edu.tr, ORCID-ID: 0000-0002-0470-5839

reach an opinion about woodlovers by shedding light on their study drafts from an interdisciplinary perspective.

Keywords: Wood culture, woodlovers, wood science and technology, woodlover approach, woodlovers phenomenon

Giriş

Yaşam, sonsuz çeşitlilikteki olgularla bütünleşik bir süreçtir ve sınırsız bir ufukla pekiştirilen kavramlarla anlamlandırılmıştır. Bununla birlikte, olağanlığın sınırlarında bazı olgular vardır ki aslında tek başlarına veya başkalarıyla birlikte pek çok değişik biçimde bütün yaşamın içinde yer almak suretiyle insanların ortak algısında bir yer buldukları halde, biricik mahiyetleri itibariyle zihinlerde betimlenerek canlandırılmadıklarından ötürü somutlaştırılmamış ve kuramsal olarak isimlendirilememişlerdir. Bu bağlamda, hayata aksettiği ve hemen herkesçe fark edildiği halde, evrensel düzeyde adlandırılmamış ve bütüncül bir bakış ile kavramsallaştırılmamış olan bu olguların, gözlemlere yaslanan tecrübelerden ve araştırmalardan elde edilen bilgi ve sayıtların neden-sonuç bağdaştırmasıyla bir teori içinde bütünleştirilerek adlandırılıp tanımlanması zaman alabilmektedir. İşte, ahşapsevenlik olgusu, değerli bir nesne olan ahşabı merkeze alan ahşapseven yaklaşım pekiştirmesi ile ahşap bilimi ve teknolojisi eşliğinde genelgeçer bir düzlemde tanımlanmayı bekleyen ve artık bilinçli bir farkındalıkla isimlendirilerek dillendirilmesi gereken bu meçhul olgulardan biridir. Oysa, tüm dünya ölçeğinde özgül bir kavram olmasına rağmen henüz kavramsallaştırılması tamamlanmamış olan ahşapsevenliğin, uçsuz bucaksız geniş bir düzlemde tarih boyunca değerli bir nesne hüviyetiyle kendini gösteren ahşapla kucaklaşan ufuk çizgisi üzerinde iyice konuşlanmış halde duran olgusalığı itibariyle, tahayyül edilemez boyutta bir kavramsal çerçevesi bulunmaktadır.

Özde ahşapseven yaklaşımınla bütünleşik bir hususiyete sahip olan ahşapsevenlik, tematik olarak ahşap ekseninde dillendirilen kapsamlı ve derinlikli bir konudur (Usta, 2019a; 2019b). Buna göre, ahşabın günlük yaşam üzerindeki etkiselliği ile evrensel kültürü şekillendirmesindeki rolü göz önüne alındığında, ahşapseven yaklaşımınla ayrılmaz bir bütünlük oluşturan ahşapsevenliğin nüvesini oluşturan temel öge ahşaptır. Ahşap, anatomik yapısı ve kimyasal bileşimi ile fiziksel özellikleri ve mekanik özellikleri çerçevesinde sahip olduğu çok yönlülük ve işlevsellik potansiyeliyle tarihin başlangıcından beri tüm insanlığa hizmet eden bir malzeme olup bilim ve teknoloji eşliğinde amaca uygun şekilde hazırlanabilme olanaklılığıyla geniş bir yelpazede takdim edilen çözümlerle günlük yaşamın kolaylaşmasına büyük katkılar sağlamıştır. Kendine özgü içselliğiyle ayrımsanmış bir malzeme olarak uygarlık sürecinde öncü rol oynayan ahşap hem tek başına hem de diğer malzemelerle birlikte kullanılmak suretiyle medeniyetin gelişmesine ve insanlığın ilerlemesine katkıda bulunmuştur. Ahşabın yaygın bir şekilde kullanılan bir malzeme hüviyetiyle yapısalığı ve nitelikleri literatürde detaylıca araştırılmış olup Kollmann & Cote (1968), Wilson & White (1986), Bozkurt ve Göker (1987), Fengel & Wegener (1989), Zobel & van Buijtenen (1989), Tsoumis (1991), Eaton & Hale (1993), Sjöström (1993), Desch & Dinwoodie (1996), Hoadley (2000), FPL (2010) ve Reinprecht (2016) bunlardan bazıları olarak örneklenebilir.

Ahşap, çok yönlülüğü ve işlevselliği ile hayatı kolaylaştırıcı bir malzeme olduğu gibi, çevreci bakış açısıyla uyumlu doğasına binaen bireysel ve toplumsal fayda sağlayan seçkin bir varlık durumundadır ve bu ayrımsanmış haliyle tarih boyunca gelmiş geçmiş tüm kültürlerde değerli bir nesne olarak addedilmiştir. Öyle ki, tarih boyunca yaygın şekilde kullanılan bir doğal malzeme ve insanları olumlayıcı etkiye sahip değerli bir varlık olarak ayrımsanan ahşabın tüm kültürleri paydaşlık ve duygudaşlık ilişkisi bakımından bir araya getiren biricikliği göz önüne alındığında, dünyadaki hemen bütün herkesin ahşaba olan içsel bakışının aynı veya benzer olduğu şüphe götürmez bir durumdur. Bu konuya ilişkin olarak geniş bir perspektiften bakıldığında, ahşap; doğaldır (Usta, 2014), hem bir malzeme hem de bir varlık oluşuyla güzeldir (Usta, 2015a), tüm ihtisamı ve albenisiyle vazgeçilmez bir tutkudur (Usta, 2015b), ilişkisel

düşünmeye ve ortak algıya imkan tanıyan içselliliğiyle evrenseldir (Usta, 2015c), yararlılık içeren harikulade doğasıyla çok yönlü fayda sağlayan değerli bir nesnedir (Usta, 2015d; 2015e; 2015f) ve dünden bugüne beynelmilel bir kültürün oluşmasında öncü bir rol oynamıştır (Usta, 2015g). Ahşabın bir malzeme ve bir varlık hüviyetiyle çeşitli tiplerle hayatın içine zerk edilmesinde ahşapseverlerin büyük katkısı vardır (Usta, 2016a; 2016b; 2016c). Bu meyanda, geçmişten günümüze yaşamın içinde tarifsiz bir ayrıcalığı olan ahşap, lifli ve gözenekli yapısıyla mükemmel bir malzeme olup binlerce yıl öteden günümüze ulaştığı gibi geleceğin de seçkin bir malzemesi olacaktır (Usta, 2016d; 2016e), çünkü ahşap ortaya koyduğu sonsuz faydasıyla çok değerlidir (Usta, 2016f). Son tahlilde, bir kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşap, insanları kaynaştıran ve ortak paydada buluşturan içselliliğiyle köklü bir medeniyet anlayışıdır (Usta, 2016g). Böylesine önemli ve etkili bir mevcudiyeti olan ahşap, hepimizin yanı başında duran katıksız bir dosttur (Usta, 2017a), sürdürülebilir ve yenilenebilir bir malzeme olarak sürekli gelişmeye ve ilerlemeye temellenen uygarlığın yegane simgesidir (Usta, 2017b; 2017c). Bu noktada, yenilikçi düşünmeyle bütünleşen değişim-dönüşüm-gelişim üçlemesinin tipik bir göstergesi olan ahşapla yaratıcılıkta sınır yoktur (Usta, 2017d) ve dahası hemen her şey için tercih edilen çok yönlü ve işlevsel bir malzeme olan ahşap her şeydir (Usta, 2017e; 2017f). Özü itibarıyla, ahşap soyut ve somut etkileycilik performansıyla olağanüstüdür (Usta, 2018a) ve sınırsız olanaklar sağlayan kendine has kurgusuyla iyi tanınıp bilinmesi gereken nadide bir malzemedir (Usta, 2018b; 2018c), zira insanlık tarihi kadar eski bir tarihe sahip olan ahşabın keşfi henüz bitmemiştir (Usta, 2018d). Ve sürdürülebilir ormancılık faaliyetleriyle yetiştirilen ağaçlardan temin edilen kaynağı yenilenebilir tükenmez bir malzeme olan ahşap, doğası gereği organik bir malzemedir (Usta, 2018e). Tüm bu açıklamalar ışığında, kolay işlenebilir doğal ve organik bir malzeme olan ahşabın, dün ve bugün olduğu gibi yarın da değerli bir nesne hüviyetiyle var olmaya ve tüm insanlığa hizmet vermeye devam edeceği aşikardır.

Belli bir konu için kavramsallık tanımının yapılması, kuramsal çerçeve içerisinde ele alınan bütün bileşenlerin neden-sonuç ilişkisi bakımından birbirleriyle uyumlu bir içeriği sağlamak üzere bir araya getirilerek ortaya konulmasını gerektirdiği için, ahşap bilimi ve teknolojisi eşliğinde genelleme ve uzmanlaşmaya yönelik bilgi ve deneyimler çerçevesinde, ahşap farkındalığı ekseninde bu çalışmada ele alınan “ahşapsever” teriminin kapsamına ilişkin detaylandırmalar ve tematik vurgulamalar, ahşaba temellenen ahşapseverlik olgusunun kavramsallaştırılmasında yaşama yönelik içgörüsüyle büyük bir anlam kazanan “ahşapsever yaklaşım” için kayda değer bir pekiştirici olacaktır. Zira, ahşapseverlik olgusu için disiplinlerarası bağlamda ortaya koyulan kuramsal çerçeveye altlık oluşturan ahşapsever yaklaşım teriminin kapsamının yeterince açıklanmış olması zaruritesi göz önüne alındığında, bu terimin ahşap merkezli tematik muhteviyatının ahşapseverliğin kavramsallığına yönelik yansımalarının ana hatlarıyla vurgulanması, söz konusu kavramsallaştırmanın bileşenleriyle bütünlüğünün sağlanması adına elzemdir. Son kertede, bu çalışmada mevzubahis edilen ahşapseverlik kuramının kavramsallık değerlendirmesinin dayanak noktasını oluşturan ahşapsever yaklaşım ifadelendirmesinin mahiyetinin takdim edilmesinin, kavramsallaştırma çabasının tematik yönden pekiştirilmesine çok büyük katkı yapacağı öngörülmektedir.

Bu çalışma, ahşapseverlik olgusunun ahşapsever yaklaşımla ayrılmaz bir bütün halinde ahşap ile bütünleşik bir kavram olarak dillendirilmesine odaklanmış olup ahşap bilimi ve teknolojisi eşliğinde yaşamı anlamlı kılan ahşabın malzeme ve varlıksal boyutları bakımından kendine has ayrımsanmış çerçevesinde tematik vurgulamalarla ve ilişkisel açıklamalarla güçlendirilen bilgilendirici bir anlatıcılıkla ve metinsellikte kaleme alınan açıklamaların ahşapseverliğin hayata yansıyan içselliliğinin pekiştirilmesinde faydalı olacağı öngörülmektedir. Özü itibarıyla ahşaba ilişkin değerlendirmelere ışık tutarak ahşapseverliğin küreselleşmeye yansıyan evrenselliği açısından tüm dünyaya fayda sağlayacak şekilde açıklığa kavuşturulması amacıyla bilgilendirici notlar olarak takdim edilen bu açıklamalar, Usta tarafından 2014-2018 yılları arasında “Ahşap Üzerine Betimlemeler” vurgusuyla çeşitli

tematik başlıklar altında yapılmış olan ahşap temalı betimlemelerden kapsayıcı bakış açısıyla 2019 yılında damıtılarak inşa edilen “ahşapseverlik” kavramı için çok sesli bir anlatıdır. Buna göre, neden-sonuç ilişkilendirmesi yapılarak bu çalışmada tanıtılmaya çalışılan ahşapseverlik kavramının kuramsal yapısı, ahşap eşliğinde hayata yansıyan teknolojik uygulamalara dayanak teşkil eden bilimsel sayıltılar ve hususlar göz önünde bulundurularak, disiplinlerarası içeriğe sahip yeni bir teori hüviyetiyle kavramsal bakımdan irdelenmiştir. Bu bağlamda, ahşabı merkeze alan ahşapseverlik olgusunun kuramsal yapısının doğru ve sıhhatli değerlendirilebilmesi ve derinlemesine anlaşılabilmesi açısından, önce “ahşap” ile “ahşap bilimi ve teknolojisi” ve “ahşapseverler” terimleri izah edilmiş, sonra “ahşapsever yaklaşım” ve “ahşapseverlik” kavramları açıklanmış ve devamında ahşapsever yaklaşım ile ahşapseverlik arasındaki ilişkisellik durumu takdim edilmiştir. Burada yapılan açıklamalar ve ifade edilen görüş ve düşünceler her ne kadar yalnızca yazarın görüşlerini yansıtsa da aslında teorik bir sayıltının çok daha ötesinde konuşulması gereken bir olgu olarak, günlük yaşamın içerisinde ahşapsever yaklaşım eşliğinde geniş bir yelpazede kendini gösteren envaiçeşit örneklendirmelerle pekişen ahşapseverlik kavramının büyük bir şevkle dillendirilmesi olarak değerlendirilebilir.

1. Ahşap

İnsanlık tarihi boyunca hep var olagelen ahşap, hiçbir şüpheye mahal bırakmayan saf bir gerçeklik olarak, kolay işlenebilir ve şekillendirilebilir oluşuyla ihtiyaçların karşılanması ve hayatın kolaylaştırılması bakımından büyük bir öneme sahiptir. Sürdürülebilir ormancılık faaliyetleriyle titizlikle yetiştirilen ağaçlardan özenle temin edilen lifli ve gözenekli bir malzeme olan ahşap, apaçık gerçeklik olarak doğaldır ve organik bir muhtevaya sahiptir. Başlangıçtan günümüze dünyanın her yerinde bütün toplumlarca ortaya koyulan yaşam biçimlerinde görüldüğü gibi, organik bir malzeme olarak ayırmsanmasını sağlayan lifli ve gözenekli hüviyetiyle, tüm insanlığın gerçeklik algısında “ahşap güzeldir” ortak paydasında buluşmasına imkanı veren ahşap, kendine özgü derinlikli ve geniş muhtevasıyla çok yönlü ve işlevsel bir malzeme olup günlük hayatın olağan akışı içinde hemen her şey için tercih edilen değerli bir nesnedir. Öyle ki, geçmişten bugüne bütün toplumlarda gündelik hayatta oldukça geniş bir yelpazede kendini gösteren çözümlere atfen yüzyıllardır sorulagelen “ahşap gibisi var mı?” sorusunun şaşmaz cevabı durumundaki “ahşap sonsuz olanakların malzemesidir” haykırması ahşabın biricikliğinin tüm açıklığıyla ortaya konulmasıdır. Buna göre, doğayla bütünleşik yaşam kurgusu içinde, doğallığı ve sürdürülebilirliği temsil eden seçkin bir doğal malzeme olan ve herkesi kucaklayan evrensel bir değer olan ahşap hakkında kadim zamanlardan beri yapılagelen örneklendirmelere bakıldığında, ahşabın bütünüyle izah edilebilmesini üstlenebilecek nihai bir tamamlayıcı ifadenin olamayacağı apaçık bir durumdur. Bu noktada, ahşapseverlerin tarih boyunca hayata değer katan ahşapsever yaklaşım ekseninde ortaya koydukları dostane duruşlarına bakıldığında, doğallığı ve kolay işlenebilirliği sayesinde çok yönlü ve işlevsel bir malzeme olarak tüm toplumlarda yaşamın özünde yer alan ve hayatın hemen her safhasında kendini gösteren ahşap hakkında söylenebilecek onca şeyin olduğu ve henüz bütünüyle gün yüzüne çıkmamış muhtevası nezdinde ilk kez dillendirilebilecek hususiyetlerinin bulunduğu ortadadır.

İnsanlık tarihinin başlangıcından beri aralıksız devam edegelen sürdürülebilirlik faaliyetlerinin en iyi temsilcisi olan ahşap, doğal ve organik içselliğiyle bütünleşen çok yönlülüğü ve işlevselliğiyle tarif edilemeyecek kadar harikulade bir nesnedir. Ahşabın bu tarif edilemezliği dikkate alındığında, bir malzeme ve bir varlık oluşuyla yaşam üzerindeki etkileri ve hayata akseden kavramlarla olan bağlantısallığı hakkında söylenebilecek pek çok şeyin olduğu muhakkaktır. Çünkü uygarlaşmanın öncüsü ve evrensel kültürün sembolü durumundaki ahşabın, neden-sonuç ilişkilendirmesiyle anlamlandırılmak üzere, yaşama ilişkin çoğu konuyla bir şekilde kesişmesi olağandır.

Ahşap binlerce yıldır yaşamın her alanında insanlara eşlik etmektedir. Çağlar boyunca edinilen engin bilgi ve deneyimlere bakılacak olursa, hayatın her safhasında var olan ahşabın yaşamın geliştirilmesinde o kadar geniş ve derin etkileri vardır ki bu öyle hemen kolayca tarif edilemez ve anlatılamaz bir büyüklüktedir, zira ahşap her şeydir. Esasen, doğal ve organik kurgusuyla bir ağaç türevidir olan ahşap, lifli ve gözenekli yapısına atfen nevi şahsına münhasır anatomik yapısı ve kimyasal bileşimi olan bir malzemedir. Bu zeminde, ahşabın geniş bir seçenek yelpazesıyla insanların beklentilerini karşılamak üzere, konuşlandırıldığı farklı kullanım yerlerinde etkisellikleriyle belirgin bir biçimde açığa çıkan fiziksel özellikleri ve mekanik özellikleri, diğer malzemelerle kullanılabilirlik ve faydalılık yönünden kıyaslanabilir bir içselliğe sahiptir. Buna göre, çok yönlü ve işlevsel bir malzeme olarak ahşabın kullanılmasında öne çıkan bu karakteristik özelliklere ilaveten, ahşap insanların duygularının ve düşüncelerinin gündelik yaşamın olağan akışında tahayyül edilemez boyutta geniş bir yelpazeyle ilişkilendirilmesi açısından tarifsiz bir varlıktır.

Şurası kesin ki, yaşama tutunmanın en tipik örnekleyicisi olan ahşap, sürdürülebilir ve yenilenebilir bir doğal malzeme olarak yaşam döngüsünü sürekli sağlayan anahtar rolüyle bizatihi hayattır. Bu hususiyet göz önünde bulundurulduğunda, herkesin daima yanbaşımda duran varlığıyla sınırsız bir dost olan ahşap vazgeçilmez bir tutkudur. Nihayetinde, bilinçli farkındalık zemininde olumlama yapmaya ve olumlu düşünmeye imkan tanıyan içselliğinin yanı sıra, soyut ve somut etkileycilik performansı ile ahşap sıradışıdır ve bu meyanda ahşabın evrenselliği bütün kainatı kucaklayan bir sınırsızlıktadır. Bu bağlamda, çağlar boyunca hem bir malzeme hem de bir varlık olarak farklı kültürlerde aynı veya benzer şekilde kullanılarak kendisinden yararlanan ahşabın bütün insanların ihtiyaçlarını karşılamaya ve gereksinimlerini gidermeye imkan tanıyan evrensel bir değer olduğu değişmez bir gerçeklik olarak ortadadır.

Dünya üzerinde günlük yaşamda onun yerini alabilecek kadar ahşaba benzer özelliklere sahip olduğu bilinen başka bir madde yoktur. Bu vurgulayıcı açıklamaya dayanak teşkil eden temel öğe, elbette seçkin bir kültürlerarası etkileşim aracı olarak bütün toplumlarda değerli bir nesne hüviyetiyle kabul edilip içselleştirilmiş olan ahşabın malzeme ve varlık boyutlarıdır. Bunun başkaca söylenmesi gerekirse, malzeme ve varlık boyutlarıyla kendi bütünlüğü içinde tüm nüansları kapsayan ahşap, insanların bireysel veya toplumsal olarak doğrudan veya dolaylı bir temas kurmak suretiyle birbirleriyle etkileşime girmelerine aracılık eden eşsiz bir nesne durumundadır. Bu çerçevede, geniş bir yelpazede sunduğu faydasıyla geçmişten günümüze hayata dokunan ahşap geleceğin de malzemesidir, zira her zaman sürdürülebilir bir yaşamı hedefleyen insanlık esas olarak ahşap kültürüyle bütünleşmiş doğal bir yaşamı temel almaktadır ve dahası çok yönlülüğü ile işlevselliği itibarıyla dünden bugüne bütün kültürlerde biricik bir nesne olan ahşabın yarınlara yönelik beklenti ve hedefler bakımından keşfi henüz bitmemiştir. Buna göre, geçmişten günümüze ortaya koyulmuş icatların pek çoğunda doğrudan veya dolaylı olarak ahşaptan yararlandığı mutlak bir gerçeklik olduğu için, yeniliğe açık her tür çabanın içinde yer almış olan ahşapla yaratıcılığın sonu yok denilebilir. Ve bundan ötürü bu yenilik arayışının hayal gücü eşliğinde katlanarak devam edebilmesi için, ahşabın malzeme ve varlık oluşu hasebiyle, sahip olduğu bütün özelliklerinin tam olarak anlaşılabilmesi bağlamında, ahşabın tanınması veya başka bir deyişle öğrenilmesi gerekmektedir. Bu noktada, ahşabın öğrenilmesi, ebediyete kadar sürecek olan sonsuz bir süreçtir. Nihai kertede, doğayla bütünleşen yenilenmenin ve medeniyetle özdeşleşen ilerlemenin öncü temsilcisi olarak tarih boyunca tüm toplumlarda öne çıkan ahşabın, benzersiz bir malzeme ve kıymetli bir varlık olarak, dünden bugüne olduğu gibi yarınlarda da yaşamın içinde kendisini apaçık göstermeyi sürdüreceği mutlak bir gerçek olarak ortadadır.

Ahşabın lifli ve gözenekli doğasıyla kolay işlenip şekillendirilebilen doğal ve organik bir malzeme oluşu, onun dünyanın her yerinde çok yönlülük ve işlevsellik bakımından yaratıcı ve yenilikçi tasarımların merkezinde yer almasını sağlamıştır. Bu bağlamda, ahşap,

doğal ve organik içselliğiyle çok yönlü ve işlevsel bir malzeme ve değerli bir varlık oluşuna atfen, tarih boyunca dünyanın bütünü itibariyle tüm kültürlerde tek başına veya diğer malzemelerle ahenkli bir bütünlük oluşturarak öngörülen bir konstrüksiyonun tamamlayıcısı olmak suretiyle hayatın bizzat içerisinde yer almıştır. Şurası çok açıktır ki, ahşabın çok yönlülüğü ve işlevselliği onu hayatın vazgeçilmezlerinden biri kılmıştır ve hayatın olağan akışında öncelikle tercih edilen malzemelerden biri konumuna getirmiştir. Böylece, medeniyetin gelişmesi ve yaygınlaşmasında öncü rol oynayarak insanlığın ilerlemesinde önemli katkılar yaparak günlük yaşamın odağında yer edinmiş olan ahşap uygarlaşmanın sembolüdür ve tabii ki toplumların daha müreffeh bir hayata kavuşmasına yönelik ortaya koydukları çabalar itibariyle bakıldığında, ahşap medeniyettir ve çağdaşlaşmadır. Buna göre, ahşabın çok yönlü ve işlevsel bir malzeme ve değerli bir varlık hüviyetiyle tarih boyunca medeniyetin gelişip yaygınlaşmasına ve insanlığın ilerlemesine yaptığı katkıları göz önüne alındığında, hayatın olağan akışı içinde doğrudan veya dolaylı şekilde tek başına veya diğer bileşenlerle birlikte var olduğu inkarı kabil olmayan bir hakikattir. Sonuçta göz ardı edilemeyecek bir gerçek olarak, sürekli hayatla bütünleşen ahşabın eşsiz varlığından kaçınılamaz.

Özde, değerli bir nesne olarak sürekli bireysel ve toplumsal fayda sağlayan ahşap, kendine özgü kültürü ve yaşam biçimi olan her toplumun konuşma dilinde özellikle onun için belirlenen adlandırmayla tanımlanarak ayrımsanmış ve mevcut kelime dağarcığında müstesna bir yer edinmiştir. Ve tabii ki bunun genel bir yansıması olarak, yaşamla ilgili akla hayale gelmeyecek çeşitlilikte hemen tüm kavramlar ile ahşap arasında doğrudan veya dolaylı bir bağ kurulabilmesinin olanaklılığı hakkında değerlendirmelerin yapılması mümkün hale gelmiştir. Bu konu, ahşabın bir malzeme ve bir varlık olarak değerlendirilmesine atfen, ahşapla bağdaştırılabilecek diğer disiplinler veya alanlar için de kapsayıcıdır. Zira, elbette ki ahşabın kendine özgü doğasıyla değerli bir nesne olarak olabildiğince geniş kapsamda ve derinlemesine incelenip tanımlanması, onun hem bir malzeme hem de bir varlık olarak yaşamla iç içe girmiş pek çok olguyla veya kavramla birlikte değerlendirilebilmesine katkılar sağlayacaktır. Böyle bakıldığında, hayatın özünü teşkil eden olguların ahşabın çok yönlülüğü ve işlevselliği ekseninde merkeze alınması suretiyle değerlendirilebilmesi olanaklı olduğu gibi, bu olguların evrensel kabullenişlerinin ahşabın hem doğal ve organik bir malzeme hem de değerli bir varlık oluşu ekseninde konuşulması halinde, insan ve çevre uyumuna odaklanmış daha kapsayıcı bir içselliğe sahip müreffeh ve sürdürülebilir bir yaşamın inşa edilebilmesinin mümkün kılınabilir olduğu da görülebilir. Ahşabın kaynağı yenilenebilir bir malzeme ve namütenahi bir varlık olarak tarih boyunca hayatın içerisinde değerli bir nesne hüviyetiyle hep var oluşu, ahşapsever yaklaşımın ve ahşapseverlik kavramının neden-sonuç örgüsüyle kapsamlıca değerlendirilebilmesi bakımından belirgin olarak öne çıkan bir durumdur.

Son tahlilde, ahşap, bitmez tükenmez bir malzeme ve değerli bir varlık hüviyetiyle, ahşapsever yaklaşıma dayanak teşkil etmektedir ve hem malzeme kurgusuyla hem de varlıksal boyutuyla, akla hayale gelmeyen pek çok konuyla ilişkilendirilebilecek kadar oldukça geniş bir zeminde konuşulabilecek ahşapseverlik olgusunun çekirdeğini oluşturmaktadır. Konuya buradan bakıldığında, lifli ve gözenekli doğasıyla doğal ve organik bir malzeme olan ahşabın hem tutum ve davranışları hem de duygu ve düşünceleri doğayla özdeşik yaşam bütünlüğü içinde olumlayan ve ahşapseverlik kavramı eşliğinde neden-sonuç bağdaştırmasıyla insanları olumlu yönde etkileyen bir varlık olduğu açıkça ifade edilebilir.

2. Ahşap bilimi ve teknolojisi

Özü itibariyle, bilim; bir konuya dayanak teşkil eden bilgi hakkında, neden-sonuç ilişkilendirmesiyle bir yargıya varmak suretiyle, bu bilgiyle bağdaşık teorinin veya savın güncellenerek geliştirilmesini sağlamak için, yaratıcı ve yenilikçi bakış açısıyla akılcı düşünmeyi merkeze alan ontoloji-epistemoloji-metodoloji üçlemesiyle bütünleşik deneysel

ve/veya gözlemsel irdelemelere temellenmiş bir araştırma ve değerlendirme sürecidir. Bu çerçevede, bilimsel süreçle elde edilen bir bilginin, ilgili teoriyi veya savı pekiştirmesine istinaden, bir kavram veya bir olgu olarak doğruca veya dolaylıca hayata aksettirilmesi farklı alanlar ve disiplinler için değişik biçimlerde olabilmekte olup söz konusu bilginin yaşama dair ihtiyaçlar ve gereksinimler nezdinde işlenerek bir eşya ya da bir araç-gereç veyahut bir uygulama tiplmesiyle kurgulanarak takdimi ise teknoloji terimiyle adlandırılan planlı ve sistematik faaliyetler bütünü ile yapılır. Böyle bakıldığında, genel bir bakışla dillendirilen bilim ve/veya teknoloji terimleri, bir alan veya disiplin için ayrımsanabilecek özel tanımlamalarla da vurgulanabilir, örneğin “ahşap bilimi” ve “ahşap teknolojisi” terimleri bunlardandır. Bu meyanda kısaca değinmek gerekirse: a) *ahşap bilimi*; ahşabın öngörülen kullanım amaçlarına uygun bir şekilde kullanılabilmesini temin etmek üzere, olası bütün özelliklerinin farklı bakış açılarıyla ve yeni yaklaşımlarla gün yüzüne çıkartılması hedefiyle gerçekleştirilen sürekli ve düzenli irdelemeleri içerir, b) *ahşap teknolojisi*; ahşapsevverlik olgusunu merkeze alarak, değişen koşullara göre ahşabı etkili şekilde kullanmak suretiyle gerekli çözümleri geliştirip hayata geçirmeye yönelik geniş kapsamlı yürütülen düzenli ve kurallı faaliyetler bütünüdür.

Bununla birlikte, “ahşap bilimi” ve “ahşap teknolojisi” terimleri, doğal ve organik bir malzeme ve seçkin bir varlık olarak hayatın olağan akışında değerli bir nesne hüviyetiyle öncülleşen ahşaba odaklanarak ihtiyaçların karşılanmasını ve gereksinimlerin giderilmesini sağlayacak çözümlerin açıkça ortaya konulmasını temin etmek üzere belli bir düzen içinde yürütülen bilimsel ve teknolojik faaliyetlerin kavramsal tanımları olup “ahşap bilimi ve teknolojisi” adlandırılmasıyla ahenkli bir bütünlük içinde birbirleriyle bütünleşirler. Başka bir ifadeyle, “ahşap bilimi ve teknolojisi” tanımlaması, “ahşap bilimi” ve “ahşap teknolojisi” terimlerini ahşabın etkili ve verimli bir şekilde kullanılmasını merkeze alan nihai amaç ekseninde birbirleriyle çelişmeyen genelgeçer bir hususiyet olarak aynı çatı altında buluşturan kapsamlı ve derinlikli bir içselliğe sahiptir. Buna göre, kendine özgü malzeme kurgusuyla ve varlıksal muhtevasıyla ayrımsanan ahşapla özdeşleşen bilim ve teknoloji etkinlikleri, ahşabın diğer disiplinlerle bütünleştirilmesine ve yaşamın hemen her alanına yerleştirilmesine odaklanan seçkinliğiyle öne çıkan ahşap bilimi ve teknolojisi olarak tanımlanmaktadır.

Bu minvalde, hem kendine özgü doğası gereği ihtiva ettiği nitelikleriyle çok yönlü ve işlevsel bir malzeme olan hem de doğal ve organik içselliğiyle insanlar üzerinde olumlu etkilere sahip bir varlık olan ahşap, esasici anlayışa temellenen güvenilirlik zemininde tutarlılık ile uyum ve bütünlüğü düstur edinerek yaratıcı ve yenilikçi bir bakışla çözümler üretmek suretiyle hayata anlam katmaya çabalayan öngörülülük seviyesi yüksek ahşapsevverlerin geniş bir yelpazede ortaya koydukları envaiçeşit eserlerine atfen, günlük yaşamı kolaylaştırarak yaşamın hemen her safhasında mevcudiyetini hissettiren değerli bir nesnedir. Bu meyanda, ahşabın önemli bir malzeme ve seçkin bir varlık hüviyetiyle herkesin beğenisini alarak yaygın şekilde kullanılabilmesini temin eden çabaların ahşap bilimi ve teknolojisi eşliğinde gerçekleştiği şüphe götürmez bir gerçeklik olarak ortadadır.

Aslında, yüzyıllardır süregelen uygarlık süreci boyunca edinilen tecrübelerle birlikte, bilim ve teknoloji ile desteklenen alana özgü uygulamaların geliştirilmesinde, sadece alansal öğeler değil bazı disiplinlerin de etkiselliği bulunabilir ve bir konu veya bir durum hakkında disiplinlerarası etkileşim üzerine inşa edilen derinlemesine bir anlayışın sağlanması ve böylelikle mevzubahis edilen bilginin pekiştirilmesi olanaklı hale gelebilir. Burada altı çizilmesi gereken nokta, birbirleriyle kesişen veya birbirlerini destekleyen olguların kuramsal çerçeveleri bakımından irdelenen konu veya durum bağlamında altlık oluşturma düzeylerinin farklılaşabileceğidir. Mesela “aydınlanma düşüncesi” ve “tasavvufi bakış”, bilim ve teknoloji ile diğer disiplinlerin bünyesinde barındırdıkları bazı kavramların veya olguların değerlendirilmesinde ayrı ayrı veya birlikte bir katkı sağlayabilirler. Zira içerikleri mahiyetinde konuşulursa: c) *aydınlanma*; doğayla bütünleşik ideal koşullara sahip bir yaşam

örgüsünü oluşturmak üzere, bilim ve teknoloji eşliğinde tüm disiplinlerle eşgüdüm içerisinde olmak suretiyle, çok seçenekli fikirlerle bütün insanlığın paylaşımına sunulabilecek imkanların geniş bir yelpazede ortaya koyulabilmesi için gerçekleştirilecek olan her türlü çabanın odağında yer alır, ç) *tasavvuf*; akılcı ve inançlı düşünceye yaslanarak ortaya koyulan yapılandırmacı yaklaşım eşliğinde, çoğulcu ve kucaklayıcı bakış açısıyla bütün insanlığın iyiliği ve huzuru için muhteşem güzelliklere sahip doğayla uyum ve ahenk içinde yaşamayı önceleyen sevgi ve barış eksenli düşünüşün özünü teşkil eder.

Bu perspektifte, yenilikçi ve ilerlemeci tutum ve davranışlarıyla çığır açan ahşapseverlerin varlığıyla kendini gösteren ahşapseverliğin doğayı kucaklayarak insanlığı merkeze alan kendine özgü muhtevası dikkate alındığında, ahşabın malzeme ve varlık hüviyetiyle yaşama olan izdüşümleri itibarıyla insanların kahir ekseriyetle nedensellik zinciri içerisinde bilinçli bir farkındalık kazanmasında, ahşapseverlik olgusunun aydınlanma düşüncesi ve tasavvufi bakış kavramlarıyla ilişkilendirilmesi olağan bir durumdur. Bu çarpıcı ve ezber bozan vurgulamaya göre, ahşap bilimi ve teknolojisi eşliğinde ahşapsever yaklaşımla hayat bulan tarih boyunca bütün kültürlerce aynı veya benzer şekilde gerçekleştirilmiş ahşap odaklı faaliyetlerle ayrılmaz bir bütünlük oluşturan ahşapseverlik olgusunun oldukça güçlü bir kavramsal içeriğe sahip olduğu aşıkardır. Hatta öyle ki, empatiye yaslanan insan odaklı düşünüşle yaşamla bütünleşik bir kavram olan ahşapseverlik, yaşamı merkeze alan veya yaşamla dolaylı bir bağlantısı bulunan tüm olgularla ve/veya kavramlarla ilişkilendirilebilecek kadar geniş bir bakış açısına ve dünya görüşüne sahiptir. Bu hususiyet, ahşapseverlik olgusunun kavramsallaştırılması sürecinde bariz bir şekilde kendini gösterirken, kuramsal çerçevenin evrensellik ekseninde bütüncül bir bakış açısıyla gerekçelendirilerek ahşapseverlik kuramının tanımlanmasına müthiş bir destek sağlaması bakımından çok kıymetlidir.

Usta'nın (2023) bahsettiği gibi, bir konu hakkında yürütülecek olan bir araştırmanın gerektirdiği deneysel ve/veya gözlemsel süreçlere yaslanan teorinin değişmezlik durumunun doğrulanabilirlik veya yanlışlanabilirlik sınamalarıyla sürekli gözden geçirilerek güncellenmesi olanaklıdır. Dolayısıyla, mevcut bir teori zamanla ortaya çıkan farklı koşullar ve durumlar bağlamında halihazırdaki bilindik haliyle kalıcı olmayabilir ve değişen şartlar sebebiyle bilimsel düzlemde yorumlanarak yeniden dillendirilebilir. Öte yandan, deneylerle ve/veya gözlemlerle elde edilen kıyaslanabilir veriler yordamıyla belirli öngörülerle örülmüş bir teori, test edilmiş genelgeçer içselliğiyle her zaman ve her durumda bilimsel geçerliliğini koruyabilir ve ileri sürülen bir savın irdelenmesi için gerçekleştirilecek deneysel/gözlemsel süreçlere katkı sağlayarak uygulamaya dönük olası faaliyetlere ışık tutabilir. Zira aksi ispatlanmadıkça bir teori geçerliliğini korur ve alakalı olduğu tüm uygulama(lar)da izdüşümsel yansımasıyla varlığını sürdürür. Nihayetinde, bir problemin çözülmesi sürecinde öne çıkan teorik yaklaşımın deney ve/veya gözlemlerle ortaya koyulan verilerle uyumlu bir bütünlük içerisinde olması, sorunsalın benzeşik bakış açısıyla irdelenerek çözülmesi ve aynı düzlemde ileriye dönük öngörü(ler)de bulunulması bakımından hatırı sayılır bir öneme sahiptir. Bu saptamalar dahilinde mevzuya bakıldığında, insanlık tarihi boyunca tüm kültürlerce daimi bir olgu olarak kanıksanan evrenselliğiyle yalın bir gerçeklik olarak içselleştirilen "ahşapseverlik" kavramı, çağdaşlaşma yolculuğunda ahşabı odağa yerleştiren ahşapsever yaklaşım eşliğinde giderek belirginleşen ilerlemeci tutum ve davranış pekiştirmesiyle değişmez içerikli teorilerden biri olarak konuşulabilir. Çünkü sürdürülebilir ormancılık faaliyetleriyle yetiştirilen ağaçlardan elde edilen doğal ve organik bir malzeme olan ahşap, saklanamaz ve gizlenemez bir gerçeklik olarak seçkin bir kültürlerarası etkileşim aracı hüviyetiyle tarih boyunca günlük hayatın olağan akışı içerisinde çok yönlülüğü ve işlevselliği ile yaygın şekilde kullanılmak suretiyle medeniyetin gelişip yaygınlaşmasına ve insanlığın ilerlemesine büyük katkı sağlamıştır ve yüksek mutluluk seviyesine ulaşma gayesiyle bütünleşen organik yaşam felsefesine dayanak teşkil eden sürdürülebilir yaşam öngörüsünün önemli bir belirleyicisi ve pekiştiricisi olarak öne çıkmıştır.

Bu noktada, insanların rahat ve refah içinde bir yaşam sürdürmesini teminen sınırsız sayıda amaç doğrultusunda ahşapsever yaklaşımla geniş bir yelpazede ortaya koyulan çözümlerin bireysel ve toplumsal yararlılık zemininde ahşap bilimi ve ahşap teknolojisi ile pekişen aydınlanma düşüncesi ve tasavvufi bakış bütüncülüğünde hayata anlam katan bir zarafetle bezenen ahşapseverlik olgusuyla inşa edildiği ve tabii ki ahşapseverliğin derinlikli bir düşünceyle yaşamı kucaklayan bir kavram olduğu yalın bir şekilde söylenebilir. Zira, ahşapsever yaklaşım eşliğinde tarih boyunca yürütülen ahşap bilimi ve teknolojisi faaliyetleriyle kendini gösteren yenilikçi ve ilerlemeci çabaların özünde bulunan ahşapseverlik kavramı ile doğayla kucaklaşan yaşam biçimi bütünleşiktir.

3. Ahşapseverler

Ahşaba her zaman derin bir sevgi besleyen ve onu ayrıcalıklı bir dokunuşa sahip eşsiz ve değerli bir malzeme olarak gören kişiye “ahşapsever” denir. Bu perspektifte, ahşapsever, hayatın hemen her alanında yaygın etkileri veya faydaları açısından ahşaba derin bir sevgiyle saygı duyan, ahşabı sarsılmaz bir tutku eşliğinde paha biçilemez bir keyifle ve akılcı düşünceyle kullanan kişidir. Buna göre, insani duygu ve düşünce bakışı açısından bakılacak olursa, büyük bir tutkuyla ahşabı sevmek ve bu manada her türlü çabayı göstermek, ahşapsever olmanın anlamsal içeriğini vurgular.

Kavramsal bakımdan ahşapsever terimi her ne kadar bir birey olarak kendilik algısına sahip tekil bir kişiyi izah ediyor olsa da, esasen ahşapsever bireyler bir bütündür ve dünya çapında her devirde ahşabı önceleyen duruşlarıyla çığır açan ahşapseverler topluluğunu meydana getirirler ve evrensel ahşap kültürünün zenginleştirilmesinde büyük rol oynayan ahşapseverler olarak kendilerini gösterirler. Ahşabın tarih boyunca oldukça geniş bir yelpazede tüm insanlığa pek çok fayda sağlayan bir malzeme ve bir varlık olarak kendini göstermesi, farklılıklara duyarlı ve herkesi kucaklayan bakış açısıyla bütünleşmiş ahşapseverlerce yürütülen ahşap bilimi faaliyetleri ve ahşap teknolojisi uygulamaları ile mümkün olabilmiştir. Bu bağlamda, tarih boyunca doğayla uyum içinde bir yaşamın tasarlanmasında öncü rol üstlenen ahşapseverlerin yön vermesiyle gitgide ivme kazanarak yürütülen ahşap bilimi ve teknolojisi eylemleri, günlük hayatın olağan akışı içinde ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanması ve gereksinimlerin giderilmesi için gerekli eşyalar ile araç-gereçler ve uygulamaların kurgulanıp tasarlanması ve imal edilmesi suretiyle ahşabın günlük hayatın içerisine yerleşmesine büyük katkı yapmıştır. Bu meyanda, ahşapseverlerin varlığı hem ahşabın türlü amaçlarla değişik şekillerde kullanılmaya devam etmesinin güvencesidir hem de ahşap bilimi ve teknolojisi eşliğinde medeniyetin gelişip yaygınlaşmasının ve insanlığın ilerlemesinin en açık teminatıdır. Bunu basitçe söylemek gerekirse, ahşapseverlik olgusunun nüvesini oluşturan ve itici bir güç olarak ahşapsever yaklaşıma tesir eden ahşapsever olmak durumu, ahşabı önceleyen içselliğiyle disiplinlerarası bir konu olarak özellikle ele alınıp incelenecek kadar büyük önemi haiz başlı başına bir olgudur.

Bu açıklamaların saçtığı ışıkla ahşapla bütünleşen hem bireyin hem de yaşam tarzının özelliği ile ilgili çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Şöyle ki, bireysel algı farklılıkları ve kültürel farklılıklar olmasına karşılık insanların ortak bir paydayla bir eşdeşlik içerisinde yüz binlerce yıldır ahşabı seviyor olması, herkesin yüreğinde öyle ya da böyle bir şekilde ahşapsever bir duyguya sahip olduğunun en bariz göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu noktada, doğayla bütünleşik bir yaşam sürmek suretiyle sakin ve huzurlu bir hayatın elde edilmesi gayesiyle yanıp tutuşan bir ahşapsever olmaya çalışmak, ahşapsever yaklaşım ile desteklenerek takdim edilen envaiçeşit ahşap ürününün öncelikle tercih edilerek hayatı ahşapla buluşturan ve toplumla ahşabı kucaklaştıran bir tutumun sergilenmesiyle kendini gösterir. Açıkçasını söylemek gerekirse, doğayla uyumlu yaşam temennisi ile ahşabı bir malzeme ve bir varlık olarak insanlık tarihi boyunca öne çıkaran ahşapseverlerin varlığı, mutluluk ve huzur dolu bir hayat sürmenin sarsılmaz güvencesidir. Netice itibarıyla, ahşapla bütünleşik

yaşam hedefine yönelik bilinçli bir çaba sarf etmeye odaklanmış istikrarlı bir duruma işaret eden bu tespit, esasen içeriği on yıllardır ayrıntılandırılmaya çalışılan bir gerçekliği betimlemektedir. Çünkü zaten ahşabın lifli ve gözenekli doğasıyla pekişen organik içsellğine binaen öncelenecek hayatın hemen her safhasında yaygın şekilde kullanılabilen evrensel bir nesne haline gelmesi, dünyanın farklı yerlerinde yaşayan ama söz konusu ahşap olunca kalpleri aynı tutkuyla atan ahşapseverler sayesinde olmuştur.

4. Ahşapsever yaklaşım

Ahşapseverler eşliğinde gerçekleştirilen takdire şayan çalışmalarla ortaya koyulan ahşap eşya veya araç-gereç ya da uygulamalar, tüm dünyada ahşabı merkeze alan benzeşik bir tutum ve davranış olarak kendini gösteren evrensel bir kabule işaret eder. Bu meyanda, bütün insanlığın ortak paydası olan ahşapseverlik olgusunun anlaşılması bakımından, küresel ölçekte öne çıkan özel bir mantalite durumundaki ahşapsever yaklaşım konusunun açıklanması yararlı olacaktır.

Kendine has kuramsal içeriği itibariyle “ahşapsever yaklaşım” konusu kısaca ele alınacak olursa: a) *ahşapsever yaklaşım*; sürdürülebilir bir doğal kaynak olarak ahşabın kendine özgü özelliklerinden varoluşu boyunca yararlanan, bir malzeme ve bir varlık olarak ahşap hakkındaki bilgi birikimini hem somut hem de soyut boyutlarda yaratıcı ve ileri görüşlü bir bakış açısıyla düzenleyen ve insanlık yararına üstlenilen benzersiz bir çabadır, b) *ahşapsever yaklaşım*; sistematik araştırmalarla elde edilen bilgilerin dünya çapında çok çeşitli disiplin ve alanlara dokunan teknolojiye aktarılması ve topluma yansıtılmasıyla yüksek bir yaşam standardına ulaşmak isteyen insanlar için ahşabı en yararlı kaynak olarak değerlendirmenin ve inşa etmenin bir yoludur ve ahşapla ilgili yaratıcı ve yenilikçi fikirlerin dünyanın her yerindeki toplumlarda verimli ve etkili bir şekilde uygulanmasına yönelik bir yoldur, c) *ahşapsever yaklaşım*; özgünlük ve yenilikçiliği bir araya getiren yaratıcı bir anlayışla hareket ederek ahşabı değerli bir nesne olarak sürekli öne çıkaran girişimci bir bakış açısıdır, ç) *ahşapsever yaklaşım*; ahşabı tükenmez bir doğal kaynak olarak günlük süreçlerin basitleştirilmesi ve en iyilenmesi için özel olarak kullanmaya çalışır ve ihtiyaçların karşılanması ve gereksinimlerin giderilmesi için hemen her şeyde kullanılabilirliğini ön planda tutar, d) *ahşapsever yaklaşım*; ahşap bilimi ve teknolojisi eşliğinde süregelen içsellikle insanlığın ortak algısında kendini gösteren yaygın bir durumdur.

Bu vurgulamalar çerçevesinde, şurası dikkat çekici bir durumdur ki, ahşapsever yaklaşım, yakınsaklık ve iraksaklık düşüncesi ile ahşap sevgisini sürdürmeyi temin eden bir gerçekliğe sahiptir. Özü itibariyle bakıldığında, yakınsak düşünerek tek bir doğruya yaslanmış veya yalnızca bir görüşün ya da cevabın doğru kabul edildiği kararlılık halinde olmak suretiyle değişmezlik tutumu öne çıkarılabilirken, iraksak düşünerek ise, çoklu seçenekler odağında hayal gücü yordamıyla yaratıcılık öngörüsü arttırılabilir. Buna göre, her iki düşüncede de başlı başına bir özgürlük ve farklılıkların farkına varmak suretiyle insanları yaşama bağlayan eşsiz bir mutluluk kaynağı olan düşünme eylemi merkeze alındığı için, hepimiz belli bir konu hakkında yakınsak veya iraksak düşünmemize rağmen, benzer şekilde davranmak suretiyle bir uyum içinde yaşayabiliriz. Ve böylece, ahşapseverlik olgusu ile ayrılmaz bir bütünlük içinde olan ahşapsever yaklaşım, kuramsal bağlamda yakınsaklık veya iraksaklık düşüncesi nezdinde özgül bir tutum sergileyen tüm herkesin ortak paydasında olan ana bir hususiyet olarak değerlendirilebilir. Neticede, ahşabı merkeze alan ahşapsever yaklaşım ile yaratıcı ve yenilikçi düşünmeyle yaşama bakmak, tüm insanlık için sürekli farklı bir şekilde düşünerek medeniyetin gelişim yolculuğunda ilerleme kaydetme hedefinin en güçlü pekiştiricisidir.

5. Ahşapseverlik

Kavramsal derinliği itibariyle ahşapsever yaklaşım eşliğinde varlığı dillendirilebilen ve bilim ve teknoloji yordamıyla ahşaba temellenmiş bir olgu olan ahşapseverlik, yaşamın hemen tüm

süreçlerinde ve hayatın her aşamasında doğrudan veya dolaylı olarak kendini gösteren içsel bir durum olup tarih boyunca hep var olmuştur. Tabii ki, hayatın gerçekliğinde, ahşapseverlik hem medeniyetin gelişimi hem de insanlığın ilerlemesi açısından göz ardı edilemez temel bir anlayıştır ve tarih boyunca geniş bir kapsama alanına aksetmiş hüviyetine atfen tüm toplumlarda yerine yenisi veya başkası koyulamayacak kadar yaşanan hayata nüfuz etmiş bir durumdur. Nitekim, ahşapseverlik sınırları olmayan bir olgudur ve dünyayı insan-doğa uyumuyla farklı bir bakış açısıyla görmeye temellenmiş özgün fikirlere ışık tutan içsellikleriyle yaşamın birçok alanında kendine özgü yeri olan önemli bir kavramdır. Daha açık söylemek gerekirse, ahşapseverlik, genel niteliği ve kapsamı itibarıyla, tüm her şeyden önce içsel bir olgudur ve kavramsal etkisilleğiyle bütün insanlığı kucaklayıcı bir çerçevesi bulunmaktadır. Buna göre, hayata dair farklı temaları bünyesinde barındırabilmesi sebebiyle çok geniş ve derinlikli bir kavram olan ahşapseverlik, bilişsel ve duyuşsal bir süreç olan empati bağlamında, kişinin karşısındakinin duygularını anlayıp paylaşmasındaki empatik hazır oluşluk algısında varlığını hissettiren tartışma götürmez bir olgu olarak belirtilebilir ve ahşabın çok yönlülüğü ve işlevselliği ile hayatın olağan akışı içinde geniş bir seçenek yelpazesinde etkili bir biçimde kullanılmasını temel gaye edinmiş ahşapsever yaklaşım ekseninde kendini gösteren güçlü bir hissiyat olarak betimlenebilir.

Şurası ortadadır ki kendine has mevcudiyetiyle tarih boyunca var olan çok boyutlu bir olgu olan ahşapseverlik, doğallığı ve organikliği ile seçkin bir malzeme olan ahşapla haşır neşir olmuş ahşapsever yaklaşım eşliğinde yaşamın içinde derinlemesine kök salmış bir kavramdır. Ahşapseverlik bu meyanda karanlıkta parlayan bir mum ışığı gibi tüm dünyayı aydınlatan ve iyimser bakış açısıyla bezenen yaşama sevinci ile bütün insanlığa umut saçan muhteşem bir içsellik sahibidir. Bu noktadan bakıldığında, ahşapseverliğin doğayla bütünleşik insancıl bakış açısının önemli bir bileşeni olarak bu şekilde açığa çıkması, ahşabı odağına alan ahşapsever yaklaşım destekli ahşap bilimi ve teknolojisi eşliğinde takdim edilen bilginin birikimiyle mümkün olmuştur. Böylece, çok yönlü ve işlevsel bir malzeme olarak ahşabın hayatın içinde yaygın bir şekilde kullanılıyor oluşu, ahşapsever yaklaşıma yaslanan ahşapseverliğin geniş ve derin bir kavram olarak şekillenmesindeki en temel unsurdur.

Kendine özgü içsellikleriyle yaşamı kolaylaştırıcı boyutuyla ayırmsananan bir olgu durumundaki ahşapseverliğin sürekli olarak medeniyet ve insanlık için ilerlemeci bakışa menzillenmiş bir hüviyeti vardır. Bu çerçevede, ahşapseverlik, ahşabı merkeze alan ahşapsever yaklaşım bütünlüğünde, insanlık tarihi boyunca medeniyetin ilerleyişinde varlığını dünyanın her yerinde hissettiren evrensel bir olgu olduğu için, neden-sonuç örgüsüyle bezenmiş kuramsal bir çerçevesi olan ve yaşamın özünü teşkil eden birçok disiplinle ilintisi bulunan geniş bir kavram olarak değerlendirilebilir. Bu meyanda, ahşapseverliğin sahip olduğu özgünlüğü ve diğer disiplinlerle olan bağıntısı dolayısıyla varlığını her daim sürdürecektir bir kavram olduğu katıksız bir gerçekliktir. Bu açıdan bakıldığında, hayatın vazgeçilmez bir parçası olan ahşabın sınırsız ürün çeşitliliğiyle insanlara sağladığı sonsuz faydasıyla tüm insanlığın ortak paydası açısından paha biçilemez bir öneme haiz olduğu aşikardır ve dolayısıyla ahşabın değerli bir nesne hüviyetiyle yaşamdaki izdüşümü bakımından bu denli belirgin bir tema olarak öne çıkması, ahşapsever yaklaşıma yaslanarak şekillenip biçimlenen ahşapseverlik olgusunun evrensel bir olgu olarak tüm insanlığın ortak değeri durumuna gelmesindeki ana etmendir.

6. Ahşapseverlik olgusu ve ahşapsever yaklaşım bütünlüğü

Esasen, yaşama dair hemen her konuya yansımaları olan pek çok kavramla bir şekilde irtibatlı olabilen bir olgu olarak sürdürülebilirliği bünyesinde barındıran ahşapseverlik, geniş bir kapsamda ele alınıp incelenmesi gereken kendine özgü tutarlılıkları olan bir kavramdır. Bundan ötürü, bir malzeme ve bir varlık olarak sürdürülebilirliğiyle doğanın yansımaları durumundaki ahşabın seçkin bir kültürlerarası etkileşim aracı hüviyetiyle medeniyetin gelişip yaygınlaşmasına

ve insanlığın ilerlemesine olan büyük katkısı başlangıç noktası olmak üzere, ahşapseverlik kavramının evrenselliğinin ve sürekliliğinin neden-sonuç ilişkisiyle dillendirilmesine yönelik detaylı incelemelerin yapılması kaçınılmazdır. Başka bir deyişle, insanlık tarihinin binlerce yıllık tecrübesiyle bütünleşen ahşapseverliğin sürengenlik içeren irdelemelerle açıkça açıklanması gerekir, çünkü bu noktada, doğayla uyum içinde yaşamak ekseninde doğa ve insan arasındaki uyumu temsil eden bir kavram olarak ahşapseverliğin yaşamı merkeze alan çok boyutlu bir düzlemde geniş bir bakış açısıyla incelenmesi sayesinde diğer pek çok konuyla doğrudan veya dolaylı olarak ilişkilendirilmesi mümkündür. Bu çerçevede, başlangıçtan günümüze doğayla özdeşleşmeyi kendine ölkü edinmiş bütün insanların içten gelen bir duyumsama ile fitraten sahip oldukları belirgin bir içsellik hali olan ahşapseverlik olgusu, hayatı kuşatan pek çok olguyla ve/veya kavramla karşılıklı mukayese yapılarak ve neden-sonuç bağdaştırmasına olanak tanıyan konularla ilişkilendirilerek, bir malzeme ve bir varlık olarak ahşabı merkeze alan “ahşapsever yaklaşım” başlığı altında zikredilen hususlar nezdinde, geniş bir perspektif içerisinde derinlemesine açıklanabilir.

Tarih boyunca tüm toplumlarca yaygın şekilde kullanılan sürdürülebilir bir doğal malzeme olan ahşabın organik içselliğiyle aynı zamanda insanların olumlama yapmalarına katkı sağlayan bir varlık olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, ahşap bilimi ve teknolojisi çıkarımlarıyla ve/veya yorumlarıyla takdim edilen ürün tasarımlarının ahşapseverlik olgusu temelli bir durum olarak ahşapsever yaklaşım ile gerçekleştirildiği yadsınamaz bir hakikattir. Zira, katıksız bir gerçeklik olarak, her iki temanın ahşabı merkeze alan içsellikleri itibariyle birbirlerinden ayıramayacak kadar birbirlerini sarıp sarmalayan ve birbirleriyle bütünleşen iki özdeşik konu olarak hayatın içinde hep var oldukları açıktır. İnsanların ihtiyaçlarını karşılaması ve gereksinimlerini gidermesindeki olağanüstü yeteneğiyle ayrıcalıklı bir konumda bulunan ahşabın pekiştirdiği bir olgu olan ahşapseverliğin yaşamın olağan akışına uygun olarak başka kavramlarla da bağlantılı olduğu göz önüne alındığında, ahşabın malzeme ve varlık hüviyetiyle bu bağdaştırmanın odağında bulunmasına binaen, ahşapsever yaklaşım eşliğinde diğer olgularla veya kavramlarla bir nedensel bağlantısallık içerisinde oluşluluk derecesi, ahşapseverliğin disiplinlerarası düzlemde ilişkilendirilebilirlik potansiyelinin boyutlarını çizecektir. Böylece, ahşapseverlik olgusu ile diğer olguların ilişkilendirilebilirliğini anlamak, kavramlararası bir etkileşimin olabilirliği dahilinde, ahşapseverlik kavramının kuramsallaştırılmasında muazzam bir fayda sağlayacaktır. Tabii ki bunun tipik bir yansıması olarak, ahşap bilimi ve teknolojisi sayesinde takdim edilen envaiçeşit yaratıcı ve yenilikçi çözümlerle ahşabı vazgeçilmez bir tutkuyla yaşamın mümkün olan her yerinde kullanmayı önceleyen ahşapseverlerin olumlayıcı tutum ve davranışları ile duygu ve düşüncelerinden ötürü, ahşapsever yaklaşım ile ilerleyen ahşapseverlik olgusu da kavramsal varlığını sürdürmeye devam edecektir.

Açıkçası, ahşapseverlik olgusunun ahşap bilimi ve teknolojisiyle pekişen ahşapsever yaklaşım eşliğinde kendini gösteren bir kavram olduğu ana eksene alınarak ahşapseverlik kuramının disiplinlerarası bir konu olarak irdelenmesinde büyük yarar vardır ve hatta özü itibariyle yaşamla bütüncüllük teşkil eden ahşapseverlik kavramının akademik çalışmalarla geniş bir bakış açısıyla olası tüm disiplinlerle ve alanlarla ilişkilendirilerek değerlendirilmesi bir zaruriyettir. Nihayetinde, katıksız bir hakikat olarak tarih boyunca tüm kültürlerde yer bulmuş seçkin bir küresel olgu olan ahşapseverliğin yaşamın içinde yer alan disiplinlerle veya alanlarla ahşap bilimi ve teknolojisiyle güçlenen ahşapsever yaklaşım ekseninde doğrudan veya dolaylı şekilde ilişkilendirilmesi için olabildiğince geniş bir çerçevede ele alınıp incelenmesinin, doğayla uyum içinde mutlu bir yaşamın kapılarını açan bir anahtar olarak addedilen ahşabın kaynağı yenilenebilir ve sürdürülebilir bir doğal malzeme oluşuna atfen, doğaya ve çevreye duyarlılığa temellenmiş bilinçli bir farkındalıkla hayatın anlamlandırılmasına yardımcı olacağı ve yaşamın güzelleştirilmesine katkı yapacağı açıklıkla söylenebilir.

Sonuç

Medeniyetin gelişip yaygınlaşması ve insanlığın ilerlemesine büyük katkı sağlayan doğal ve organik bir malzeme olan ahşabın aynı zamanda insanların empatik düşünmeyi merkeze alarak başkalarıyla iletişime girmesine ve olumlama yaparak kendi farkındalıklarına ulaşmasına yardımcı olan kendine has bir varlık olduğu göz önünde bulundurulduğunda, onun insanlık tarihinin başlangıcından bugüne bir kültürlerarası etkileşim aracı hüviyetiyle tüm toplumları ortak bir paydada buluşturan hayatla bütünleşik değerli bir nesne olarak bir güneş hüzmesi gibi yaşamın hemen her sahfasına ışık saçan yansımalarını kolayca görebiliriz. Buna göre: a) *ahşap*; kültürel farklılıklar veya farklı yaşam tarzları olmasına karşın, tüm dünya insanların ortak değeri durumundadır, b) *ahşap*; çağlar boyunca ve günümüzde çok yönlülüğü ve işlevselliği ile hayatın olağan akışı içinde hemen her alanda insanların yanbaşındaki duran ve gelecekte de insanlığa hizmet etmeye devam edecek olan önemli bir malzemedir, c) *ahşap*; bireysel algı farklılıklarıyla bezeli her toplumun üzerinde her zaman olumlu bir etki oluşturma yetkinliğine sahip güçlü bir varlıktır.

Tabiatıyla, ahşabın bütün toplumlarda aynı veya benzer mahiyette içselleştirilmiş ve kanıksanmış olması, onun tüm dünyayı kaplayan cihanşumul vasfının en belirgin göstergesidir. Ve dolayısıyla, ahşap bu seçkin konumu itibarıyla bütün toplumlar için her şey demektir ve böylece hayata ilişkin tüm bileşenlerin bir parçası olarak ayrımsanan özel bir konumda bulunur. Bu açıdan bakıldığında, şurası çok açıktır ki bir malzeme ve bir varlık olarak ahşabı merkeze alan bütünsel bakış biçimi olan ahşapsever yaklaşım, ahşap bilimi ve teknolojisi ile ayrılmaz bir bütünlük halinde ahşabı hep öne çıkarmayı amaçlayan kendine has içselliğiyle ahşapseverlik olgusunun özünü oluşturmaktadır. Bu noktada, ahşapseverlerin her koşulda özverili çabalarıyla ortaya koydukları ahşap eksenli tasarımlarla ve yenilikçi çözümlerle gerçekleşen bireysel ve toplumsal gelişim ve ilerleyişin ana tabanını oluşturan ahşapseverlik kavramının olabildiğince geniş boyutlu bir çerçevede detaylıca değerlendirilmesinde, küreselleşme ve kültürleşme bakımından büyük fayda vardır.

Bu bağlamda, neden-sonuç örgüsüyle ilk kez Usta (2019a; 2019b) tarafından dillendirilen ahşapseverlik kuramının, bu çalışmada geniş bir bakış açısıyla ele alınan konu başlıkları nezdinde yapılan derinleştirilmiş izahatlarla takdim edilmek suretiyle, yarımlarda yapılacak disiplinlerarası çalışmalara ışık saçacak kapsamlı bir içerikle belirgin bir hale getirilmesi amaçlanmıştır. Böyle bakıldığında, bütüncül bir pekiştirmeye olanak sağlamak üzere, teorik ilkeleri neden-sonuç bağdaştırmasıyla vurgulanan ahşapseverlik kavramıyla ilgili olarak bu çalışmada ortaya konulan açıklamaların, ahşapseverlik kavramının teoride anlaşılması bakımından oldukça kayda değer bir fayda sağlayacağı öngörülmektedir. Tabii ki, tematik ayrıntılar ve tasvirler eşliğinde burada detaylı açıklamalarla takdim edilen ahşapseverlik kavramının, mevcut değerlendirmelere dayanak teşkil eden "değerli bir nesne olan ahşabı vazgeçilmez bir tutkuyla sevmek" anlayışının tipik bir yansıması olarak kıyaslamalı çıkarımlar yapılarak özümsenebileceğini söylemek mümkündür. Bu minvalde, yaratıcı ve yenilikçi bakış açısıyla hayatı güzelleştirmeye ve anlamlandırmaya çabalayan ahşapseverlerce pekiştirilen ahşap bilimi ve teknolojisi faaliyetlerinin bütüncüllüğünde ahşabı odağına alan ahşapsever yaklaşım ile bütünleşik bir olgu olan ahşapseverliğin; a) ahşabın doğallığı ve organik içselliği ile güzelliği ve değerliliği, b) ahşabın vazgeçilmezliği ve etkililiği, c) ahşabın hemen her disiplinle ve alanla bağdaştırılabilirliği, ç) ahşabın uygarlaşmadaki ve ilerlemedeki sembolikliği ile biricikliği ve gözde oluşu, d) ahşabın sınırsız seçenekli çözümleri sağlayabilirliği ile idealize edilmiş bir yaşam biçimine katkı sağlamadaki sınırsızlığı gibi mevzular başta olmak üzere pek çok tematik konuyu bünyesinde barındıran kendine has bir kavram olarak hayatın bütününe ihtiva eden sonsuz bir düzlemde ele alınıp tüm yaşamla iç içe

olan hususlar mahiyetinde disiplinlerarası ilişkilendirmeler için değerlendirilebileceği yadsınamaz bir gerçektir. Neticede bu değerlendirmelerin ahşapseven yaklaşımına sıkıca tutunan ahşapsevenlik olgusunun kuramsal çerçevesine küresel ölçekte kuvvetlendirici bir katkı yapacağı aşıkardır.

Bu çalışma ile takdim edilen açıklamalara istinaden genel bir sonuç olarak söylemek gerekirse, ahşapseven yaklaşım eşliğinde insan-doğa uyumunu önceleyen özgül bir kavram olan ahşapsevenlik olgusunun tüm dünyayı sarıp sarmalayan bir içeriğe sahip olduğu mutlaktır. Bundan ötürü, kendine özgü muhtevası itibariyle, ahşapsevenliğin bilinçli bir farkındalık dahilinde vurgulayıcı ifadelerle ve kapsayıcı açıklamalarla apayrı bir kavram olarak tanımlanarak kuramsallaştırılması ve geliştirilmesi gerektiği aşıkardır. Öyle ki, ahşapsevenlik olgusunun hayatın bütününe kapsayan ve tüm insanlığı ilgilendiren bir kavram olarak ahşabı odağına alan ahşapseven yaklaşım eşliğinde kuramsallaştırılması hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak kesinlikte bir gereklilik olarak ortadadır.

Sözün özü, bir malzeme ve bir varlık hüviyetiyle, çok boyutluluğunun bir çırpıda izah edilmesinin pek mümkün gözükmediği ahşabın yaşamın bütününe yönelik tüm yansımalarının eksiksiz bir şekilde ortaya konulması zannedildiği kadar kolay olmayabilir. Fakat ahşabın tahayyül edilemez kadar değerli bir nesne olduğuna dair tematik muhteva mihenk alınarak geniş bir perspektif içinde incelenmesi halinde, ahşapsevenlik kuramı için bir genelleme yapmaya imkan tanıyacak değerlendirmelerin yapılması tabii ki mümkündür.

Kaynakça

- Bozkurt, A.Y. & Göker, Y. (1987). *Fiziksel ve mekanik ağaç teknolojisi*. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları, Yayın No: 3445/388.
- Desch, H.E. & Dinwoodie, J.M. (1996). *Timber: structure, properties, conversion and use*. London: MacMillan Press Ltd.
- Eaton, R.A. & Hale, M.D.C. (1993). *Wood: decay, pests, and protection*. London: Chapman and Hall Ltd.
- Fengel, D. & Wegener, G. (1989). *Wood: chemistry, ultrastructure, reactions*. Berlin: Water de Gruyter.
- F.P.L. (Forest Products Laboratory) (2010). *Wood handbook: wood as an engineering material*. General Technical Report FPL–GTR–190, U.S. Department of Agriculture, Forest service.
- Hoadley, R.B. (2000). *Understanding wood: a craftsman's guide to wood technology*. New York: Taunton Press.
- Kollmann, F.F.P. & Cote, W.A. (1968). *Principles of wood science and technology (I): solid wood*. Berlin: Springer-Verlag, Berlin.
- Reinprecht, L. (2016). *Wood deterioration, protection and maintenance*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd.
- Sjöström, E. (1993). *Wood chemistry. fundamentals and applications*. London: Academic Press Inc.
- Tsoumis, G. (1991). *Science and technology of wood: structure, properties, utilisation*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Usta, İ. (2014). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir nesne olarak kabul edilip özümsemesi” (Ahşap Doğaldır). *Yapı Dünyası*, 224-225: 12-25.
- Usta, İ. (2015a). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap Güzeldir). *Mesleki Bilimler Dergisi*, 4(2), 39-54.

- Usta, İ. (2015b). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap Vazgeçilmez bir Tutkudur). *Yapı Dünyası*, 228-229, 19-32.
- Usta, İ. (2015c). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşabın Evrenselliği). *Selçuk-Teknik Dergisi*, Özel Sayı-1, UMK-2015, 185-212.
- Usta, İ. (2015d). Depictions on Wood: Acceptation and Internalization of Wood, which is an intercultural interaction tool, as “A Valuable Object” (Wood is Good). The 46th Annual Meeting of the International Research Group on Wood Protection (10-14 May 2015, Viña del Mar, Chile), Document No: IRG/WP 15-40694.
- Usta, İ. (2015e). Depictions on Wood: Acceptation and Internalization of Wood, which is an intercultural interaction tool, as “A Valuable Object” (Wood is Beautiful and Versatile Material). The 27th International Conference Research For Furniture Industry (17-18 September 2015, Ankara, Türkiye), Proceedings Book: 318-325.
- Usta, İ. (2015f). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşabın Önemi). *Orman'dan Endüstriye*, Ağustos/Eylül/Ekim, 15-19.
- Usta, İ. (2015g). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap Kültürü). *Yapı Dünyası*, 236-237, 12-20.
- Usta, İ. (2016a). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşapsever Olmak). *Yapı Dünyası*, 240-241, 8-16.
- Usta, İ. (2016b). Depictions on Wood: Acceptation and Internalization of Wood, which is an intercultural interaction tool, as “A Valuable Object” (Wood is Life). The 47th Annual Meeting of the International Research Group on Wood Protection (15-19 May 2016, Lisbon, Portugal), Document No: IRG/WP 16-40719.
- Usta, İ. (2016c). Depictions on Wood: Acceptation and Internalization of Wood, which is an intercultural interaction tool, as “A Valuable Object” (WoodLover Approach). The 47th Annual Meeting of the International Research Group on Wood Protection (15-19 May 2016, Lisbon, Portugal), Document No: IRG/WP 16-40720.
- Usta, İ. (2016d). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Lifli ve Gözenekli Yapısıyla Ahşap Mükemmeldir). *Yapı Dünyası*, 244-245, 8-16.
- Usta, İ. (2016e). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap Geleceğin Malzemesidir). *Yapı Dünyası*, 246-247, 8-16.
- Usta, İ. (2016f). Depictions on Wood: Acceptation and Internalization of Wood, which is an intercultural interaction tool, as “A Valuable Object” (Wood is Valuable). *Muğla Journal of Science and Technology*, 2(2), 139-149.
- Usta, İ. (2016g). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap Medeniyettir). *Yapı Dünyası*, 248-249, 15-23.
- Usta, İ. (2017a). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap Katıksız bir Dosttur). *Yapı Dünyası*, 250-251, 17-25.
- Usta, İ. (2017b). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap Sürdürülebilir ve Yenilenebilir Malzemedir). *Yapı Dünyası*, 252-253, 8-14.

- Usta, İ. (2017c). Depictions on Wood: Acceptation and Internalization of Wood, which is an intercultural interaction tool, as “A Valuable Object” (Wood is a Symbol of Civilization). The 48th Annual Meeting of the International Research Group on Wood Protection (04-08 June 2017, Ghent, Belgium), Document No: IRG/WP 17–40776.
- Usta, İ. (2017d). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap ile Yaratıcılıkta Sınır Yoktur). *Mesleki Bilimler Dergisi*, 6(3), 588-599.
- Usta, İ. (2017e). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap hemen her şey için Tercih Edilen bir Malzemedir). *İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi*, 6(3), 61-72.
- Usta, İ. (2017f). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap Her Şeydir). *Yapı Dünyası*, 260-261, 9-14.
- Usta, İ. (2018a). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap Soyut ve Somut Etkileyicilik Performansı ile Olağanüstüdür). *Yapı Dünyası*, 262-263-264-265, 9-18.
- Usta, İ. (2018b). Depictions on Wood: Acceptation and Internalization of Wood, which is an intercultural interaction tool, as “A Valuable Object” (Wood is the Material of Endless Possibilities). The 49th Annual Meeting of the International Research Group on Wood Protection (29 April-03 May 2018, Johannesburg, South Africa), Document No: IRG/WP 18–40837.
- Usta, İ. (2018c). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşabı Tanımak Gerekir). *Yapı Dünyası*, 266-267-268-269, 8-13.
- Usta, İ. (2018d). Depictions on Wood: Acceptation and Internalization of Wood, which is an intercultural interaction tool, as “A Valuable Object” (The Discovery of Wood is not Over Yet). The International Forest Products Congress [ORENKO 2018] (26-29 September 2018, Trabzon, Türkiye), Proceedings Book: 94-100.
- Usta, İ. (2018e). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap Organik bir Malzemedir). 5. Uluslararası Mobilya Kongresi (01-04 Kasım 2018, Eskişehir, Türkiye), Bildiri Kitabı: 514-524.
- Usta, İ. (2019a). Ahşapsever Yaklaşım Temelinde Ahşapseverlik Olgusu. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(8), 179-195.
- Usta, İ. (2019b). Ahşapseverlik. *Mesleki Bilimler Dergisi*, 8(2), 92-115.
- Usta, İ. (2023). Rutubet Miktarındaki Değişimin ve Yıllık Halka Bileşenlerinin Yapısal Durumunun Ağaç Malzeme Mekanik Özelliklerini Etkileyişi. The 7th International Furniture Congress, 25-27 Ekim 2023, Kayseri, Türkiye. Bildiri Kitabı: 75-83.
- Wilson, K. & White, D.J.B. (1986). *The anatomy of wood: its diversity and variability*. London: Stobart & Son Ltd.
- Zobel, B.J. & van Buijtenen, J.P. (1989). *Wood variation: its causes and control*. Heidelberg: Springer-Verlag.

Araştırmacıların Katkı Oranı:

1. Yazar: %100

Çatışma Beyanı: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Belirtilmemiştir.

Modernite süreci ve bir meta olarak reklam: Göstergebilimsel bir analiz

Oğuzhan Şenel*

Öz

İnsanlığın toplumsal macerasının tarihi, sanayi devrimiyle birlikte bir üretim tarzı fordizmden post-fordizme ve modernizmden postmodernizme ve nihayet post-modern toplumun karmaşık dokusuna kadar uzanmaktadır. Bu dönemler boyunca, sosyal, ekonomik ve teknolojik alanlarda göz kamaştırıcı değişimler yaşanmış, bu da insanların nasıl yaşadıklarını, ürettiklerini ve birbirleriyle nasıl etkileşimde bulduklarını temelden dönüştürmüştür. Özellikle yirminci yüzyılda gerçekler yerine hayallerin “pazarlandığı” bir dünya söz konusudur. Bu çağda ise reklamlar toplumsal dönüşümün lokomotif olmuştur. Reklamlar, sundukları hayal dünyasıyla tüketici davranışlarını şekillendirirken, modern toplumların kültürel ve sosyal yapılarını şekillendirmiştir. Bu çalışma, reklamların toplum üzerindeki etkilerini semiyotik açıdan analiz edilecektir. Bu analizle, reklamların oluşturduğu anlam dünyasını, toplumsal cinsiyet, tüketim kültürü ve ideoloji gibi konularla nasıl iç içe geçtiğini örneklemeyi amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada, reklamların bir ürün veya hizmetin tanıtımından çok daha fazlası olduğunu, toplumsal değerler, inançlar ve idealler üzerinde nasıl etkili olduğuna örnekleriyle bakılacaktır. Bu bağlamda, reklamların toplum üzerindeki etkilerini anlamak, modern dünyanın karmaşıklığını ve dinamiklerini kavramak için hayati öneme sahiptir. Reklamların yarattığı hayal dünyasının bireylerin düşünce ve davranışlarını nasıl şekillendirdiğini anlamak, çağdaş toplumlarını daha iyi anlamaya yardımcı olacak kritik bir adımdır. Bu çalışmada araştırmanın amacı ve sorularına uygun olan reklamlar seçilmiş, ticari reklam için Canon'un EOS-1D adlı fotoğraf makinasının reklam afişi, sosyal içerikli reklam için Uluslararası Af Örgütü'nün Birleşik Devletler'de ölüm cezalarının kaldırılmasıyla ilgili afişi ve siyasi reklam için Barack Obama'nın 2008 ABD Başkanlık Seçimi kampanyası için kullandığı afişi göstergebilimsel çözümleme yöntemiyle çözümlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, post-modernizm, post-fordizm, reklam, göstergebilim

The process of modernity, and advertising as a production: A semiotic analysis

Abstract

The history of humanity's social adventure extends from Fordism, a mode of production, to post-Fordism, and from modernism to postmodernism, with the industrial revolution, and finally to the complex texture of post-modern society. During these periods, dazzling changes took place in the social, economic and technological spheres, which fundamentally transformed how people lived, produced and interacted with each other. Especially in the twentieth century, there is a world in which dreams are "marketed" instead of facts. In this era, advertisements have become the locomotive of social transformation. While advertisements shape consumer behavior with the imaginary world they offer, they also shape the cultural and social structures of modern societies. This study will analyze the effects of advertisements on society from a semiotic perspective. This analysis aims to exemplify the world of meaning created by advertisements and how it is intertwined with issues such as gender, consumer culture and ideology. In this study, we will look at examples of how advertisements are much more than the promotion of a product or service and how they affect social values, beliefs and ideals. In this context, understanding the effects of advertising on society is vital to grasping the complexity and dynamics of the modern world. Understanding how the imaginary world created by advertising shapes

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı, e-posta: ozhsenel@gmail.com, ORCID-ID: 0000-0001-6925-8550

individuals' thoughts and behaviors is a critical step that will help us better understand contemporary societies. In this study, advertisements that were suitable for the purpose and questions of the research were selected: Canon's EOS-1D camera advertising poster for commercial advertising, Amnesty International's poster about the abolition of death penalty in the United States for social content advertising, and Barack Obama for political advertising. 's poster used for the 2008 US Presidential Election campaign was analyzed using the semiotic analysis method.

Keywords: Modernism, post-modernism, post-fordism, advertising, semiotics

Giriş

Reklamcılık sektörü, adeta bir gezgin imaj pazarlamacısının serüvenine dönüşmüş durumdadır. Sınırların artık anlamını yitirdiği, "global advertising" olarak adlandırılan bu yeni paradigmada, uluslararası markaların küresel çapta entegre edilmiş reklam stratejileri üzerinden enternasyonal bir ses oluşturma çabası ön plana çıkmaktadır. Bu yeni düzende, dünya, tek bir medya konfederasyonuna dönüşmüş, coğrafi sınırların ötesinde bir pazarlama arenası oluşturulmuş ve markaların global pazar yaratma hedefleri, geleneksel coğrafi sınırları aşan bir boyuta ulaşmıştır. Güngören'in (1995) işaret ettiği gibi, artık markaların, ay yüzeyini bile bir reklam platformu olarak değerlendirme potansiyeli bulunuyor, bu da reklamcılığın sınır tanımayan genişleme kapasitesini ve geleceğe dair vizyonunu simgeliyor.

Reklamların hayatımıza derinlemesine işlediği bu çağda, kapitalizmin ve sanayileşmenin gelişiminde reklamcılık, kritik bir katalizör rolü üstlenmiştir. Reklamcılığın yaygınlaşması ve etkisinin artması, sanayi devriminin ve modern zamanların akışını önemli ölçüde değiştirmiş, hatta alternatif bir tarihsel süreç olasılığını akıllara getirmiştir. Bu analiz, sanayi devrimi sonrası küreselleşmenin etkisiyle, Marshall McLuhan'ın "global köy" kavramıyla tanımladığı dünyanın dönüşüm sürecini temel alır. Stevenson'ın (2008) ve Galbraith'in (2011) yaptığı çalışmalar bazında, küresel ölçekte üretim biçimlerinin standartlaşmasıyla, iktidardaki görüş ne olursa olsun toplumsal düzenin temelinde aynı kalacağı tezini savunur.

Reklamların, bireylerin hayalleri satın almasını teşvik ederek gerçeklikten uzaklaşmalarına olanak tanıyan bu dinamik, çalışmanın odak noktasını oluşturur. Bu bağlamda, reklamın kendisinin ve insanlar üzerindeki etkisinin yanı sıra, ticari, siyasi ve sosyal sorumluluk reklamlarının semiyotik analizi de ele alınır. Bu kapsamlı inceleme, reklamcılığın ekonomik bir araç olmanın çok ötesinde, kültürel ve sosyal bir fenomen olarak da derin bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Reklamların, tüketici davranışlarından toplumsal değer yargılarına, ideolojik yapıya kadar geniş bir spektrumda etkileri bulunmaktadır. Bu durum reklamcılığın globalleşen dünyadaki rolünü ve insan hayatı üzerindeki geniş kapsamlı etkilerini daha iyi anlamamızı sağlar.

Başka bir deyişle, reklamcılık sektörünün bu geniş çaplı evrimi hem ekonomik hem de kültürel açıdan önemli etkilere sahiptir. Globalleşmeyle birlikte, markaların ve reklamcılarının uluslararası arenada nasıl hareket ettiği, toplumsal değerler ve kültürel dinamikler üzerinde derinlemesine bir etkiye sahip olması önemli hale gelmiştir. Bu geniş kapsamlı etkiler, reklamcılığın sadece ekonomik bir araç değil, aynı zamanda kültürel bir fenomen olarak da önemini vurgulamaktadır. Reklamcılık sektörünün küresel dinamikler içindeki rolü ve etkisi detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu analiz, reklamcılığın sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel bir olgu olarak da nasıl ele alınabileceğini göstermektedir.

Reklamcılar reklamı üretirken birçok göstergelyi bizde bir zihinsel tasarı, bir duygu yaratması için kullanırlar. Çalışmada bu göstergelerin nasıl kullanıldığını göstermek için Roland Barthes'ın göstergebilimsel çözümleme yönteminden yararlanılmıştır. Gösterebilimsel yöntemle üç farklı reklam çeşidi olan; ticari reklam afişi, sosyal içerikli reklam afişi ve siyasi reklam afişi göstergebilimsel yöntemle analiz edilmiştir. Araştırmanın amacı ve sorularına uygun olan reklamlar seçilmiş, ticari reklam için Canon'un EOS-1D adlı

fotoğraf makinesinin reklam afişi, sosyal içerikli reklam için Uluslararası Af Örgütü'nün Birleşik Devletler'de ölüm cezalarının kaldırılmasıyla ilgili afişi ve siyasi reklam için Barack Obama'nın 2008 ABD Başkanlık Seçimi kampanyası için kullandığı afişi göstergebilimsel çözümleme yöntemiyle çözümlenmiştir.

1. Modernite öncesi, modernite ve post-modernite

1.1. Modernite öncesi

Sanayi devriminden önce ekonomik yaşama kırsal kesim egemendi. Gelir ve güç sahibi olma, insanların yaşadığı yerlerin büyüklüğü ve görkemiyle ölçülmekteydi. Tarım işçileri bol, işlenebilir toprak azdı, bu da toprak sahiplerine yarıyordu (Galbraith, 2011, s. 15). Günümüzün tüketim toplumunun aksine, tarım toplumunun ihtiyaçları dışında bir şey tüketmesi söz konusu değildi. Hâlihazırda çok fazla ürün olmadığı gibi, sıradan insan çoğunlukla açlık sınırındaydı ve hayatını zorlukla idame ettiriyordu. Vatandaşlık kavramı daha ortaya çıkmamıştı, dolayısıyla insanlar günümüzdeki gibi bir hukuk sistemi içinde değillerdi, hakları ya yoktu ya da kesinliği olmayan sınırlı haklara sahiplerdi. Çoğunlukla toprak sahiplerine çalışıyor veya kendi atölyelerinde üretim yapıyorlardı. Atölyede tek ya da birkaç kişinin yaptığı üretim yetersizdi, içinde buldukları toplumun ihtiyaçlarını en fazla asgari olarak karşılayabilirdi. O zamanda orta halli bir insanın bir palto satın alması, günümüzde bir otomobil, hatta bir ev satın almasıyla eşdeğer sayılabilir. Giyim ise zenginler için bir gösteriş aracıydı ve toplum açısından sadece örtünme ve soğuktan korunma gibi işlevleri ifade ediyordu (Galbraith, 2011, s. 14 - 15).

Modernitenin yokluğu aynı zamanda büyük bir zenginliğin de yokluğu anlamına gelmektedir. Günümüzde hazır ve kolayca ulaşılan birçok şey modernite öncesi ya yoktu ya da oldukça sınırlıydı. Toplum tarıma dayalıydı, ancak sanayileşme olmadan tarımın çıktısı da bugüne kıyasla pek azdı. Yiyeceğin düzensiz bir biçimde sağlanabilmesi modern tıbbın yokluğundan daha çok toplumu etkilemiş ve ölümlere neden olmuştur. Bunun yanında zamanın çaresi olmayan hastalıkları da ölüm sayılarını oldukça arttırmıştır. 18. yüzyılın teknolojik gelişmeleri tarımı kolaylaştırınca, iş yükü azalan insanlar köylerden kentlere gidebilmiştir. İletişim bugünkünden çok uzaktı, ulaşım ise en hızlı ve ucuz olarak gemilerle (saatte 120 km civarı) sağlanabiliyordu. Bunun sonucunda toplumlar buldukları yerde oldukça sınırlı bir hayat sürmekteydiler (Crone, 1989, s. 13-15).

1.2. Sanayi devrimi

Sanayi devrimi ve Fordizm ile iş bölümü ve uzmanlaşma ortaya çıkmıştır. Fordizm, Adam Smith'in ünlü bir örneğiyle açıklanabilir. Smith, on işçinin aralarında uygun bir iş bölümü yapmaları sayesinde günde 48 bin toplu iğne yapabileceklerini hesaplamıştır. Oysa tüm işlemleri tek işçi yaptığında, günde en çok yirmi toplu iğne üretebilmektedir. Bu çalışmalarından dolayı, J.K. Galbraith'e göre Fordizm 20. yüzyılın başlarında Henry Ford tarafından değil, daha öncesinde Adam Smith tarafından bulunmuştur (2011, s. 25). Fordizm geliştikçe fabrikalarda çalışacak insanların aynı dili kullanması gerekliliği doğmuştur. Bu durum ulus devletlerin temelini atan önemli bir gelişmedir. Bundan önce ise böyle bir gereksinim yoktu ve imparatorluklar için hangi dili konuştuğunuz ve hangi milletten olduğunuz çoğunlukla önemsizdi. Sanayi devrimi sonucunda oluşan burjuvazi de siyasi yapıyla bir çatışma içine girmiştir. Bu süreç ise ulus devletlerin ortaya çıkışının başat faktörüdür denebilir. 1789 Fransız Devrimi ile siyasal ve toplumsal niteliğini kazanan burjuvazi; eşitlik, özgürlük ve adalet ilkelerini sürecin görünen yüzü haline getirmeyi başarmıştır.

Galbraith, kapitalist ya da sosyalist olsun, yüksek düzeyde örgütlenen sanayi topluluklarının birbirine çok yaklaştığını söylemektedir. Ona göre mal üretimi uygulamasıyla,

bu üretimi gerçekleştirmenin gerektirdiği düzenlemeler giderek birbirine daha çok benzemektedir (2011, s. 14).

1.3. Ulus devlet ve modernite

Tarihsel gelişmeler insanları da eşit birer yurttaş haline getirmiştir. Örneğin kölelik, her insanın ekonomiye katkı sağlayabilmesi için ortadan kalkmış, imparatorluklar geri kalıp burjuvaziye karşı yenilmiş ve çok uluslu devletler çözülmüştür. Galbraith'e göre "bir ulusun zenginliği, her yurttaşın kendi çıkarlarına hizmet etme çabasının bir sonucudur; kişi kendi çıkarı için çalışırken, artık bu çabalar bireyin yararına olduğu kadar toplumun da yararına olacaktır" (2011, s. 23). Sonuç olarak; eşit yurttaş olan insanlar, kırsal kesim ve köylerden kasabalara, kentlere ve fabrikalardaki işlere akın etmişlerdir. Bütün bu süreçlerin çıktısı olarak modernite, "gündelik hayata modern sanatın, tüketim toplumunun ürünlerinin, yeni teknolojilerin ve yeni ulaşım ile iletişim tarzlarının" yayılması ile girmiştir. Modernitenin yeni bir endüstriyel ve sömürgeci dünya ortaya çıkardığı söylenebilmektedir. Modernite, "hepsi bir arada modern dünyayı oluşturan bireyselleşme, sekülerleşme, kültürel farklılaşma, metalaşma, kentleşme, bürokratikleşme ve rasyonelleşme" süreçlerinin bir toplamı olarak ortaya çıkmıştır (Best & Kellner, 2016, s. 18).

1.4. Tüketim sorunsalı

Yoğun üretimin çıktısı olan mallar ve dolayısıyla stokun eritilmesi gereği bir sorunsal olarak üreticinin karşısına çıkmıştır. Toplum ise o dönem ihtiyacından fazlasını alma gereği duymamaktaydı. Reklamları ürünün yararı üstüne odaklanıyor, vaatler ise "bu arabayı almalısınız çünkü sağlam" gibi temel yararlar üstünden işliyordu (Ad Age, 2003). Bu durum da stokların eritilememesi ve sonucunda sistemin çöküşünü getirecekti. Soruna çözüm bulmak amacıyla ABD'de Edward Bernays gibi isimler bu süreçte öncü bir rolü üstlenmiş ve Sigmund Freud'un çalışmalarından etkilenecek yeni bir reklam anlayışını ortaya koymuşlardır (Peltekoğlu, 2016, s. 17-24; 2010, s. 60 - 81). Freud, insanın geçmişten günümüze taşıdığı bir bilinçdışı ile çeşitli dürtüler ve içgüdülere sahip olduğunu ifade etmiş ve Bernays gibi isimler de bilinçdışını insanları tüketmeye ikna etmek için kullanmıştır (McLeod, 2024).

Görsel 1. 1920'lerin ünlü pilotu Mrs. Stillman, Bernays'ın reklamında "kıyafetlerin psikolojisi"nden bahsediyor (Mrs. Stillman Psychology of Dress, t.y.)

Görsel 1'deki reklamda Bernays, sıradan insanların kıyafetleri bir örtünme aracı olarak görmelerini değiştirmeyi amaçlamaktadır. Reklamda Mrs. Stillman o dönem için şık sayılan kıyafetler içinde şunları söylüyor:

“Kıyafetlerin bir psikolojisi vardır, bunu hiç düşündünüz mü? Karakterinizi nasıl yansıtıyorlar? Hepiniz ilginç karakterlere sahipsiniz ama bazılarınız bunu gizliyor. Neden hep aynı şeyleri giydiğinizi merak ediyorum, hep aynı şapkalar, aynı ceketler. Eminim ki hepiniz çok ilgi çekicisiniz, harika özellikleriniz var. Ama sokakta sizlere bakınca hepiniz aynı görünüyorsunuz. İşte bu yüzden size kıyafetlerin psikolojisinden bahsediyorum. Kendinizi kıyafetlerin içinde daha iyi ifade etmeye çalışın. Gizli kaldığını düşündüğünüz şeyleri meydana çıkarın. Merak ediyorum, kişiliğinize hiç bu açıdan baktınız mı?”

Bir diğer deyişle; temel ihtiyaçlar değil, insanın algılarıyla oynayarak yaratılan ihtiyaçlar ile tüketimin sağlanacağı yeni bir çağ başlamıştır. Bu çağda da ihtiyaçlar yerine arzuların ön plana geldiği, insanların duyguları ve dürtülerinden yana teşvik edildiği yeni bir dünya ortaya çıkmıştır.

1.5. Post-modernizm, post-fordizm ve küreselleşme

1960’lı yılların sonlarına doğru Fordizm, “teknolojik değişme ve gelişmeyle karmaşıklaşan ekonomik ve sosyal sorunlara yanıt olmaktan uzak kalmıştır.” Bunun sonucunda ise post-fordizm doğmuştur. Post-fordizm, “bir ekip çalışması içindeki nitelikli işçilerden oluşan, seri ve ısmarlama üretimi sentezleyen, küçük ölçekli, esnek ve âdem-i merkeziyetçi örgüt ve yönetim tarzını öngören bir sistem” olarak ortaya çıkmaktadır (Aydınlı, 2004, s. 5). Post-fordizm, “en genel anlamıyla, üretim, tüketim ve istihdamın esnekleşmesi ve yerelleşmesini ifade etmektedir.” Bu, elbette reklamların da tüketicilerin de aynı oranda değiştiği ve geliştiği bir süreci de beraberinde getirmiştir. Sanayi devrimi sonrasında toplumda oluşan değişim gibi bir değişim yaşanmış ve enformasyon çağı da toplumu bir “enformasyon toplumuna” dönüştürmüştür. Küreselleşme ile mesafeler anlamsızlaşmış ve iletişim kolaylaşmıştır. Dünya artık şirketler için kocaman bir pazara dönüşmüştür. Enformasyon toplumu ve küreselleşmeyle birlikte, ulus devlet de eski gücünü kaybetmeye başlamıştır (Poirier, 1990). Üretimin farklı yerlerde ve ısmarlama yapılabilmesi, aynı dili konuşma gereğini ortadan kaldırmıştır. Dünya global bir köye dönüşmüştür.

Post-modernizm ile de artık tek bir doğru kalmamış, belirlenemezlik ilkesi ile parçalanmışlık, kargaşa, süreksizlik gibi modernizmin tersi kavramlar düşünce dünyasına hâkimiyet kurmuş ve hiçbir kuramın toplumu tek başına belirleyemeyeceği görüşü önem kazanmıştır (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2015). Kapitalizm de tüm dünyada hâkimiyetini ilan etmiş, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’ni (SSCB) öncelikle McDonalds sembolik olarak yıkmıştır. SSCB’nin son genel sekreteri olan Mikail Gorbaçov da SSCB yıkıldıktan sonra Pizza Hut reklamında oynamıştır (Pizza Hut Gorbachev TV Spot Commercial, t.y.). Teknolojik ve politik değişimlerle birlikte kendine zemin bulan post-modern teori; çok katlılık, çoğulluk, bölük pörçüklük lehine bir tutum geliştirmiş, dilsel olarak merkezsiz ve parçalanmış öznenen yana çıkarak modernitenin rasyonel ve birleşik öznesinin yok oluşunu ilan etmiştir (Best & Kellner, 2016, s. 21).

Görsel 2. 1990 yılı Sovyetler Birliği, Moskova’da açılan ilk McDonalds’ın önü. (Queue to first McDonalds in Moscow in 1990, t.y.)

2. Reklam

İnsanlar günümüzde ürünleri pratik yararından çok, kendini konumlamak, eşyaya bir anlam katmak veya statülerini göstermek için tercih etmektedirler. Tüketici yararını gözeten reklamlardan çok uzaktayız. Reklamcılıkta, satın alma eğilimini bilinçdışı bir dürtü haline getirmek ulaşılabilecek en yüksek amaçlardan biridir. Günümüzde, eskiden düşman olan ideolojilerin temel kavramları birlikte harmanlanıp tek bir söylemde kullanılabilen, bu reklam anlayışı da benzer yapılar üstünden global ölçekte işlemektedir. İkel toplumlarda fetiş adı verilen küçük tanrı heykelcikleri, insanın hayatı ve çevresini anlamlandırmasına yardımcı olurlardı. Bugün de insanlar kendini ve hayatı ürünler aracılığıyla anlamlandırmakta ve ürünleri birer fetiş nesnesi haline getirmektedirler (Güngören, 1995).

İnsanın “oynayan ve düşleyen” kimliği bir bütündür. Oyun ile dünyaya katılır, düş ile dünyanın gerçekliğinden kendine sığınacak bir yer yaratılır (Güngören, 1995). Günümüzde oyun kendini televizyonda Çarkifelek gibi programlarla, bilgisayar ve akıllı cep telefonlarında Angry Birds gibi uygulamalarla bulmaktadır. Bunun sonucunda oyun tek tipleşmekte, oyuncu pasif bir nitelik kazanmaktadır. İnsanlar oyun oynamak yerine oynayanları izlemekte, futbol ve çeşitli spor dallarıyla bu ihtiyaçlarını oyuncuyla özdeşleşerek karşılamaktadırlar. Düş ihtiyacı ise diziler ve filmlerle giderilmekte, insanın kendisi düş kurmaktan alıkoyulmaktadır. Düş artık kitlesel bir biçimde üretilmekte ve aynı zamanda kitlesel bir mitos yaratılmaktadır. Mitos, bir topluluğa ortaklaşa paylaştıkları değerleri hatırlatıcı bir rol oynayan bir öyküdür. Artık düşün yeri ve zamanı ayrılmıştır, gerçek hayatta düşlere yer yoktur. Bu büyük mitos kurgusu da reklamcılar tarafından büyük bir iştahla kullanılmaktadır (Güngören, 1995).

2. 1. Siyasal reklam

Siyasal iletişim; “politik aktörlerin siyasetlerini belli gruplara, kitlelere, ülkelere ya da bloklara kabul ettirmek ve gerektiğinde eyleme dönüştürmek, uygulamaya koymak üzere çeşitli iletişim tür ve tekniklerini uygulaması” anlamına gelmektedir (Aziz, 2015, s. 3). Siyasal reklam da bu sürecin çok önemli bir parçasıdır. Tokgöz’e göre siyasal reklam; içeriği siyasal olan, bir ücret karşılığında yapılıp denetlenen, reklamı yapılan siyasi partinin belirli bir süre ülkeyi yöneteceğini, bu sürede hangi karar ve konulara eğileceklerini, hangi sorunlara çare bulacaklarını içerebilen, ticari reklamlarla aynı yöntem ve tekniklere sahip reklamlardır (Tokgöz, 2010, s. 172 - 173). ABD’de gelişen siyasal iletişim ve siyasal reklam uygulamaları Türkiye’ye de çok kısa sürede gelmiştir. Siyasal reklamın uygulamaları ilk olarak gazeteler, broşürler, ilanlar, afişler sayılabilir. Bunlar içinde afişler farklı ve önemli bir yerdedir. Ülkemizde siyasal iletişimin ilk örneklerini çok partili hayata geçişle birlikte görüyoruz, buradaki ilk örnekler Demokrat Parti’ye aittir. Türkiye’nin ilk televizyonu da yayın hayatına 1968 yılında başlamıştır. Televizyon 1970’lerden sonra ise Türkiye genelinde izlenebilir hale gelmiştir. Böylece yalnızca mitinglerde seçim konuşması yapılmayıp, televizyondan siyasal reklam ve propaganda dönemi de başlamıştır. 1990’lı yıllardan sonra Türkiye’de de Amerikanvari siyasal iletişim kampanyaları yaygınlık kazanmıştır (Kılıçaslan, 2008).

Siyasal reklamlar, farklı türlere ayrılmaktadır. “Bunlardan en bilinenleri; siyasal partizan reklamlar, adayların niteliklerine göre siyasal reklamlar, negatif siyasal reklamlar, siyasal iktidara yönelik olumlu ya da olumsuz siyasal reklamlar, sınıf/kesim ve demografik gruplara yönelik siyasal reklamlar ve gizli siyasal reklamlardır.” Araçlar bakımından siyasal reklamlar için gazete, dergi, radyo ve sinemanın yanında günümüzde yeni medya da önemli bir araç haline gelmiştir. Aynı zamanda basılı araçlar (broşür, afiş vs.) da siyasal reklam açısından önemini hep korumuştur (Yalın, 2006, s. 173 - 174). Günümüzde de siyasal iletişim

açısından büyük verinin dikkat çekici bir önem kazandığını görmekteyiz. Mikro hedefleme sayesinde her bir hedef kitleye farklı reklam gösterimi yapılabilmektedir. Barack Obama'nın her iki kampanyasında da hem reklam hem de bağış toplamak için mikro hedefleme yöntemleri kullanılmıştır. Pazarlamanın kullandığı tipik yöntem ve teknikler ticari ürün satışıyla benzer bir biçimde Obama'nın kampanyalarında kendini göstermektedir (Newman, 2017, s. 12-13).

2.2. Çağdaş siyasal reklam ve ürün reklamı örnekleri

Bu bölümde Mitterand'ın 1981 Fransız başkanlığı seçimindeki yenilikçi afişiyle, Barack Obama'nın 2008 başkanlık kampanyasından bir afişi, Berlin mitingi ve başkanlığı sırasında çekilen bir video ele alınmıştır. Bunların ürün reklamları ile benzerlik ve farklılıkları incelenmiştir.

Görsel 3. Mitterand'ın 1981 Fransız başkanlığı seçim kampanyasından bir örnek (Affiche de campagne de 1981: l'esprit de clocher, t.y.).

Görsel 3'e göre Mitterand, 1981 Fransız başkanlığı seçimlerinde "la force tranquille" yani "sakin güç" sloganını kullanmıştır. Hiçbir politik nitelik taşımayan ve kişiye özellik atfeden bir slogandır. Tıpkı sloganın yanına yerleştirilen ürün gibi Mitterand reklamda gözükmemektedir. Bunun haricinde fondaki birkaç bina dışında hiçbir şey yoktur. Bu seçim Mitterand'ın üstünlüğüyle sonuçlanmıştır. Şimdi bu ilanı bir lastik reklamıyla karşılaştıracamız;

Görsel 4. Pirelli lastik reklamı (Pirelli, t.y.)

Görüldüğü gibi tıpkı Mitterand'ın reklamına benzer bir biçimde olduğu söylenebilmektedir. Mitterand'ın yerinde yumruk biçiminde lastikler ve üzerinde de "Power is nothing without control" yani "kontROLSÜZ güç güç değildir" sloganı mevcuttur. Lastiklere sıçrayan sular eşlik etmektedir. Bu sloganla ürünün kontrole sahip olduğu vurgulanmış, *unique selling point* (benzersiz satış noktası) ile bir özelliği öne çıkarılmıştır. Mitterand'ın reklamında da durum aynı şekildedir.

Her iki görsel de de “marka” mevcut olup, aynı yerde kullanılmıştır. Yalnızca biri “Mitterand President” derken diğeri “Pirelli” demektir. Kısaca her iki reklam birbirine fazlasıyla benzemekte ve yapısal olarak aynı biçimdedirler. Tek fark renkler ile şekillerdir.

Görsel 5 ve 6. Adidas ayakkabı reklamı (Adidas, t.y.) ve Obama'nın 2008 başkanlık seçim kampanyası reklamı (Wallpaper Flare, t.y.)

Görsel 5'e göre bir diğere reklam örneği ise bir ayakkabı markasının “time to change up” yani “değişim zamanı” sloganıyla eski ayakkabıyı nasıl değiştireceklerini anlatan reklamıdır. Bu reklam ile de Barack Obama'nın 2008 yılındaki Amerikan başkanlık seçimlerinde kullandığı ve o sırada sıkça kullanılan “change (we can believe in)”, yani “değişim (inanabileceğimiz)” sloganını içeren bir reklam karşılaştırılmıştır.

Burada tıpkı Mitterand – lastik reklamı ikilisinde olduğu gibi benzerlikler görülebilir. Yine her ikisinde de yukarıda konumlandırılmış ve değişim temasına sahip sloganlar vardır. Bu sloganlar değişimi önerir, reklamlarda değişim sonrasında alacağımız ürünlerin etkileyici görüntülerini içerirler. Obama da tıpkı ayakkabı gibi reklamda konumlandırılmış, bir ürünmüş gibi parlatılıp reklamda öne çıkarılmıştır. Her iki reklamda da marka ve logo mevcuttur.

Görsel 7. Obama 2008 Berlin mitinginden bir kare (Katz, 2008)

Şimdi yine Barack Obama'nın ilk başkanlık seçimi olan 2008 seçiminden bir olayı ele alacağız. Görseller 6 ve 7'de Barack Obama'yı Berlin'de halka seslenirken görmekteyiz. Ancak yabancı bir ülkede, kendi seçmeni olmayan, ana dili İngilizce olmayan bir kitleye seslenmenin Amerikan seçimlerinde ona ne gibi bir yararı olabilir?

Seslendiği kitle oy kullanmayacak olduğu gibi muhtemelen Amerikan seçimlerini çok da takip etmemektedir. Ancak ilginç bir şekilde büyük bir kalabalığın toplandığını görülmektedir. Öncelikle küreselleşmenin geldiği boyutlar açısından bu olay önemli bir örnektir. Çünkü artık başka bir ülkede, seçimde oy kullanmayacak bir kitleye seslenmek bile şaşırtıcı bir biçimde günümüzde oy kazandırır olmuştur. Olayın sonrasında haberler Obama'nın ne kadar "karizmatik" bir lider olduğunu ortaya koymuş ve seçimlerden galibiyetle çıkmıştır.

Bir başka ülkenin politikacısı daha seçimler bitmeden popüler bir figür haline gelmiş ve tıpkı bir popüler kültür figürü gibi (örneğin bir rock yıldızı) yabancı bir ülkede oldukça göz doldurarak, kalabalık bir kitleye adeta şov yapmaktadır. Bu yayın Birleşik Devletler dâhil birçok ülkede verilmiş ve haber bültenlerine konu olmuştur. Açıkça görülüyor ki Barack Obama bir politikacı olmaktan çok rock yıldızı haline gelmiş ve dinleyicileri de geldiği yabancı ülkede alanı hıncahınç doldurmuştur.

Görsel 8. (Things everyone does, but doesn't talk about, t.y.)

Görsel 8'deki video internette yayınlanmış ve Barack Obama'nın sıradan bir Beyaz Saray çalışanı gibi yalnızken yaptığı hareketleri içermektedir. Obama bizden biri olduğunu gösteren şeyler yapmakta ve video bir reklam gibi akmaktadır. Obama ise bu reklamın yıldızı, bir popüler figür olarak görülmektedir. Onun yerinde bir cips paketi veya diş macunu animasyon olarak bunları yapabilir ve video reklam olarak yayınlanabilirdi. Obama'nın videodaki davranışlarını 50-60 yıl önceki bir lider yapmış olsaydı ve bu şekilde yayınlansaydı belki de bu kişi iktidarından olabilirdi. Bugün ise söz konusu yayın izleyen herkesin eğlendiği ve yine dünya çapında haber olmuş bir video olarak tarihteki yerini almıştır.

3. Göstergibilimsel açıdan reklam prodüksiyonunu oluşturan temel unsurlar

Çalışmada göstergelerin nasıl kullanıldığını göstermek için Roland Barthes'ın göstergibilimsel çözümleme yönteminden yararlanılmıştır. Bu kısımda göstergibilim yaklaşımları incelenmiş ve çalışmada kullanıldığı biçimiyle ele alınmıştır.

3.1. Dil ve dilin bileşenleri

Bir prodüksiyon olan reklamın öğeleri; ses, müzik, kullanılan dil, grafik ve görüntülerdir. İlk olarak reklamda kullanılan dili bileşenleri açısından ayrıştırarak incelemek gerekmektedir. “Dil, iletişim amacıyla kullanılan, evren hakkındaki düşünceleri simgeleyen, uzlaşmaya dayalı biçimlerden oluşan bir sistemdir” (Konrot, 1998, s. 96). Ünlü göstergebilimci Roland Barthes, Göstergebilimsel Serüven adlı kitabında dili “hem toplumsal bir kurum hem de bir değerler dizgesi” olarak tanımlamaktadır (Barthes, 2016).

Dillerin ve dil yetisinin bilimsel incelemesini dilbilimi üstlenmektedir. Dilbilimi ile genel geçer dil özelliklerini bulmak ve gelişimleri ile kökenlerini açıklamak için dilleri karşılaştırılabilmekte ve dillerin tarihleri üzerinde araştırma yapılabilmektedir. Dilbilimin, dili oluşturan öğeler üzerine yoğunlaşması sonucu; dilin biçim özellikleri, anlam özellikleri ve dilin kullanım boyutu arasında bir fark öngörülmüştür. Buna dayalı olarak, anlambilim (semantik), sesbilimi ve sesbilgisi, sözdizim (sentaks) ve edimbilim (pragmatik) gibi her bileşen kendi alt disiplinlere ayrılır. Bundan hareketle göstergebilimle, modern dilbiliminin kurucusu olarak görülen Ferdinand Saussure dilin dizgelerini şöyle sıralamaktadır:

- Sesbirimlerin içinde yer aldığı ses dizgesi (bu dizgeyi inceleyen sesbilim, sesbilgisi ve sesdizim);
- Sözcüklerin içinde yer aldığı anlam dizgesi (bu dizgeyi inceleyen bilim dalı, anlambilim);
- Tümcelerin içinde yer aldığı dizge (bu dizgeyi inceleyen bilim dalı sözdizim);
- Hangi tür tümcenin nerede, hangi ortamda kullanılacağına yönelik olan dizge (bu dizgeyi inceleyen bilim dalı edimbilim)” (Erkman-Akerson, 2005, s. 100).

3.2. Görsel unsurlar

Reklamın bir diğer unsuru ise görsellerdir. Görseller de tıpkı dil gibi reklamcılar tarafından zihnimizde birer imge yaratması açısından reklamlara özenle yerleştirilir. Reklamda kullanılan her rengin, fotoğrafın ve çizginin bizde oluşturmak istediği bir zihinsel tasarı vardır.

3.2.1. Gösterge

“Gösterge, genel olarak kendi dışında bir şeyi temsil eden ve dolayısıyla bu temsil ettiği şeyin yerini alabilecek nitelikte olan her çeşit biçim, nesne, olgu, vb. olarak tanımlanır” (Rifat, 2009, s. 11). Dolayısıyla reklamda yer alan tüm dilsel ve görsel öğeler birer göstergedir ve bu göstergeleri inceleyen bilim dalı da göstergebilimdir. Göstergebilim ile reklamın dilsel ve görsel öğelerinin çözümlemesi yapılabilmektedir.

Gösterge kavramı hem dilbilim hem de göstergebilimciler tarafından işlenmiş bir konudur. Ferdinand Saussure göstergeyi, gösteren ile gösterilen tarafından kurulan bir sistem olarak tanımlamıştır. Gösteren, ses imgesidir; yani duyularımız sayesinde bizde bu ses hakkında oluşan tasarıdır. Gösterilen ise kavramdır. Göstergebilimsel gösterge ise sahip olduğu nitelikler yardımıyla kendi dışındaki nesnelerin, varlıkların ve kavramların yerini alarak onları ifade eden ve kendi içinde anlamlar taşıyan somut bir belirticidir (Özmutlu, 2009, s. 27). Bir diğer deyişle; gösterge bir temsil sürecini yansıtmaktadır.

Reklamcılar tarafından tüm göstergeler izleyiciye belirli bir şeyi anlatmak için kullanılmaktadır. İzleyiciler de bu göstergeleri duyu organları aracılığıyla tanıyıp onlara birer anlam kazandırır. Bu sürece ise anlamlandırma denmektedir.

3.2.2. Göstergelerin anlamlandırılması

Roland Barthes’a göre her gösterge dille karşılaşır. Barthes, Ferdinand Saussure’ün yapısal dilbilim konusundaki çalışmalarını göstergebilime uyarlamıştır. Objelerin ve görüntülerin farklı anlam boyutlarında ne şekilde işlerlik kazandıklarını, reklamcılarının bir dizi yan anlam

taşıyan bu iletileri kolayca anlayabileceğimiz basit ve ortak bir dil haline nasıl getirdiklerini gözlemlemiştir (Cremin, 2014, s. 78).

“Göstergebilim, reklam iletisini yaratanın, gösteren/gösterilen düzlemini ne biçimde gerçekleştirdiğinin incelemesini yapmakta; sözcük ve görsel öğeler, göstergeler aracılığıyla iletinin açık ve düz bir biçimde nasıl ortaya konduğunu araştırmaktadır” (Özcan, 2007, s. 100-104). Roland Barthes ise çalışmalarını genel itibarıyla anlam ve anlamlandırma üzerine yoğunlaştırmıştır.

3.2.2.1. Düz anlam

Her gösterge, biri içerik düzlemi (gösterilen) diğeri anlatım düzlemi (gösteren) olmak üzere, iki düzlem arasındaki bir bağlantı ile oluşur. Bu ilişkinin ikili olduğu yalın hale düz anlam dizgesi denir (Gümüş & Şahin, 1982, s. 37)

Bu anlamlandırma düzeyi, Saussure’ün üzerinde çalıştığı düzeydir. Gündelik konuşma dilinde bir sözcüğü duyduğumuz zaman, bu ses zinciri zihnimizdeki bir kavramı canlandırır. İşte zihnimizde canlanan bu ilk kavram Barthes’ın göstergenin düz anlamı diye adlandırdığı düzeydir. “Bireysel ve toplumsal farklara rağmen, mesajda iletilmek istenen düz anlam, izleyicinin çoğunluğu tarafından ortak bir yönde algılanır” (Özmutlu, 2009, s. 29).

3.2.2.2. Yan anlam

Yan anlam alıcıların hepsi tarafından ayrı biçimde algılanabilen anlamlardır. İmgelere, öznel izlenimlere ve duygulara dayanan ikincil anlamlardır. Bir göstergenin yan anlamından bahsedebilmek için, o göstergenin düz anlamı olmak zorundadır. Mehmet Rifat’ın Açıklamalı *Göstergebilim Sözlüğü*’nde yan anlamı, bir göstergenin öznel öğelerden oluşan ya da bağlamlara göre değişen anlamı olarak tanımlamaktadır (2013).

Birer prodüksiyon olan reklamlar hem görsel hem de dilsel açıdan yan anlamlar barındırır. Şöyle ki, bir reklamda “Saygıdeğer ve güzel bir kadın olmak şu markayı kullanın!” denmez, bunun yerine bu mesaj kadının tavrı, güzelliği, çevresindekilerin ona duyduğu saygı gibi göstergeler aracılığıyla bize iletilir.

3.3. Mitler

Mitlerin, toplumların kültürünü, inanışlarını ve alışkanlıklarını derinden etkilediğine ilişkin yaygın bir inanışın olduğuna dikkat çeken Özmutlu, Barthes’a göre mitin, “bir şey üzerine düşünme, onu kavramlaştırma ya da anlamının kültürel yoludur. Barthes, miti, birbirleriyle ilişkili kavramlar zinciri olarak düşünmüştür. Yan anlam gösterenin ikinci düzeydeki anlamı ise, mit de gösterilenin ikinci düzeydeki anlamıdır” (2009, s. 31). Barthes’a göre mitler toplumsal olguları meşrulaştırmak için reklamlarda kullanılır. Ona göre çalışan kadın modern zamanın mit örneğidir.

3.4. Metafor

Metafor, bir anlamı daha anlaşılır ve etkili bir şekilde aktarmak için benzerlikler üzerinden başka bir kelime veya ifadeyi kullanma yöntemidir. Bu teknikte, soyut bir fikri açıklamak için genellikle somut bir obje tercih edilir. Bu somut obje, temsil etmek istediği soyut kavramla benzerlikler göstererek veya onun yerini alarak, o kavramla özdeşleşir.

3.5. Metonimi

Metonimide bir şeyin anlatımında o şeyin bir parçası ya da bir özelliği gösterilir. Düz değişmece de denilen metonimide parça ile bütün yer değiştirir.

4. Araştırma

Bu bölümde, araştırmanın önemi, araştırmanın sınırlılıkları, araştırmanın türü ve araştırmanın yöntemini hakkında bilgi verilmektedir. Araştırmanın yönteminde ise araştırma evreni ve örneklem, araştırma soruları, araştırma bulguları ve sonuca yer verilmektedir.

Reklamlar birer prodüksiyondur, öğeler bunun birer parçasıdır. Reklamcılar reklamı üretirlerken birçok göstergelyi bizde bir zihinsel tasarı, bir duygu yaratması için kullanırlar. Çalışmada bu göstergelerin nasıl kullanıldığını göstermek için Roland Barthes'ın göstergebilimsel çözümleme yönteminden yararlanılmıştır. Gösterebilimsel yöntemle üç farklı reklam çeşidi olan; ticari reklam afişi, siyasi reklam afişi ve sosyal içerikli reklam afişi göstergebilimsel yöntemle analiz edilmiştir.

Araştırmanın sınırlılıklarını, zaman kısıtı nedeniyle farklı çeşitlerde olan üç tane reklamın incelenmesi oluşturmaktadır. İstenilen sonucun daha net ve yalın açıklanması açısından reklam afişleri tercih edilmiştir. Araştırmada göstergebilimsel çözümleme yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmanın evrenini ticari reklam afişleri, sosyal içerikli afişler ve siyasi reklam afişleri oluşturmaktadır. Çalışmada amaçlı veya yargıya dayanan örnekleme kullanılmış ve amaca uygun bir örneklem belirlenmiştir.

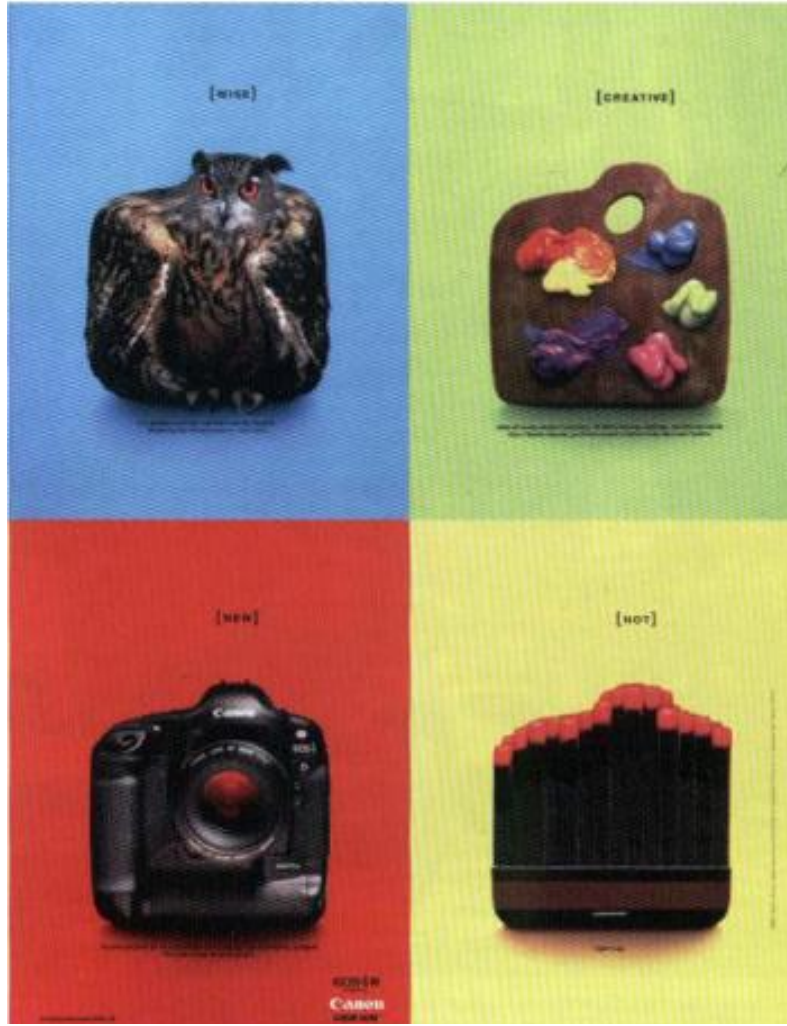
4.1. Araştırmanın bulguları ve değerlendirilmesi

4.1.1. Canon reklamının görsel anlatımı

Araştırma sorusu 1: Ticari reklamlarda yan anlam, metafor, metonimi, mit anlamlandırma düzeyleri kullanılmakta mıdır?

Canon'un bir reklam afişi üzerinden göstergebilimsel çözümleme yöntemiyle incelenen bulgular aşağıda açıklanmaktadır. Böylece birinci araştırma sorusunun cevaplarına erişilecektir.

Aşağıda yer alan reklam Canon'un EOS-1D adlı fotoğraf makinesinin reklam afişidir. Sağ üst karede bir baykuş resmi kullanılmıştır ve resmin üzerinde bilgili yazmaktadır. Sol alt köşede kırmızı zemin üzerinde Canon marka fotoğraf makinesinin resmi vardır ve resmin üstünde yeni yazmaktadır. Sağ üst köşede ise bir palet resmi vardır ve üzerinde yaratıcı yazmaktadır. Son olarak sağ alt köşede sarı zemin üzerinde kibritler bulunmakta ve üzerlerinde de sıcak yazmaktadır. Bahsedilen tüm görseller fotoğraf makinesinin şekline uygun olarak yerleştirilmiştir.

Görsel 9. Canon reklam örneği (ImgBB, t.y.)

Gösterge Çözümlemesi

Reklam afişinde fotoğraf makinesi bilge, zeki, yeni, yaratıcı, gösterişli, popüler olarak nitelendirilmiştir. Baykuş, bilgeliği anlatmak için metafor olarak kullanılmıştır. Palet ise yaratıcılığı ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Palet görselinde metonimiden yararlanılmıştır. Parçanın bütünle yer değiştirmesi olan metonimi kullanımı örneğinde; sanat bütün ve palet de onun parçasıdır. Bütün olan sanatı göstermek için bir parçası olan palet kullanılmıştır. Burada palet aynı zamanda yaratıcılığı bir metafor olarak da çağrıştırmaktadır.

Gösterge	Zemin	Zemin	Zemin	Zemin
Gösteren	Mavi Zemin	Yeşil Zemin	Kırmızı Zemin	Sarı Zemin
Gösterilen	Yaratıcılık	Doğa, sakinlik	Gösterişli, sıcak, yeni	İncelik, zekâ
Gösterge	Nesne	Nesne	Nesne	Nesne
Gösteren	Baykuş	Palet	Fotoğraf makinası	Kibritler
Gösterilen	Bilge olmak	Sanatkar olmak	Sanatçı, yeni, genç	Gösterişli olmak

4.1.2. Uluslararası Af Örgütü'nün ölüm cezasının durdurulması için yayınladığı sosyal içerikli afişin görsel anlatımı

Araştırma Sorusu 2: Sosyal içerikli reklamlarda yan anlam, metafor, metonimi, mit anlamlandırma düzeyleri kullanılmakta mıdır?

Uluslararası Af Örgütü'nün Birleşik Devletler'de ölüm cezalarının kaldırılmasıyla ilgili afişi incelenmektedir. İdam cezasını durdurmak için yapılan kampanya afişlerinden biridir. Afişte beyaz bir ilmeğin içine trafik tabelası şeklini alacak şekilde "DUR" ifadesi yerleştirilmiştir. Kırmızı zemin de kanı hatırlatması açısından anlamlıdır. Afişin sol üst köşesinde "idam cezasını durdurun" yazmaktadır.

Görsel 10. Uluslararası Af Örgütü afişi (Hickmann, t.y.)

Gösterge Çözümlemesi

Afişte ilmek grafiği, görsel metafor olarak yer almaktadır. İlmeğe asılarak idam edilmek anlatılmaktadır. Günümüzde farklı idam şekilleri olmasına rağmen, ilmek tercih edilmiştir. İlmeğe aynı zamanda metonimi olarak kullanılmıştır. İdam ederken kullanılan

araçlardan biri olan ilmek, bütünün bir parçası olarak yerleştirilmiştir. İlmek bir iptir ancak reklam afişinde idamı temsil eden nesne olarak yer almaktadır. Bu da nesnenin yan anlamıdır.

Gösterge	Resimleme	Resimleme	Zemin
Gösteren	İlmek	Stop levhası	Kırmızı zemin
Gösterilen	İdam edilmek	Durdurmak, aciliyet	Kan

4.1.3. Barack Obama'nın siyasi içerikli reklam afişinin görsel anlatımı

Araştırma Sorusu 3: Siyasi reklamlarda yan anlam, metafor, metonimi, mit anlamlandırma düzeyleri kullanılmakta mıdır?

Barack Obama'nın 2008 ABD Başkanlık Seçimi kampanyası için kullandığı afiştir. Pop-art vari bir afişte, ABD bayrağının renkleriyle hazırlanmış şekilde ön profilden Barack Obama görülmektedir.

Görsel 11. Barack Obama başkanlık adaylığı afişi (Fairey, 2008)

Gösterge Çözümlemesi

Kampanyanın değişim sloganına uygun biçimde pop-art kullanımıyla diğer adaydan farklı olunduğu mesajı verilmiştir. Umut (hope) sloganı ile Barack Obama özdeşleştirilmiş, ikonik bir afiş ortaya çıkarılmıştır. Barack Obama saygın görünüşte bir lider olarak umudu temsil etmektedir. Gözlerini yukarı dikmiş, kararlı bir duruşla gözükmektedir. Zemin renkleri ABD bayrağının renklerinden oluşmaktadır. Mavi ABD kültüründe güven, sebat ve adaleti

temsil ederken, kırmızı cesaret ve dayanıklılık anlamına gelmektedir. Son olarak beyaz ise saflık ve dikkatli olmayı ifade etmektedir.

Gösterge	İnsan	Zemin	Zemin	Zemin
Gösteren	Barack Obama	Mavi	Kırmızı	Beyaz
Gösterilen	Lider, Umut	Güven, Adalet, Bayrağı	Sebat, ABD	Cesaret, Dayanıklılık, ABD Bayrağı

5. Araştırmanın sonucu

Reklamlar, modern toplumların vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Günümüzde, bir reklamın başarısı, sadece sunduğu ürün veya hizmetin kalitesiyle değil, aynı zamanda hedef kitle üzerinde yarattığı etkiyle de ölçülmektedir. Reklam prodüksiyon süreci, bir fikrin yaratıcı bir mesaja dönüşüm yolculuğudur. Bu süreç, öncelikle reklamın vermek istediği mesajın belirlenmesiyle başlar. Reklamın amacı, potansiyel müşterileri bilgilendirmek, ikna etmek ve sonunda onları bir eyleme yönlendirmek olabilir. Bu aşamada, mesajın net, akılda kalıcı ve etkileyici olması gerektiği vurgulanır. Reklamın üretim aşamasında ise, dil ve görsel unsurlar büyük bir titizlikle seçilir. Dil, reklamın tonunu ve tarzını belirlerken, görsel unsurlar mesajın görsel hafızada kalıcılığını sağlar. Örneğin, bir reklamda kullanılan renkler, izleyicilerin duygularını harekete geçirebilir veya bir markanın imajını pekiştirebilir. Görseller, metaforlar veya simgeler aracılığıyla karmaşık fikirleri basit ve anlaşılır hale getirebilir. Bu süreçte, reklamcılarının amacı, mesajı mümkün olan en etkili şekilde iletmektir.

Reklam prodüksiyonunun bir sonucu olarak ortaya çıkan ürün, bir hikâye anlatıcılığı ustalığı ve görsel bir şölen sunar. Prodüksiyonun kalitesi, reklamın başarısında kritik bir rol oynar. Yüksek kaliteli bir prodüksiyon, mesajın hedef kitle tarafından daha iyi algılanmasını ve kabul görmesini sağlayabilir.

Araştırmada reklam prodüksiyonunu ele almak için reklam unsurları göstergebilimsel olarak çözümlenmiştir. Reklamlarda kullanılan her görsel ve sözel unsur, belirli bir anlam taşır ve izleyicilerin bilinçaltına hitap eder. Örneğin, bir reklamda kullanılan bir karakter, izleyicilerin kendileriyle özdeşleştirebilecekleri özelliklere sahip olabilir. Bu yöntem, reklamların hedef kitle üzerinde daha güçlü bir etki yaratmasını sağlar.

Ticari reklamlar, genellikle bir ürünün işlevsel özelliklerinden ziyade duygusal faydalarına odaklanır. Araştırmada incelenen Canon fotoğraf makinesi örneğinde, makinenin yüksek fotoğraf kalitesi, kolay kullanımı veya taşınabilirliği gibi fonksiyonel özellikler yerine, insanlara ait zekilik, yaratıcılık gibi özellikler ön plana çıkarılmıştır. Bu yaklaşım, tüketicilerin ürüne duygusal bir bağ kurmasını ve böylece ürünü satın almalarını sağlamayı amaçlar. Uluslararası Af Örgütü'nün sosyal içerikli reklamlarında ise, genellikle insani meselelere dikkat çekilir. Bu tür reklamlar, ticari reklamlardan farklı olarak, bir ürüne değil, bir sosyal soruna odaklanır. Örneğin, idam cezasının durdurulması gibi bir konu işlenirken, reklamın amacı, toplumsal bilinci artırmak ve izleyicileri bir eyleme geçmeye teşvik etmektir. Siyasal içerikli reklamlar, genellikle bir fikir veya politik bir figürün propagandasını yapar. Bu reklamlar, genellikle bir sorunu ortaya koyar ve bu soruna bir çözüm sunar. Ancak, bu çözüm, bir ürün satın almak yerine, belirli bir siyasi davranışta bulunmayı içerir. Siyasal reklamlar, lider veya politik bir ideoloji etrafında birleşmeyi teşvik ederken, metaforlar ve simgeler kullanarak mesajlarını güçlendirir.

Sonuç olarak, reklam prodüksiyonu, mesajı etkili bir şekilde iletmek için kritik öneme sahiptir. Reklamcılar, hedef kitlelerini etkilemek için dil, görsel unsurlar ve göstergebilimsel analiz gibi araçlardan yararlanır. Ticari, sosyal ve siyasal içerikli reklamlar, farklı amaçlar güderken, hepsi de izleyicileri harekete geçirmeyi hedefler.

Reklamların göstergebilimsel analizi, ticari, sosyal ve siyasal reklamların özellikleri üzerine odaklanarak, reklamcılığın karmaşık yapısını ve toplum üzerindeki etkisini açıklığa kavuşturmuştur. Bu analiz, reklamların nasıl tasarlandığını, üretildiğini ve hedef kitleleri nasıl etkilediğini anlamak için bir kaynak sunmaktadır.

Kaynakça

- Adidas. (t.y.). Pinterest. Erişim adresi (14 Aralık 2023): <https://www.pinterest.com/pin/493144227921707677/>
- Affiche de campagne de 1981: l'esprit de clocher. (t.y.). l'actualite. Erişim adresi (14 Aralık 2023) <https://actualite.nouvelle-aquitaine.science/affiche-de-campagne-de-1981-lesprit-de-clocher/>
- Aydınlı, H. İ. (2004). Sosyo-ekonomik dönüşüm süreci (post-fordizm) ve sanayi ötesi yaklaşımlar. *Kamu-İş*, C:7 S:4.
- Aziz, A. (2015). *Siyasal iletişim*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Barthes, R. (2016). *Göstergebilimsel serüven*. (Mehmet-Sema Rifat, Çev.). İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Best, S., & Kellner, D. (2016). *Postmodern teori*. (Mehmet Küçük, Çev.). İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Cremin, C. (2014). *İkomünizm*. (Aydın Çavdar, Çev.). İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Crone, P. (1989). *Pre-industrial societies*. Norwich: Blackwell.
- Erkman-Akerson, F. (2005). *Göstergebilime giriş*. İstanbul: Multilingual.
- Fairey, S. (2008). Artcurial. Erişim adresi (14 Aralık 2023). artcurial.com: <https://www.artcurial.com/index.php/en/lot-shepard-fairey-obey-giant-american-ne-en-1970-hope-2008-serigraphie-en-couleurs-4343-96>
- Galbraith, J. K. (2011). *Kuşku çağı*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Gümüş, K. ve Şahin, H. (1982). Temel göstergebilim kavramları. *Mimarlık Dergisi*, 82(11-12), 35-37.
- Güngören, A. (1995). *Reklamcı ve şaman*. İstanbul: Yol Yayınları.
- History: 1910-1920. (2003, 15 Eylül). Ad Age. Erişim adresi (14 Aralık 2023): <http://adage.com/article/adage-encyclopedia/history-1910-1920/99072/> adresinden alındı.
- Hickmann, F. (t.y.). Its nice that. Erişim adresi (14 Aralık 2023): <https://www.itsnicethat.com/articles/fons-hickmann-amnesty-posters> adresinden alındı.
- Katz, D. (2008). Flickr. Erişim adresi (14 Aralık 2023): <https://www.flickr.com/photos/barackobamadotcom/2699346313>
- Kılıçaslan, E. (2008). *Siyasal iletişim*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Konrot, A. (1998). *Sözel dil ve konuşma sorunları*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- ImgBB. (t.y.). ImgBB. Erişim adresi (15 Şubat 2024): <https://ibb.co/pRvZcCc>
- McLeod, S. (2024). Simply Psychology. Erişim adresi (15 Şubat 2024): <https://www.simplypsychology.org/Sigmund-Freud.html>
- Mrs. Stillman Psychology of Dress. (t.y.) YouTube. Erişim adresi (20 Aralık 2023): <https://www.youtube.com/watch?v=tJwJXxKob1A>
- Newman, B. I. (2017). *Siyasette pazarlama devrimi*. Ankara: Nobel Yaşam.
- Obama BuzzFeed Video "Things People do and doesnt talk about" (t.y.). YouTube. Erişim adresi (20 Aralık 2023): <https://www.youtube.com/watch?v=KuY8r3xrrbQ>
- Özcan, E. (2007). Göstergebilimsel açıdan reklam dilinin tüketim toplumuna etkileri (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Grafik Bölümü.

- Özmutlu, A. (2009). Grafik tasarımı atölyesi derslerinde afiş konusunun uygulama ve çözümleme süreçlerinde göstergebilimsel çözümleme yönteminin kullanımı (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Samsun: 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Anabilim Dalı.
- Peltekoğlu, F. B. (2010). *Kavram ve kuramlarıyla reklam*. İstanbul: Beta.
- Peltekoğlu, F. B. (2016). *Halka ilişkiler nedir?* İstanbul: Beta.
- Pirelli. (t.y.). Independent Tire and Auto Network. Erişim adresi (15 Şubat 2024): <https://independenttireandauto.ca/tires-wheels/tires-by-brand/pirelli-tires/>
- Pizza Hut Gorbachev TV Spot Commercial. (t.y.). YouTube (20 Aralık 2023): <https://www.youtube.com/watch?v=fgm14D1jHUw>
- Poirier, R. (1990). The information economy approach: Characteristics, limitations, and future prospects. *The Information Society*, Vol 7, 245-285.
- Rifat, M. (2009). *Göstergebilimin ABC'si*. İstanbul: SAY Yayınları.
- Rifat, M. (2013). *Açıklamalı göstergebilim sözlüğü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2015). Stanford. Erişim adresi (14 Aralık 2023): <https://plato.stanford.edu/entries/postmodernism/> adresinden alındı
- Stevenson, N. (2008). *Medya kültürleri*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Tokgöz, O. (2010). *Seçimler, siyasal reklamlar ve siyasal iletişim*. Ankara: İmge.
- Yalın, B. E. (2006). Siyasal iletişimin reklam boyutuna ilişkin kuramsal bir inceleme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 169-180.
- Queue to first McDonalds in Moscow in 1990. (t.y.). YouTube. Erişim adresi (20 Aralık 2023): <https://www.youtube.com/watch?v=amx-JHhtsHw>
- Wallpaper Flare. (t.y.). Wallpaper Flare. Erişim adresi (14 Aralık 2023): <https://www.wallpaperflare.com/barack-obama-wallpaper-pntsv>

Ütopya ve ceza: Thomas More'un ceza eleştirisi

Zeki Aktaş*

Öz

Bu çalışma, Thomas More'un *Ütopya*'sı bağlamında ceza meselesini ele almakta olup, More'un ceza eleştirisini ve bu eleştiriyi tamamlayan argümanları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ceza meselesi *Ütopya*'daki başlıca tartışmalardan biridir. More, suçun sosyo-ekonomik bağlamdan yalıtık bir şekilde tahlil edilemeyeceği ve cezanın işlenen suçun ağırlığıyla orantılı olması gerektiği iddiasından hareketle adil ve makul olmayan ceza uygulamalarını kesin bir dille mahkûm eder. More'a göre suç problemi, sadece hukuki tedbirler veya cezai yaptırımlar ile çözülebilecek bir mesele değildir; yoksulluğun ağırlığı altında ezilen, hatta açlık çeken ve sırf bu çaresizlik yüzünden suç işleyen insanlara sert cezalar vermek veya onları sorgusuz sualsiz darağacına yollamak suçu ortadan kaldırmaya yetmediği gibi, adaletsizdir de. Dolayısıyla bu türden bir ceza adaletinin hem etik sınırları hem de suçtan caydırma vasfı tartışmalı olup, meşruiyet sorunu vardır. İşte, More'un ceza eleştirisi, temelde bu meşruiyet problemi etrafında örgütlenmiştir. Dahası More -kendi yaklaşımı da eleştiriye muhtaç olmakla birlikte- adalet ve makuliyet söylemi içeren bu eleştiriyi, cezayı sonuçları açısından da ele alan faydacı bir perspektifle tamamlamış; cezanın ıslah, önleme ve caydırma gibi daha çok kamusal fayda odaklı işlevlerine temas etmeyi başarmıştır. Böylece bu çalışmada, ilk olarak More'un adil ceza söylemi bağlamındaki eleştirileri tespit edilmiş ve ardından bu eleştiriyi tamamlayan alternatif ceza argümanları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Thomas More, *Ütopya*, suç, ceza, adalet

Utopia and punishment: Thomas More's critique of punishment

Abstract

This study deals with the issue of punishment in the context of Thomas More's Utopia and aims to reveal More's criticism of punishment and the arguments that complement this criticism. The issue of punishment is one of the main debates in Utopia. More firmly condemns unjust and unreasonable punishment practices, based on the claim that crime cannot be analyzed separately from the socio-economic context and that punishment should be proportional to the severity of the crime committed. According to More, the crime problem is not an issue that can only be solved with legal measures or criminal sanctions; Giving harsh punishments to people who are crushed under the weight of poverty, even starving, and who commit crimes just because of this desperation, or sending them to the gallows without questioning, is not only not enough to eliminate crime, but also unjust. Therefore, this type of criminal justice has ethical limits, its ability to deter crime is questionable, and there is a problem of legitimacy. More's criticism of punishment is basically based on this problem of legitimacy. Moreover, More - although his own approach also needs criticism - complemented this criticism, which includes a discourse of justice and reasonableness, with a utilitarian perspective that also considers punishment in terms of its consequences, and expressed the more public benefit-oriented functions of punishment such as correction, prevention and deterrence. Thus, in this study, initially More's criticisms of fair punishment discourse has been identified and then alternative punishment arguments that complement this criticism have been put forward.

Keywords: Thomas More, *Utopia*, crime, punishment, justice

* Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, e-posta: zaktas@beu.edu.tr, ORCID ID: 0000 0002 9396 4698

Giriş

Ceza kavramı hem bir devletin suçluya dayattığı zorlamayı hem de bir ebeveynin çocuğuna uyguladığı disiplini ifade edebilecek kadar geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bununla birlikte ceza kavramı hangi bağlamda kullanılırsa kullanılsın hoş olmayan bir uygulamayı ifade eder (Benn, 1972, s. 29). Ceza, doğası gereği bireye karşı bir çeşit zor kullanımı içerir ve bu nedenle kırılğan bir ahlaki zeminde durur. Başka bir deyişle ceza ahlaki bakımdan sorunlu bir içerik taşır ve dolayısıyla bir ceza teorisinin, ön gördüğü yaptırımı temellendirmesi gerekir (Duff & Garland, 2013, s. 2; ayrıca bkz. Aktaş, 2023, s. 262). Bir ceza teorisinin tutarlı oluşu onun mutlaka geçerli bir teori olduğu anlamına gelmez çünkü ceza kurumu, sözleşmeleri düzenleyen belli kurallardan veya haksız bir fiilin ortaya çıkardığı zararın tazmin edilmesinden öte bir anlama sahip olarak normal koşullarda ahlaken son derece uygunsuz kabul edilen eylemler içerir. Nitekim insanları -tazminat ödemeye zorlamak bir tarafa- özgürlüklerinden mahrum etmek veya onlara bedensel acı çektirmek başlı başına sorunlu bir meseledir. Bu nedendir ki bir ceza teorisi her şeyden önce önerdiği ceza pratiğini meşrulaştırmak² durumundadır (Finkelstein, 2021, s. 371-372).

Herhangi bir otorite -ki bu otorite ceza söz konusu olduğunda esasen devlettir- tarafından verilen cezanın meşruiyeti veya adil olup olmadığı meselesi, cezanın söz konusu doğası nedeniyle hemen hemen her zaman tartışmaya açık bir nokta içerir, yani cezanın kırılğan ahlaki doğası ister istemez bitimsiz bir tartışma nedenidir. Bununla birlikte öteden beri süregelen bu bitimsiz tartışmanın, mevcut ceza sistemlerinin eleştirisi, iyileştirilmesi ve daha makul ceza uygulamalarının ortaya konulması noktasında yadsınamayan bir rolü vardır. Dolayısıyla cezai faaliyetleri düzenleyen teorik ve pratik gerekçeler, ceza ile varılmak istenen amaç veya amaçlar, cezanın hangi yetki ile verildiği, suç ile orantısı, suçun doğası vb. hususlar üzerine yapılan tartışmalar bir ceza teorisinin meşruiyet kazanması bakımından kendi başına önemlidir.

Düşünce tarihinde bu türden tartışmalara rastladığımız metinlerden biri de Thomas More'un (1478-1535) ünlü eseri *Ütopya*'dır. Nitekim More'un *Ütopya*'sında ceza adaletinin önemli tartışmalarından biri olan ölüm cezası meselesini sorgulayan ciddi pasajlar buluruz. Daha açık bir deyişle More *Ütopya*'da, söz gelimi cinayet ve hırsızlık gibi mahiyeti ve niteliği bakımından oldukça farklı olan iki suça, nasıl aynı cezanın -ölüm cezası- verilebildiğini sorgular ve böylece hem adil ve meşru ceza hem de suç ve ceza arasındaki orantı meselesi gibi ceza teorisinin başlıca temalarına dokunur.

Ütopya'nın yazıldığı tarihten bu yana yaklaşık 500 yıl geçmiştir ve bu zaman diliminde ceza teorisi birçok yaklaşıma sahne olmuştur. Bununla birlikte kendisi de bir hukukçu olan More'un ceza adaleti soruşturması, özellikle suçun sosyo-ekonomik nedenlerine işaret eden çıkarımları, hukuk-kamusal fayda ilişkisine yaptığı vurgu ve meşru ceza söylemi gibi hususlar bakımından hâlen dikkate değer görünmektedir.

² Ceza pratiğini meşrulaştırma noktasında birbirine zıt iki yaygın yaklaşım mevcuttur: Bunlardan ilki, suçlunun cezayı hak ediyor olduğu argümanına dayanan ödetmeci (retributivist) yaklaşımdır. Ödetmeci yaklaşımda 'göze göz, dişe diş' esası hakimdir; ceza geçmişe dönüktür ve sonucu önemli değildir, önemli olan suçlunun yaptığının karşılığını bulmasıdır. Ceza, suçlunun suç teşkil eden fiiline karşılık acı çekmesi, adaletin sağlanması ve bozulan moral dengenin yeniden kurulması adına verilir; cezanın kendisi bizzat amaçtır. İkinci yaklaşım faydacı (utilitarian) anlayışa dayanır. Faydacı ceza yaklaşımının karakterini belirleyen ana unsur, cezayı sonuçları bakımından meşrulaştırmaya çalışmasıdır. Burada ceza vermenin amacı suçu önlemek, potansiyel suçluları caydırma; ceza gelecekte diğer potansiyel suçluları suç işlemekten alıkoyması durumunda meşrudur. Dolayısıyla faydacı ceza yaklaşımı açısından ceza geleceğe dönüktür; cezanın kendisi araç, sonucundaki fayda ise amaçtır (Aktaş, 2009, s. 2; Benn, 1972, s. 30-31; Centel, 2001, s. 338, 340; Finkelstein, 2021, s. 372-373; ayrıca krş. Cevizci, 2005, s. 154-155).

1. Yoksulluk, hırsızlık ve ölüm cezası

More'un *Ütopya*'sının başkarakteri bir denizci ve gezgin olan Raphael Hythlodæus'tur. More, Hythlodæus'u Yunanca ve Latince bilen; uygar bir yaşam süren toplumlara dair doğru ve sağduyulu gözlemleri olan; kentlerin, halkların, soyluların ve kralların yaptıkları hataları düzeltebilmek için referans alabilecekleri bilgece yasaları görmüş bir isim -hatta Platon (MÖ 427-347) gibi bir bilge- olarak tanıtır (More, 2012, s. 51, 53, 57, 59). Dolayısıyla More sözünü, en baştan örnek alınması işleri anlatan görmüş geçirmiş bir gezgine, bilgin karakterli bir isme emanet eder. İşte, More'un ceza eleştirisinin sözcüsü bu isim, yani Hythlodæus'tur.

More'un ceza eleştirisi dönemin İngiltere'sinde yürürlükte olan ceza adaletine bir itiraz ile başlar. Başka bir deyişle *Ütopya*'daki ceza eleştirisinin arka planında dönemin İngiltere'sinin ceza sistemi vardır. More, özellikle hırsızlık suçu ve bu suça verilen ölüm cezası meselesinden hareket eder ve tartışmayı -Hythlodæus'un sözcülüğünde- doğrudan ceza adaleti üzerinden açar:

Tesadüfen bir gün onun [Kardinal'in] sofrasında bulundum; rahip sınıfından olmayan bir adam vardı orada, ülkenizin [İngiltere'nin] yasalarını hinliğine yalayıp yutmuş biriydi. Bir ara fırsatını bulup o dönemde hırsızlara uyguladığınız katı yaptırımları öyle hararetle savunmaya başladı ki. Anlattıklarına bakılırsa, hırsızlık suçu işleyenler ülkenin dört bir yanında idam ediliyormuş, hatta bir keresinde de tek bir darağacına yirmisi birden asılmış. Ama 'hayretler içindeyim,' diyordu, 'idamdan kurtulsa kurtulsa ancak birkaçı kurtulabildiği halde, nasıl oluyor da hâlâ her yanda pıtrak gibi bu kadar hırsız bitiyor.' Dayanamayıp lafa girdim ve Kardinal'in huzurunda serbestçe konuşma cesareti gösterip, 'Bunda anlaşılacak bir şey yok ki,' dedim, 'hırsızlara uygulanan bu ceza aslında hiçbir hukuka sığmaz, kamuya da pek yararı yok. Çünkü bakın hırsızlık yapandan intikamınızı bu kadar zalimce aldığımız halde, insanları hiçbir şekilde bu işten vazgeçiremiyorsunuz. Adi hırsızlık bir insanın kellesini uçuracak kadar büyük bir suç sayılmaz; geçimini bir şekilde karşılayamayan insana ne kadar büyük ceza vererseniz verin onu hırsızlıktan alıkoyamazsınız. Sırf sizin memleketinizde değil, dünyanın ne tarafında olursa olsun bu tür bir yaptırım uygulayanlar, bana öğrencilerine bir şeyler öğretmek yerine dayak atmaya hevesli, zalim hocaları çağırıştırır. (More, 2012, s. 69)

More bu uzun pasajda döneminin ceza adaletini birçok noktadan yadsır: Söz gelimi mevcut hukuk, salt sonuçlar üzerinden hareket etmektedir; suçun doğduğu, meydana geldiği evreni görmezden gelmektedir. Hâlbuki bu evren analiz edilmeksizin, yani suçu doğuran asıl nedenler anlaşılmaksızın hırsızları asmanın bir anlamı yoktur çünkü geçimini sağlayamayan insan, ölümü pahasına suç işlemektedir. Dahası mevcut hukuk sistemi hırsızlık gibi adi bir suça ölüm cezası ön görmektedir ancak hukukun bir gereği olarak suç ve ceza arasında orantı gözetilmesi gerekir ve burada söz konusu orantının gözetilmediği açıktır; hırsızlık suçuna verilen ölüm cezası adil ve makul bir ceza değildir. Dolayısıyla mevcut ceza sistemi ülkedeki düzenin yarattığı sorunları örtmekten ve ceza yoluyla bu düzene meşruiyet kazandırmaya çalışmaktan öte geçememektedir. Başlıca amacı kamusal fayda gütmek olan hukuk, mevcut hâliyle bu işlevini kaybetmiştir; en sert yaptırımlarla iş gördüğü hâlde hiçbir potansiyel suçluya engel olamamakta, onları suç işlemekten caydıramamaktadır.

More hırsızlık suçunun nedeninin hırsızın kötülüğünde yattığını ve bu nedenle çözümün hırsızları ortadan kaldıran ve caydırıcı olması gereken ölüm cezasından geçtiğini varsayan mevcut ceza anlayışını kabul etmez. Onun gözünde İngiliz ceza adaleti bu hâliyle faydasızdır ve ceza problemi derin bir toplumsal analiz gerektirmektedir (Logan, 1983, s. 53-54). Nitekim More'a göre hırsızlık suçunun esas nedeni hırsızın kötülüğü değil, toplumsal bir problem olan yoksulluktur. Yoksulluk çok boyutlu ve çeşitli nedenleri olan bir problemdir, söz gelimi savaflara bağlı olarak ortaya çıkan istihdam sorunu bunlardan biridir. More istihdam sorununu savaş meselesine, ülkesi veya kralı uğruna gerek içerideki gerekse dışarıdaki savaşlarda ciddi şekilde yaralanmış olan askerler üzerinden bağlar: Birçok savaşta birçok asker hayatını kaybetmektedir ve yine bir o kadarı da çeşitli uzuvlarından olmaktadır. Dolayısıyla kimi kolunu kimi bacağı kaybeden bu insanlar evlerine döndüklerinde ne eski

mesleklerini sürdürebilecek ne de yenilerini öğrenebilecek hâldedir (More, 2012, s. 71). İşte, bu eski askerlerin geçinebilmek veya daha dramatik bir deyişle açıklıkla başa çıkabilmek için önlerinde çoğu zaman dilencilik ve hırsızlıktan başka yol olmaz.

Yoksulluk nedeni olan başka bir problem ise elini hiçbir işe atmadan yaşayan ve başkalarının sırtından geçinen soylulardır. Üstelik bunlar, yaşamları boyunca geçimlerini kendi başlarına sağlayabilecekleri tek bir meslek bile öğrenmemiş onlarca aylak sürüsünü de yanlarında tutarlar. Diğer taraftan bu hizmetkârlar, efendileri öldüğünde veya kendileri hastalandıklarında çoğunlukla kapı dışarı edilmektedir; orada burada dolanıp, biraz sağlıklarından biraz da giyim kuşamlarından olduklarında bu insanlara ne mevki sahipleri ne de köylüler iş vermektedir çünkü onlar bilir ki böylelerinin eline ne kazma kürek ne de beş kuruşluk yevmiye yaraşır. Durum böyle olunca bu eski hizmetkârlar ya açlığa razı olmak ya da çalmak zorunda kalmaktadır (More, 2012, s. 71, 73). Kısacası soylular hem zaman zaman kendilerini hem yanlarında çalışan hizmetkârları hem de sömürdükleri insanları -söz gelimi tarla kiraladıkları çiftçileri- yoksulluğa düşürürler (Dumlu, 2014, s. 93). O hâlde soylular sınıfı toplumsal varoluş biçimi bakımından önünde sonunda suç doğuracak olan yoksulluğun yapısal bir nedenidir.

More, tıpkı aylak hizmetkârlar gibi paralı askerleri de kronik bir istihdam sorunu olarak görür çünkü krallar savaşta ve barışta birçok paralı asker besler ve bunların gerçekte faydadan çok zararı vardır. Krallar bu askerler ile kamu güvenliğini sağlayabileceklerini düşünür ancak tarihteki birçok örnek bunun aksini göstermektedir. Söz gelimi Romalılar, Kartacalılar ve Suriyeliler gibi onlarca ulus paralı asker³ beslemenin ne belalı bir şey olduğunu acı bir şekilde deneyimlemiştir. Kaldı ki asıl mesele savaşta çok barış olduğuna göre faydadan çok zararı olan böyle bir güruhu beslemek makul bir iş değildir (More, 2012, s. 73, 75, 77). More'un gözünde paralı askerler; boş yere bir aylaklar ordusu besleyerek ülke kaynaklarını verimsiz kullanmak ve hâliyle hem yoksulluğu hem de onunla birlikte gelen suç tetiklemek anlamına gelir.

Tüm bunlar doğrudan veya dolaylı ekonomik dengesizliklere yol açarak hırsızlık suçuna zemin yaratır. Bununla birlikte insanları çalmaya zorlayan çok daha önemli bir neden vardır; 'koyunlar'. Bir zamanlar uysal ve azla yetinen bu hayvanlar, artık insanları bile yutacak kadar vahşi ve aç gözlüdür. Onlar tarlaları, evleri ve kasabaları viraneye çevirmekte, insanları yerlerinden etmektedir çünkü krallığın en kaliteli ve pahalı yünlerini üreten bölgelerinde soylular, mevki sahipleri ve hatta çok sayıda manastır başrahibi çiftliklerinden gelen eski kiralardan ve kazançlarından memnun olmayıp, bütün toprakları(nı) kapatıp otlağa dönüştürmektedirler. Bu beyler, toprakların çoğunu vahşi hayvan avlamak için orman ve park olarak ayırdıkları yetmezmiş gibi yerleşim yerlerini ve ekili dikili arazileri de talan edip çöle çevirmektedirler. Başka bir deyişle baba toprağını ölümcül veba gibi kemiren bir mirasyedi, pek çok araziye tek bir çitle çevirince onlarca çiftçi yerinden olmakta; bazıları üçkağıda gelerek bazıları kaba kuvvetten sinip bazıları ise bitip tükenmez tacizlerden bıkip mallarını satmaktadır (More, 2012, s. 77). Dolayısıyla bu açgözlülük ve talan, en nihayetinde zorunlu göçle başlayan kaçınılmaz bir sosyo-ekonomik bunalım doğurmaktadır:

Sonuçta, bir şekilde bütün bu zavallılar, erkeği kadını, karısı kocası, yetimi dulu, kucağında bebesi olan analar, yani onca aile (özce küçük, ama nüfusça kalabalıklar, çünkü çiftçilik çok fazla insan gerektirir) göç ediyor, şöyle dersem daha doğru olacak, sadece bildikleri, alıştıkları yuvalarını terk ediyorlar, yoksa gidecekleri bir yerleri yok aslında. Toplasan zaten beş para etmeyecek bütün eşyaları için uygun bir alıcı beklemeye bile zamanları olmadığından, sadaka kabilinden para verene hemen satmak zorunda kalıyorlar. Oradan oraya dolanırken bu azıcık parayı da harcayıp tüketince, geriye ne kalıyor, sadece hırsızlık etmek ve ipte sallanmak. (More, 2012, s. 77, 79)

³ Paralı askerlik eleştirisini More'un çağdaşı olan Niccolo Machiavelli'de (1469-1527) de buluruz. More ve Machiavelli bu hususta aynı görüştedir; paralı askerler faydasız ve tehlikelidir (Machiavelli, 1998, s. 154-155).

Görülüyor ki zenginler/soylular aylaklarıyla ve çitleme politikalarıyla işsizliğin, açlığın ve hırsızlığın ana nedenidir. İngiliz aristokrasisi toplumsal örgütlenmeyi sürdürmekle meşgul değildir (Stillman, 2016, s. 370). Hatta, aksine toplumsal yapıdaki bozukluk bunların, yani kralın, soyluların ve mevki-mülk sahiplerinin para kazanma tutkusuna⁴ kapılıp halkı yoksulluğa itmelerinden kaynaklanmaktadır (Ağaoğulları & Köker, 2013, s. 251). Bu gruplar toplumdaki avantajlı konumlarına, salt kendi çıkarlarını takip ederek ve toplumsal iyiyi görmezden gelerek ulaşmaktadırlar; bunlar toplumsal adaletsizliği bizzat üretenler ve besleyenlerdir (Dumlu, 2014, s. 94). İşte, bunların neden olduğu arazi talanı, sömürü, tekelci anlayış ve beraberinde gelen göç, işsizlik ve pahalılık geçim şartlarını ağırlaştırmış; yoksulluk altında ezilen insanlara dilencilik veya hırsızlıktan başka bir yol bırakmamıştır (More, 2012, s. 79, 81). Başka bir deyişle ağır şartlar altında ezilen bu insanların gözünde belki “suçun cezası kesin değildi, ama kesin olan suç işlemekten çekinmenin cezasıydı: Açlıktan ölmek” (Kautsky, 2006, s. 193). Diğer taraftan kesin olan başka bir husus ise çiftliklerin talanı, tekellilik, işsizlik, göç ve pahalılık gibi problemlere çözüm bulunmadıkça esaslı bir adalet tesis etmenin mümkün olmayışdır:

Emin olun, bu hastalıkları tedavi etmedikçe, hırsızlığın önünü almak için uyguladığımız adaletle övünmenizin bir anlamı yok, çünkü bu adalet görünüşte güzel, ama ne adil, ne de yararlı. Bu insanların berbat şekilde yetişmesine ve küçük yaşlarından itibaren ahlaklarının yavaş yavaş bozulmasına göz yumarsanız, sonra da, çocukken bile açıkça suça meyilli oldukları halde, büyüyüp birer yetişkin olduklarında herhangi bir suç işleyince cezalandırmaya kalkarsanız . . . onları ilk başta hırsız yapıp sonra da hırsızlıktan cezalandırmış olmaz mısınız? (More, 2012, s. 83)

More'un durduğu noktadan suç -öncelikle ceza değil- bir toplumsal örgütlenme problemi olarak görünmektedir (McBride, 2007, s. 22). Buna göre toplumdaki kötülükler yasalarla, özellikle de katı ceza yasaları ile ortadan kaldırılamaz; esas olan, suça zemin hazırlayan sosyo-ekonomik sorunlara çözüm bulmaktır. Hırsızlara ölüm cezası vermek hem haksız hem de faydasız bir uygulamadır. Bu şekilde davranan yargıçlar suç değil, insanları öldürmektedir; onlar adalet dağıtıcısı olmaktan çıkıp, birer cellada dönüşmektedir (Ağaoğulları & Köker, 2013, s. 253). Dolayısıyla hırsızlık gibi bir suça ölüm cezası veren bir ceza adaleti hem etik sınırların ötesine düşmüştür hem de kamusal zenginliğe zarar vermektedir (Ruggiero, 2013, s. 72).

Yoksulluk argümanı, suçun doğasını veya ortaya çıktığı evreni dikkate almayan ceza adaletine cepheden bir eleştiridir ve suçun boşlukta doğmadığının altını çizer; suç bozulan sosyo-ekonomik dengenin doğal bir sonucudur. Başka bir deyişle More'a göre “hırsızlık yapana ağır ve korkunç cezalar vermeden önce, insanlara yaşamını idame ettireceği imkânlar sunarsanız, hiç kimseyi ölümü bile göze almak pahasına hırsızlık yapmak zorunda bırakmazsınız” (More, 2012, s. 69).

More'un ceza adaleti hususundaki ikinci temel argümanı suç ve ceza arasındaki orantı meselesiyle ilgilidir. More, hukukun ilkesel bir gereği olarak suç ve ceza arasında orantı bulunması gerektiğinden şüphe duymaz. Dolayısıyla -daha önce de belirtildiği üzere- hırsızlık gibi adi bir suça ölüm cezası verilmesini orantısız ve adil olmayan bir ceza olarak niteler:

[B]ana göre, para çaldığı için bir insanın canını almak tümüyle adaletsiz bir şey. Çünkü insan yaşamının şans eseri elde ettiğimiz hiçbir dünya malıyla kıyaslanamayacağını düşünüyorum. Eğer böyle bir cezanın para çalındığı için değil de, adalet hiçe sayıldığı ve yasalar ihlal edildiği için uygulandığı söylenecekse, o zaman tam da bu noktada “aşırı adalet aşırı haksızlık doğurur” sözü geçerli olmuyor mu? En küçük ihlallerde bile hemen kılıcına davranan Manliuscu yaptırımlara benzer yasaları onaylamamalıyız, tabii buna karşın bütün suçları eşit sayan ve bir adamı öldürmekle parasını çalmak arasında hiçbir fark gözetmeyen Stoacı buyrukları da kabul edecek

⁴ More en ağır eleştirisini -pek bilincinde olmasa da- yeni doğmakta olan kapitalizme yöneltmiştir (Ağaoğulları & Köker, 2013, s. 251).

değiliz, oysa eşitliği göz önünde tutuyorsak, o zaman bu iki suç arasında ne bir benzerlik var, ne de herhangi bir ilişki. (More, 2012, s. 85)

More orantısız cezaya karşı ileri sürdüğü bu argümanı savunmak için dini gerekçeler de sunar. Söz gelimi ‘hiç kimseyi öldürmeyeceksin’ emrini referans gösterir ve Tanrı’nın bu açık emri ortadayken “Biraz para çaldığı için birini nasıl bu kadar kolay öldürebiliyoruz?” diye sorar. Hatta ona göre birisi çıkıp ‘Tanrı’nın cinayetle ilgili buyruğu insan yasasının cinayete izin verdiği yerde geçmez’ dese bile, aksini savunmak durumundayız çünkü insan aynı mantıkla tecavüze veya yalana da izin vermeye kalkabilir; ister insan yapımı ister Tanrı iradesi olsun, bir yasa için esas olan şey, onun makul ve adil olmasıdır. Nitekim Musa’nın yasası köleler ve asilere yönelik çıkarılmıştır ve bu nedenle çok sert ve acımasızdır ancak bu yasada bile hırsızlığa para cezası vardır, ölüm değil. Dolayısıyla bize ‘bir babanın çocuklarına buyurduğu gibi buyuran Tanrı’nın birbirimize zulmetme hakkı vermediği açıktır (More, 2012, s. 85, 87).

Diğer taraftan More’a göre mevcut ceza adaletinin hırsızlık ve cinayet suçuna aynı cezayı veriyor olması cezanın etkili ve caydırıcı olması gerektiği ilkesine de aykırıdır (krş. Stillman, 2016, s. 369). Bir hırsız ve bir katilin eşit şekilde cezalandırılması toplumsal açıdan son derece zararlıdır çünkü bir hırsız, hırsızlıktan hüküm giymenin cinayetten hüküm giymek kadar tehlikeli olduğunu bildiğinde sadece parasını alacağı kişiyi, aynı zamanda -kuvvetle muhtemel- öldürecektir. Bu suçlu açısından durum şudur: O, nasılsa yakalandığında her iki suçun da cezası ölüm olduğu için daha büyük bir tehlike ile karşılaşmayacaktır, hatta cinayet bu suçlu için güvence bile olabilir; olayın tanığını ortadan kaldırırsa doğal olarak suçunu gizleme olasılığını artırır. İşte, bu faydasız ceza adaleti hırsızların gözünü acımasızca korkutayım derken aslında onları masum insanları katletmeye sürüklemektedir (More, 2012, s. 87, 89).

More, dönemin İngiliz ceza adaletine hırsızlık suçu ve bu suça verilen ölüm cezası üzerinden göz ardı edilemeyecek bir eleştiri getirmiştir. Hırsızlık suçuna verilen ölüm cezasının adil bir ceza olmadığını felsefi, ahlaki, sosyal ve dini gerekçelere dayanarak ortaya koymuştur. Hatta savaşların askerler üzerindeki sosyal ve psikolojik etkilerini analiz ederek istihdam ve suç sorunuyla ilişkisini göstermiştir. Diğer taraftan More tüm bunları seküler bir zeminde gerçekleştirmiştir, yani seküler bir ceza analizi yapmıştır. Söz gelimi yoksulların nasılsa her zaman var olacağı gerekçesine sığınmamış; esaslı bir sorun olan yoksulluğu görmezden gelmemiştir. Argümanı için dini referanslar kullansa bile suçun nedenini ‘düşmüş insan’da⁵ veya salt bireysel sorumsuzlukta aramamış, daha çok sosyolojik bir yaklaşım izlemiş; mahkemelerin verdiği insanlık dışı etkisiz cezaları köklü yapısal sorunların bir yansıması olarak okumuştur (Stillman, 2016, s. 369-370). “Peki, More’a göre ideal ceza adaleti nasıl tesis edilecektir?” veya “More’un ceza alternatifi nedir?”

2. Alternatif ceza uygulamaları

More’un İngiliz ceza adaletine yönelttiği söz konusu itirazlar onun ceza eleştirisinin ilk kısmını; “Daha iyi bir ceza olabilir mi?” sorusuna verdiği cevap ise bu eleştiriyi tamamlayan ikinci kısmı oluşturmaktadır. More, soruyu cevaplamak için öncelikle devlet yönetimi hususunda üstat olarak andığı Roma’ya yönelir ve Romalıların ağır suçlardan hüküm giyenleri zincire vurup, ömür boyu taş veya maden ocaklarında çalışmaya mahkûm ettiklerinden söz eder. Bununla birlikte Romalılar üzerinde çok durmaz ve Pers bölgesinde yaşayan Polyleritae adlı bir halkın ceza uygulamalarının çok daha iyi olduğunu belirtir (More, 2012, s. 89). Bu halk üzerinden makul bulduğu ceza uygulamalarını verir ancak bundan önce onların mutlu bir uygarlık olduğunu göstermek ister:

⁵ More temelde ilahi şeylerle değil, siyasi kurtuluşla ilgilenmektedir. Onun *Ütopya*’daki sözcüsü Rapheal Hythloday -evrensel siyasi kurtuluşun öğretmeni- seküler bir azizdir (Engeman, 1982, s. 137-138).

Epeyce kalabalık bir halk bu, yönetim biçimleri de gayet bilgece. Pers kralına ödedikleri yıllık vergi dışında, her konuda bağımsızlar ve sadece kendi yasalarına bağlılar. Denizden çok uzakta olduklarından, doğal olarak dağlarla çevrili ve oldukça verimli olan topraklarında yetişen ürünlerle geçiniyorlar, öyle pek dışarıya gitmiyorlar, dışarıdan da buralara pek yabancı gelmiyor. Atalarının eski adetlerine bağlı olduklarından, sınırlarını genişletmek için çalışıp çabalamıyorlar, dışarıdan gelebilecek her türlü saldırıdan da uzaklar, çünkü hem etraflarındaki dağlarla korunuyorlar, hem de başlarındaki yüce krallarına vergilerini ödüyorlar. Askerlikten de tamamen muaf. Görkemli bir yaşamları yok belki, ama rahatlar; soylu ve seçkin bir yaşam da sürmüyorlar, ama mutlular. (More, 2012, s. 89)

More'un mantığı basit ama ikna edicidir. O, herkesin güven ortamında yaşadığı, geçimini rahatça sağlayabildiği, adil bir düzene sahip olan toplumların ceza yasaları da adil olur mesajını iletmenin peşindedir. Onun örneği, yine hırsızlık suçu ve bu suça verilen cezadır çünkü o, İngiliz ceza adaletini hırsızlık suçu üzerinden eleştirmiştir ve şimdi aynı örneğe dönerek bir bakıma olması gerekeni göstermek ister.

Polyleritaelıların ülkesinde hırsızlık yaptığı anlaşılanlar, öncelikle çaldıklarını geri vermek zorundadır. Eğer çalınan mal kaybolmuşsa malın ederi hırsızın mallarından karşılır ve mağdur edilen kişinin zararı ödenir; hırsız ise ağır işçiliğe mahkûm edilir. Hırsızlar ağır dereceli bir suç işlememişlerse ıslahevine kapatılmaz ve/veya prangaya vurulmaz. Onlar elleri kolları bağlanmaksızın kamu işlerinde çalıştırılırlar ancak işten kaytarmaya veya tembellik etmeye kalkarlarsa o vakit zincire vurulur, hatta kırbaçlanırlar. İşine dört elle sarılan suçlular akşamları odalarına kapatılmaları, yani kontrol altında tutulmaları dışında hiçbir kötü muamele görmezler; aralıksız çalışmaktan başka kendilerini huzursuz edecek bir şeyle karşılaşmazlar. Bu suçlular kamuya hizmet ettikleri için geçimleri genelde kamu tarafından karşılır, onlara hazineden pay ayrılır veya mahkûmlar için özel bir vergi toplanır; ülkenin bazı bölgelerinde ise bu iş haktan toplanan yardımlarla yapılır. Bununla birlikte ülkenin yine bazı bölgelerinde suçlular kamuda çalıştırılmaz ve işçiye ihtiyacı olan özel şahıslara gündelikçi olarak kiralanır ve böylece hem mahkûmun geçimi sağlanır hem de kamu hazinesine para aktarılır (More, 2012, s. 91, 93).

Diğer taraftan Polyleritaelıların mahkûmlarının tümü tek renk elbise giymek durumunda olup, saçları tek tip tıraş edilmiş ve kulaklarından biri biraz kesilmiştir. Arkadaşları onlara yiyecek ve belirtilen renkte giyecek verebilir ancak para yardımı yapamaz. Para alışverişi hem veren hem de alan için ölüm cezası nedenidir. Bu mahkûmlar -ki mahkûmiyet giymiş olanlar aynı zamanda köle sayılmaktadır- herhangi bir silaha dokunamazlar. Bunların her biri geldikleri bölgenin nişanını takmak zorunda olup, nişanı çıkarmak, ait olunan bölge dışına çıkmak ve başka bölge mahkûmlarıyla konuşmak ölüm cezası nedenidir. Mahkûmların kaçmaya niyetlenmesi en az kaçmaları kadar tehlikelidir; böyle bir girişimi saklamak köleler için ölüm, özgür yurttaşlar için ise kölelik demektir. Dahası bu tür olayları ihbar edenler ödüllendirilir; özgür yurttaşlara para, kölelere ise özgürlük verilir (More, 2012, s. 93).

More, Polyleritaelıların ceza uygulamalarının ayrıntılı bir betimlemesini vererek İngiliz ceza adaletine karşı cezayı yeniden tasarlamakta; 'başka toplumsallık'ların deneyimlerinden hareketle bize yeni bir ceza perspektifi sunmaktadır (Dumlu, 2014, s. 102, 104). More'a göre bu yeni ceza sistemi daha insancıl ve daha faydalıdır. Burada cezanın asıl amacı kusurları yok etmek, suç işlemiş insanları iyi olmaya zorlayarak verdikleri zararı telafi ettirmeye çalışmaktır. Dolayısıyla insanları koruyan bu yeni ceza sistemi mahkûmların eski alışkanlıklarına dönmelerini önlemek bakımından çok daha etkilidir çünkü bu sistemde mahkûmların özgürlüklerine yeniden kavuşma olanağı vardır; onlar yeter ki itaatkâr davranırlar, davranışlarıyla insanlara düzelebileceklerine dair bir umut versinler (More, 2012, s. 93, 95).

More *Ütopya*'da Polyleritaelılardan başka Achorialılar, Macarialılar vb. halkların yasalarından da söz eder ancak bu topluluklara dair örnekleri daha çok krallara, yönetenlere

öğüt verme amacı taşır (Bkz. More, 2012, s. 111, 113, 121, 123). Bununla birlikte More, nihayet Ütopya uygarlığını anlatmaya başladığında ceza meselesine tekrar döner. More'un Ütopya'daki ceza uygulamalarına dair verdiği örnekler Polyleritaelıların ceza uygulamalarıyla benzeşir; Ütopya'nın ceza adaleti, Polyleritaelıların ceza adaletinin kimi ekleme ve ayrımlar içeren başka bir versiyonudur (Ritger, 2019, s. 1248-1249). Dolayısıyla More'un ideal uygarlığı olan Ütopya'nın ceza uygulamalarını, Polyleritaelıların uygulamalarının daha rafine bir hâli olarak düşünmemek için sebep yoktur. Nitekim More Ütopya'da daha ince bir ses tonuna sahiptir; onun başlangıçtaki sosyo-ekonomik perspektifli ceza adaleti vurgusu, artık daha çok düzeni korumaya yönelmiş olan disiplin odaklı cezaya evrilmiştir çünkü Ütopya'da; suçun başlıca nedeni olan ekonomik varoluş problemi ortadan kalkmış,⁶ ideal bir düzen hüküm sürmektedir:

Utopialılar parayı ve para hırsını ortadan kaldırmakla ne büyük bir bela yığınından kurtulmuş, ne çok cinayetin kökünü kazımış! Çünkü para derdi bitince dolandırıcılıklar, hırsızlıklar, eşkıyalıklar, kavgalar, gürültüler, çekişmeler, isyanlar, cinayetler, ihanetler, zehiremler ve bu türden sadece geçici cezalar verebileceğiniz, ama asla önünü alamayacağınız bir yığın suçun da ortadan kalkacağına bilmeyen biri olabilir mi? (More, 2012, s. 337)

Diğer taraftan Ütopya, zenginliği, lüksü ve mülkiyeti ortadan kaldırdığı hâlde yine de suçtan bağışık değildir ve dolayısıyla ceza uygulamaları Ütopyalılar için de bir zorunluluk olmaya devam etmektedir (McBride, 2007, s. 23). Daha açık bir deyişle Ütopya'da, belki suçun doğal unsurları ortadan kalkmıştır ancak bu kez de ortada ideal düzeni koruma meselesi vardır ve hâliyle ceza zorunlu bir kötü olarak varlığını korumaktadır. Nitekim düzeni koruma refleksi ve ona eşlik eden ceza olgusuyla daha Ütopya yönetimin tanıtıldığı ilk satırlarda karşılaşırız:

Traniboruslar [temsilci başkanlar] prensle düşünce alışverişinde bulunmak amacıyla her üç günde bir, gerekirse daha da sık toplanırlar. Bu toplantılarda, toplumun genel gidişatını değerlendirirler, kişisel anlaşmazlıkları (burada da böyle anlaşmazlıklar oluyor, ama çok nadir) büyümeden çözüme ulaştırmaya çalışırlar. ...Toplumu ilgilendiren herhangi bir konuda nihai karara varılması için senatoda üç gün boyunca tartışılması gerekliliği bir kuraldır. Böyle ortak meseleler hakkında senato ya da halk meclisi dışında tartışmaya kalkışmak ölüm cezasını gerektiren bir suçtur. (More, 2012, s. 159)

Bir suça doğrudan ölüm cezası vermek, esasında Ütopya'nın ceza adaleti bakımından alışıldık bir uygulama değildir; bu örnekteki ceza devleti koruma refleksinin en sert yansımasıdır. Ölüm cezası Ütopya'nın ceza adaleti içinde öncelikli ve doğrudan bir ceza değildir; Ütopya'daki ağır suçlar, esasen 'kölelik' ile cezalandırılır ve ölüm cezası çoğu zaman bu uygulamadan sonuç alınamadığında gündeme gelir:

[Ütopya'da] herhangi bir ağır suç için biçilen ceza, insanı köleliğin zorlu yaşam şartlarıyla yüz yüze bırakmadır. Kölelik suçlular için idam kadar berbat bir cezadır. Hatta Utopialıların düşüncesine göre, suç işleyenleri öldürüp hemen ortadan kaldırmaktansa köle kılmak toplumun daha hayrına olur. Çünkü çalışıp üreten insanlar ölümlere göre daha faydalıdır, üstelik başka insanlara ibret olup onları suç işlemekten uzun süre alıkoyarlar. Ama köle olarak yaşamaya mahkûm oldukları halde, isyan edip de kaçacak olurlarsa, kafese konulmaya ya da zincire vurulmaya gelemeyen vahşi hayvanlar gibi katledilirler. (More, 2012, s. 257)

Suçluları öldürmek öncelikli tedbir değildir; onları ilk aşamada köle yaparak kamusal iş gücüne katmak daha makbuldür, yani Ütopya'nın ceza adaleti bakımından birincil ceza 'çalışma'dır (Ritger, 2019, s. 1249). Başka bir deyişle Ütopya'da suçlular, işledikleri suçun topluma vermiş olduğu zararı telafi etmeleri için hayatlarını kamu hizmetine adanmak zorunda

⁶ More'a göre sosyo-ekonomik problemlerin ve dolayısıyla suçun ana nedeni özel mülkiyettir. Suçun ortadan kalkması için öncelikle özel mülkiyetin kaldırılması gerekir. Dahası her şeyin parayla ölçüldüğü bir yerde adil yönetim ve toplumsal refah imkânsızdır. İşte, bu nedenledir ki Ütopya'da özel mülkiyet ve para ortadan kaldırılmış; herkes her şeyden eşit olarak yararlanmaktadır (Malloch, 2013, s. 24; More, 2012, s. 131, 133, 331).

birakılmaktadır (McBride, 2007, s. 23). Böylece köle yapılan suçlular, hem zor hayat koşulları nedeniyle işledikleri suçun karşılığını/layığını bulmakta hem potansiyel suçlulara örnek teşkil ederek onları suçtan caydırmakta hem de çalışarak kamusal fayda üretmektedirler. Ölüm cezası ise onlar sadece kontrol veya ıslah edilemedikleri takdirde söz konusu olmaktadır.

Ütopya'daki birçok örnek; suçluları köle yaparak çalıştırmanın öncelendiğini, ölüm cezasına son tedbir olarak başvurulduğunu, dolayısıyla temel eğilimin suça kademeli ceza vermek olduğunu destekler. Söz gelimi Ütopya'da evlilik kurallarının çiğnenmesi suçtur ve bu suça aynı kademeli yaklaşımla ceza verildiğini görürüz: "Evlilikte zina edenler köleliğin en ağırını yaşamak zorunda kalırlar . . . Buna rağmen aynı suç tekrar işlenirse sonu ölümdür" (More, 2012, s. 255). Bu kademeli ceza anlayışı sadece son aşamada ölümle sonuçlanan suçlar için değil, izinsiz seyahat etmek gibi daha basit suçlar için de geçerlidir:

[Ütopyalılar] sadece birlikte seyahat edebilirler, yanlarına da prensin imzaladığı ve kendilerine seyahat izninin verildiğini gösteren ve dönecekleri günü belirten mektubu almak kaydıyla . . .

Birileri tek başına kendi bölgelerinin dışına çıkmaya kalkarsa ve yanında prensin izin kağıdı olmadan yakalanırsa rezil bir durumla karşı karşıya kalır; kaçakmış gibi geri getirilir ve şiddetli bir cezaya çarptırılır. Aynı hareketi ikinci kez yapmaya cüret ettiğinde ise kölelikle cezalandırılır. (More, 2012, s. 191)

Tüm bu ceza argümanları gösteriyor ki More'un ceza adaleti hem mutlak hem de nispi teorileri bünyesinde barındıran karma bir ceza teorisinin temsilidir (Tokgöz, 2020, s. 460-461). Daha açık bir deyişle hem Polyleritae'da hem de Ütopya'da suçluların köle yapılarak zor hayat şartlarına mahkûm edilmesi ve ıslah edilemeyen suçlulara ölüm cezası verilmesi More'un ceza yaklaşımının ödetmecisi; cezanın caydırma, toplumu koruma, ıslah etme ve kamusal iş gücü yaratma gibi işlevlerinin önemsenmesi ise faydacı yönünü göstermektedir. Bununla birlikte -suçluların köle yapılmasını teklif eden pasaj(lar) başta olmak üzere- Ütopya'daki çeşitli suçlar ve bunlara verilen cezalar dikkate alındığında More'un ceza adaletinde faydacı yönün oldukça güçlü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır:

Utopia'da kadınlar on sekiz yaşına basmadan evlenemiyor, erkeklerse buna bir dört yıl daha eklemek zorundalar. Kadının ya da erkeğin evlilik öncesi gizli bir ilişki yaşadığı anlaşılırsa şiddetle cezalandırılıyorlar ve prensleri suçlarını affetmedikçe bir daha evlenmelerine asla izin verilmiyor. Ayrıca suçun işlendiği hanenin hem hanımı hem de beyi üstlerine düşen sorumluluklarını yerine getirmediği için tüm itibarlarını kaybediyorlar. Evet, bu suçu böyle ağır şekilde cezalandırıyorlar, çünkü biliyorlar ki, cinsel ilişkinin serbest olmasını yasaklayıcı bu tür ciddi önlemler almadıkları takdirde, ancak birkaç kişi evlilik içi ilişki yaşayacak, başka deyişle, bütün yaşamını tek bir insanla geçirecek. (More, 2012, s. 251)

Zina dışında kalan diğer suçların yasalarla belirlenmiş belli bir cezası yoktur. Suçun derecesine göre affedilip affedilmeyeceğine senato karar verir. Kocalar karılarını, ana babalar da çocuklarını ıslah etme yetkisine sahiptir, tabii bunların işledikleri suç herkese ders olsun diye toplum önünde uygulanan bir cezayı gerektirmeyecek kadar hafif bir suçsa. (More, 2012, s. 257)

More'un ceza sistemi açık bir şekilde insanları moral bakımdan ortak refaha faydalı olacak yönde biçimlendirme eğilimi taşır (Dumlu, 2014, s. 103). Nitekim More'un sistemindeki başlıca ceza olan kölelik uygulaması öncelikle bu faydacı perspektifle ilişkilidir. Bununla birlikte söz konusu faydayı karakterize eden ana bileşenin ekonomi olmadığını fark etmek önemlidir⁷ çünkü More'un gözünde kölelerin zorunlu çalışmasının ekonomik değil, cezai bir işlevi vardır (Kumar, 2006, s. 51). More klasik anlamda bir köleci değildir, onun meselesi -bu tür ceza adaletinin bizzat tartışmalı olması bir tarafa- suçluları köle yaparak çalıştırmak; cezayı ıslah ve kamusal fayda aracı kılmaktır, yoksa nasıl olursa olsun köleciliği teşvik etmek değildir:

⁷ Ütopya'da görünür bir köle işçiliği vardır ancak Ütopya'nın yine de köle emeğine dayandığı söylenemez çünkü çalışmaya elverişli olan tüm Ütopyalılar zorunlu olarak çalışmak zorundadır. Dolayısıyla köle emeği Ütopya için yapısal bir zorunluluk olarak görünmemektedir (More, 2012, s. 161-175, 191, 193; Stillman, 2016, s. 373-374).

Kölelerine gelince, Utopialılar ancak kendilerinin yaptığı savaşlarda esir düşenleri köle yapıyorlar, yoksa ne başka savaş esirini ne kendi kölelerinin çocuklarını ne de yabancı ülkelerden alıp getirdikleri ve oralarda kölelik yapan falanca insanı köle yerine koyuyorlar. Utopialıların kölelik cezasına çarptırdıkları sadece kendi ülkelerinde yüz kızartıcı suç işleyenler ya da yabancı kentlerde işledikleri büyük suçlardan dolayı ölüme mahkûm olanlar. Özellikle bu son söylediklerimin sayısı çok fazla. Çünkü Utopialılar bunların çoğunu oldukça düşük bir fiyata satın alıp getirebiliyorlar, hatta genellikle para bile vermeden elde edebiliyorlar. Bu tür köleler sürekli çalışmak zorunda, üstelik zincire vurulmuş olarak. (More, 2012, s. 247)

Son tahlilde More'un ceza adaleti yaklaşımı; suçluların köle yapılarak çalıştırılması, bu uygulamanın potansiyel suçlulara örnek teşkil ederek onları olası suçlardan caydırması ve aynı zamanda suçluyu ıslah etmesi gibi toplumsal bir perspektif içerir. Diğer taraftan bu yaklaşım -söz konusu perspektifine rağmen- kusursuz değildir çünkü More'un yaklaşımı her şeyden önce çoğu suçun kölelikle cezalandırılmasını öneriyor ve bunda hiçbir sorun görmüyor. Başka bir deyişle hem Polyleritaelılar hem de Ütopyalılar özelinde örneklenen ve kölelik uygulaması içeren bu ceza sisteminde etik kaygılar, en baştan bir kenara bırakılmış veya askıya alınmıştır. Dolayısıyla More, başlangıçta ölüm cezası bağlamında dile getirdiği felsefi, ahlaki ve dini itirazları unutmuş görünmektedir (Stillman, 2016, s. 374, 375-376). Kısacası More'un ceza adaleti; suçluların ıslahına, suçtan caydırmaya veya bir bütün olarak toplumsal faydaya yaptığı vurguyla oldukça sağlam bir zeminde durur ancak bunu, kölelik gibi ahlaki onayı olmayan bir uygulama üzerinden önermesi başlı başına bir problemdir.

Sonuç

Ceza eleştirisi *Ütopya*'nın ana meselelerinden biridir ve More'un gündeminde dönemin İngiltere'sinin ceza adaleti vardır. Bu sistem, suç problemini salt cezai yaptırımlarla çözmeye çalışmaktadır ve en katı ceza yasalarını uyguladığı hâlde potansiyel suçluları caydırma vasfına sahip değildir. More İngiliz ceza sistemine, özellikle hırsızlık suçu ve bu suça verilen ölüm cezası üzerinden yüklenir. Bu örnek, suç ve ceza olgusuna dair iki önemli noktayı vurgulamak bakımından oldukça etkilidir: Birincisi, suç problemi sosyo-ekonomik zeminden bağımsız tahlil edilemez çünkü ağır yoksulluk altında ezilen, gerçek manada çaresiz insanların işlediği suçun bireysel sorumluluğun ötesinde bir boyutu vardır. İkincisi ise bir suça orantısız ceza vermek, adaleti tesis etmediği gibi insanların gözünde hukuka ve ceza adaletine olan mevcut güveni de sarsmaktadır. Başka bir deyişle More suçun sosyo-ekonomik zeminle olan ilişkisini yakalamış; orantısız cezanın kimseye bir faydası olmadığını görmüştür.

Bireysel ve/veya kamusal fayda üretmeyen hukuk ve ceza sistemi ne işlevsel ne de meşrudur; bir ceza sistemi hem adaleti tesis etmeli hem de toplumsal fayda üretmelidir. İşte, More bu ceza idealini; suçluların köle yapılarak çalıştırılmasını öneren, ıslah ve kamusal fayda odaklı bir sistemde bulur. More'un sistemi karma bir ceza modeli olarak çalışır: Bu sistemde mahkûmlar öncelikle köleliğin zor şartlarından dolayı layık oldukları muameleyle karşılaşmış olur, yani bozulan moral denge yeniden tesis edilir; hak yerini bulur. Bununla birlikte köle olarak çalıştırılan mahkûmlar, başkalarına örneklik teşkil eder ve böylece cezanın caydırıcılık vasfı tecelli etmiş olur. Kamu hizmetinde çalıştırılan mahkûmlar hem doğal bir ıslah süreci yaşar hem de ortak faydaya katkıda bulunur, dolayısıyla ceza adaletinin amaçlarından biri olan etkin ceza gerçekleşir.

More ceza adaletinin iki önemli referans temasına dokunmayı başarmıştır: adalet ve toplumsal fayda. Diğer taraftan More bunlara, ne yazık ki kölecilik gibi baştan ahlaki onayı olmayan bir sistem üzerinden temas etmiştir. More'un köleciliğe bakışı ekonomik değildir; o, suçluların köle yapılmasını ceza adaleti bağlamında talep eder ancak kölecilik -nasıl uygulandığından bağımsız- bizzat varlığı nedeniyle eleştiri konusudur. Dahası bu suçluları köleleştirme ve ıslah edilemezlerse öldürme önerisi More'u, İngiliz ceza adaletine yöneltmiş olduğu eleştirilerin benzerlerine muhatap kılmıştır.

Sonuç olarak -kölecilik meselesi ayrı tutulursa- More'un ceza adaletinin hâlen geçerliğini koruyan ve bir ceza teorisi için uyarı niteliği taşıyan hükümleri vardır: Suç boşlukta doğmaz ve bu nedenle salt cezai yaptırımlarla ortadan kaldırılamaz; ceza adil ve makul olmalıdır; etkili bir ceza ıslah etme, potansiyel suçluları caydırma ve kamusal fayda gibi esaslı amaçlar gözetir.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. & Köker, L. (2013). *Tanrı devletinden kral-devlete*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Aktaş, S. (2009). Cezalandırmanın amacı üzerine. *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1-2), 1-25.
- Aktaş, Z. (2023). Platon'da cezanın temellendirilmesi. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (35), 261-279. <https://doi.org/10.53844/flsf.1248136>
- Benn, S. I. (1972). Punishment. P. Edwards (Ed.), *The Encyclopedia of Philosophy* (Cilt 7, s. 29-36) içinde. New York: Macmillan Publishing.
- Centel, N. (2001). Cezanın amacı ve belirlenmesi. *Prof. Dr. Turhan Tufan Yüce'ye Armağan* (s. 337-372) içinde. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Cevizci, A. (Der.). (2005.) Ceza felsefesi. A. Cevizci (Ed.), *Felsefe Ansiklopedisi* (Cilt 3, s. 154-155) içinde. Ankara: Babil Yayıncılık.
- Duff, R. A. & Garland, D. (2013). Introduction: Thinking about punishment. R. A. Duff & D. Garland (Ed.), *Oxford Readings in Socio-Legal Studies: A Reader on Punishment* (s. 1-43) içinde. Oxford: Oxford University Press.
- Dumlu, H. (2014). Thomas More'un Ütopya'sında adalet kavrayışı (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Engeman, T. S. (1982). Hythloday's Utopia and More's England: An interpretation of Thomas More's Utopia. *The Journal of Politics*, 44(1), 131-149. <https://www.jstor.org/stable/2130287>
- Finkelstein, C. (2021). *Sözleşmecî ceza yaklaşımı* (F. Kararmaz, Çev.). M. P. Golding & W. A. Edmundson (Ed.), *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Teorisi Rehberi* (s. 371-392) içinde. İstanbul: İslık Yayınları.
- Kautsky, K. (2006). *Thomas More ve Ütopyası* (O. Özgül, Çev.). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Kumar, K. (2006). *Modern zamanlarda ütopya ve karşıütopya* (A. Galip, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Logan, G. M. (1983). *The meaning of More's Utopia*. Princeton: Princeton University Press.
- Machiavelli, N. (1998). *Hükümdar (İl Principe)* (H. K. Karabulut, Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Malloch, M. (2013). Crime, critique and utopian alternatives. M. Malloch & B. Munro (Ed.), *Crime, Critique and Utopia* (s. 21-43) içinde. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- McBride, K. (2007). *Punishment and political order*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- More, T. (2012). *Ütopya (Mükemmel Bir Devlet Modeli ve Yeni Utopia Adası)* (Ç. Dürüşken, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ritger, M. (2019). Reading *Utopia* in the Reformation of punishment. *Renaissance Quarterly*, 72(4), 1225-1268. <https://www.jstor.org/stable/26897301>
- Ruggiero, V. (2013). Crime and punishment in classical and libertarian utopias. M. Malloch & B. Munro (Ed.), *Crime, Critique and Utopia* (s. 71-89) içinde. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Stillman, P. G. (2016). Justice, crime, and punishment in More's Utopia. P. Guerra (Ed.), *Utopía: 500 años* (s. 367-379) içinde. Bogotá: Ediciones Universidad Cooperativa de Colombia.

Tokgöz, H. B. (2020). Cezalandırmanın amacı ve bu bağlamda ütopyalar üzerine bir değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22(1), 431-467. <https://doi.org/10.33717/deuhfd.704815>

Araştırmacıların Katkı Oranı:

1. Yazar: % 100

Çatışma Beyanı: Bu çalışma kapsamında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Belirtilmemiştir.

Sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı üzerine sosyoloji alanında hazırlanan lisansüstü tezlerin analizi

Özge Çelik*

Öz

Sosyal medya, gündelik hayat içerisinde insan ilişkilerinin sürdürülmesine büyük oranda aracılık etmektedir. Çevrimdışı yaşamın çevrimiçi alana etkisi olduğu gibi çevrimiçi alan da çevrimdışı yaşamı etkilemektedir. Bu etkiler sosyoloji bilim dalının başlıca konuları olan birey, kurum ve toplum ilişkilerine tesir etmektedir. Bu nedenle çalışmada, sosyoloji bilim dalında sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı konularında hazırlanan yüksek lisans ve doktora tezlerinin bu konuları nasıl ele aldığı ortaya konulması amaçlanmaktadır. Sosyal medya kavramının sosyoloji alanında yayınlanan lisansüstü tezlerinde nasıl ele alındığını analiz etmenin alanda yapılacak yeni araştırmalara katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Yükseköğretim Kurumu'nun web sayfasındaki Ulusal Tez Merkezi'nde sosyoloji bölümünde yayınlanan sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı konularında hazırlanan lisansüstü tezlerin betimsel analizi yapılmıştır. Tezlerin yayınlanma yılı, kullanılan yöntem, incelenen uygulamalar, veri toplama araçları ve yöntemi, tez konusu, örneklem grubu, hangi illerde uygulama yapıldığı değerlendirilmiştir. Sosyoloji alanında ilk tez 2009 yılında yapılmıştır. 2009 yılından itibaren hazırlanan 79 yüksek lisans ve 11 doktora tezi olmak üzere 90 lisansüstü tez incelenmiştir. Araştırma sonuçları; sosyoloji alanında sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı konularında hazırlanan lisansüstü tezlerin çoğunluğunun yüksek lisans tezi olduğu; en fazla yüksek lisans tezinin İnönü Üniversitesi'nde, doktora tezinin ise Selçuk Üniversite'sinde hazırlandığı tespit edilmiştir. Lisansüstü tezlerde çoğunlukla nitel yöntem kullanılmıştır. En fazla kullanılan veri toplama tekniği ankettir. Tezler konu olarak en fazla sosyal medya kullanımı, mahremiyet kavramı, sosyalleşme, beden inşası/algısı üzerinedir. Tezlerin çoğunluğu saha araştırması yapılan tezlerdir ancak kuramsal çalışmalar da bulunmaktadır. Tezlerde en fazla tercih edilen örneklem grubu üniversite öğrencileridir. Saha araştırmasının en fazla yapıldığı il Konya'dır. Araştırma sonucuna bağlı olarak, sosyal ağ analizi vb. dijital yöntemlere tezlerde yer verilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, sosyal ağ, sosyal paylaşım sitesi, sosyal paylaşım ağı, lisansüstü tezler, sosyoloji

Analysis of postgraduate theses prepared in the field of sociology on social media, social networking and social networking sites/networks

Abstract

Social media largely mediates the maintenance of human relations in daily life. Just as offline life affects the online space, online space also affects offline life. These effects affect individual, group and social relations, which are the main subjects of the discipline of sociology. For this reason, the study aims to reveal how the master's and doctoral theses prepared on the subjects of social media, social networking and social networking site/network in the field of sociology deal with these issues scientifically. It is aimed to analyze how the concept of social media is discussed in the postgraduate theses published in the field of sociology. It is anticipated that it will contribute to new research. A descriptive analysis was made of postgraduate theses prepared in the sociology department on the subjects of social media, social networking and social networking sites/networks published in the National Thesis Center on the website of the Council of Higher Education. The year of publication of the theses, the method used, the applications examined, data collection tools, thesis topic, sample

* Doktora Öğrencisi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, e-posta: ozge_celik18@hotmail.com, ORCID-ID: 0000-0001-8354-6057

group, and in which provinces the application was carried out were evaluated. The first thesis in the field of sociology was done in 2009. Since 2009, 90 graduate theses, 79 master's theses and 11 doctoral theses, have been examined. Research results; The majority of postgraduate theses prepared in the field of sociology on the subjects of social media, social networking and social networking sites/networks are master's theses; It was determined that most master's theses were prepared at İnönü University and doctoral theses were prepared at Selçuk University. Qualitative methods were mostly used in postgraduate theses. The most commonly used data collection technique is the survey. The topics of theses are mostly about social media use, the concept of privacy, socialization, and body construction/perception. The majority of theses are field research theses, but they are also theoretical studies. The most preferred sample group in theses is university students. The province where the most field research was conducted is Konya. Depending on the research results, it is recommended to include digital methods such as social network analysis in theses.

Keywords: Social media, social network, social networking site, social networking network, postgraduate theses, sociology

Giriş

Sosyal medyanın yaygın kullanımı çevrimdışı hayattaki insan ilişkilerini çevrimiçi alana taşımaktadır. Bireyler yaşamları hakkında bilgiler paylaşırken bu paylaşımlar sadece kişisel veri olarak kalmamakta toplumsal yaşamın devam etme biçimine tesir etmektedir. Sosyal medyada kullanıcı sayısının ve geçirilen sürenin artması disiplinleri sosyal medyanın etkileri konusunda araştırma yapmaya yöneltmektedir. Sosyal medya iletişim, medya ve bilgisayar alanları başta olmak üzere birçok alanın ortak konusudur. Hampton ve Shin (2023) iletişim araştırmaları çevrimiçi yaşamın çevrimdışı yaşamla bağlantısı yokmuş gibi ele almaktadır. Sosyoloji ise çevrimiçi platformlara katılımı tarih ve toplumsal yapılar bağlamında incelemektedir. Böylece araştırmalara benzersiz bir bakış açısı katmaktadır.

Türkiye’de sosyal medya kullanım istatistikleri nüfusun çok büyük bir bölümünün kullanıcı olduğunu göstermektedir. Türkiye İstatistik Kurumu Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2023 raporuna göre internet kullanım oranı, 16-74 yaş grubundaki bireylerde %87,1’dir. Cinsiyete göre internet kullanım oranı; erkeklerde %90,9 kadınlarda %83,3 olarak ölçülmüştür. Bireylerin en fazla kullandıkları sosyal medya ve mesajlaşma uygulamaları %84,9 ile WhatsApp, %69,0 ile YouTube ve %61,4 ile Instagram’dır. En fazla kullanılan sosyal medya ve mesajlaşma uygulamaları cinsiyete göre incelendiğinde; erkeklerin en fazla %88,7 ile WhatsApp, %72,6 ile YouTube ve %63,5 ile Instagram uygulamalarını, kadınların %81,1 ile WhatsApp, %65,4 ile YouTube ve %59,3 ile Instagram uygulamalarını kullandığı görülmüştür (TÜİK, 2023). Bu yoğun kullanım sonucu ekonomi, iletişim, eğitim, sanat, eğlence, politika, kültür vb. insanın sosyal yaşamına ait pek çok şey ağlarda sürdürülmeye ve inşa edilmeye devam ettiği için sosyal medyaya olan akademik ilgi artmıştır. Disiplinler sosyal medyanın kendi alanlarına getirdiği yenilikleri ve değişimleri anlamaya çalışmaktadır.

Sosyal, ekonomik ve politik bağlamı nedeniyle sosyal medya uygulamaları farklı bilim dallarında ele alınan bir konu haline gelmiştir. Gün geçtikçe farklı bilim dallarında hazırlanan sosyal medya konulu tez çalışmalarının sayısı artmaktadır. Yapılan çalışmalar da artan ilgiyi göstermektedir. Sosyal medya konulu 148 doktora tezini inceleyen Kiran’ın (2021) çalışmasında tezlerin disiplinlere göre dağılımına bakıldığında %28,1’inin işletme alanında, %19,33’ünün halkla ilişkiler ve tanıtım alanında, %7,4’ünün iletişim bilimleri alanında ve %7,4’ünün gazetecilik alanında olduğu tespit edilmiştir. Sosyal medya konulu doktora tezlerinin %68,8’i iletişim ve işletme alanlarında hazırlanmıştır (Kiran, 2021, s. 1075). Sosyal medya konulu tezlerin farklı alanlarda yapıldığı görülmektedir. Ancak sosyal medyanın iletişim ve işletme alanlarında ele alınma oranları sosyoloji alanından oldukça fazladır. Bu durum, sosyal medyanın ekonomi ve iletişim alanlarındaki etkisinin daha fazla hissedilmesinden kaynaklanmış olabilir. Örn. sosyal medyanın reklamcılıkta aldığı pay artmıştır (We are social, 2023). Sosyal medya, kullanıcıların ürün satın alma tercihleri

üzerinde etkili olmuştur. Ayrıca sosyal medya aracılığıyla ürün satışının yapılması kendine has dinamikleri olan bir ekonomi modeli ortaya çıkarmıştır.

Sosyal medya konulu tezleri inceleyen diğer bir araştırmada 348 lisansüstü tez incelenmiştir. Çalışmada incelenen sosyal medya konulu yüksek lisans tezlerinin en çok yapıldığı alanlar işletme, halkla ilişkiler ve tanıtım ve gazeteciliktir. Doktora tezlerinde ise ilk üç alan sırasıyla halkla ilişkiler ve tanıtım, işletme ve bilişim bölümleridir. Halkla ilişkiler ve işletme programlarında sosyal medyaya yoğun bir eğilim olduğu bulgulanmıştır (Batu & Ayaz, 2018, s. 299).

Sosyoloji disiplinde sosyal medya konusunda yapılan çalışmaları inceleyen çalışma olmadığı için literatürde boşluk bulunmaktadır. Bu nedenle sosyoloji alanında yayınlanan lisansüstü tezlerin sosyal medya konusunu nasıl ele aldığı ile ilgili bir durum analizi yapmanın alan için faydalı olacağı öngörülmektedir. Çalışma, sosyoloji alanında sosyal medya konusundaki tezlerin sayısı, yılı, seçilen araştırma yöntem ve teknikler, örneklem, uygulamalar, seçilen konular, araştırma yapılan yerler açısından şimdiye kadar neler yapıldığını göstermek için bir çerçeve sunmaktadır. Sosyal medya konulu lisansüstü tezlerine yönelik bazı çıkarımlarda bulunan bu araştırmanın, ileriki dönemlerde sosyal medya konusunda tez yazacak ve araştırma yapacak araştırmacılara yol gösterici olacağı öngörülmektedir.

1. Teorik çerçeve

İnsan ilişkilerinin kurulma biçimi toplum yapılarının gelişimi ve değişimi ile ilişkilidir. Toffler (2008), *Üçüncü Dalga* kitabında tarım toplumundan sonra endüstri toplumunun da ömrünü tamamlayıp yeni bir toplum düzeninin doğduğunu savunmaktadır. İnsanlık tarım ve endüstri olarak iki büyük değişim dalgası geçirmiş ve her değişim önceki kültür ve yaşam tarzlarını yok edip yerine yeni toplum yapısı, aile ilişkileri, iş yaşamı, yaşam tarzı, yeni bir ekonomi, siyasal anlayış getirmiştir. Sosyal bilimlerde ise sosyoloji bu değişimlerin özellikleri ve toplumlardaki yansımalarını belirlemeye çalışmaktadır.

20. yüzyılın son çeyreğinde toplumların maddi temeli enformasyon kaynaklı teknoloji devrimi ile yeniden şekillenmeye başlamıştır. Sanayi toplumundaki emek ve sermaye, enformasyon toplumunda yerini enformasyon ve bilgiye bırakmıştır (Kumar, 1999, s. 25). Castells (2020, s. 31-32), enformasyon teknolojisi devrimini 18.yüzyıl sanayi devrimi çapında bir tarihsel olay olarak kabul etmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojisindeki ilerlemelerin toplumsal yansımalarının ağ toplumu olarak tanımladığı yeni bir sosyal yapıyı meydana getirmektedir. Ağ temelli toplum olarak tanımladığı ağ toplumu kavramsallaştırmasını 1970'ler itibariyle üç sürecin bir araya gelmesine bağlamaktadır. Bunlar; bireysel özgürlük, küreselleşme, bilginin ve iletişimin sistemler üzerinden aktarımında meydana gelen büyük gelişmelerdir. Endüstri toplumunda elektrik nasıl her şeyin temeliyse enformasyon toplumunda da internet bu temele denk gelmektedir. Ağ toplumu temelindeki internet, insanların birbirleri arasında ağlar kurmasını, onları zaman ve mekân kısıtlamasından uzaklaştırarak sosyalliğin daha hızlı yaşanması ve insanların birbirlerine erişmesini kolaylaştırmaktadır.

Castells (2008, s. 621); "Ağlar, toplumlarımızın yeni sosyal morfolojisini oluşturur; ağlar oluşturma mantığının yayılması da üretim, deneyim, iktidar ve kültür süreçlerinde işleyişi, sonuçları, ciddi biçimde değiştirir." Sosyolog Castells, yeni toplum yapısının ortaya çıkmasında internetin icadını itici güç olarak görmektedir. İnternet icadına kadar gerçek yaşamda var olan ekonomi, kültür, iktidar kurum ve ilişkilerinin, internet ortamında tekrar yapıldığını, fiziksel olarak mümkün olmayan eş zamanlılık ve mekânsızlaşmanın sosyal yaşamı tekrar inşa ettiğini vurgulamaktadır.

İnternet alt yapısına bağlı ortaya çıkan sosyal medya uygulamalarında ilk başlarda çevrimiçi insan davranışları sanal olarak nitelendirilmiştir. Çevrimiçi alanın gerçek mekâna

bağlı olduğunun kabul edilmesi 2000'lerin başlarında ancak gerçekleşmiştir. Başlarda siber uzam olarak ifade edilen çevrimiçi alan artık aktörler tarafından şekillendirilen bir ağ olarak benimsenmiştir (Arora, 2012, s. 600). Bilgisayar aracılı iletişim ağları insanları, kurumları ve bilgileri birbirine bağladığından bilgisayar temelinde yükselen sosyal ağlardır. İnsanlar çevrimiçi alanda akrabaları ile bağlantı kurdukça çevrimiçi etkinliklerine anlam, aidiyet ve kimlik eklerler, bu bağlar siber uzayı siber yerlere dönüştürmektedir (Wellman, 2001, s. 228-229). İnternetin başlarda gerçek yaşamdan bağımsız olduğu algısından uzaklaşıp sosyal yaşam içerisindeki kişi ve yapılarla, sosyal yaşamla olan ilgisi fark edilmeye başlanmıştır. İnternet teknolojisindeki gelişmelerle Web 2.0 teknolojisine geçilmiş ve internette kullanıcılar arası etkileşim kurma özelliği zenginleşmiştir.

İnternetteki bu değişimi Zuckerman (2008), “Sevimli Kedinin Dijital Aktivizm Teorisi” makalesinde “Web 1.0, fizikçilerin araştırma makalelerini paylaşmasına izin vermek için icat edildi. Web 2.0, insanların sevimli kedilerin resimlerini paylaşmasına izin vermek için oluşturuldu” şeklinde ifade etmektedir. Web 1.0 internetin ilk hali doküman aktarımı, dosya alışverişi gibi insandan insana iletişim ilişkilerinin daha sınırlıdır. Web 2.0 ise insanlar arasında ilişkilerin ve içeriklerin paylaşıldığı alan olarak sosyal ağ/medya ismi ile nitelenmiştir.

İnternette artan içerik paylaşımı ve kullanıcı etkileşimi nedeniyle Web 2.0 “sosyal ağlar” ve “sosyal medya” kavramları ile tanımlanmaktadır (Koçer, 2020, s. 19). Peki, neden aynı içerik üretimi ve paylaşım özelliğine sahip uygulamalar için farklı iki kavram kullanılmaktadır? Hatta Facebook’un kurucusu Mark Zuckerberg’in Facebook’un kurulum sürecini konu alan filmi The Social Network filminde Sosyal Ağ ismi tercih edilmiştir. Sosyal ağ, kullanıcı topluluğu özelliği ve sosyal medya içerik paylaşımı özelliği taşımaktadır (Burns’tan akt. Balaban Salı & Erben 2022, s. 278). İnsan ilişkileri ve topluluk vurgusu 2010’a kadar ön planda iken, sonrasında kullanıcılar arası içerik paylaşımı vurgulanmaktadır.

Bilgisayar aracılı iletişim (Zhao 2006a) olarak değerlendirilen sosyal medya, insanlara sosyal kullanımlar sağlamaktadır. Sosyal medya, aile gibi yakın ilişkilerden iş arkadaşlarından yabancılara kadar uzanan uzak ilişkileri kapsayan bir çevrimiçi sosyal ağ kurulmasını sağlamaktadır (Zhao, 2006b, s. 847). İnsanlar arası yüz yüze iletişim kurmak internet aracılığıyla biçim değiştirmiştir. Bakardjieva’nın (2003, s. 291) hareketsiz toplumsallaşma kavramı, internetin özel alanı terk etmeden sosyalleşmeye imkân veren bir mecra olduğu, sosyalleşmenin çevrimiçi alanda da devam ettiğini vurgulamaktadır. Bu sosyalleşme değişimi insan yaşamını değiştirirken, insanlar pek çok eylemini internette gerçekleştirdiğinden, internetin kendisini de dönüştürmektedir. Böylece internet sosyo-teknik bir kimliğe sahip olmaktadır (Castells, 2020, s. 34). İnsanın sosyal yaşamı ile teknolojinin birleştiği bir alan olarak sosyal medya, bir teknoloji olsa da kullanımı insanların birbirleri ile kurduğu ilişkilere göre değişmektedir.

Sosyal medya tanımlarında sosyal medyanın sahip olduğu özelliklerin ön plana çıkmaktadır. Sosyal ağ siteleri, bireylerin herkese açık veya yarı açık bir profil oluşturabildiği, bağlantı paylaştığı diğer kullanıcıların listelendiği, kendi ve başkalarının ağlardaki yaptıklarının görüntülediği web uygulamaları olarak tanımlanmaktadır (Boyd & Ellison, 2007, s. 211). Sosyal medya, Köksal ve Özdemir’in (2013, s. 325) ifadesiyle, “katılımcılarının çevrimiçi ortamlarda kendilerini ifade etme, iletişime geçme, gruplara katılma ve bu ortamlara fikir, yorum ve yayınlarıyla katkıda bulunma olanağı sağlayan sosyal içerikli web siteleri” olarak tanımlanmıştır. Tanımlarda sosyal medya kullanıcılarının ağlarındaki insanlarla etkileşimleri ve sosyalleşmeleri yer almaktadır. Sosyal medya sitelerinden bazıları Facebook, Twitter, Instagram, Tiktok, Youtube, Telegram, Whatsapp vb. uygulamalardır. Kullanıcılar sosyal medya uygulamalarında metin, fotoğraf, bağlantı ve video içerikleri paylaşabilmekte, başkalarının fotoğraf ve video paylaşımlarını görüp izleyebilmekte, yorum yapabilmekte, özel mesajlaşma, hikâye, durum paylaşabilmektedir. Sosyal medyanın bu özelliklerine her geçen

gün yenilerinin eklenmesi, insanların bu alanlarda daha fazla sosyalleşmesini sağlamakta ve ilişkilerin çevrimiçi sürdürülmesini zenginleştirmektedir.

Lupton'a (2015) göre dijital teknolojilerin verileri insan eylemlerinin ürünüdür. Bu nedenle sadece sayısal veriler olarak değerlendirilmemelidir. Yüz yüze iletişim ve sosyal medya dolayımı ile iletişimin kalitesi teknolojik imkânlar sayesinde birbirine yakınlaşmıştır. Bu yakınlaşmanın sebebi kullanıcıların tüm kişisel, kültürel ve sosyal kimliklerini bilgisayarlı iletişime tamamıyla aktarması olarak kabul edilmektedir (Dijk, 2006, s. 14). Böylece sosyolojinin başlıca konuları olan birey, grup ve kurumlar teknoloji aracılığıyla çevrimiçi alana taşınmaktadır.

Taburoğlu (2019, s. 7) "Dijitalin özünün dijital olmadığı" ifadesi ile sosyal ağların insanları birbirine yaklaştıran ve ilişki içerisinde olmalarını sağlayan araçlar olduğunu, dijitaldeki asıl özün yine insanın kendisi/özü olduğunu vurgulamaktadır. Goffman'a (2018) göre ise; benlik, bireyin kimliğinin diğer insanlara aktarımıdır. Ona göre benlik dış toplumsal ortamla şekillenen bir kavramdır. İnsanlar çevrimiçi alanda diğer insanlarla etkileşim kurmaktadır. Bu bağlamda çevrimiçi alandaki benlik ve kimlik sunumunun yüz yüze ilişkilerde olduğu gibi diğer insanlardan etkilenmeyle gerçekleşmektedir. Goffman'ın benlik teorisini çevrimiçi insan ilişkilerine uyarlayan Hood (2019), insanların sosyal medyadaki benlik sunumu ve kimlik performansı üzerinde uygulamaları kullanan diğer insanların etkili olduğunu vurgulamaktadır. Etkileşimin fizikselliği azalırken sosyal ağlarda benlik oluşumunda anonim bireylerin etkisi artmaktadır.

Sosyal ilişkilerin kurulumundaki değişim sosyoloji kuramcılarının da dikkatini çeken bir konu olmuştur. Bauman, insan ilişkilerinde değişen ortam farklılaşmasının altını çizmektedir. "Bilinen temel kavramların göndermeleri aşama aşama ama muntazam çevrimdışı hayattan çevrimiçi hayata nakloluyor. 'Bağlantı', 'randevu', 'buluşma', 'iletişim kurma', 'topluluk' ya da 'arkadaşlık' gibi kavramlar -her biri kişilerarası ilişkilere ve sosyal bağlara gönderme- bunların içinde en göze çarpanlarıdır" (Bauman, 2012, s. 12). Yüz yüze yaşanan sosyal birliktelikler oluşumu çevrimiçi alanda yeniden yapılanmaktadır.

İnsan ilişkilerinin bir kısmı veya tamamı çevrimiçi olarak sürdürülmektedir. Milyonlarca insan her gün uzun saatler sosyal medyalarla birbirine bağlanmaktadır. Facebook vb. sosyal medya sitelerini hesaba almayan bir sosyoloji eksik kalmaktadır (Bauman & Lyon, 2020, s. 48). Sosyolog Bauman'ın sosyoloji bilimini eksik kalacak kadar etkileyecek nitelikte gördüğü sosyal medya siteleri, birey ve toplumu anlamak için yeni bir gözlem sahası olduğu söylenebilir.

Bu bağlamda çalışma, bireylerin toplumsal ilişkilerini, toplum yapılarını ve bunlarda meydana gelen değişimleri inceleyen sosyoloji disiplinin sosyal medya kavramını sosyoloji anabilim dalı lisansüstü tezlerinde nasıl ele alındığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada sosyoloji alanında sosyal medya konusunda yapılan tez sayısı, tezlerin yıllara göre dağılımı, ele alınan konular, araştırma yöntem ve teknikleri, örneklemeler, uygulamalar, veri analiz teknikleri, saha çalışması yapılan yerler incelenmiştir. Çalışmanın sosyoloji alanının çevrimiçi alanı anlamakta geri kalmaması gerektiği kaygısı nedeniyle alana katkı sağlayacağı öngörülmekte sosyoloji alanında sosyal medya konusunda tez hazırlayacak araştırmacılara yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Türkiye'de sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı kavramları aynı uygulamaları farklı isimlerle tanımlayan kavramlardır. En yaygın kullanım sosyal medya olmakla birlikte, bu uygulamalardaki sosyalliği vurgulamak için diğer iki kavram da kullanılmaktadır. Bu nedenle sosyoloji anabilim dalında yapılan ve üç kavramdan herhangi birisini tercih eden tezler çalışmada incelemeye alınmıştır.

2. Metodoloji

2.1. Araştırmanın amacı ve önemi

Çalışmanın amacı, Türkiye’deki üniversitelerde sosyoloji bilim dalında; “sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı” konularında yapılan tezleri değerlendirmek ve mevcut durumu ortaya koymaktır. Bu kapsamda sosyoloji alanında yapılan sosyal medya konulu ilk lisansüstü çalışmanın 2009 yılında olması sebebiyle, çalışma 2009-2023 tarihleri arasında yayınlanan yüksek lisans ve doktora tezlerini ele almaktadır.

Sosyoloji literatüründe sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı kavramları üzerine yapılan çalışmaları betimsel analiz ile inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma ile literatürdeki boşluk doldurulmuş olup sosyoloji alanında sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı konulu tezlerin eğilimi hakkında alana yeni bilgiler sağlanacaktır. Bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara fikir vermesi ve konu seçiminde alanda nasıl bir eğilim olduğunu görmesi açısından katkı sağlanması öngörülmektedir.

2.2. Araştırma soruları

Çalışma 2009-2023 yılları arasında sosyoloji alanında sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı konulu yapılan lisansüstü tezler incelenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın araştırma soruları aşağıda belirtilmiştir. 1-Ulusal tez merkezinde sosyoloji alanında sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı ile ilgili yazılan tezlerin yüksek lisans ve doktora programlarında sayısal dağılımı nasıldır? 2-Ulusal tez merkezinde sosyoloji alanında sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı ile ilgili yazılan lisansüstü tezler hangi yıllarda yayınlanmıştır? 3- Ulusal tez merkezinde sosyoloji alanında sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı ile ilgili lisansüstü tezler hangi sosyal medya uygulamalarını incelemiştir? 4- Ulusal tez merkezinde sosyoloji alanında sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı ile ilgili lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri nelerdir? 5- Ulusal tez merkezinde sosyoloji alanında sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı ile ilgili lisansüstü tezlerde kullanılan veri toplama araçları ve veri analiz yöntemleri nelerdir? 6- Ulusal tez merkezinde sosyoloji alanında sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı ile ilgili lisansüstü tezlerde ele alınan konuların dağılımı nasıldır? 7- Ulusal tez merkezinde sosyoloji alanında sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı ile ilgili tezlerin örneklem dağılımı nasıldır? 8- Ulusal tez merkezinde sosyoloji alanında sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı ile ilgili tezlerin uygulama yapıldığı il veya ülkeler hangileridir? 9- Ulusal tez merkezinde sosyoloji alanında sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı ile ilgili tezlerde incelenen örneklem grupları hangileridir?

2.3. Araştırma yöntemi

Araştırmada sosyoloji alanında yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin mevcut durumunu ortaya koymak amacıyla betimsel analiz yöntemi seçilmiştir. Betimsel analizde ham halde elde edilen veriler sınıflandırma yapıp ve yorumlanarak sonuçlara ulaşılmaktadır (Altunışık, vd., 2007, s. 268). Bu yöntemde belli bir konuda nicel veya nitel yöntemle yapılan birbirinden bağımsız çalışmaların inceleme sonucu belirlenen konu hakkında alandaki eğilimler ortaya çıkarılmaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalara alanla ilgili bir perspektif çizmeyi ve yön göstermeyi sağlamaktadır (Ültay vd., 2021, s. 190-191). Betimsel analizde amaç elde edilen bulguların açıklanıp yorumlanarak, neden-sonuç ilişkisi içerisinde sonuçlara ulaşılmasıdır (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 240).

Çalışmada literatür taraması yoluyla ulusal tez merkezi veri tabanından detaylı arama yapılmıştır. Veri tabanında detaylı arama yapılırken sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı anahtar kelimeleri tek tek taranarak ulaşılan tezler incelenmiştir.

2.4. Araştırmanın sınırlılığı

Araştırma, Yüksek Öğretim Kurulu'nun Ulusal Tez Merkezi web sitesinden sosyoloji alanında yapılan sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı anahtar kelimeleri ile ulaşılan 90 tez çalışması ile sınırlıdır. Çalışma, sosyoloji alanında 2009-2023 yılları arasında yayınlanan yüksek lisans ve doktora tezleri ile sınırlandırılmıştır. Çalışmaya 2023 yılı eylül ayı sonuna kadar yayınlanan tezler dâhil edilmiştir. Çalışmanın diğer bir sınırlılığı tezlerin araştırma soruları kapsamında değerlendirilmesidir.

2.5. Araştırma evreni ve örnekleme

Araştırmanın evrenini Ulusal Tez Merkezi veri tabanında (www.tez.yok.gov.tr) yer alan sosyoloji tezleri oluşturmaktadır. Örnekleme ise sosyoloji bilim dalında hazırlanan sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı anahtar kelimelerinin ayrı ayrı taranması sonucu ulaşılan lisansüstü tezler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme 90 lisansüstü tezdendir.

3. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde incelenen lisansüstü tezler araştırma sorularını cevaplayacak biçimde tablolaştırılmıştır.

Tablo 1. Tez Sayıları

Tez Türü	Adet			f	%
	sosyal medya	sosyal ağ	sosyal paylaşım sitesi/ağı		
Yüksek Lisans	69	7	3	79	%87,7
Doktora	8	1	2	11	%12,3
Toplam	77	8	5	90	100,0

Sosyoloji alanında hazırlanan sosyal medya ile ilgili 90 tezin 79'u yani %87,7'si yüksek lisans ve 11'i yani %12,3'ü doktora programında yayınlanmıştır. Tezlerde sosyal medya kavramının 77 tezde kullanıldığı, sosyal ağ kavramının 8 tezde ve sosyal paylaşım sitesi/ağı kavramlarının 5 tezde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 2. Tezlerin Yayın Yılı

Yıl	Yüksek Lisans			Doktora		
	sosyal medya	sosyal ağ	sosyal paylaşım sitesi/ağı	sosyal medya	sosyal ağ	sosyal paylaşım sitesi/ağı
2009	-	1	-	-	-	-
2010	-	-	-	-	-	-
2011	1	-	-	-	-	-
2012	-	1	1	-	-	1
2013	1	-	-	-	-	-
2014	2	1	1	1	-	-
2015	3	-	-	-	-	-

2016	1		-	-	-	-
2017	1	-	1	1	-	-
2018	6	1	-	2	-	-
2019	12	-	-	1	-	-
2020	7	1	-	-	-	
2021	16	1	-	-	1	1
2022	13	-	-	2	-	-
2023	6	1	-	1	-	-
Toplam	69	7	3	8	1	2
	79			11		

Tablo 2’de sosyoloji alanında sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı konularında lisansüstü tezin ilk olarak 2009 yılında hazırlandığı görülmektedir. Sosyoloji alanında sosyal ağ kavramı ile 2009 yılında yapılan ilk çalışma bir yüksek lisans tezidir. 2009 ile 2023 yılları arasında 90 adet sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı konularında yazılmış tez bulunmaktadır. Tez sayısının 2018 yılı itibariyle artış gösterdiği görülmektedir. 2020 yılında yapılan tez sayısının azaldığı görülmektedir. Tez sayısındaki bu azalmanın nedeni dünyada yaşanan Covid-19 salgınına bağlı olarak saha araştırmaların sayısının düşmüş olması olabileceği tahmin edilmektedir. 2023 yılı içinde makalenin hazırlandığı eylül ayı ile birlikte henüz yıl bitmediği için az sayıda çalışma bulunmaktadır.

Tablo 3. Tezlerin İncelediği Uygulamalar

Sıra No	Uygulama Türleri	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
1	Tüm Sosyal Medya Uygulamaları	47	7	54
2	Instagram	14	2	16
3	Facebook	5	-	5
4	Twitter	2	2	4
5	Youtube	2	-	2
6	Ekşi Sözlük	1	-	1
7	Zaytung	1	-	1
8	Onedio	1	-	1
9	Swarm	1	-	1
10	Facebook+Instagram	1	-	1
11	Instagram+Youtube	2	-	2
12	Instagram+Twitter	1	-	1
13	Instagram+Twitter+Facebook	1	-	1
Toplam		79	11	90

Sosyoloji alanında sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı konularında hazırlanan lisansüstü tezlerin incelendiği uygulamalar Tablo 3’te gösterilmiştir. Hazırlanan 54 tez çalışmasında tüm sosyal medya uygulamalarına yönelik araştırmalar yapılmıştır. 16 tez çalışması sadece Instagram uygulamasını incelemiştir. 5 çalışma Facebook ve 4 çalışma Twitter uygulamasını incelemiştir. Bazı çalışmalar bir veya iki sosyal medya uygulaması ile sınırlandırılarak inceleme yapmıştır.

Tablo 4. Tezlerde Kullanılan Yöntem

Araştırma Yöntemi	f	Yüzde
Nitel	46	51,1
Nicel	24	26,7

Karma	10	11,1
Kuramsal	10	11,1
Toplam	90	100

Sosyoloji alanında sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı konulu tezlerin yöntem dağılımı Tablo 4’te gösterilmiştir. Nitel araştırma yöntemi ile yapılan 46 çalışma tezlerin %51,1’ini oluşturmaktadır. Nicel araştırma yöntemi ile yapılan 24 çalışma tezlerin %26,7’sını oluşturmaktadır. Karma araştırma yöntemi ile yapılan 10 çalışma tezlerin %11,1’ini oluşturmaktadır. Kuramsal yaklaşım ile yapılan 10 çalışma tezlerin %11,1’ini oluşturmaktadır. Araştırmaya dâhil edilen tezlerde en fazla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Waters (2008) “İnsanlar, davranışlarına anlamlar yüklerler. Sosyoloğun önemli bir görevi, bu gibi anlamları anlamak ve çözmektir.” Sosyal medyanın, insan davranışlarını incelemek isteyen araştırmacılar için hem nispeten yeni bir inceleme alanı olması hem de bu alanın anlamak ve keşfetmek için nitel araştırma yöntemi daha fazla seçilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 5. Tezlerde Kullanılan Veri Toplama Araçları ve Veri Analiz Yöntemleri

Veri Toplama Araçları	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
Anket	17	6	23
Yarı Yapılandırılmış Mülakat	22	-	22
Söylem Analizi	3	-	3
Vaka İncelemesi	1	-	1
Doküman Analizi	-	1	1
İçerik Analizi	12	3	15
Etnografi	2	-	2
Dijital Etnografi	3	-	3
Karma Yöntem	10	1	11
Diğer (araştırma yöntemi kullanılmamış/kuramsal)	9	-	9
Toplam	79	11	90

Sosyoloji alanında sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı konulu tezlerin veri toplama araçları ve veri analiz yöntemleri dağılımı Tablo 5’te gösterilmiştir. Hazırlanan tezlerde en çok tercih edilen veri toplama tekniği 23 tezle anket tekniğidir. 22 tezde yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. 15 tezde içerik analizi tekniği kullanılmıştır.

Tablo 6. Tezlerin Konu Dağılımları

Sıra	Tez Konusu	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
1	Sosyal Medya ve Sosyoloji Kuramcıları	3	-	3
2	Sosyal Medya ve Kamusal Alan	1	-	1
3	Sosyal Medya Kullanımı	5	1	6
4	Sosyal Medya ve İktidar İlişkileri/Seçim	2	1	3
5	Sosyal Medya ve güven, sosyal sermaye ve saygınlık ilişkisi	-	1	1
6	Sosyal Medya ve Politika	-	3	3
7	Sosyal Medya ve Mahremiyet	6	-	6
8	Sosyal Medya ve Gerçek Yaşam Sosyoloji	1	-	1

	Araştırma Teknikleri ile Karşılaştırma			
9	Sosyal Medya ve Çocuklar	1	-	1
10	Sosyal Medya Bağımlılığı	4	-	4
11	Sosyal Medya ve Tüketim	4	-	4
12	Sosyal Medya ve Aile	4		4
13	Sosyal Medya ve Anne	3	-	3
14	Sosyal Medya ve Sosyalleşme	5	1	6
15	Sosyal Medya ve Sosyal Sermaye	2	1	3
16	Sosyal Medya ve Muhalefet	1	-	1
17	Sosyal Medya ve Nefret Söylemi	1	-	1
18	Sosyal Medya ve Yabancılaşma	2	-	2
19	Sosyal Medya ve Kültür Endüstrisi	2	-	2
20	Sosyal Medya ve Benlik Sunumu	4	1	5
21	Sosyal Medya ve Mekân	1	1	2
22	Sosyal Medya ve Toplumsal Hareketler	2	1	3
23	Sosyal Medya ve Yaşlılık	1	-	1
24	Sosyal Ağ ve Teşhircilik	1	-	1
25	Sosyal Ağ ve Değerler	1	-	1
26	Sosyal Medya ve Eğitim	1	-	1
27	Sosyal Medya ve Kimlik	3	-	3
28	Sosyal Medya ve Şiddet/Kadına Şiddet	5	-	5
29	Sosyal Medya ve Beden İnşası/Algısı	6	-	6
30	Sosyal Medya ve Covid-19	2	-	2
31	Sosyal Medya ve İntihar	1	-	1
32	Sosyal Medya ve Erkeklik	1	-	1
33	Sosyal Medya ve Risk Toplumu	1	-	1
34	Sosyal Medya ve Feminizm	1	-	1
35	Sosyal Medya ve Siber Zorbalık	1	-	1
	Toplam	79	11	90

Sosyoloji alanında sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı konulu tezlerin incelediği konu dağılımı Tablo 6'da verilmiştir. Sosyal medya, tezlerde 35 farklı başlıkla ilişkilendirilerek incelenmiştir. Çalışma konusu olarak en fazla sosyal medya kullanımı, mahremiyet kavramı, sosyalleşme, beden inşası/algısı tercih edilmiştir. Her bir konudan altışar tez yayınlanmıştır. İkinci olarak benlik sunumu ve şiddet/kadına şiddet konuları beşer tezde incelenmiştir. Üçüncü olarak sosyal medya bağımlılığı, aile, tüketim konuları dörder tezde incelenmiştir. Sosyal medyanın artan kullanıcı sayısı (Türkiye'de 62.55 milyon kişi) ve süresi (2 saat 54 dakika) ile gündelik hayatta yüz yüze tüm ilişkilerin sosyal ağlara taşınmasına bağlı olarak tezlerde incelenen konularda çeşitlendiği görülmektedir (We are social, 2023). Tezlerde benlik, kimlik, beden inşası/algısı vb. bireyin özel alanına ait konular incelendiği gibi seçim, toplumsal hareketler, politika vb. kamusal alana ait konuların da incelenmiş olması sosyal medya uygulamalarının bireyin yaşamında birçok alanda etkisinin olduğunu göstermektedir. Buna bağlı olarak yapılan tezlerin konuları çeşitlilik göstermektedir. İntihar gibi bireysel bir eylem ve politika gibi toplumsal bir konu sosyal medya ile ilişkili incelenebilmektedir. Tez konuları sosyal medya kavramının hem birey (benlik/beden vb.) hem de kurum (aile vb.) bağlamında geniş bir perspektifte incelenebilir olduğunu göstermektedir. Sosyoloji disiplinin konuları, dijital versiyonları ile toplumsal ilişkiler içerisinde yer almaya başlamıştır.

Tablo 7. Tezlerin Örneklemeleri

Sıra	Uygulama Yapılan Örneklem	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
1	Öğretmenler	2	-	2

2	Üniversite Öğrencileri	18	5	23
3	Aile (anne-baba-çocuk)	1	-	1
4	Kadınlar	2	-	5
5	Lise Öğrencileri	5	1	6
6	Anneler	2	-	2
7	Ergenler	1	-	1
8	Y ve Z kuşağı	1	-	1
9	Yaşlılar	1	-	1
10	Kullanıcılar	15	1	16
11	Aktivist	1	1	2
12	Evliler	1	-	1
13	Gençler	2	-	2
	Toplam	52	8	60

Sosyoloji alanında sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı konulu tezlerin örneklem dağılımı Tablo 7’de verilmiştir. Sosyoloji alanında yapılan 90 tezin 60’ı saha araştırmasıdır. Diğer 30 tez kuramsal veya metin- görsel paylaşımları inceleyen tezlerdir. Saha araştırması yapılan 60 çalışmada en fazla tercih edilen örneklem grubu üniversite öğrencileridir. 23 tez çalışması üniversite öğrencileri ile yapılmıştır. İkinci sırada 16 tez çalışması ile sosyal medya kullanıcılarıyla ve üçüncü sırada 6 tez çalışması ile lise öğrencileriyle çalışma yapılmıştır.

Tablo 8. Tezlerde Saha Araştırması Yapılan Yerler

Sıra	Uygulama Yapılan İller ve Ülkeler	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
1	Afyon	1	1	2
2	Ankara	3	-	3
3	Antalya	1	-	1
4	Bolu	1	-	1
5	Diyarbakır	2	-	2
6	Elazığ	1	-	1
7	Eskişehir	2	-	2
8	Giresun	2	-	2
9	İstanbul	3	-	3
10	Isparta	3	-	3
11	Kırıkkale	1	-	1
12	Konya	6	1	7
13	Malatya	2	1	3
14	Mersin	1	-	1
15	Muğla	1	-	1
16	Nevşehir	2	-	2
17	Pamukkale	1	-	1
18	Sivas	1	-	1
19	Sakarya	1	-	1
20	Trabzon	1	-	1
21	Farklı illerden katılımcısı olan çalışmalar	8	4	12
22	Türkiye ve Yurtdışından Kullanıcılar	2	-	2
23	Ülke (Irak, Afganistan)	3	-	3
	Toplam	49	7	56

Sosyoloji alanında sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı konulu tezlerde saha araştırması yapılan yerlerin dağılımı Tablo 8’de verilmiştir. 12 tezin saha çalışması birden fazla ilde yürütülmüştür. İkinci en fazla araştırma yapılan il Konya ilidir.

Ankara, İstanbul, Isparta ve Malatya illerinde 3'er araştırma yapılmıştır. Hem Türkiye hem de yurtdışında bulunan sosyal medya kullanıcıları ile yapılan tez çalışması 2 adettir. Yurtdışında saha araştırması yapılan 3 tezin 2'si Irak'ta ve 1'i Afganistan'da yapılmıştır.

Sosyoloji alanında sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı konulu tezler incelendiğinde, tezlerin 43 farklı üniversitede hazırlandığı tespit edilmiştir. 43 üniversite arasından sosyoloji alanında en fazla lisansüstü çalışma yapan üniversite 6 çalışma ile İnönü Üniversitesi'dir. Anadolu Üniversitesi ve Selçuk Üniversitesi'nde 5'er ve Afyon Kocatepe Üniversitesi, Pamukkale Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi ve Süleyman Demirel Üniversitesi'nde 4'er, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Karabük Üniversitesi, Kırıkkale Üniversitesi, Mardin Artuklu Üniversitesi'nde 3'er tez çalışması yapılmıştır. Geriye kalan üniversitelerde 1'er tez çalışması bulunmaktadır. İnönü Üniversitesi 5 yüksek lisans tezi ile alanda en fazla yüksek lisans tezine sahipken, Selçuk Üniversitesi 3 doktora tezi ile alanda en fazla doktora tezine sahiptir.

Sonuç

Çalışma, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezinde yayınlanan sosyoloji anabilim dalı lisansüstü tezlerinden yararlanarak hazırlanmıştır. Sosyoloji alanında 2009-2023 Eylül ayı sonu esas alınarak sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı konulu 90 lisansüstü tez incelenmiştir. 90 lisansüstü tezin yayın yılı, sayısı, ele alınan konular, araştırma yöntem ve teknikleri, örneklemeler, uygulamalar, veri analiz teknikleri, saha çalışması yapılan yerler ve tezlerin üniversitelere göre dağılımı incelenmiştir.

Araştırmada incelenen 90 lisansüstü tez çalışmasının 11'i (%12,3) doktora tezi, 79'u (%87,7) yüksek lisans tezidir. Sosyoloji alanında ilk lisansüstü tez 2009 yılında bir yüksek lisans tezidir. İlk doktora tezi de 2012 yılında yayınlanmıştır.

Yaygın kullanıma sahip olan sosyal medya uygulamalarından Facebook 2004, Youtube 2005, Twitter 2006, Whatsapp 2009, Snapchat 2011, Instagram 2012 ve Tiktok 2016 ortaya çıkmıştır. 2009 yılından önce Facebook, Youtube ve Twitter ortaya çıkmış olsa da Türkiye'de sitelerin kullanılmaya başlanması daha geç tarihlere aittir. Çünkü bu sitelerin ilk çıkış tarihleri ile Türkiye'de yaygınlaşması arasında yıl farkı bulunmaktadır. Sosyal medyanın ABD'de ortaya çıktığı tarihten ziyade Türkiye'de yaygınlaştığı yıllar baz alındığında 2009 yılında yayınlanan yüksek lisans tez çalışması nispeten erken bir tarih olarak değerlendirilebilir.

Sosyoloji alanında sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı konularında ilk tez çalışması 2009 yılında yapılmıştır. Yapılan bu çalışmada "sosyal medya" yerine "sosyal ağ" kavramının kullanılması bu kavramın geçirdiği değişim süreci ile ilişkilendirilebilir. Ağ'dan medya kavramına geçiş, sadece kelime değişimi olmayıp, içerikte de bir değişimi işaret etmektedir. İlk dönemlerde kullanıcıların aralarında ilişki ve bağlantı kurması ve topluluk oluşturması ön planda olduğu için ağ kavramı kullanılmaktaydı. Daha sonraki dönemde ise, teknolojik gelişmeye bağlı olarak kullanıcılar arası içerik paylaşımının artması sebebiyle içerikler üzerinden insanlar arasında bağlantı kurma özelliği daha baskın hale gelmiştir (Balaban Salı & Erben, 2022, s.278).

İncelenen tez çalışmalarında 2009-2013 yılları arasında hazırlanan tezlerin isimlerinde sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı kavramları daha fazla kullanılırken, 2014 yılında sosyal medya kavramı ile sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı kavramları eşit oranda kullanılmıştır. 2015 itibarıyla tezlerde sosyal medya kavramı yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Sonuç olarak 2009-2023 yılları arasında 13 tezde sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı kavramları kullanılırken, 77 tezde sosyal medya kavramı kullanılmıştır.

2018 ve sonraki yıllarda tez çalışmalarının sayısında belirgin artış olmuştur. Akıllı cep telefonu kullanımının yaygınlaşması ile sosyal medya kullanımı masaüstü bilgisayar ile evde-ışte-internet kafede kullanmanın dışında her yerde ve her zaman kullanılabilir olmuştur. Akıllı

cep telefonları yaygınlaştıkça sosyal medyanın zaman ve mekân bakımından kullanımı günün her saatinde yayılmıştır. Ayrıca sosyal medya uygulamalarının çeşitliliğinin artması da ülkede her geçen yıl sosyal medya kullanımını arttırmıştır. Özellikle 2018 yılı itibariyle toplumdaki artan ilgi sosyoloji alanındaki tezlerle de yansımış, tez sayısında önemli oranda artış olmuştur. Batu ve Ayaz'ın (2018) çalışmasında olduğu gibi, bu çalışmada da 2018 yılında sosyoloji alanında yazılan lisansüstü tezlerin sayısında artış olduğu sonucuna varılmıştır. Sosyal medyanın etki gücünü keşfeden ekonomi biliminin alt disiplinleri olan işletme, halkla ilişkiler, reklamcılık gibi alanların ise tüketicileri anlamak için sosyal medya konusunda çalışmalar yapmaya daha erken başlamış olduğu söylenebilir.

Sosyoloji alanında yapılan sosyal medya, sosyal ağ ve sosyal paylaşım sitesi/ağı konulu tezlerin %51,1'i nitel araştırma yöntemi ile, %26,7'si nicel araştırma yöntemi ile, %11,1'i karma araştırma yöntemi ile ve %11,1'i kuramsal yöntemle hazırlandığı tespit edilmiştir. Tezlerde nitel araştırma yöntemi nicel araştırma yöntemine göre daha fazla tercih edilmiştir. Kuramsal çalışmalarda Bourdieu, Bauman, Baudrillard'ın kuramları ile sosyal medya ilişkilendirilerek incelenmiştir.

Hazırlanan tezlerde en çok tercih edilen veri toplama tekniği sırasıyla 23 tezle anket, 22 tezle yarı yapılandırılmış mülakat, 15 tezle içerik analizi yöntemidir. Ancak bazı tezlerde nicel ve nitel yöntem bir arada kullanılmış olsa da araştırma yönteminin karma yöntem olarak belirtilmediği görülmüştür.

Doktora tezlerinde en fazla siyaset kurumu ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Tezlerde konu başlıkları siyasal toplumsallaşma, politika, toplumsal hareketler, seçmen davranışlarıdır. Sosyal medya, politik konuların ortaya çıkması ve biçimlenmesinde etkili olması nedeniyle incelenen bir konu haline gelmiştir.

Yüksek lisans tezlerinde en fazla araştırılan konu sosyal medya ve mahremiyet konusudur. Sütüoğlu (2015, s. 133) araştırmasında profil sayfalarının kişiselleştirilmiş olmaları nedeniyle özel bir alan iken diğer kullanıcılara açık olmaları dolayısıyla da kamusal olduğunu belirtmektedir. Sosyal medyalar özel alan ve kamusal alanın birleştiği arasındaki çizginin bulanıklaştığı alanlardır. Kullanıcılar sosyal medya hesaplarında kişisel bilgilerini işlemekte, bilgileri, kendilerini, çocuklarını vb. özgürce paylaşmaktadır. Diğer taraftan bu bilgilerin kontrolleri dışında tanımadıkları kişilerin eline geçmesini istememektedir. Böyle bir durumda kullanıcıların hem psikolojik hem de sosyal olarak zarar görmeden, izlenim yönetimini sürdürme becerisini göstermesi gerekmektedir.

Tezlerde en çok tercih edilen örneklem üniversite öğrencileridir. 20 farklı ilde tez çalışması yürütülmüştür. Yeni yapılacak tezlerde örneklem grubu ve yapılacak il çeşitlendirilebilir. Çünkü aynı ülke içerisinde cinsiyet ve ulusal kimlikteki farklı kültürlerle özdeşleşen bireylerin sosyal medyada kullanımlarında farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir (Rosen vd., 2010, s. 1). Köklü bir tarihe ve kültüre sahip Türkiye'de kültürel bağlama ve cinsiyete göre sosyal medya kullanımını incelenebilir.

Sosyal medya, yüz yüze ilişkilerin yerine zaman ve mekândan bağımsız sosyallikler inşa edilmesine aracılık etmektedir. Bu yeni sosyallikte yakın ilişkilerde bulunduğu aile, arkadaş, iş çevresi yanında yüz yüze tanımadığı, çok farklı kültürlerden, çok farklı ülkelerden insanlar da yer almaktadır. Bireylerin diğer insanlarla, kurumlarla, toplumla etkileşimi değişime uğramıştır. Bu nedenle alanda yapılan araştırmalardan farklı yeni konularda tezler hazırlanabilir. Çevrimiçi kullanıcı davranışlarına yönelik sosyal ağ analizi, web sitesi araştırmaları vb. yöntemlerle yapılan araştırma bulunmamaktadır. Bu yöntemlerle araştırma yapılması alanda bireylerin sosyal ağa katılımlarının nasıl olduğu, bilginin ağda nasıl yayıldığı, kişilerin sosyal ortamdaki davranışlarının nasıl olduğu, rollerin ağlarda nasıl dağıldığı gibi yeni bilgilerin keşfedilmesini sağlayacaktır. Ülkeler arası karşılaştırmalı sosyal medya kullanım çalışmaları yapılması, ülkelerin farklı sosyal ağ kullanım pratiklerini ortaya

çıkartabileceği gibi ülkelerin sosyal ağlara yönelik yaklaşımları ve kullanım biçimlerinin ortaya çıkarılması bakımından da faydalı olabilir.

Kaynakça

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. & Yıldırım, E. (2007). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Arora, P. (2012). Typology of Web 2.0 spheres: Understanding the cultural dimensions of social media spaces. *Current Sociology*, 60(5), 599-618.
- Bakardjieva, M. (2003). Virtual togetherness: an everyday-life perspective. *Media, Culture & Society*. 25(3), 291-313.
- Balaban Salı, J. & Erben, Ş. E. (2022). Sosyal Medya. A. Şimşek (Ed.). *Yeni Medyanın Yükselişi*. (s. 273-307) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Batu, M., & Ayaz, Y. Y. (2018). Bilimsel araştırmalarda sosyal medya ile ilgili “yeni” bulmak: Lisansüstü tezlerine yönelik bir inceleme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (29. Özel Sayısı), 284-301. <https://doi.org/10.31123/akil.464303>
- Bauman, Z. (2012). *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*. İstanbul: Habitus Yayıncılık.
- Bauman Z.& Lyon D. (2020). *Akışkan gözetim*. (E. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları. İstanbul.
- Bayer, J. B., Triêu, P., & Ellison, N. B. (2020). Social media elements, ecologies, and effects. *Annual Review of Psychology*, 71, 471-497.
- Boyd, d. & Ellison, N. B. (2007). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), 210-230.
- Castells, M. (2008). *Ağ Toplumunun Yükselişi-Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*. (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2020). *İnternet galaksisi*. (T. A. Hasdemir, Dü.) Ankara: Phoenix Yayınları.
- Dijk, V. J. (2006). *The network society* (Second edition b.). London: SAGE Publications.
- Goffman, E. (2018). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Hampton, K. N & Shin, I. (2023). Disconnection more problematic for adolescent self-esteem than heavy social media use: Evidence from access inequalities and restrictive media parenting in rural America. *Social Science Computer Review*, 41(2), 626-647.
- Hood, B. (2019). *Benlik yanılması*. (Ü. Özdemir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kıran, Ö. (2021). Türkiye’de sosyal medya konulu doktora tezlerinin incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(3), 1066-1085.
- Koçer, D. N. (2020). Telgraftan sosyal medyaya: iletişim teknolojileri ve siyasal iletişim. G. D. Türk, & Ş. Özdemir (Ed.), *Sosyal Medya Sosyolojisi* (s. 1-35) içinde. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Köksal, Y., & Özdemir, Ş. (2013). Bir iletişim aracı olarak sosyal medya’nın tutundurma karması içerisindeki yeri üzerine bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 323-337.
- Kumar, K. (1999). *Sanayi sonrası toplumdan post-modern topluma*. (M. Küçük, Çev.) Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Lupton, D. (2015). *Digital sociology*. New York: Routledge.
- Poe, M. T. (2019). *İletişim tarihi*. (U. Y. Kara, Çev.) İstanbul: İslık Yayınları.
- Rosen, D., Stefanone M. A. & Lackaff D. (2010). Online and offline social networks: investigating culturally-specific behavior and satisfaction. *Proceedings of the 43th Hawaii International Conference on System Sciences*.1-10.
- Sütlüoğlu, T. (2015). Sosyal paylaşım ağlarında gençlerin sosyalleşme ve kimlik inşası süreçleri: Facebook örneği. *Folklor/Edebiyat*, 21(83), 125-147.
- Taburoğlu, Ö. (2019). *Dijital çağın özü dijital değildir. Doğu Batı Dergisi*. (86), 7-9.

- Toffler, A. (2008). *Üçüncü dalga*. (S. Yeniçeri, Çev.). İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). Hanehalkı bilişim teknolojileri (BT) kullanım araştırması. (Yayın No. 49407). Erişim adresi: [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2023-49407](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2023-49407)
- Ültay, E., Akyurt, H. & Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10) , 188-201. <https://doi.org/10.21733/ibad.871703>
- Waters, M. (2008). *Modern sosyoloji kuramları*. (Z. Cirhinlioğlu, Çev. Ed.) İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Wellman, B. (2001). Physical place and cyberplace: The rise of personalized networking. *International Journal of Urban and Regional Research*, 25(2), 227-252. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.00309>
- We Are Social (2023). The changing world of digital in 2023 <https://wearesocial.com/us/blog/2023/01/the-changing-world-of-digital-in-2023/> Erişim Tarihi: 21.11.2023.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (2023). <https://tez.yok.gov.tr>
- Zhao, S. (2006a). The Internet and the transformation of the reality of everyday life: Toward a new analytic stance in sociology. *Sociological Inquiry*, 76(4), 458-474. <https://doi.org/10.1111/j.1475-682X.2006.00166.x>
- Zhao, S. (2006b). Do internet users have more social ties? A call for differentiated analyses of Internet use. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 11(3), 844-862. <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2006.00038.x>
- Zuckerman, E. (2008). The cute cat theory talk at ETech. *My heart's in Accra*, 8. <https://ethanzuckerman.com/2008/03/08/the-cute-cat-theory-talk-at-etech/> Erişim Tarihi: 30.07.2023

Seküler akılla dindar akıl arasında milliyetçilik (Türkiye perspektifi)

Samet Ünlü*

Öz

Toplumsal ilişkilerde bireyler veya gruplar, farklı özellikleri ve daha birçok nedenden dolayı birbirlerinden uzaklaşabilir ve her biri belli bir kutbun temsilcisi haline gelebilir. Milliyetçilik ideolojisinin seküler ve dindar bakış açılarıyla yorumlanması da toplumda belirli bir kutuplaşmanın yaşanmasına neden olmaktadır. Ülkemizin kuruluşundan bu yana son derece önemli ve toplum yaşamı ile siyasi yaşam üzerinde etkin rol oynamış olan milliyetçiliğin zaman içerisinde adeta bir evrim sürecinden geçtiği gözlenmiştir. Milliyetçilik ideolojisi ilk olarak toplumdaki varlığını seküler olarak sürdürse de sonraları farklı ideolojilerin baskılanması gibi stratejik hedefler ya da tamamen toplumsal algının değişmesiyle birlikte ortaya dindar milliyetçi ideolojinin hâkimiyetinin çıktığı görülmektedir. Bu çalışmada da ülkemizde dindar ve seküler bakış açıları perspektifinden milliyetçilik kavramının nasıl bir noktada yer aldığı ve değerlendirildiğine yönelik bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Literatür incelendiğinde seküler ve dindar milliyetçilik ideolojilerine ilişkin çalışmaların sınırlı olduğu ve iki kavramın birlikte kıyas ve değerlendirmesinin yapıldığı çalışma sayısının oldukça düşük olduğu gözlenmiştir. Araştırmada milliyetçilik ideolojisi dindarlık ve sekülerlik ekseninde ele alınmaktadır. Bu bağlamda dindar ve seküler milliyetçiliğin Türkiye örneğinde ele alınışı aynı zamanda ideoloji, din, toplum, İslam ve laiklik olgularıyla değerlendirilmektedir. Bunun sonucunda Türkiye’de milliyetçilik ideolojisinin geçirdiği aşamalar sekülerlik ve dindarlık perspektifinden kıyaslanarak incelenmektedir. Bu amaçla araştırmada siyaset biliminin ve sosyolojinin kaynakları bir arada değerlendirilmekte ve disiplinler arası bir anlayış araştırmaya yön vermektedir.

Research article

Geliş - Submitted: 27.11.2023

Kabul - Accepted: 29.06.2024

Atıf – Reference: *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 13, 119-130.

Anahtar Kelimeler: Dindar milliyetçilik, İslamcılık, Kemalizm, milliyetçilik, seküler milliyetçilik.

Nationalism between secular intelligence and religious intelligence in Turkey (the perspective of Turkey)

Abstract

In social relations, individuals or groups may move away from each other due to their different characteristics and many other reasons, and each may become a representative of a certain pole. The interpretation of the ideology of nationalism from secular and religious perspectives also causes a certain polarization in the society. It has been observed that nationalism, which has played an extremely important role in social and political life since the establishment of our country, has almost gone through a process of evolution over time. Although the ideology of nationalism initially continued its existence in the society as a secular one, it is seen that the dominance of the religious nationalist ideology emerged with the strategic goals such as suppression of different ideologies or the change in social perception. In this study, a research was carried out on how the concept of nationalism is located and evaluated from the perspective of religious and secular perspectives in our country. When the literature is examined, it has been observed that the studies on secular and religious nationalism ideologies are limited and the number of studies in which the two concepts are compared and evaluated together is quite low. In the research, the ideology of nationalism is discussed on the axis of religiosity and secularism. In this context, the treatment of religious and secular nationalism in the case of Turkey is also evaluated with the concepts of ideology, religion, society, Islam and secularism. As a result, the stages of nationalism ideology in

* Dr. Öğr. Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Şarkışla Aşık Veysel Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü e-posta: samettunlu@gmail.com, ORCID-ID 0000-0001-9493-6173

Turkey are examined by comparing them from the perspective of religious and secular minds. To this end, the sources of political science and sociology are evaluated together and an interdisciplinary approach guides the research.

Keywords: Nationalist conservatism, Islamism, Kemalism, nationalism, secular nationalism.

Giriş

İdeolojiler, bir sosyal grubun kamusal söylem araçlarını devralması ve değerlerini, inançlarını baskıcı veya baskıcı olmayan yöntemlerle toplumun diğer kesimlerine empoze etmesi durumunda resmileştirilebilmektedir. Eğitim, ideolojilerin oluşum süreçlerinde kilit rollerden birini oynamaktadır (Ak, 2015, s.583). Kamusal söylem araçlarını kontrol eden toplumsal gruplar, kendi gruplarının iktidarları sırasındaki tarihi, askeri ve/veya siyasi başarılarını kendi gruplarının kazanımları olarak sunmaktadır. İdeolojik söylemlerini hem eğitim hem de toplumsal söylem ya da kamusal yaptırımlar yoluyla benimsemektedir. İdeolojiler, toplumda etkin kılınmak istendiğinde siyaset yoluyla resmî ideoloji statüsü verildiği ve kamuoyunda tartışma yaratmak için halka yayıldığı bilinmektedir. Örnek verilmesi gerekirse, Sovyet Rusya halkın çar üzerindeki gücünün kahramanca olduğu anlatısı aracılığıyla resmi bir ideoloji yaratmıştır. Benzer şekilde, demokrasi ve insan hakları ideolojisi, demokratik olarak yönetilen ülkeler İkinci Dünya Savaşı'nı kazandıktan sonra baskın ideoloji haline gelmiştir (Lewis, 2003, s. 44). Genellikle bir savaş kazanarak reşit olan ideolojilere resmî ideoloji statüsü verilmiştir ve yukarıda da sayılan farklı kanallar aracılığıyla gelecek nesillere aktarılmıştır. Ülkemizde bu ideolojiler arasında yer alan milliyetçilik geçtiğimiz yüz yıl içerisinde farklı taraflarca farklı yorumlamalara ve açıklamalara konu edilmiştir (İpek, 2018, s.48).

Milliyetçilik, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde (1923-1938) resmî ideoloji statüsü kazanmış Mustafa Kemal Atatürk'ün resmileştirilmesindeki özel rolü nedeniyle "Kemalizm" olarak adlandırılmıştır ve bu nedenle milliyetçilik kavramından söz edildiğinde akla ilk olarak seküler-milliyetçilik gelmektedir (Eroler, 2019, s.129). Başlangıçta nitelenenin aksine özellikle son dönemde de hayli taraftar toplamış olan diğer bir ideoloji ise dini bir yaşam tarzına sahip, Batılı olmayan ve hatta Batı karşıtı toplumsal gruplarla özdeşleşen ve resmi bir ideolojik statü kazanmasa da etki alanını genişleten muhafazakâr milliyetçiliktir. 1946'da çok partililiğe geçişten sonra sağcı hükümetlerin doğrudan veya dolaylı desteği ile bu gelişimin yaşandığı bilinmektedir. Muhafazakâr-milliyetçi ideoloji; Türk siyaseti, uluslararası gelişmenin etkileri, İslam dininin Sünni yorumu, Hz. Muhammed ve dört halife dönemi ve genel olarak Türk-İslam tarihi aracılığıyla grup tartışmasını ve davranışını, İslamî yorum ve yüceltme yoluyla Osmanlı tarihini meşrulaştırmakta ve bambaşka bir boyut kazanmaktadır (Kökce, 2021, s.2778). Buna karşın laik ya da seküler milliyetçilik ise, pozitivizme dayalı felsefi bir yaklaşımla çağdaş Batı toplumlarıyla ilişkili olarak grup söylemini ve davranışını meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Laik-milliyetçi grupların toplumsal hafızasında en önemli tarihsel referanslar, genel olarak Türk laikleşme tarihi ve özel olarak da Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki modern Türkiye'nin kuruluş yıllarıdır. Bu farklı iki ideoloji de kendi gruplarının söylemini ve davranışını "evrensel" olarak sunma ve sanki bir bütün olarak toplum için "kendi söylemlerinin tek doğru kriter olduğunu düşünme eğilimindedir" (Dinçaslan, 2023, s.64). Benzer yönleri olduğu kadar iki ideolojinin birbirinden ayrılan keskin hatları bulunmaktadır ve seküler ya da dindar bakış açısına sahip kimselerin milliyetçi ideoloji yorumları arasında hayli farklılıklar bulunmaktadır.

Bu araştırmada seküler ve dindar bakış açısından milliyetçilik kavramının hayatın birçok alanında yeniden önemli bir aktör olarak ortaya çıkışını ve gittikçe daha da değişen toplum aklıyla ortamlarda nasıl pozisyon aldığı, toplumsal problematikleri ile iki perspektiften kıyaslarının yapılması sağlanmıştır.

1. İdeoloji kavramı üzerine

Siyasal ve toplumsal yapıların biçimlendirilmesinde en fazla etki sahibi olan olgulardan birisi ideolojidir. İdeoloji sözcüğünün sabit, mutlak, değişmez ve herkesin üzerinde oydaştığı bir tanımı bulunmamaktadır. David McLellan'ın ifadesiyle, "İdeoloji, tüm sosyal bilimlerde tarifi en zor olan kavramdır" (Heywood, 2013, s. 23). Bunun nedenlerinden biri, kavramın başka olgularla bağlantılı ve çok boyutlu olmasının onun ayırt edici niteliklerini ortaya çıkarmasını zorlaştırmasıdır (Örs, 2012, s.6). Başka kavramlarla sıkça karıştırılan ideoloji sözcüğü, toplumsal hayatın birden çok olgusuyla ilişkilidir (Nakış, 2023, s. 7).

İdeoloji kavramı farklı yüzyıllarda farklı amaçlarla kullanılmış söylemsel bir kavramdır. Yıllar boyunca kavram üzerinde gerçekleştirilen farklı tanımlamalar bize toplumsal yaşamın dönüşümünü de aktarmaktadırlar. Bu anlamda ideoloji kavramı, kendi içerisinde sürekliliği devam eden bir muhalefet taşımaktadır. Bu muhalefet ise kavramın devamlı olarak yeniden tanımlanmasına neden olmaktadır (Bauman, 2000, s.119). İdeoloji, sahip olduğu farklı anlamlarla; bir taraftan geniş kapsamlı etkileşimleri yönlendirirken, diğer taraftan oldukça dar perspektifli oluşumları da belirleyebilmektedir. Ortaya çıktığı tarihsel bağlama bakıldığında ideoloji, modernlik kurgusunun büyük söylemleri olan sosyalizm, kapitalizm ve milliyetçilik düşüncelerine toplumsal ve siyasal işlevler kazandırarak farklı argümanların meşrulaştırıcı araçları haline gelmelerinde önemli bir rol oynamıştır. Örneğin milliyetçiliğin, modern ulus-devleti meşrulaştıran bir araç haline gelmesinde, ideolojik referanslarla anlam kazanması belirleyici olmuştur. Çünkü ulus-devlet, oluşumu itibariyle bir inşa sürecidir. İdeolojiler ise insanları dünyalarının tarihsel olarak inşa edilmiş olduğunu unutturacak süreçlerde yaşayabilme gücüne sahiptir (Karakaş, 2019, s.55).

İdeoloji kavramı, günlük siyasi, sosyal ve akademik hayatta birçok farklı anlamda en çok kullanılan bir kavramdır. Bu terimin (etimolojik olarak "öğretici fikirler" olarak tanımlanan bu terimin kökü Yunanca *idéa* ve *lóγoc*) etimolojik anlamı üzerinde "görüş birliği" olmasına rağmen, ne yazık ki terimler üzerinde bir görüş birliği yoktur. Her ne kadar terim hakkında görüş birliği sağlanamamış olsa da ideoloji, bir partinin inançlarını, değerlerini ve ilkelerini ifade eden bir siyasi ideoloji gibi, genellikle siyasi, az ya da çok tutarlı bir inançlar dizisidir. Bununla birlikte toplumsal eylem, toplumsal bir düşünce sistemi, varoluş koşullarından ve ilişkilerden kaynaklanan yaşam biçimleriyle ilgili bir bütün olarak tanımlanabilmektedir. İdeoloji kavramı devlet örgütlerinden siyasi partilere, devlet aygıtlarına ve toplumsal kurumlara kadar uzanan bir yelpazede yer almaktadır. Bu nedenle, çok yönlü ve çok anlamlı kullanımından ötürü ideoloji kavramının ortak bir tanımından bahsetmek güçtür.

1.1 Milliyetçilik ideolojisi

Milliyetçilik, milliyetçiliğe dayalı duygu, davranış ve tutumlardan türetilbilse de bir ideoloji veya siyasi hareket olarak modern bir olgudur. Bu itibarla, son iki yüzyıl boyunca ulus temelli dünya örgütlenmesinde, bir siyasi örgütlenme biçimi olarak ulus-devlet modelinin ortaya çıkmasında, yaygınlaşmasında ve yaşanan devletleşmede milliyetçiliğin öncü rol oynadığı söylenebilmektedir (Şahin, 2007, s.3).

Milliyetçiliğin kökü, milli egemenlik fikrine dayanmaktadır. Batı'da coğrafi keşifler sonucunda kapalı ve içe dönük ekonomik hayatın kırılması, kapitalizmin gelişmesine paralel olarak para ekonomisinin yaygınlaşması ve ekonominin kademeli olarak özgürleşmesi ile Orta Çağ'ın sonlarında milli değerlere dair uyanış başlamıştır. Bu süreçten itibaren evrenin ve toplumun doğası hakkındaki kavramların akla dayandırılmaya çalışılması ile bir sekülerleşme yaşanmış, düşünce anlamında yeni bir sınıf oluşmuştur. Burjuva sınıfı olarak nitelenen bu sınıfın uyanışıyla birlikte, geleneksel ekonomik ilişkilerin ve yaşamın değişmesi de yavaş yavaş başlamıştır. Bu gelişmenin bir sonucu olarak, 17. yüzyıl, aydınlanmanın şafağına ve yöneticilerin ilahi egemenliği hakkında bir tartışmaya tanık olmuştur; egemenliğin kaynağının

ilahi değil, seküler olduğu ve bu nedenle tüm vatandaşların devlet gücü hakkına sahip olduğu görüşü ortaya çıkmaya başlamıştır (Sönmez Selçuk, 2012, s.121).

Tarihi olarak incelendiğinde her ne kadar milliyetçiliğin kökenlerinin hangi olaylar etrafında cereyan etmeye başladığı çıkarımı yapılabilirse de milliyetçiliğin ne olduğu, ne zaman ve nerede ortaya çıktığına dair henüz net bir anlaşmaya varılamamıştır. Milliyetçilik kavramının ortaya çıkışına dair yapılan inceleme ve ortaya atılan fikirler incelendiğinde literatürün birçok farklı görüşü ve çatışmayı içerdiği görülmektedir. Yine de milliyetçilik olgusunun ortaya çıkışına yönelik temelde iki farklı yaklaşımdan söz etmek mümkündür ve bu yaklaşımlar ilkel, modernist ve etno-sembolik yaklaşımlar olarak sınıflandırılabilirler. Her ne kadar farklı yaklaşımlar olarak nitelendirilseler de ilkelciliğe dayalı milliyetçilik teorilerinin, etnik gruplar üzerine yapılan çalışmalardan bağımsız düşünülmesi mümkün değildir. Bu durumun nedeni ilkelci yaklaşımların ilk olarak etnik kimliği ve bu kimliği oluşturan bağların doğasını araştıran çalışmalarla şekillenmiş olmasıdır. Modernist yaklaşımla yapılan çalışmaların ortak noktası da ulusların ve milliyetçiliğin modern çağın, yani son yüzyılların yapıları olduğu görüşüdür. Modernist bir bakış açısıyla incelendiğinde, uluslar ve milliyetçilik oldukça yeni bir olgudur. Milliyetçi fikirlerin, motiflerin ve sembollerin ilk ortaya çıktığı yer, 17. yüzyılın sonundan 18. yüzyılın başına kadar Batı Avrupa'dır. Hatta bu dönemde Batı Avrupa'da milliyetçilik, sanayileşme, kapitalizm, merkezi devletlerin yaratılması, bürokrasi, kentleşme, kitle iletişimi ve sekülerleşme alanlarında da pek çok gelişme yaşanmıştır ve bu gelişmeler de milliyetçilik fikrinin gelişimine katkı sağlamıştır. Zira milliyetçilik, sanayileşme süreçlerinden ve sosyo-ekonomik moderniteden bağımsız düşünülemez bir kavramdır. Çünkü eski çağlarda milliyetçiliğin ortaya çıkmasını sağlayacak toplumsal, siyasal ve ekonomik koşullar yoktu. Bahsi geçen gelişmelerle birlikte modern koşullar çerçevesinde milliyetçilik ve milliyetçi ulusların yaratım sürecine girilmiştir. Conversi'nin (2006) tanımladığı etno-sembolist yaklaşım, ulusların sıfırdan yaratılamayacağını savunur ve ulusal kimliğin geçmişin mitleri, değerleri ve sembolleri tarafından oluşturulduğunu onaylayan bir yaklaşımdır. Milliyetçiliğin etnik geçmişe odaklanan teorisyenler tarafından çözümlenmesinden oluşan etno-sembolist yaklaşım, modernizmin hegemonyasına bir tepki olarak ortaya çıkmış ve temel argümanlarını modernizm eleştirisinden yola çıkarak geliştirmiştir. Bunun üzerine ilkelciliği reddeden ve modernist açıklamaları yetersiz bulan John Armstrong, Anthony D. Smith ve John Hutchinson gibi düşünürler, bu iki yaklaşım üzerinden bir sentez gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Milliyetçilik hakkında yapılan analizler büyük ölçüde fikirleri birbirine benzeyen etno-sembolist düşünürlerle göre ulusların gelişim süreci, etnik kökenleri dikkate alınarak geniş bir zaman diliminde ele alınmalıdır. Çünkü günümüz ulusları, modern öncesi dönemin etnik topluluklarının devamı niteliğindedir ve etnik kültürlerin gölgesinde şekillenmektedir. Etnik kimlikler; göçlere, istilalara ve etnik gruplar arası evliliklere rağmen asırlarca özünü koruyacak kadar dirençli bir yapıya sahiptir. Milliyetçiliğin günümüzün bir ürünü olduğunu kabul etme konusunda primitivistlerden ayrılan etno-sembolist düşünürler, çağdaş milliyetçiliklerin içeriğini geçmişin mit, sembol ve geleneklerinin belirlediğini savunurlar (Selçuk, 2011, s.3858).

1.2 Milliyetçiliğe yaklaşma

Milliyetçilik, Türk milliyetçiliği bağlamında daraltıldığında 20. yüzyılın son döneminde milliyetçi ideolojinin güç kazandığı görülmektedir. Bu dönemde yalnızca Türkiye'de değil, aynı zamanda tüm dünyada milliyetçiliğe dair ciddi destekler sağlanmıştır. Küreselleşme ile birlikte milliyetçiliğin sonunun geldiği düşünölmeye başlansa da bilimsel ve politik platformlarda da kabul edildiği üzere, milliyetçilik kavramı modernleşen dünyanın bir parçası olmanın yanı sıra modernleşme sonrasına da intikal eden bir kavram olmayı başarmıştır.

Yukarıda söz edildiği üzere dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi Türk milliyetçiliği de 1980'ler ve 1990'lardan itibaren istikrarlı bir yükseliş göstermiştir. Öte yandan, küreselleşme, paradoksal bir biçimde, milliyetçiliği teşvik etmiş ve kışkırtmıştır. İki kutupluluğun çökmesi, askeri çatışmaların yayılması, sınır değişiklikleri olasılığı, azınlıklar ve insan hakları meseleleri diplomatik malzeme haline gelmiş; uluslararası süreçlerin devreye girmesi, ekonomik ve coğrafi yapının sarsılması temelde milliyetçileri kışkırtma/cesaretlendirme sebepleri hâline gelmiştir. Çünkü Türkiye'de ciddi bir beka krizi içinde kurulan ve ardından çevresine yoğun bir tehlike imajıyla bakan bir ulus devlet geleneği vardı. Bu hayatta kalma kaygısı ve tehlike algısı, Türk milliyetçiliğinin ve Türk ulusal kimliğinin oluşumunda büyük ölçüde etkili olmuştur. Küreselleşmenin ulus devlete meydan okuması, Türkiye'ye yönelik asırlık bir tehdidin modern versiyonu olarak kolayca görülebilecek bir zihniyeti de güçlendirmiştir (Turan, 2011, s.138).

2. Sekülerizm ve milliyetçilik

Sekülerizm; bireyin zihninin ve dilinin önce dini, sonra metafizik denetiminden kurtulması olarak tanımlanır. Tüm kapalı dünya görüşlerinin, tüm doğaüstü mitlerin ve kutsal sembollerin yıkılması ile tüm dini veya dini paradokslarının ortadan kaldırılacağı düşünülmektedir. Öte yandan bireyin kaderci bir zihniyetten kurtuluşu; insanın dünyada yapayalnız kaldığı, artık kaderini suçlayamayacağı ve kaderine kızmaya gerek duymayacağı anlayışını desteklemektedir. Daha spesifik olarak, Max Weber'in yaptığı tanıma göz atılacak olursa sekülerizm, doğaya ilişkin detayların siyasetle ilişkilendirilmemesi ve değerlerin kutsallaştırılmasının durdurulmasıdır (Çağlayan, 2016, s.229). Özellikle dünyanın kuruluşuna ve insanın yaradılışına dair teolojik yorumların modernizmden etkilenerek biçimlendirilen bir siyaset anlayışı içerisinde yer bulmaması ve politika yapıcılarının argümanlarına konu olmaması sekülerizmin amaçladığı toplumsal durumlarda etkin bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Milliyetçilik fikri gibi, dini inançların da milliyetçilikle sorunları vardır. İlahi dinlerin çoğu, evrensel oldukları iddiasını barındırdıkları için milliyetçilik fikriyle çelişirler ve bu da milliyetçilik fikrinin sekülerizme daha yakın konumlandırılmasına neden olmaktadır. Ayrıca milliyetçilik kavramının dünyaya ait olması ve geleceği vurgulayan dinlerin dünyanın laikleşmesini kınaması da yine din ve milliyetçilik arasındaki makasın açılmasına ve sekülerliğe yaklaşmasına neden olmuştur. Türk milliyetçiliğinin yeni nesli olan seküler Türk milliyetçiliği, açıkça Kemalizme dayalı din ve devlet işlerinin ayrılmasını temel almasıyla ve demokratik değerlere yapılan vurguyla, ikinci nesil militarizmin önüne geçmektedir. Örneğin, seküler Türk milliyetçileri, demokratik değerlere bağlı olmalarına rağmen, Turan fikrine uymayı daha yararlı buldukları için Avrupa Birliği'ne (AB) katılmayı kabul etmemektedirler. Seküler Türk milliyetçiliği Atatürk'ün dile getirdiği milliyetçilik fikrinin Anadolu insanının kentleşmesi sayesinde anlaşıldığını ve laik duyarlılığı yüksek demokratik değerlere dayalı milliyetçiliğe dayandığını savunmaktadır (Dinçaslan, 2023, s.94).

2.1 Türkiye'de seküler milliyetçiliğin gelişimi

Devletleşme döneminde yaşanan geçiş sürecini kolaylaştırmak için dilin etkin kullanımı ve müphem kelimelerin seçimi "ümme'ten "millet'e geçişi hızlandırmıştır. Millî mücadelede kullanılan tüm terimler çifte anlam taşıyordu: Millî mücadele, millî bağımsızlık, halk meclisi, millî zafer, millî güç, egemenlik ve millet kavramlarının tümü, bağımsızlık konusundaki millî tartışmayı oluşturuyordu. Millî kelimesi hem dinî hem de millî anlamlara gelebilmesi nedeniyle en azından kavramsal olarak milliyetçi bir söyleme geçişe zemin hazırlamıştır. Kültürden aileye, okuldan kamusal alana, kolektif sembollerden ulusal törenlere kadar pek çok alanda ulusal terminolojinin otoriter yapısı, etkisi ani bir şekilde fark edilmeden daimî olarak kalmıştır. Bu imgede devlet, toplumun bir türevi değil, belirleyicilerinden biri,

toplumsal yeniden üretime hak kazanan kurucu bir araç olmuştur. Devlet, bu gücünü kullanarak, tepeden tırnağa bu alanları şekillendirmiş ve anlamlandırmıştır. Şekillendirilen alanlar içerisinde çoğunlukla sosyal, kitlesel veya popüler alanların var olduğu yorumu yapılabilmektedir. Aynı zamanda devlet, ürettiği yeni biçim ve anlamları milli eğitim ve diğer kaynaklarla birleştirmiş ve bunu yaparken hem toplumun siyasallaşmasını hem de ulusal siyasetin toplumsallaşmasını sağlayan teknikler kullanmıştır (Şevkli, 2009, s.64).

3. Türkiye’de din, toplum ve milliyetçilik

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı padişahının emri altında Samsun'dan Anadolu'ya geçen Mustafa Kemal Paşa'nın (Atatürk) etrafında toplanan halk tarafından kurulmuştur. Dikkat edilmesi gereken en önemli şey, Atatürk'ün insanları savaşa hazırlamak için hem hilafet (cihat) hem de milliyetçiliği çok iyi sentezlemiş olduğudur. Bağımsızlık Savaşı sırasında İslam ve milliyetçilik duygularının Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan önce bileştiği söylenebilir. Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu 1923 yılından bu yana halkına vermeye çalıştığı ulus temelli milliyetçilik kimliğini tam olarak benimseyemeyen Türkiye Cumhuriyeti, 1980'de acımasız bir askeri darbeye yeniden yapılanmaya başlamıştır. Özellikle mevcut kimliği kabullenemeyen gençler komünizm, sosyalizm gibi kimlikler üzerinden kendilerini ifade etmeye çalışmışlardır. Özellikle genç kuşak arasında ideolojik kimlik savaşlarında kan dökülmeye başlayınca askerler devreye girmiş ve söz konusu askeri darbe gerçekleşmiştir. 12 Eylül 1980 askeri darbesi sırasında solcu ve marjinal kimlikler ile milliyetçi kimlikler arasındaki mesafe giderek artmıştır (Kılıç, 2015, s.51).

Dine atıfta bulunularak oluşturulan topluluk yapısı, dinin toplumsal yaşamda sempati ifade etmesi ve üyelerini genel bir adla tanımlamasından yola çıkarak hayali bir üst aile olarak nitelendirilebilir. Bu da göstermektedir ki, dinin inşa etmeyi amaçladığı kolektif bir bilince veya kabul edilmiş bir üst kimliğe yönelik birlik, bu semboller aracılığıyla inşa edilen duygusal milliyetçilik yoluyla kısmen olumlu bir farklılaşmayı ve bu olumlu farklılıkların sağladığı yakınlık duygusu aracılığıyla toplumsallaşmayı amaçlamaktadır. Din, kolektif bilinç ya da toplumsal bilinç tarafından inşa edilen topluluk yapısının tipolojisini açıklamaktadır. Önemli olan, Türkiye'de kabul edilen üst kimliği besleyen aidiyet, duygu, amaç ve bilinç birliği gibi temel ölçütlerin kapsamıdır. Bu bağlamda aidiyet, duygu, amaç ve bilincin kaynağı ırksal bağlılık olduğunda Yahudilik örneğinde olduğu gibi toplumsal hayatı kriterler temelinde şekillendiren ve ağırlıklı olarak menşesine odaklanan bir yapı ortaya çıkabilmektedir (Şevkli, 2009, s.76).

İslam dini açısından ele alındığında da Kur'an-ı Kerim'de millet kavramının kullanıldığı yerlere anlam açısından bakıldığında da millet ile kastedilenin aynı zamanda din olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Kur'an-ı Kerim'in Bakara Suresi'deki 120. ayetindeki “Sen onların milletlerine (dinlerine) tabi olmadıkça ne Yahudiler ne de Hıristiyanlar senden asla hoşnut ve razı olmayacaklar” ifadesi örnek gösterilebilir. Buradan hareketle, din ve milliyet kavramlarının eş anlamlı olarak kullanılmasındaki temel dayanağın, dinin ortak duygu ve hissiyat oluşturarak, bir milliyet inşa etme potansiyeliyle bağdaştırmanın mümkün olduğu düşünülmektedir (Araz, 2022, s.190).

Zamanla değişen siyasi koşullar çerçevesinde başlangıçta milliyetçiliğe olumsuz bakan İslamcılar, zamanla milliyetçiliği yeniden değerlendirmek zorunda kalmışlardır. Birçok faktör de buna katkıda bulunmuştur. Bu faktörlerden ilki ümmet fikrinin gerçek başarısızlığı, İmparatorluğun çöküşü ve ulus-devletlerin hızla yayılması nedeniyle İslamcıların milliyetçilik vizyonunu değiştirmesidir. Öte yandan, İttihat ve Terakki döneminde olgunlaşan Türklük ideolojisinin Cumhuriyet döneminde egemen ilke olarak benimsenmesi gibi reel siyasetin gelişmesi, yani Cumhuriyet döneminin kuruluşu, milliyetçilik fikrine bağlı yeni siyasi ve sosyal birlik de söz konusu değişimi etkilemiştir (Şen, 2011, s.13).

3.1 Milliyetçiliğin dinselleştirilmesi

Türkiye’de temelde İslam, din ile milliyetçilik arasında olumlu bir ilişki bulunmaktadır ancak bu ilişki Türk milliyetçiliğinin hâlâ içinde yaşadığı derin bir çelişkiyle gölgelenmiştir. İslam’ın Türkiye’de farklı ulusal kültürlerden ziyade yeniden yorumlanması ve İslam’ın farklı tarzlarının yaratılmasıyla birlikte Türk-İslam ilişkisi tarihsel gerekçelerle meşrulaştırılmış ve böylece İslam, Türk yorumuyla Türklerin millî dini olmuştur. Öte yandan, reformist görüşlerin, dinin bu ulusal yorumunu etkili bir şekilde reddetmesine neden olduğu da bilinmektedir. Oryantalist oluşum, ilerleme anlayışıyla, İslam devri Türk tarihini, özellikle Selçuklu ve Osmanlı deneyimlerini Farslaştırma, Araplaştırma, Bizanslaştırma olarak yorumlamakta ve Türklerin hakikati İslam’dan vazgeçtiğini iddia etmektedir. Bu durumda, örneğin “millileştirilmemiş millî din” gibi bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Bazı araştırmacılara göre Türkler, milletlerini İslam ile olgunlaştırırken, başka araştırmacılar da İslam medeniyeti içinde Türklerin millî kimliklerini kaybettiklerini ileri sürmektedir. İkinci kesime göre Türkler İslam’a saygı duyar, İslam’ı millî din yapar, İslam Türk halkının ve kültürünün ana yapı taşı ve temeli olur, İslam Türklerin millî kimliğini korur ama her şeye rağmen İslamlaşma sürecinde Türklerin kimliği kaybolur, Türkler Fars ya da Arap olur. Millî kültür üzerinden oluşan müspet din-millet, Türk-İslam ilişkisi, din ve kültürün dinde ayrılması ve din kültürünün Arap ve Fars geleneklerine indirgenmesiyle bozulmuştur (Çalen, 2020, s.32).

Tüm bu tartışmalar sürerken Türkiye’de muhafazakârlık 1980’lerde ortaya çıkmaya başlamıştır yorumu yapılabilmektedir. 1980 askeri darbesiyle 1970’lerin örgütlü siyaseti parçalanmış; iktidara yönelik sözde tehditler ortadan kaldırılmış, Türk-İslam sentezi tepeden inme bir ideolojik proje olarak devlet iktidarını inşa etmeye yönelik olarak hayata geçirilmiştir. Türk-İslam Sentezi, 1970’lerde zayıflayan devlet gücünü güçlendirmek amacıyla millî kültürün önemini vurgulayan yeni açılımlarla cevap vermeyi amaçlayan bir konsolidasyon projesi niteliğini üstlenmiştir. Örneğin, Eylül 1980 askeri darbesi, diğer bazı sağcı grupların aksine, Aydınlar Ocağı’nın düşünce biçimini etkilememiş, aksine, Aydınlar Ocağı’nda Kemalizm’in güçlenmesi fikrini desteklemiştir. Buna karşılık olarak Türk-İslam sentezi tüm okullarda din eğitiminin zorunlu hale getirilmesi ve imam-hatip okullarının yaygınlaştırılmasını öne sürmüştür. Entelektüel bir bakış açısıyla giderek güç kazanmaya başlayan Türk-İslam ideolojisi, 1983’te ulusal planlama örgütünün “Millî Kültür Raporu” ile resmîleştirilmiştir. Bu rapora şu ifade yer verilmiştir: “Ülkenin kültür politikası, gerçek Orta Asya değerlerinin ve İslam’ın yarattığı millî kültürün yerini almalı ve Batı ile ilişkiler ihmal edilmemeli, ancak bu ilişkiler faydalı teknolojilerin getirilmesi ile sınırlandırılmalıdır” (Çağlar & Uluçakar, 2017, s.126). Bu dönemden sonra hem Türk siyasetindeki gelişmeler hem de toplumun bakış açısı irdelendiğinde milliyetçiliğin günden güne dinselleştirildiği ve dinselleştirilmiş milliyetçilik fikrinin toplum tarafından hızlı bir şekilde benimsendiği görülmektedir.

Milliyetçilik ve İslamcılık, anlam bakımından farklı kelimeler gibi görünse de tarihsel deneyimde birbirleriyle yakından ilişkili olmuştur. Günümüzde bu durum detaylı olarak değerlendirildiğinde; ulus-devlet formunun temeli ve Batı kökenli bir ideoloji olarak ortaya çıktığı söylenen milliyetçilik ideolojisi, o zamandan beri İslam dünyasında geniş çapta tartışılan bir konu olmuştur. İlk zamanlarda bazı aydınlar bunu kabul etmemiş, bazıları da hararetle savunmuştur. Hz. Muhammed’in “Üstünlük ancak takvadır” hadisi ile benzer olarak Kur’an ayetlerinde de çeşitli ifadeler yer almıştır. Baskın görüş, üstünlüğün yalnızca kişinin Tanrı’nın önündeki yeri ile ilgili olduğu yönünde olsa da etnik kökenin dinsel mensubiyetin yerini alıp alamayacağı konusunda bazı tartışmalar vardır. Yine Kur’an-ı Kerim’de Hucurat Suresi’nin 13. ayetindeki “ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık” ifadesi, Allah’ın insanları farklı milletlerden yarattığını anlatmakta ve bu da tartışmaya başka bir boyut kazandırmaktadır. Bir kişi dinini özgürce seçebilir veya seçmeyebilir, ancak uyuşu onun doğal aidiyetidir. Aslında Hz. Peygamber döneminde

milliyetçilik Arap toplumunda da çok aktif bir unsurdur. Milliyetçilik günümüz siyasi anlamıyla Batı kökenli olarak gelişse de aslında kökleri çok eskilere dayanan bir ideolojidir (Kaya, 2019). Bu gibi nedenlerden olduğu tahmin edilmektedir ki İslam ve milliyetçiliğin bir araya gelişi zor olmamış ve iki kavramın birlikte hatırı sayılır bir güç hâline gelişi de yüksek ivmeli olmuştur.

4. Milliyetçiliğin seküler ve dindar akıl perspektifinden kıyası

Fransız İhtilali ile modern bir olgu olarak ortaya çıkan ve bir süre sonra Türk siyasi tarihinde etkisi belirginleşen modern milliyetçilik, kavramsal olarak Türklük fikrinin gelişimine bağlı olarak Türk düşünce sisteminde ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Türklerin milliyetçi olarak tanımlanması -milletten söz edildiğinde Türk halkı için kullanılan terim- özellikle “millî” kelimesinin Batılı bir “halk” ifadesi haline gelmesi yine Batı'dan etkilenmiştir. Türklerin İslam öncesi devirlerde var olan ancak daha sonra imparatorluk yapısının veya İslam dininin etkisiyle derinleşen millî bilinci, siyasi, sosyal ve kültürel hayatta ortaya çıkmıştır. Türk toplumunun, dinî bağların tabiatında hâkim olduğu İslamiyet ile birleşince bir ümmet haline geldiği bilinmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de milliyetçiliğin gelişmesi, Osmanlı zihniyeti ve İslam ümmeti dışında Türk milleti olarak milliyetçilik ve tek millet vatansızlığı şeklinde gelişme göstermiştir. Türk milliyetçiliği, Osmanlı İmparatorluğunun çökmekte olduğu ve Türk aydınlarının bunu hissetmeye başladığı bir dönemde, imparatorluğun birçok din ve etnisiteden oluşan kozmopolit yapısı içinde bir tepki ve kendini keşfetme hareketi olarak ortaya çıkmıştır (Sarınay, 1994, s.213).

Cumhuriyet ideolojisi genel olarak devrimlerle yıkılmak istenen toplumsal ve siyasi bir yapı olarak İslamcılığın teorik temsilcisi gibi anlaşılmıştır. Bu nedenle yeni bir toplumsal yapı oluşturmaya çalışan cumhuriyetçi kadrolar, dini toplumsal hayatın temel unsuru olarak gören İslamcılık ideolojisini ve dolayısıyla İslamcılar devrimlerin önündeki en önemli engel olarak görmüşlerdir. Bu nedenle cumhuriyetin ilk yıllarında kendi bağımsız kimlikleriyle ayakta kalmayı zor, hatta tehlikeli bulan İslamcılar, bir yandan özellikle muhafazakârlar, cumhuriyeti eleştirmişlerdir. Cumhuriyetin üzerinde tam bir anlaşma beklemeden kabul ettiği “milliyetçilik” benzeri bir unsur, diğer bir deyişle, İslamcılar milliyetçilik ideolojisine yaklaşımlarında pratik ve pragmatik nedenler de etkili olmuştur (Şen, 2011, s.15).

20. yüzyılda bağımsızlığını kazanan ülkelerdeki laik/seküler milliyetçiliğin temsilcileri, dini cemaate değil, şehirli, eğitilmiş ve elit sınıfa mensuptu. Birçoğu için, bu tür seküler milliyetçiliği benimsemek, din ve devlet işlerini ayırarak, devletin refahına zararlı olan dinin etkisinden kaçınmaları anlamına geliyordu. Uygulamada, siyasi gücün ve geleneksel dini değerlere dayalı toplulukların etkisi önemsizdi. Bu noktada seküler milliyetçiliğin bir din kadar etkili bir ideoloji olabilmesi için takipçilerinin bir akide olarak benimsemeleri gerekiyordu. Seküler milliyetçiliğin savunucularına göre din ve onun etkileriyle ancak bu şekilde rekabet edebilirdi. Seküler milliyetçilik kavramı da aslında bu gibi nedenlerle giderek daha kutsal ve daha dini bir sembol gibi görülmeye başlamıştır. Seküler milliyetçilik, dini söylemlerin güçlü bir etkiye sahip olmasını reddetse de dinin devamlılığını sağlayan temel faktör güçlü bir iman gerektiriyordu. Tıpkı din gibi seküler milliyetçiliğin de bir kaderi vardı. Ninian Smart (akt. Seljak, 1991, s.41) dini altı kavram üzerinden açıklamaktadır: doktrin, mit, etik, ahlak, ritüel, deneyim ve sosyal yapı. Bu yapılar ise seküler milliyetçilik ile benzer değerlendirilmekte, milliyetçiliğin de içerisinde var olduğu görüşü savunulmaktadır. Seküler milliyetçilik ile din arasındaki bu yapısal benzerlik, daha basit ve daha işlevsel bir özelliğe işaret etmektedir. Her iki yaklaşım da kavramlara ahlaki bir düzen içinde etik bir görev vererek sadakatlerini talep etmektedir. Bu nedenle Juergensmeyer (2023, s.87), din ile laik milliyetçilik arasındaki çizginin çok ince olduğunu belirtir. Her ikisi de inancın ifadesidir, her ikisi de kimlikle tanımlanır ve daha geniş bir topluluğa bağlılık içerir.

Hem din hem de laik milliyetçilik, nihai ahlakın meşruiyetini talep etmektedir (Karaarslan, 2012, s.134).

İslamcılar, özünde modern ve dolayısıyla seküler bir fenomen olan milliyetçiliğe ilk zamanlarda şiddetle tepki göstermişlerdir. Daha önce de söz edildiği üzere burada çeşitli etnik grupların milliyetçi faaliyetler nedeniyle imparatorluktan ayrılması Müslümanları ve dolayısıyla İslamcılarını etkilemiştir. Ayrıca dini ilkelerden beslenen aidiyet ve kimlik bağı yerine özünde seküler içerikli milliyetçiliğin aday olması da İslamcılarının milliyetçiliğe olumsuz bakmalarının bir diğer nedeni olmuştur. Ancak Osmanlıcılık, Batılılaşma ve İslamcılık gibi imparatorluğu bir arada tutmayı hedefleyen projelerin, milliyetçiliğin hem teoride hem de pratikte yükselişe geçtiği bir ortamda başarıya ulaşamaması ve çökmesi, İslamcılarını milliyetçiliği yeniden düşünmeye yöneltmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında, özellikle Müslümanların Osmanlı Devleti'nde kalmak istemediklerini defalarca ortaya koymaları, insan ırkının birliğine dayalı İslam ideolojisinin zayıflamasına yol açmış ve İslamcılar milliyetçiliğin artık milliyetçilik olduğunu anlamaya başlamışlardır. Ayrıca milliyetçiliğin teorik ve somut olarak güçlenmesi ve Türklüğü vurgulayan söylemin büyümesi bu gelişmeye katkı sağlamıştır. Sonuç olarak İslamcılar, milliyetçiliğin çağın ruhuna daha uygun bir ideoloji olduğuna ikna olmuşlardır. Aslında İslamcılarının başlangıçta milliyetçilikle aralarına koydukları mesafe büyük ölçüde Mehmet Akif Ersoy'un çabalarından kaynaklanmaktadır. Ancak İslamcılarının milliyetçiliğin seküler içeriğine ilişkin kaygıları devam etmiştir. Hatta laik milliyetçiliğe dayalı birlik fikrinin cumhuriyet döneminde dayatılması İslamcılarının tepkisine neden olmuştur. Bir başka ifade ile İslamcılarının kabul ettiği milliyetçilik, cumhuriyetin seküler milliyetçiliği haline gelmemiştir. Bu gerekçeler, milliyetçiliğin laik ve Batılı içeriğini bölmüş ve milliyetçiliği benimsemiş, onu İslami içerikle güçlendirmiştir. Eşref Edip, Necip Fazıl Kısakürek ve Nurettin Topçu bu konuda önemli katkılarda bulunmuştur. Başka bir deyişle, adı geçenlerin çabalarıyla milliyetçilik İslami bir nitelik kazanmıştır. Kısacası, İslamcılar milliyetçiliği ancak dini bir biçim ve içerik verildiği ölçüde bütünleyici bir ilke olarak kabul etmişlerdir (Şen, 2011, s.15 & Kara, 2017, s.129). Bu bağlamda Türkiye'de kendisini İslamcı olarak tanımlayanların milliyetçilik ideolojisiyle kurmuş oldukları bağ, milliyetçilik ideolojisinin dinle olan bağlarını belirleyici ölçüde yeniden gündeme getirmiş ve sonuç olarak dindar milliyetçiliğe olan sosyal ve siyasi ihtiyaçlar gözle görülür noktalara ulaşmıştır.

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti kuruluş felsefesi itibariyle laik bir ülkedir. Laiklik gündelik hayatta tanımlanan sınırlar içerisinde ele alındığında “din ve devlet işlerinin birbirilerinden ayrılması” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ancak laikliğin toplumsal yaşama aktarılması bu tanımın yol açtığı sınırlılıkta değildir. Laiklik devlet olgusunu karakterize eden bir olgu olmanın yanında toplumsal alandaki yaşam tarzlarının da oluşmasında son derece etkilidir. Toplumsal alanda belirlenen yaşam tarzları aynı zamanda kişilerin ve toplumsal grupların benimsemiş oldukları dünya görüşlerinin ve siyasi fikirlerin toplumsal yansımaları olarak belirlemektedir. Milliyetçilik ideolojisini benimsemiş kişilerin ve toplumsal grupların yaşam pratikleri de yine bu minval üzerinden biçimlenmektedir. Ancak bu doğrultuda milliyetçilik ideolojisinin dindar veya seküler biçimlerinin her ikisi üzerinden de okunması gerekli olmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti devletinin laik bir devlet olarak kurulması aynı zamanda milliyetçiliğin ağırlıklı olarak seküler biçimlerle anlamlandırılmasını gerekli kılmıştır. Özellikle Türkiye'de yaşanan siyasi gelişmelerle ve dönemselsel politik atmosferlerle bu durum daha güçlü hale gelmiştir. Ancak Türkiye'nin yakın tarihinde yükselen seküler milliyetçilik sürekliliğini koruyamamış ve yaşanan birtakım gelişmelerle birlikte milliyetçilik ideolojisi dindar akıl eksenine yaklaşmaya başlamıştır.

Hem baskıcı rejimler hem de demokratik çerçeveler altında herhangi bir devrim sürecinden geçen milletler, kutsallıklarını ve dini ritüellerini kültürel, geleneksel veya milliyetçilik üzerinden şekillendirmektedirler. Milliyetçilik, modernitenin kutsal alanlarına aittir. Ancak din karşıtı konuşlanmak yerine son dönemde dinden başarıyla yararlanmaya çalışmıştır. Milliyetçilik dinin yerini almakla birlikte, dini kültürün bir parçası haline getirerek sürekliliğini de sağlamıştır. Din, kamusal alanda hala önemli bir rol oynamaktadır. Pek çok toplumda din ve devletin ayrılması olarak nitelendirilen liberal laiklik felsefesinin geçerliliği konusunda tereddütler söz konusudur. Din, genellikle derin bir milliyetçilik veya diaspora mesajı içeren çok kültürlü toplumlarda azınlık etnik kimliğinin ana taşıyıcısı olabilmektedir (Hayes & Çiftkaya, 2010; İpek, 2018, s.43). Günümüzde Türkiye’de dini perspektifle biçimlenen bir milliyetçilik ideolojisi hâkim olsa da seküler milliyetçilik ideolojisine mensup bireyler ve kolektifler mevcuttur. Bu çalışmada seküler ve dindar akla göre algılanan iki farklı milliyetçilik kavramının birbirleri ile benzerlikleri ve farklılıkları ile kıyaslanmaları sağlanmıştır. Günümüzde siyasi partiler, fraksiyonlar, kanaat önderleri, sivil hareketler vb. dikkate alındığında Türkiye’de milliyetçiliğin hangi varyasyonunun daha güçlü olduğu meselesi karmaşıklaşmaktadır. Bu bakımdan denilebilir ki, günümüzdeki siyasal konjonktüre bağlı olarak dindar milliyetçilik lehine birtakım gelişmeler yaşanmakla birlikte seküler milliyetçiliğin sosyal ve siyasal yapıdaki varlığı devam etmektedir. Günümüzde milliyetçiliğin dindar varyasyonu seküler varyasyonuna nazaran Türkiye’nin sosyal ve siyasal yapısı üzerinde daha etkin biçimde varlık göstermektedir. Türkiye’nin yirmi küsur yıldan bu yana kendisini muhafazakâr milliyetçi olarak tanımlayan bir siyasi iktidar tarafından yönetiliyor olması da bu güncel gerçekliğin oluşmasında belirleyici etken olarak yer almaktadır.

Kaynakça

- Ak, G. (2015). Kemalizm'de laiklik-İslam birlikteliğinin milliyetçilik üzerinden düalist akdi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(3), 571-606. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002364.
- Araz, F. (2022). Duygu milliyetçiliği olarak Kur'an'da yakınlarla ilişkinin sosyolojisi. *Journal of Analytic Divinity*, 6(1), 188-205. <https://doi.org/10.46595/jad.1094827>
- Bauman, Z. (2000). *Siyaset arayışı*. (T. Birkan,Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Conversi, D. (2006). Mapping the field: Theories of nationalism and the ethnosymbolic approach. *Nationalism and Ethnosymbolism: History, Culture, and Ethnicity in The Formation of Nations*, 15-30.
- Çağlar, A., & Uluçakar, M. (2017). Günümüz Türkçülüğünün İslamla imtihanı: Türk-İslam sentezi ve Aydınlar Ocağı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (26), 119-139.
- Çağlayan, E. (2016). Islam, secularism and nationalism in modern Turkey: Who is a Turk? *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 226-234.
- Çalen, M. K. (2020). Ahmet Ağaoğlu'nda İslâm ve milliyetçilik ilişkisi. *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 27-46.
- Dinçaslan, B. (2023). *Seküler milliyetçilik- 21.yüzyılda Türk milliyetçiliğinin teorisi*. İstanbul: Yenisey Yayınları.
- Eagleton, T. (2015). *İdeoloji*. (Muttalip Özcan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eren, M. (2014). Sekülerizm ve Din Arasında Habermascı Söylem Analizi. *Felsefe Dünyası*, (60), 244-264.
- Eroler, E. G. (2019). Dindar nesil yetiştirmek: Türkiye'nin eğitim politikalarında ulus ve vatandaş inşası (2002-2016). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Hayes, C. J. H., & Çiftkaya, M. (2010). *Milliyetçilik: bir din: Batı siyasal düşüncesinde "ulusalcılık" tasavvuru*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Heywood, A. (2013). *Siyasi ideolojiler: Bir giriş*. (Ş.Akın, A.K.Bayram, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- İpek, İ. (2018). Din-siyaset-ilişkisi-dünü-bugünü-geleceği. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, (2), 33-51.
- Juergensmeyer, M. (2023). *The new cold war?: Religious nationalism confronts the secular state*. University of California Press.
- Kara, B. (2017). Dinsel milliyetçilik. *Electronic Turkish Studies*, 12(2).
- Karaarslan, F. (2012). *Şerif Mardin, Türkiye, İslam ve sekülerizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karakaş, M. (2019). Türkçülük ve Türk milliyetçiliği. *Milliyetçilik-1*. Sayı: 38. Ankara: Doğu Batı, s.57-76.
- Kaya, B. (2019). Cumhuriyet dönemi İslamcılarının milliyetçiliğe bakışı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Kılıç, M. (2015). Milliyetçilik algısında yaşanan değişim üzerine bir deneme. *The Journal Of Europe-Middle East Social Science Studies*, 1(1), 49-58. <https://doi.org/10.21085/jemsos.84902>
- Kökce, H. (2021). Din ve milliyetçik ilişkisi: Kolaylaştırıcı mı zorlaştırıcı mı?. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(40), 2775-2796. <https://doi.org/10.26466/opus.864887>
- Lewis B (2003). *Demokrasinin Türkiye serüveni*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Nakış, Y. (2023). Ak Parti iktidarı döneminde tarih yazımı ve muhafazakâr ideolojinin yeniden üretiminde ideolojik aygıt olarak "Derin Tarih" dergisi (2012-2020). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı. İstanbul.
- Örs, H. B. (2012). İdeoloji: Karmaşık dünyayı anlaşılır kılmak. Örs, H. B. (Ed.). *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sarınay, Y. (1994). *Türk Milliyetçiliğinin tarihî gelişimi ve Türk Ocakları: 1912-1931*. İstanbul: Ötüken Yayınları
- Selçuk, S. S. (2011). Milliyetçilik üzerine: bir literatür taraması. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 6(23).
- Seljak, D. (1991). Is Nationalism a religion? A critique of Ninian Smart. *Arc: The Journal of the School of Religious Studies*, 19, 33-45.
- Sönmez Selçuk, S. (2012). Dünden bugüne milliyetçilik: Küresel dünyada yükselen sesler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(3), 117-135.
- Şahin, K. (2007). Bir ideoloji olarak milliyetçilik. *Akademik Bakış*, 12, 1-9.
- Şahin, K. (2009). *Küreselleşme tartışmaları ışığında ulus devlet*. İstanbul: Yeni yüzyıl Yayınları.
- Şen, H. (2011). Türk İslâmcıların milliyetçilik algıları. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(26), 1-18.
- Şevkli, S. (2009). Resmi söylemden kültürel kimliğe: Türkiye’de seküler milliyetçilik. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Topakkaya, A. (2007). İdeoloji kavramının tarihsel gelişim sürecine kısa bir bakış. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1-2), 163-180.
- Turan, E. (2011). Milliyetçilik teorisinin gelişimi ve Türk milliyetçiliği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (1), 135-149.

Yesevi, Ç. G. (2012). Türk milliyetçiliğinin evrimi. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 4(2), 75-85.

Araştırmacıların Katkı Oranı:

1. Yazar: % 100

Çatışma Beyanı: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Belirtilmemiştir.

Türkiye toplumunda evlilik ve aile: Sosyolojik-psikolojik perspektiften yakın ilişkiler

Arif Akbaş*

Öz

Bu makale, Türk toplumunun evlilik ve aile yapısındaki sosyolojik/psikolojik değişimleri incelemektedir. Makale, Türk toplumunun tarih boyunca geçirdiği sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlere odaklanarak, evlilik ile aile kavramlarındaki dönüşümü ele almaktadır. Türk toplumundaki geleneksel aile yapısı ile modernizm arasındaki etkileşimi ve çatışmaları analiz edilmektedir. Geleneksel normların ve değerlerin modern yaşam tarzlarıyla nasıl bir etkileşim içinde olduğu, evlilik ve aile ilişkilerindeki dinamik değişiklikleri ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, kadınların rolü, aile içi ilişkiler, çocuk yetiştirme pratikleri ve evlilik kurumundaki değişimler özel bir öneme sahiptir. Araştırma, toplumsal cinsiyet rollerinin evlilik ve aile yapısındaki değişimlere olan etkisini de detaylı bir şekilde incelemektedir. Toplumsal normlardaki değişimlerin, bireyler arası ilişkileri nasıl etkilediği, toplumun genelindeki evlilik ve aile anlayışını nasıl değiştirdiğine dair derinlemesine bir analiz sunmaktadır. Türkiye'deki evlilik ve aile yapıları, son yıllarda önemli değişimler geçirmiştir. Geleneksel olarak Türk toplumunda aile, geniş aile yapısıyla birlikte büyük öneme sahip olmuştur. Ancak, modernleşme, kentsel dönüşüm, ekonomik faktörler ve kültürel değişimler gibi etkenler, evlilik ile aile sosyolojisinde dönüşüme neden olmuştur. Bu değişimler, aile içi ilişkilerden cinsiyet rollerine, ebeveynlik pratiklerinden evlilik ve boşanma kararlarına kadar birçok alanda etkili olmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'de evlilik ve aile sosyolojisi alanında yapılan araştırmalar, bu değişimleri anlamak, toplumsal dinamikleri yönlendirmek açısından büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aile sosyolojisi, değişim sosyolojisi, evlilik ve aile, ilişki sorunları, cinsiyet sosyolojisi, yakın ilişkiler.

Marriage and family in Turkish society: Close Relationships from a sociological-psychological perspective

Abstract

This article is examining the sociological and psychological changes in marriage and family structures in Turkish society. The article focuses on the social, cultural, and economic transformations that Turkish society has undergone throughout history, addressing the evolution of the concepts of marriage and family. It analyzes the interaction and conflicts between traditional family structures and modernity in Turkish society. The study highlights how traditional norms and values interact with modern lifestyles, revealing dynamic changes in marriage and family relationships. In this context, special attention is given to the roles of women, intra-family relationships, child-rearing practices, and changes in the institution of marriage. The research also delves into how changes in gender roles affect marriage and family structures in detail. It provides an in-depth analysis of how shifts in social norms influence interpersonal relationships and alter the general understanding of marriage and family in society. In recent years, marriage and family structures in Turkey have undergone significant changes. Traditionally, the family has held great importance in Turkish society, often characterized by extended family structures. However, factors such as modernization, urban transformation, economic changes, and cultural shifts have led to transformations in the sociology of marriage and family. These changes impact various areas, including intra-family relationships, gender roles, parenting practices, and decisions regarding marriage and

* Dr. Öğr. Gör., Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli MYO, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, e-posta: arifakbas@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-8480-4350

divorce. In this context, research in the sociology of marriage and family in Turkey is crucial for understanding these changes and guiding societal dynamics.

Keywords: Sociology of family, sociology of change, marriage and family, relationship problems, sociology of gender, close relationships.

Giriş

Aile sosyolojisi, evlilik ve aile yapısını toplumsal bir perspektifle inceleyen disiplinler arası bir alandır. Bu alandaki araştırmalar, evlilik, aile ilişkileri, ebeveynlik, çocuk yetiştirme ve aile içi dinamiklerin toplumsal, kültürel ve ekonomik bağlamlar içinde nasıl şekillendiğini anlamayı amaçlar. Modern toplumlardaki hızlı değişimler, aile sosyolojisinin önemini artırmış ve evlilik ile aile yapısının karmaşıklığını daha iyi anlamamıza olanak tanımıştır. Aile sosyolojisi, evlilik kurumunun ve aile yapısının nasıl inşa edildiğini ve değişen normların bu süreçteki rolünü araştırır. Geleneksel normlar ile modern değerler arasındaki çatışma ve etkileşim, aile yapısının değişiminde belirleyici bir faktördür. İnsanların evlilik ve aile kurma motivasyonları, toplumdaki normatif beklentilere ve bireysel tercihlere bağlı olarak çeşitlilik gösterir. Aile sosyolojisi, toplumsal cinsiyet rollerinin evlilik ve aile içindeki iş bölümü üzerindeki etkisini de ele alır. Geleneksel cinsiyet rollerinin sorgulanması, kadınların iş gücüne katılımındaki artış ve ev içi sorumlulukların yeniden dağılımı, aile içindeki dinamiklerin değişimine katkı sağlar (Cheal, 2002, s. 1-5).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) araştırmaları, evlilik ve boşanma trendlerini inceleyerek toplumun evlilik kurumuna bakışını ortaya çıkarmaya çalışır. (Zira TÜİK yerine Aile sosyolojisi alanında sosyolojik, demografik ya da daha genel olarak sosyal bilimsel araştırma çabası gösteren kurum Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'dür (HÜNEE)). Boşanma oranlarındaki artış, evlilik kavramının sorgulanmasına ve alternatif aile yapılarının ortaya çıkmasına neden olabilir. Aile sosyolojisi, evlilik ve aile yapısının toplumsal bağlam içinde nasıl şekillendiğini anlamamıza yardımcı olan önemli bir araştırma alanıdır. Geleneksel normlarla modern değerler arasındaki denge, toplumsal cinsiyet rollerinin evlilik üzerindeki etkisi ve evlilik kurumundaki değişen trendler, aile sosyolojisinin temel odak noktalarını oluşturur. Bu alandaki çalışmalar, toplumların evlilik ve aile dinamikleriyle başa çıkma ve uyum sağlama süreçlerini anlamamıza katkı sağlar (Safilios-Rothschild, 1969, s. 290-301). “Aile Değişimi ve Aile Sosyolojisinin Durumu” başlıklı konu, günümüz toplumlarında aile yapısındaki değişimi ve bu değişimi inceleyen aile sosyolojisinin mevcut durumunu ele almaktadır. Modernizmin ve toplumsal gelişmelerin etkisiyle birlikte aile yapısında önemli değişiklikler yaşanmaktadır. Geleneksel normlar ve değerler yerini, bireylerin yaşam tarzlarına ve toplumsal beklentilere daha uygun olan yeni dinamiklere bırakmaktadır. Bu bağlamda, aile sosyolojisi, ailedeki bu değişimleri anlamak ve açıklamak amacıyla çeşitli teorik yaklaşımları ve metodolojileri kullanmaktadır. Aile içindeki rollerin ve sorumlulukların değişimi, kadın-erkek ilişkilerindeki değişim, boşanma oranlarındaki artış gibi konular, aile sosyolojisinin odak noktalarını oluşturmaktadır. Bu alan, aile yapılarındaki çeşitliliği, heterojenliği ve dinamizmi anlamak adına önemli bir rol oynamaktadır. Aile sosyolojisinin, toplumsal değişimlere uyum sağlama ve aile dinamiklerini anlama sürecinde kritik bir katkı sağlayabileceği düşünülmektedir (Farrell, 2012, s. 283-301).

Berk tarafından “Ailenin Arz-Tarafı Sosyolojisi: Yeni Ev İktisadının Meydan Okuması” başlığı altında incelenen konu, aile yapısının sosyolojik açıdan ele alındığı ve özellikle yeni ev iktisadı disipliniyle karşılaştığı bir perspektifi içermektedir. Geleneksel sosyolojik yaklaşımlardan farklı olarak, bu çalışma, aileyi bir ekonomik birim olarak görmekte ve ev içindeki kaynakların nasıl dağıldığına odaklanmaktadır. Yeni ev iktisadı, bireylerin aile içindeki rollerini ekonomik terimlerle açıklamayı amaçlar ve bu bağlamda, aile içindeki kararların ekonomik faktörlere nasıl bağlı olduğunu vurgular. Ayrıca, bu yaklaşım, aile dinamiklerini mikro ekonomik bir perspektiften değerlendirerek, bireylerin karar alma

süreçlerindeki rasyonel davranışları anlamaya çalışır. Bu noktada, “Ailenin Arz-Tarafı Sosyolojisi,” geleneksel sosyolojik paradigmalara bir meydan okuma sunarak, aile içindeki ilişkileri ekonomik terimlerle anlama çabasını temsil etmektedir. Bu alandaki çalışmalar, aile yapılarının ekonomik faktörlerle nasıl etkilendiğini anlamak adına önemli bir katkı sağlamaktadır (Berk, 1983, s. 375-395).

Değişim sosyolojisi, toplumsal sistemlerdeki değişimi anlamaya odaklanan bir sosyoloji dalıdır. Aile, değişim sosyolojisinin önemli bir odak noktasıdır, çünkü toplumun evlilik, aile yapısı, cinsiyet rolleri ve aile ilişkilerinde yaşanan değişiklikler, sosyal değişimin önemli göstergeleridir. Değişim sosyolojisi, ailedeki değişimi anlamak için tarihsel, kültürel ve ekonomik faktörleri inceleyerek toplumsal değişimi ele alır. Geleneksel normların ve değerlerin değişmesi, kadın-erkek ilişkilerindeki değişim, boşanma oranlarındaki artış gibi konular, değişim sosyolojisinin aile üzerindeki analizlerini şekillendirir. Aile içindeki roller ve iş bölümü, değişim sosyolojisinin dikkatini çeken diğer önemli bir alanı oluşturur. Geleneksel cinsiyet rollerinin sorgulanması, kadınların iş gücüne katılımındaki artış ve ev içi sorumlulukların yeniden dağılımı, ailedeki dinamik değişimlere işaret eder. Teknolojik ilerlemeler, ekonomik koşullardaki değişiklikler ve kültürel değişim, aile yapısını etkileyen faktörler arasında yer alır. Örneğin, iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, aile üyeleri arasındaki etkileşimi şekillendirir ve uzaktaki aile bireyleri arasında bağları güçlendirebilir ya da zayıflatabilir. Değişim sosyolojisi, ailenin değişimini sadece bir bireysel birim olarak değil, aynı zamanda toplumsal bir olgu olarak da ele alır. Bu bağlamda, ailedeki değişimleri anlamak, toplumun genelindeki sosyal değişimleri daha kapsamlı bir perspektifle değerlendirmemizi sağlar. Aile, değişim sosyolojisinin merceğinden bakıldığında, toplumsal dönüşümün önemli bir yansıması olarak görülebilir ve bu alandaki araştırmalar, aile yapısındaki değişimi anlamamıza ve toplumsal değişimin dinamiklerini çözmemize yardımcı olabilir (Chambers, 2021, s. 1-20). [Ancak bu teorik alan da oldukça “makro” hatta “giriş” düzeyinde kalmıştır ki -evrimci, devr-i dalgalı, yapısal fonksiyonalist ya da çatışmacı gibi- hangi bakış açısından aile, evlilik, boşanma konularına bakıldığı ve hangisinden doğru yol alındığı çok daha odaklı bir biçimde kestirilebilir.]

Evlilik ve aile, sosyolojide temel kavramlardır ve toplumsal yapıyı anlamak için önemli bir perspektif sunarlar. Evlilik, toplumsal bir kurumdur ve genellikle bir erkek ile bir kadının yasal olarak ve genellikle dini veya kültürel normlara dayanarak bir araya gelmelerini ifade eder. Evlilik, toplumların normlarına ve değerlerine göre çeşitlilik gösterir. Sosyolojik açıdan, evlilik kurumu, bireylerin sosyal bağlam içindeki rollerini ve sorumluluklarını şekillendiren bir çerçeve sunar. Evlilik, aynı zamanda ekonomik, siyasi ve kültürel faktörlerin etkisi altında değişim gösterebilir. Aile, genellikle bir evde bir arada yaşayan ve birbirine duygusal ve ekonomik bağlarla bağlı bireylerden oluşan bir sosyal birimdir. Aile, evlilikle başlayabilir, ancak aile kavramı biyolojik bağlar, evlat edinme, bir araya gelmiş aileler gibi çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir. Sosyolojik olarak, aile, bireylerin sosyalizasyon süreçlerinde oynadığı rol, ekonomik dayanışma, güç dinamikleri ve toplumun genel yapısında birimin rolü gibi konularda incelenir. Evlilik ve aile, sosyologlar tarafından toplumun temel yapı taşları olarak görülür. Bu kavramlar, bireylerin sosyal kimliklerini, toplumsal beklentilere uyumlarını ve toplumsal normlara göre rollerini anlamak için incelenir. Aynı zamanda, evlilik ve aile kavramları, toplumsal değişim ve dönüşümün anlaşılmasında da önemli bir rol oynar, çünkü bu kurumlar, toplumun değerlerinin, normlarının ve sosyal ilişkilerinin şekillenmesinde etkili olan faktörlerdir (Scanzoni, 1976, s. 12-19).

İnsanlar arasındaki ilişkiler, sosyal bağlam içinde önemli bir rol oynar ve bu ilişkilerin niteliği, toplumsal yapı ve normlardan etkilenir. İlişki sorunları, bireylerin karşılıklı etkileşimleri, beklentileri ve sosyal dinamiklere uyum sağlamada yaşadığı zorlukları içerir. Bu bağlamda, ilişki sorunlarına sosyolojik bir perspektiften yaklaşmak, toplumsal faktörleri ve yapıları göz önüne alarak daha kapsamlı bir çözümleme sunabilir. İlişki sorunlarının bir

kaynağı, toplumsal normlardan kaynaklanan beklentilerle ilgili olabilir. Toplumun belirlediği roller ve normlar, bireylerin ilişkilerinde bazen gerilim yaratabilir. Sosyolojik bir çözümleme, bu normları değerlendirerek, bireylerin kendi değerlerini ve beklentilerini nasıl yönetebilecekleri konusunda rehberlik sağlayabilir. Ekonomik koşullar, bir ilişki üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. İşsizlik, maddi sıkıntılar veya ekonomik eşitsizlik, çiftler arasında gerilimlere neden olabilir. Sosyolojik bir bakış açısı, ekonomik yapıları ve toplumdaki gelir eşitsizliklerini anlamak için kullanılabilir. Bu bağlamda, sosyal destek sistemleri ve kaynak eşitsizliklerine karşı toplumsal çözümler geliştirmek, ilişki sorunlarını hafifletmede etkili olabilir. Farklı kültürlerden gelen bireyler arasındaki ilişkilerde kültürel çeşitlilik, anlayış ve uyum sorunlarına yol açabilir. Sosyolojik bir analiz, kültürel farklılıkları ele alarak, toplumların bu çeşitliliği nasıl kucaklayabileceğini ve destekleyebileceğini inceleyebilir. Kültürel anlayışın artırılması ve toplumun bu konuda eğitilmesi, daha sağlıklı ilişkilerin temelini oluşturabilir. Toplumsal baskı ve stigmatizasyon, bireylerin cinsellik, cinsiyet kimliği veya ilişki tercihleri üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir. Sosyolojik bir perspektif, toplumsal normları ve ayrımcılığı ele alarak, bireylerin ilişki tercihlerine saygı göstermeyi teşvik edebilir ve toplumsal değişim için mücadele edebilir. Sosyolojik bir çözümleme, bireylerin ilişki sorunlarına daha geniş bir toplumsal bağlamda bakmalarına ve çözüm arayışlarında toplumsal destek sistemlerini kullanmalarına yardımcı olabilir. Aynı zamanda, toplumsal değişim ve farkındalık yaratma çabalarına katkıda bulunarak, daha sağlıklı ve adil bir toplumun oluşumuna katkı sağlayabilir (Siregar, 2022, s. 9-16).

Cinsiyet sosyolojisi, toplumsal cinsiyetin yapılandırılması, rolleri, eşitsizlikleri ve kültürel etkileşimleri inceleyen bir disiplindir. Bu alan, cinsiyetin toplumsal bir olgu olarak nasıl şekillendiğini, toplumsal normlar ve kültürel beklentilerin cinsiyet üzerindeki etkilerini araştırır. Cinsiyet sosyolojisi, bireylerin toplumsal cinsiyet kimliğini, cinsel yönelimlerini ve cinsiyet rollerini anlamak için kuramsal ve metodolojik yaklaşımları bir araya getirir (Wharton, 2009, s. 4-5). Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten ayrı bir kavramdır ve genellikle kültürel, sosyal ve psikolojik faktörlerle şekillenir. Cinsiyet sosyolojisi, bireylerin yaşamlarındaki cinsiyet eşitsizliklerini ve güç dinamiklerini ortaya çıkarmaya odaklanır. Bu bağlamda, feminizmin ve cinsiyet eşitliği mücadelelerinin sosyolojik analizi, cinsiyet sosyolojisinin temel odak noktalarından biridir. Cinsiyet sosyolojisi aynı zamanda heteroseksüel normlara, cinsel yönelimlerin toplumsal algısına, cinsiyet rollerinin değişimine ve queer teorilerine de odaklanır. Toplumda cinsiyetin nasıl inşa edildiğini ve yeniden üretildiğini anlamak adına cinsiyet sosyolojisi, cinsiyetle ilgili kapsamlı bir anlayış sunar. Bu alan, toplumsal değişim ve aktivizmin bir aracı olarak, cinsiyet temelli eşitsizliklere karşı mücadelede kritik bir rol oynar ve toplumsal normların sorgulanmasına, çeşitliliğin kabul edilmesine ve cinsiyet odaklı politika oluşturulmasına katkı sağlar (Chafetz, 2006, s. 3-4).

Bu makale değişen Türkiye toplumunda yakın ilişkilerin, özellikle evlilik ve aile sosyolojisinin nesnel ve yorumlayıcı bir perspektifle nasıl ele alınabileceğini tartışmayı amaçlar. Nesnel ve yorumlayıcı yaklaşımlar, sosyal bilimlerde kullanılan iki temel metodolojik çerçevedir ve Türkiye'nin sosyal dinamikleri içindeki evlilik ve aile yapısını anlamak için kullanılabilir. Nesnel yaklaşım, verilere dayanarak olguları objektif bir şekilde gözleme ve analiz etme yöntemini içerir. Türkiye'nin demografik verileri, evlilik yaşları, boşanma oranları gibi nicel veriler, nesnel yaklaşımın temelini oluşturabilir. Bu yöntem, evlilik ve ailedeki yapısal değişimleri, toplumsal normlardaki değişimi ve ekonomik etkenlerin rolünü açığa çıkarabilir. Nesnel verilere dayalı analizler, genel bir toplumsal perspektifi sunarak evlilik ve ailedeki değişimleri anlamamıza katkı sağlar.

Yorumlayıcı yaklaşım, bireylerin deneyimlerini, değerlerini ve anlamlandırmalarını anlamak için nitel verileri kullanır. Neuman'ın yorumlayıcı yaklaşımı, psikoloji ve psikoterapi alanında kullanılan bir terimdir. Bu yaklaşım, insan davranışlarının ve duygularının anlamını anlamaya odaklanır. Alman psikiyatrist Fritz Perls, yazar Laura Perls ve felsefeci Jean-Paul

Sartre gibi figürler tarafından geliştirilmiştir. Yorumlayıcı yaklaşım, bir kişinin davranışlarının altında yatan derin anlamları keşfetmeyi amaçlar. Kişinin geçmiş deneyimleri, içsel çatışmaları ve bilinçdışı düşünceleri gibi faktörler, davranışlarını ve duygularını şekillendirir. Bu yaklaşıma göre, terapistin görevi, müşterinin bu derin anlamlarını ortaya çıkarmak ve anlamak için onlarla iş birliği yapmaktır. Yorumlayıcı yaklaşım, terapistin müşteriye sorular sorması, ifadeleri yansıtması, sembollerin ve metaforların kullanılması gibi teknikleri içerir. Bu teknikler aracılığıyla, müşteri kendi içsel süreçlerini daha iyi anlayabilir ve değişim için bir temel oluşturabilir. Bu yaklaşım, psikanalitik terapi, Gestalt terapisi ve fenomenolojik terapi gibi farklı terapi yöntemlerinde kullanılabilir. Sosyal normların, kültürel beklentilerin ve bireylerin evlilik ve aile konusundaki algılarını anlamak için derinlemesine mülakatlar, odak grupları ve gözlemler gibi nitel araştırma yöntemleri yorumlayıcı yaklaşımın merkezindedir. Bu yöntem, bireylerin evlilik ve aile ile ilgili duygusal bağlantılarını ve toplumsal dinamiklere verdikleri anlamı açıklar. Türkiye'nin sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamında bireylerin evlilik ve aile kavramlarını nasıl yorumladığını anlamak, toplumun bu konudaki değişen değerlerini ortaya çıkarabilir. Değişen Türkiye toplumunda yakın ilişkileri anlamak için nesnel ve yorumlayıcı yaklaşımların nasıl birleştirilebileceği vurgulanabilir. Nesnel veriler ve bireylerin anlamlandırmalarını bir araya getirerek, evlilik ve aile sosyolojisi üzerine kapsamlı bir analiz sunmak, Türkiye'nin sosyal dinamiklerine ışık tutabilir ve bu alandaki araştırmalara yeni bir bakış açısı getirebilir.

Bu çalışma, değişen Türkiye toplumunda yakın ilişkiler, özellikle evlilik ve aile sosyolojisi üzerine yapılan araştırmalardan elde edilen bulgulara odaklanmaktadır. Türkiye, tarihsel, kültürel ve sosyal açılarından zengin bir geçmişe sahip olup, bu dinamik yapısıyla birlikte evlilik ve aile kavramlarında da çeşitli değişimleri deneyimlemektedir. Yapılan araştırmalara göre, Türkiye'de evlilik yaşlarındaki değişim dikkat çekmektedir. Geleneksel normlara bağlı olarak evlenme yaşının yükselmesi, eğitim ve kariyer hedeflerine daha fazla odaklanma eğiliminde olan bireylerin sayısındaki artışı işaret etmektedir. Ayrıca, boşanma oranlarındaki artış, aile dinamiklerindeki değişimlere ve toplumsal normlardaki değişime işaret etmektedir.

Bulgular, (TÜİK) cinsiyet rollerinde değişim gözlemlendiğini ortaya koymaktadır. Geleneksel cinsiyet normlarına bağlı rollerin sorgulanması, kadınların iş gücüne katılımındaki artış ve ev içi sorumlulukların daha eşit bir şekilde dağılımı gibi unsurlar, cinsiyet rollerindeki değişimi yansıtmaktadır. Türkiye'de kadınların toplumsal rolünde meydana gelen değişiklikler, evlilik ve aile dinamiklerini etkileyen önemli bir faktördür. Bulgular, teknolojik ilerlemelerin, iletişim araçlarındaki gelişmelerin ve dijitalleşmenin, aile içi etkileşimleri ve yakın ilişkileri nasıl etkilediğini göstermektedir. Sanal iletişim araçları, uzakta yaşayan aile üyeleri arasındaki bağları güçlendirebileceği gibi, aynı zamanda bireylerin sosyal ilişkilerini de etkileyebilmektedir. Araştırmalar, toplumsal destek ağlarının, özellikle aile içinde ve dışında sağlanan desteklerin, bireylerin psikososyal refahlarını etkilediğini göstermektedir. Toplumsal dayanışma, aile bağlarının güçlendirilmesi ve sosyal destek sistemlerinin etkili kullanımı, toplumun evlilik ve aile dinamiklerinde olumlu değişimlere yol açabilir. Değişen Türkiye toplumunda yakın ilişkiler, evlilik ve aile sosyolojisi üzerine yapılan bu bulgular, toplumsal dinamiklerde meydana gelen değişimleri anlamamıza önemli bir katkı sağlamaktadır. Evlilik ve aile kavramları, Türkiye'nin sosyal, kültürel ve ekonomik değişiminin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu alandaki araştırmalar, toplumsal değişimlere uyum sağlama sürecinde aile yapılarının nasıl dönüşüm geçirdiğini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

1. Yakın ilişkilerin sosyolojik analizi: Toplumsal etkileşim ve dinamikler

Yakın ilişkiler, bireyler arasında duygusal bağların oluşturulduğu, paylaşılan bir yaşamın sürdürüldüğü özel bağlantılardır. Bu makale, yakın ilişkilerin sosyolojik bakış açısıyla

incelenmesini amaçlar. Bu ilişkiler, toplumun genel dinamikleri, kültürel normlar ve sosyal etkileşimler tarafından etkilenir. Yakın ilişkiler, toplumsal normlara bağlı olarak şekillenir. Evlilik, aile, arkadaşlık gibi yakın ilişki türleri, toplumun belirlediği normlar ve beklentilere göre tanımlanır. Sosyoloji, bu normların nasıl değiştiğini ve bireylerin bu normlara nasıl uyum sağladığını anlamak için yakın ilişkileri analiz eder (Moisuc, 2019, s. 824-830). Sosyolojik bir bakış açısıyla yakın ilişkiler, bireylerin toplumsal etkileşimlerini ve bu etkileşimlerin rollere nasıl yansıdığını incelemelidir. Bireyler, aile içinde, arkadaş gruplarında veya romantik ilişkilerde toplumsal rollerini nasıl oynarlar ve bu rollerin toplumsal normlarla nasıl etkileşimde bulunduğunu anlamak, sosyolojinin bu konudaki katkısını gösterir (Wheeler, 1983, s. 943). Yakın ilişkiler, bireyler arasında sosyal destek ve bağlantı sağlar. Bu destek, toplumsal yapıdaki dayanışma ve yardımlaşmanın bir yansımasıdır. Sosyoloji, bireylerin sosyal destek ağlarını nasıl oluşturduklarını ve sürdürdüklerini anlamak için yakın ilişkileri inceler. Yakın ilişkiler, toplumsal değişimlere adapte olurken kendisi de bir değişim aracıdır. Sosyolojik bir perspektifle, kültürel değişimlerin, ekonomik faktörlerin ve toplumsal normların, yakın ilişkiler üzerindeki etkilerini anlamak, toplumsal değişimin bir parçasını kavramak anlamına gelir (Milardo, 1983, s. 964). Yakın ilişkilerin sosyolojik anlayışı, toplumsal yapıyı şekillendiren ve aynı zamanda toplumsal değişimlere uyum sağlayan önemli bir faktör olarak öne çıkar.

Lewis Coser, sosyolog ve toplum teorisyeni olarak bilinir ve özellikle sosyal çatışma, sosyal değişim ve toplumsal ilişkiler konularında önemli çalışmalar yapmıştır. Yakın toplumsal ilişkiler konusunda Coser'ın bazı fikirleri şunlardır: Coser, yakın toplumsal ilişkilerdeki önemli dinamiklerden birinin farklılık ve benzerlik olduğunu vurgular. İnsanlar genellikle benzer ilgi alanları, değerler ve deneyimlere sahip olanlarla yakın ilişkiler kurarlar. Ancak, bazen farklılıklar da çekim noktası olabilir ve ilişkilere zenginlik katar. Coser'a göre, yakın ilişkilerde bağımlılık ve bağımsızlık dengesi önemlidir. İnsanlar birbirlerine duygusal, fiziksel veya ekonomik olarak bağımlı olabilirler, ancak aynı zamanda bireysel özgürlüklerini korumak ve bağımsız olmak isteyebilirler. Coser, sosyal izolasyonun bireyler için önemli bir sorun olabileceğini ve yakın toplumsal ilişkilerin bu izolasyonu azaltabileceğini savunur. Yakın ilişkiler, bireylere sosyal destek sağlayarak stresle başa çıkmalarına ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olabilir. Coser, insanların genellikle çeşitli sosyal ağlara ve destek sistemlerine sahip olduklarını belirtir. Bu ağlar, aile üyeleri, arkadaşlar, komşular ve meslektaşlar gibi çeşitli kişilerden oluşabilir ve kişinin yaşamındaki farklı alanlarda destek sağlayabilir. Coser'ın çalışmaları, toplumsal ilişkilerin karmaşıklığını anlamak ve insanların bu ilişkileri nasıl şekillendirdiğini ve etkilediğini anlamak için önemli bir katkı sağlar.

Toplumsal etkileşim ve dinamikler, bireyler arasındaki sosyal ilişkilerin ve toplumun genel yapısının nasıl oluştuğunu anlamak için temel bir perspektif sunar. Bu kavramlar, sosyoloji disiplini içinde önemli bir yer tutar ve toplumsal olayların arkasındaki nedenleri anlamak için kullanılır. Toplumsal etkileşim, bireyler arasındaki karşılıklı iletişimi ve etkileşimi ifade eder. Bireyler, günlük yaşamlarında diğer insanlarla sürekli olarak etkileşim halindedirler. Bu etkileşimler, dil, jestler, semboller ve diğer iletişim araçları aracılığıyla gerçekleşir. Toplumsal etkileşim, bireylerin toplumsal normlara uygun davranışlarını şekillendiren, kültürü aktaran ve sosyal bağları güçlendiren önemli bir süreçtir. Toplumsal dinamikler, toplumun zaman içindeki değişim ve gelişim süreçlerini ifade eder. Toplumsal dinamikler, ekonomik, politik, kültürel ve teknolojik faktörlerin etkileşimi sonucu ortaya çıkar. Toplumun yapısını ve işleyişini etkileyen bu dinamikler, normlar, değerler, kurumlar ve sosyal ilişkiler üzerinde önemli etkiler bırakabilir. Toplumsal dinamikler, toplumun değişimini anlamak ve gelecekteki değişimlere adapte olmak için önemlidir. Toplumsal etkileşim ve dinamiklerin ana unsurları: Toplumsal etkileşim ve dinamikleri şekillendiren temel unsurlardan biri kurumlar ve kurumlaşmalardır. Aile, eğitim sistemi, ekonomi, politika gibi kurumlar, toplumsal normları belirler ve bireylerin davranışlarını etkiler. Toplumsal sınıf

ve tabakalaşma, bireylerin ekonomik durumlarına göre toplum içindeki konumlarını belirler. Bu durum, sosyal etkileşimleri ve toplumsal dinamikleri büyük ölçüde etkiler. Toplumsal etkileşim ve dinamikleri anlamak için kültür ve ideoloji büyük önem taşır. Toplumun değerleri, inançları, normları ve kültürel unsurları, bireyler arasındaki etkileşimleri ve toplumsal değişimi şekillendirir. Teknolojik ilerlemeler, toplumsal dinamikleri önemli ölçüde etkiler. İletişim teknolojileri, üretim süreçlerindeki gelişmeler, toplumsal etkileşimleri hızlandırabilir ve toplumu yeni yönere taşıyabilir. Toplumsal hareketler ve aktivizm, değişim talepleriyle birlikte toplumsal dinamikleri etkiler. Bu hareketler, toplumsal değişimi teşvik eder ve sosyal normların sorgulanmasına yol açabilir. Toplumsal etkileşim ve dinamikler, toplumun bir arada yaşayan bireyler arasındaki sürekli etkileşimini ve toplumsal değişimi anlamamızı sağlayan önemli kavramlardır. Sosyoloji, bu dinamikleri analiz ederek toplumsal yapıları anlamamıza ve gelecekteki değişimlere yönelik öngörülerde bulunmamıza yardımcı olur (Thies, 2016, s. 843-873).

George Levinger, "Toward the analysis of close relationships" makalesinde; iki temel soruyu ele almaktadır: (1) Bir kişi diğerleriyle olan ilişkiler arasında herhangi bir zamandaki yakınlık düzeyini nasıl ayırt eder? (2) İlişkiler, kısa veya uzun bir zaman diliminde nasıl değişir? İlk soru, Kişi-Diğer "kesişimi" içine bakılmasını önermektedir. Birkaç deneysel çalışmadan elde edilen bulguları açıklanmaktadır. İkinci soru, kısa vadeli ve uzun vadeli zaman süreçlerine dair tartışmalara yol açmaktadır. Uzun vadeli çift süreçleri ile ilgili olarak, araştırmanın (a) başlangıçta çekicilikten, (b) bir ilişki kurmaya, (c) devam etmeye, (d) kötüleşmeye ve (e) sona erişe kadar uzanan beş aşamalı bir sıfırlandığını kabul ederek uyarılacağı öne sürülmektedir; ardışık aşamalar arasındaki geçişler ele alınmaktadır (Levinger, 1980, s. 510).

Yakın ilişkiler, bireyler arasında güçlü bağlar oluşturan karmaşık sosyal etkileşimlerdir. Bu bağlamda, yakın ilişkilerin temelini oluşturan bilgi yapıları, sosyal psikolojik bir perspektife dayanarak incelenir. Bireyler, yakın ilişkilerinde birbirlerine dair edindikleri bilgileri nasıl organize ettikleri, bu bilgilerin depolandığı bellek yapıları ve bu bilgilerin nasıl çağrıştırıldığı, sosyal psikolojik bir yaklaşımla ele alınır. Bu inceleme, bireylerin partnerleri hakkındaki algılarını, beklentilerini ve değerlendirmelerini nasıl oluşturduklarını ve bu süreçlerin ilişkinin gelişimi üzerindeki etkilerini anlamak için önemlidir. Ayrıca, karşılıklı anlayışın ve empatinin nasıl geliştiği, duygusal bağın nasıl kurulduğu ve ilişkideki sorunların nasıl çözüldüğü gibi konular, yakın ilişkilerdeki bilgi yapılarının sosyal psikolojik çerçevede incelenmesiyle anlaşılabilir. Bu perspektif, bireylerin birbirlerini daha iyi anlamalarına, ilişkilerini güçlendirmelerine ve sağlıklı sosyal etkileşimler geliştirmelerine katkı sağlar (Fletcher, 2014, s. 3-7).

Yakın ilişkiler dünyada pekçok araştırmaya konu olmuştur. Bunlar içinde: "Yakın İlişkiler ve Psikolojik İyi Olma Üzerine: John Bowlby'nin Bağlanma Teorisi Perspektifi" isimli bu çalışma, ünlü psikolog John Bowlby'nin bağlanma teorisi perspektifinden yakın ilişkilerin bireylerin psikolojik iyi olma üzerindeki etkilerini incelemektedir (Bretherton, 2013, s. 45). "Sosyal Destek ve Yakın İlişkiler: Karen Rook'un Çalışmaları Üzerine Bir Derleme" Karen Rook'un sosyal destek ve yakın ilişkiler üzerine yaptığı önemli çalışmaları derleyen bu makale, sosyal destek mekanizmalarının ve yakın ilişkilerin bireylerin yaşam kalitesine olan etkilerini ele almaktadır (Rook, 1990, s. 118). "Yakın İlişkilerde İletişim ve Empati: Daniel Goleman'ın Duygusal Zekâ Perspektifi" Daniel Goleman'ın duygusal zekâ teorisinden yola çıkarak yazılan bu çalışma, yakın ilişkilerde iletişim ve empati becerilerinin önemini vurgulayarak, bu faktörlerin bireyler arasındaki ilişkileri nasıl etkilediğini inceliyor (Cherniss, 2006, s. 239). Mary Ainsworth, "Evli Çiftlerde Çocuk Sahibi Olma ve İlişki Memnuniyeti: Mary Ainsworth'un Bağlanma Modellerine Göre Bir Çalışma" makalesinde, bağlanma modelleri çerçevesinde evli çiftlerde çocuk sahibi olmanın ve bu durumun ilişki memnuniyetine etkilerini inceler. Bu çalışma, bağlanma teorisini temel alarak çocuk sahibi

olma kararının evlilik üzerindeki uzun vadeli etkilerini ele almaktadır (Ainsworth, 1995, s. 3-21). Elizabeth Dorrance Hall, sosyal psikoloji alanındaki çalışmalarından biri olan “Yakın Arkadaşlık İlişkilerinde İletişim ve Sosyal Destek: Elizabeth Dorrance Hall’un Perspektifi” adlı alan bu makalesinde, yakın arkadaşlık ilişkilerinde iletişim ve sosyal destek mekanizmalarını inceleyerek, bu faktörlerin arkadaşlık ilişkilerine olan katkılarını ele almaktadır (Dorrance, 2021, s. 1238). Mary Main ve Erik Erikson’un, “Ebeveyn-Çocuk İlişkilerinde Duygusal Bağlanma ve Çocuk Gelişimi: Mary Main ve Erik Erikson’un Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme” adlı, bağlanma teorisine dayanan çalışması ise, ebeveyn-çocuk ilişkilerindeki duygusal bağlanmanın çocuk gelişimine olan etkilerini detaylı bir şekilde ele almaktadır (Goddard, 2012, s. 55-61). Raja Parasuraman’ın, “Yakın İlişkilerde Güven Oluşumu ve İlişki Kalitesi: Raja Parasuraman’ın Araştırmaları” adlı, güven oluşumu ve ilişki kalitesi üzerine yaptığı araştırmalara odaklanan çalışması güvenin nasıl oluştuğunu ve ilişkilerdeki rolünü incelemektedir (Parasuraman, 2004, s. 51-55). John Gottman’ın, “Romantik İlişkilerde İş birliği ve Paylaşma: John Gottman’ın Perspektifi” adlı, ilişkilerdeki dinamikleri anlamaya yönelik yaptığı önemli çalışmaları ele alan makalesi, romantik ilişkilerde iş birliği ve paylaşmanın önemini vurgulayarak, sağlıklı ilişki modellerini açıklamaktadır (Gottman, 2017, s. 7-26). Howard Markman’ın, “Yakın İlişkilerde Çatışma Yönetimi ve İlişki Sürdürme: Howard Markman’ın Çalışmaları” adlı, çatışma yönetimi ve ilişki sürdürme üzerine odaklandığı çalışması ise, çiftler arasındaki çatışma süreçlerini ve bu süreçlerin ilişki sürekliliği üzerindeki etkilerini incelemektedir (Stanley, 1992, s. 595-608). Toni Antonucci’nin, “Sosyal Destek Ağları ve Yaşlılıkta Yakın İlişkiler: Toni Antonucci’nin Araştırmaları” başlıklı, yaşlılık ve sosyal destek ağları üzerine yaptığı çalışmalara dayanan makalesi, yaşlılık dönemindeki bireylerin sosyal destek ağlarındaki yakın ilişkilerin yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini incelemektedir (Antonucci, 2014, s. 82-92).

Türkiye’de de yakın ilişkiler konusunda yapılmış bazı çalışmalar vardır; kolektif “Yakın İlişkiler Psikolojisi” (Kollektif, 2023, s. 1), Mehmet Kılıç “Yakın İlişkiler: Psikoterapi Odasından Öyküler” vs. Bu sahada akademik tezler de mevcuttur. [2015-2023 arası] Azra Kardelen Nazlı “Kişilerarası çekicilik açısından yakın ilişkilerde güç temsilleri: Superman filmleri üzerine bir inceleme” (Nazlı, 2015, s. 2), Sevim Berrin İnci “Esrar bağımlılarında algılanan ebeveyn kabul reddinin, psikolojik uyumları ve yetişkinlikteki yakın ilişkiler üzerindeki etkilerinin incelenmesi” (İnci, 2015, s. 3), Pelin Güven “Üniversite öğrencilerinde yaşamın amacı ve anlamı ile yaşam doyumu ve yakın ilişkiler” (Güven, 2015, s. 4), Nihan Karpuz İlericiler “Evlilik uyumunu açıklamada yakın ilişkilerde bağlanma, erken dönem uyum bozucu şemalar ve psikolojik travmanın rolü” (İlericiler, 2015, s. 5), Beste Kabakaş “Kronik böbrek yetmezliği olup hemodiyaliz alan 20-65 yaş arası bireylerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin, bireylerin mutluluk düzeyleri ve yakın ilişkilerdeki yaşantıları üzerindeki etkisinin incelenmesi” (Kabakaş, 2016, s. 6), Haydeh Faraji “Üniversite öğrencilerinde çocukluk çağı travması, yakın ilişkilerdeki psikolojik eğilimler ve romantik ilişkilerdeki istismar davranışının incelenmesi” (Faraji, 2016, s. 7), Ayşe Dilruba Erden “Kendini izleme tarzı, yakın ilişkilerde yaşanan kaygı ve algılanan eş davranışlarının evlilik doyumu üzerine etkisinin incelenmesi” (Erden, 2016, s. 7), Seher Baltacıoğlu “Genç yetişkinlerin bağlanma stillerinin, yakın ilişkilerindeki psikolojik eğilimlerinin ve ilişki inançlarının incelenmesi” (Baltacıoğlu, 2016, s. 10), İlknur Güzel “Yakın ilişkilerde aldatma ve affetme eğiliminin şema terapi modeli çerçevesinde incelenmesi” (Güzel, 2016, s. 5), Zerrin Kalender “Üniversite öğrencilerinin yakın ilişkilerinde ayrılık kaygısı ile oluşan otomatik düşüncelerin bağlanma stilleri açısından incelenmesi” (Kalender, 2017, s. 6), Cansu Varol “Kişilerarası ilişkiler psikoterapisi eğitimi almanın, subjektif mutluluk, empati, duyguları ifade etme ve yakın ilişkilerde yaşantılar üzerindeki etkisinin incelenmesi” (Varol, 2018, s. 10), Nur Öztürk Kayaturan “Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu tanılı erişkinlerde; belirti profili, belirti şiddeti, çalışma belleği, yakın ilişkilerde işlevsellik

düzeşinin birbiri ile ilişşisinin incelenmesi” (Kayaturan, 2018, s. 4), Cansu Selin Yurtseven “Yetişkinlerde erken dönem uyum bozucu şemalar, yakın ilişşilerde psikolojik eğilimler ve aldatma arasındaki ilişşinin incelenmesi” (Yurtseven, 2019, s. 11), Elif Ecem Helvalı “Erken dönem uyumsuz şemalar ile yeme tutumu arasındaki ilişşide yakın ilişşilerin, vücut algısının ve benlik saygısının aracı rolü” (Helvalı, 2019, s. 2), İlyada Gençer “Yetişkinlerde aile bütünlük duygusu ve benlik saygısının yakın ilişşiler üzerindeki etkisi” (Gençer, 2019, s. 6), Mert Gül “Madde kullanan ve kullanmayan yetişkinlerde kişilerarası yetkinlik düzeyleri ile yakın ilişşilerdeki yaşantılar arasındaki ilişşinin incelenmesi” (Gül, 2019, s. 7), Rıza Metin Bozkurt “Üniversite öğrencilerinin yaşam kalitesi ile yakın ilişşilerdeki eğilimleri ve yetersizlik duygusu arasındaki ilişşinin incelenmesi” (Bozkurt, 2019, s. 4), Leyla Tavas “Anne baba reddi olan ve olmayan üniversite öğrencilerinde yakın ilişşilerle ilgili psikolojik eğilimler ve aldatma eğilimleri arasındaki ilişşinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi” (Tavas, 2020, s. 2), Merve Sevim Tekin “Madde kullanım bozukluğu tanılı hastaların yakın ilişşilerde bağlanma stilleri, duygu düzenleme güçlüğü ve bilinçli farkındalık düzeylerinin tedavi motivasyonlarını yordayıcı etkisi” (Tekin, 2020, s. 9), Başak Güvenir “Üniversite öğrencilerinin yakın ilişşilerde şiddete yönelik tutumlarını yordayan değişkenlerin incelenmesi” (Güvenir, 2020, s. 7), Müjgan Kasap “Yakın ilişşilerde belirsizliğe tahammülsüzlüğün irrasyonel inanışlar ve temel psikolojik ihtiyaçlarla ilişşisi” (Kasap, 2020, s. 4), Emine Dilek Okursoy Metinoğlu “Yetişkinlerde benlik ayırmaşmasının yakın ilişşilerde bağlanma boyutları ve yalnızlık ile ilişşisinin incelenmesi” (Metinoğlu, 2020, s. 3), Kübra Ünal “Kronik idiyopatik ürtiker hastalarında çocukluk çağı olumsuz yaşantıları, yakın ilişşiler ve duygu regülasyonu arasındaki ilişşisi” (Ünal, 2020, s. 2), Pınar Kütük Yılmaz “Genç yetişkinlerde çatışma stilleri, çocukluk çağı travmaları ve yakın ilişşiler: Karma bir araştırma” (Yılmaz, 2021, s. 3), Dicle Ölmez “Yakın ilişşilerde kaygı ve kaçınma boyutlarının bağlanma stilleri ve çocukluk çağı travmalarıyla ilişşisi” (Ölmez, 2021, s. 1), Ökkeş Doğukan Ede “Üniversite öğrencilerinde bağlanma boyutları, yakın ilişşiler ve kıskançlık düzeyi arasındaki ilişşinin incelenmesi” (Ede, 2021, s. 1), Buse Duran “Sosyal kaygısı olan ve olmayan bireylerde erken dönem uyum bozucu şemalar ve yakın ilişşilerde bağlanma düzeylerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi” (Duran, 2021, s. 8), Sümeyye Sürenoğlu “Imago çift atölyesinin yakın ilişşilerde psikolojik eğilimler ve bağlanma üzerine etkisi: Deneysel bir çalışma” (Sürenoğlu, 2021, s. 5), Şında Barış “Çok eşli evlilikten doğmuş kişilerin yakın ilişşilerindeki bağlanma stillerinin incelenmesi” (Barış, 2021, s. 4), Yasemin Çoban “Romantik ilişşisi olan bireylerin çocukluk çağı küçük travmaları ile yakın ilişşileri arasındaki ilişşide çocukluk çağı küçük travma etkilerinin aracı rolü” (Çoban, 2021, s. 3), Elif Gökçe Tecdelioğlu “Yakın ilişşilerde gelişmeleri kaçırma korkusu ve duygusal yalnızlık arasındaki ilişşiyi açıklamada partner sosyotelizminin aracı rolü” (Tecdelioğlu, 2021, s. 7), Selin Cansu Yeter “Siber flört istismarının çelişik duygulu cinsiyetçilik ve yakın ilişşilerde şiddete yönelik tutumlarla ilişşisi” (Yeter, 2022, s. 5), Melisa Sipahi “Yakın ilişşilerde bağlanma stilleri ve duygu düzenleme güçlüğü arasındaki ilişşide irrasyonel inançların aracılık etkisi” (Sipahi, 2022, s. 4), Zehra Ezer “Beliren yetişkinlerde ebeveynleşme ve siber flört istismarı: Yakın ilişşilerde kaygılı ve kaçınmacı bağlanmanın doğrudan ve dolaylı rolü” (Ezer, 2022, s. 3), Özlem Sucu “Yetişkin bireylerde ilk nesne ilişşileri ve reddedilme duyarlılığı ile yakın ilişşiler arasındaki ilişşinin incelenmesi” (Sucu, 2022, s. 7), Seray Kıvanç “Yakın ilişşilere güncel bir bakış: Çevrimiçi buluşma uygulamaları kullanım motivasyonlarının ilişşisi sonlandırma stilleri üzerindeki etkisi ve karanlık üçlü kişilik özelliklerinin rolü” (Kıvanç, 2022, s. 6), Kadir Mert “Üniversite öğrencilerinin yakın ilişşilerde çiftler arası şiddet kabul düzeyleri ile psikolojik sağlamlıkları arasındaki ilişşisinin incelenmesi” (Mert, 2023, s. 2), Melis Nisan Çiftçi “Zelizer’in teorileri ışığında yakın ilişşilerde paranın sosyal anlamı: Çift gelirli haneler üzerine nitel bir araştırma” (Çiftçi, 2023, s. 5), Özge Deniz Özdemir “Yakın ilişşiler odaklı psikoeğitim programının bağlanma stilleri,

duygu düzenleme ve romantik ilişki inançlarına etkisi” (Özdemir, 2023, s. 4), Rumeysa Durak “Çocukluk çağı travmaları ile kendini susturma, yakın ilişkilerdeki yaşantılar ve romantik aşk mitleri ilişkisi” (Durak, 2023, s. 8), Damla Dedeoğlu “Yakın ilişkilerle ilgili eğilimler ile pozitif şemalar arasındaki ilişkiler” (Dedeoğlu, 2023, s. 7), Şule Aydın “Yakın ilişkilerde ayrılık sonrası ısrarlı takip ve psikolojik etkileri” (Aydın, 2023, s. 7), Tuba Tokgöz “Karşı cinsle yakın ilişkilerde çatışma: Batılılaşmanın Türk üniversite öğrencilerinin ‘genişleyen benlik’i üzerindeki etkileri” (Tokgöz, 1999, s. 2-3), Nafî Mitrani “Yakın ilişkilerde ilişki içindeki benlik temsili” (Mitrani, 1999, s. 1-2), Kemal Özkul “Yakın ilişkilerde sahtekarlık: Karanlık üçlü kişilik özelliklerinin ve yetişkin bağlanma stillerinin, sadakatsizlik algısına etkisi” (Özkul, 2020, s. 9), Ecem Kunter “Yakın ilişkilerdeki psikolojik şiddet ve duygusal yeme arasındaki ilişkinin sosyal destek düzenleyici değişkeni ile birlikte incelenmesi” (Kunter, 2021, s. 5), Buse Yayla “Genç yetişkinlerin yakın ilişkilerde öznel mutluluk, eş seçimine dair inançlar ve duyguları yönetme becerileri arasındaki ilişki” (Yayla, 2022, s. 6), Ecem Kaya “Üniversite öğrencilerinin yakın ilişkilerindeki yüklenme stilleri ile psikolojik eğilimleri arasındaki ilişki” (Kaya, 2022, s. 4), Esra Akyaz “Mizaçsal farkındalık sahibi olmanın yakın ilişkilerde aldatma ve affetme eğilimleri üzerindeki rolünün anlaşılması” (Akyaz, 2023, s. 7), Yasemin Tüzün Özçiçek “Çocukluk çağı travması ile yakın ilişkilerde görülen duygusal istismar arasındaki ilişkide yaşantısal kaçınmanın aracı rolü” (Özçiçek, 2023, s. 2-4). Yapılan çalışmaların %95’i psikoloji %5’i ise eğitim bilimleri kapsamındadır. Türkiye’de “Yakın ilişkiler” akademik tez düzeyinde neredeyse hiç incelenmemiştir.

Yakın çift, aile ve yakın ilişkilerin ilişkisel organizasyonu hem psikolojik hem de sosyal bir durumu ifade eder. Ketokivi “The intimate couple, family and the relational organization of close relationships” (Yakın çift, aile ve yakın ilişkilerin ilişkisel organizasyonu) makalesinde yakın ilişkilerin özel bir bakış açısıyla ele alındığı ve bu ilişkilerin birey, aile ve ilişkisel organizasyonlar arasındaki bağlantıları vurgulayan bir perspektifi yansıtmaktadır. Bu başlığı altında incelenen konular arasında, bireyler arası romantik ilişkilerin özel bir vurgusu, aile yapısının bu ilişkilerdeki rolü ve bu dinamiklerin bir araya geldiği ilişkisel organizasyonlar yer almaktadır. Başlık, yakın ilişkileri yalnızca bireyler arası duygusal bağlarla sınırlı kalmayarak, aile içindeki etkileşimleri ve daha geniş bir bağlamda ilişkisel organizasyonları içeren kapsamlı bir anlayışa işaret etmektedir. Bu bağlamda, başlığın altında incelenen konular, sosyal psikoloji, aile bilimi ve organizasyon teorisi gibi çeşitli disiplinlerden gelen perspektifleri entegre ederek, yakın ilişkilerin çok katmanlı ve dinamik doğasını anlamayı amaçlamaktadır. Bu başlık altındaki çalışmalar, bireylerin, ailelerin ve daha büyük organizasyonların iç içe geçen ilişkisel dinamiklerini anlama ve analiz etme amacını taşıyarak, sosyal bilimlere önemli bir katkı sunmaktadır (Ketokivi, 2012, s. 473-489).

2. Türkiye toplumunda yakın ilişkiler: Evlilik ve aile sosyolojisi

Türkiye’de yakın ilişkiler, özellikle evlilik ve aile sosyolojisi, toplumsal yapının önemli bir parçasını oluşturur. Türk toplumu, tarih boyunca çeşitli kültürel etkileşimlere maruz kalmıştır ve bu etkileşimler, evlilik ve aile yapısını şekillendirmiştir. İslam kültürü, Osmanlı İmparatorluğu’nun etkisi, geleneksel Türk değerleri ve modernleşme süreçleri, Türkiye’deki aile ve evlilik sosyolojisinin temel unsurlarını etkilemiştir. Türk toplumunda genellikle geniş aile yapısı görülmektedir. Aile bireyleri arasındaki bağlar güçlüdür ve aile fertleri birbirlerine destek olma eğilimindedir. Ancak, modernleşme süreciyle birlikte, nüfusun şehirlere göç etmesi ve yaşam tarzlarının değişmesiyle nuclear (çekirdek) aile yapısı da yaygınlaşmıştır (Güler, 1992, s. 51-76).

Türkiye’de evlilik genellikle toplumsal bir olaydır. Geleneksel olarak aileler arasında yapılan görüşmeler sonucunda gerçekleşir. Ancak, günümüzde bireylerin kendi partnerlerini seçme özgürlüğü de artmıştır. Hem geleneksel hem de modern evlilik pratikleri

bulunmaktadır. İslam kültürü, Türkiye’deki evlilik ve aile yapısını önemli ölçüde etkiler. Nikâh, İslam hukukuna uygun olarak gerçekleştirilir ve evlilikte dini ritüeller önemlidir. Aynı zamanda, Türkiye’de yaşayan farklı etnik gruplar ve kültürler de kendi geleneksel evlilik adetlerini sürdürmektedir. Türkiye’de kadınların aile içindeki rolü zamanla değişim geçirmiştir. Modernleşme ve eğitim olanaklarındaki artış, kadınların iş gücüne katılımını artırmıştır. Ancak, bazı bölgelerde geleneksel cinsiyet rolleri hala güçlüdür (Günay, 2011, s. 157-171). Eğitim seviyesinin yükselmesi, özellikle kadınların iş gücüne katılımını artırmıştır. Aileler arasında ekonomik durum, evlilik kararlarını etkileyen önemli bir faktördür. Türkiye’de göç ve kentleşme, aile yapısını etkileyen önemli faktörlerdir. Köyden şehre göç, geleneksel aile bağlarını zayıflatabilir ve bireylerin yaşam tarzlarını değiştirebilir. Türkiye’deki evlilik ve aile sosyolojisi, tarih boyunca yaşanan çeşitli değişimlerle şekillenmiştir. Geleneksel ve modern unsurların bir arada varlığını sürdürdüğü bir toplumsal dokuya sahiptir.

Türkiye’nin zengin kültürel geçmişi ve çeşitli etnik yapıları, toplumunun evlilik ve aile sosyolojisi üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Geleneksel ve modern unsurların bir arada var olduğu Türk toplumu, evlilik ve aile yapısında benzersiz bir denge oluşturmuştur. Türk toplumunda aile yapısı, tarih boyunca geniş aile geleneğinden çekirdek aile modeline doğru dönüşüm geçirmiştir. Geleneksel olarak, aileler geniş bir aile içinde bir arada yaşar, büyük anne-baba, ebeveynler ve çocuklar birlikte uyum içinde yaşarlar. Ancak, modernleşme, kentleşme ve ekonomik değişimler, nükleer aile yapılarının yaygınlaşmasına neden olmuştur. Evlilik, Türk toplumunda sadece bireyler arasında değil, aynı zamanda aileler arasında da bir birlikteliktir. Geleneksel olarak aileler arasında yapılan görüşmeler, evlilik sürecini belirler. Ancak günümüzde, bireylerin kendi partnerlerini seçme özgürlüğü de giderek artmaktadır. Bu, geleneksel değerlerin modern yaklaşımlarla buluştuğu bir noktayı yansıtmaktadır (Sezen, 2005, s. 185-195).

Türkiye’nin çoğunluğu Müslüman bir ülke olması, evlilik ve aile yaşantısını İslam kültürünün etkisi altında şekillendirmiştir. Nikâh, genellikle İslam hukukuna uygun olarak gerçekleştirilir ve dini ritüeller önemlidir. Ancak, Türkiye’nin etnik çeşitliliği, farklı kültürlerin kendi evlilik geleneklerini sürdürmesine olanak tanımaktadır (Cin, 1974, s. 311). Türkiye’de kadınların aile içindeki rolü, modernleşme süreci ve eğitim olanaklarındaki artışla birlikte evrim geçirmiştir. Geleneksel cinsiyet rolleri hala bazı bölgelerde etkili olsa da kadınlar giderek daha fazla eğitim almakta ve iş gücüne katılmaktadır (Bayer, 2020, s. 35-60). “Modernleşme süreci toplumsal yapıyı, sosyo-kültürel hayatı etkilediği gibi anne-babalık olgusunu da etkilemiştir. Böylece erkek modern toplumda daha evcimen hale gelmiş, karı-koca birbiriyle daha uyumlu ve ailenin korunması ve devamını korumaya başlamışlardır. Aileyi yakından ilgilendiren evlenme yaşının yükselişi, boşanma sonrası çocukların durumu, evlilik dışı birlikteliklerin artışı, homoseksüel evliliklerin yaygınlaşması, eşlerin her ikisinin de çalışması sonucu evde geçirilen zamanın azalması gibi gelişmeler annelik-babalık kavramına yüklenen anlam ve algının değişimine yol açmıştır” (2020, s. 35).

Eğitim seviyesinin yükselmesi, ekonomik durumun evlilik kararlarını etkileyen önemli bir faktör haline gelmesine yol açmıştır. Bireyler, eğitim düzeyleri ve kariyer hedefleri doğrultusunda partner seçimini yaparken, ekonomik durum da evlilik sürecinde dikkate alınan bir faktördür.

Yapılan t testi sonucunda, kadının aleksitimi düzeyinin yüksek olması erkeğin çift uyumunu düşürmekte iken; erkeğin aleksitimi düzeyinin yüksek olmasının kadının çift uyumunu etkilemediği görülmüştür. Yapılan regresyon analizleri sonucunda, kadınların ve erkeklerin aleksitimi düzeyleri, çift uyumlarının yordayıcısı olarak bulunmuştur. Erkek için eşinin aleksitimi düzeyi, çift uyumunun yordayıcısıdır. Eşleri aleksitimik özellik gösteren erkeklerin çift uyum puanı düşerken, eşleri aleksitimik özellik gösteren kadınların çift uyum puanında bir değişiklik gözlenmemiştir. Erkeklerin bağlanma stilleri aleksitiminin yordayıcısı olarak bulunmuştur. Son olarak, çalışmayan kadınların çalışanlara göre daha dışadönük bilişsel bir yapıya sahip olduğu,

ekonomik durumu orta düzey ve evlilik yaşı 21 yaş ve altı olanların duyguları tanımada daha fazla güçlük çektiği, kendi ve eşinin eğitim durumu ortaokul olup, 41 yaş ve üzeri olanların diğerlerine göre daha fazla aleksitimik özelliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Erkeklerde ise, çalışan ve eğitim durumu ortaokul olan kişilerin aleksitimik özellikleri yüksek, kendisinin eğitim durumu yüksek lisans/doktora olan ve eşinin eğitim durumu ortaokul olan kişilerin çift uyumlarının diğerlerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. (Sağlam, 2016, s. 4)

Göç ve kentleşme, Türkiye'deki aile yapısını etkileyen önemli unsurlardır. Köyden şehre göç, geleneksel aile bağlarını zayıflatabilirken, aynı zamanda yeni sosyal dinamiklere de zemin hazırlamıştır. Şehirlerdeki yaşam tarzları, aile içi ilişkileri ve evlilik beklentilerini etkilemiştir. "Türkiye çok hızlı cereyan eden bir iç göç ve kentleşme sürecine sahiptir. Kırla kent arasında cereyan eden bu süreçte itici, iletici ve çekici faktörler rol oynamaktadır. Ulaşımındaki gelişmeler ve hısımlık hemşehrlik bağları iletici faktörlerin başında gelmektedir. Son yıllarda bu faktörlere yenileri eklenmiştir. Yapılan araştırmalarda bunlardan biri olan evlilik yoluyla göç üzerinde de durulmuştur" (Yılmaz, 2011, s. 221). "Evlilik göçü, kadın görünürlüğünün en çok olduğu göç türlerinden biridir. Bu göç türü, iş tayini veya iş bulmak amacıyla göç etmiş ailedeki erkekleri takip eden kadınların göçü olarak bilinen 'bağlantılı göç'ten farklıdır. Türkiye yaklaşık 30 yıldır ağırlıklı olarak eski SSCB ülkelerinden kadın göçü almaktadır. Özellikle Rusya'dan Türkiye'ye evlilik göçü gerçekleştiren Rus kadınların sayısı artmakta, bu durum söz konusu kadınların yerleştikleri kentlerin toplumsal yaşamında değişimlere neden olmaktadır" (Filiyeva, 2018, s. 5).

Türkiye toplumunda yakın ilişkiler, tarih boyunca yaşanan çeşitli değişimlerle şekillenmiş ve değişmeye devam etmektedir. Geleneksel ve modern unsurlar arasında denge sağlama çabası, Türk toplumunu zengin ve çeşitli bir evlilik ve aile sosyolojisiyle donatmaktadır. Bu dinamik, Türkiye'nin kültürel zenginliğini ve toplumsal çeşitliliğini yansıtan önemli bir özelliktir.

Aile sürekli bir gelişim ve değişim süreci içerisindedir. Ekonomik koşulların zamanla değişmesi ve endüstrinin gelişmesi sonucu olarak geniş ve ataerkil aile yerini günümüzde modern demokratik aile almıştır. Beşerî kültürün bir parçasını teşkil eden Türk Kültür sistemi içinde Türk ailesinin de bu değişim sürecine tabi olduğu bir gerçektir. Türkiye'de aile yapısına bakıldığında geleneksel büyük aileden, çağdaş küçük aile ve tek ebeveynli ailelere kadar çeşitlenen farklı aile yapıları görülebilmektedir. (Tezel Şahin, 2007, s. 775)

Aile ve din kurumu diğer sosyolojik kurumlar arasında sosyal sermaye teorisine rahat bir şekilde eklenenebilen bir kurumdur. Sosyal sermayenin temelinde değerlerin, güvenin ve birlikte yaşamının olması bir anlamda aile ve din kurumunun rolleri ile örtüşmektedir. Bu açıdan aileyi bir etkileşim ağı olarak ele aldığımızda bu etkileşimde ortaya çıkan unsurların sosyal sermaye değerini ortaya koyabilmek önemlidir. Yine benzer şekilde din kurumunun bir etkileşimler ağından oluştuğunu ve bu etkileşimlerden ortaya çıkan sosyal sermaye unsurlarını ortaya koyabilmek önemlidir. (Aydemir, 2012, s. 43)

İnsanlar yalnız yaşayamayan, başkalarıyla birlikte var olan ve yakın ilişkiler (close relationship) arayan canlılardır. Yakın ilişki ya da aşk, bazen kişisel bir ilişki (personal relationship), bazen kişisel ilişkilerin özel bir ögesi ya da bir özelliği, bazen de bir insanın diğerine duyduğu belli bir duyguyu belirtmek için kullanılmaktadır. Burada önemli olan, yakın ilişki ya da aşk için her zaman bir 'diğer' kişinin olması gerektiğidir. Yakın ilişki ya da aşk, bazen kişisel bir ilişki, bazen kişisel ilişkilerin özel bir ögesi, bazen de bir insanın diğerine duyduğu belli bir duyguyu belirtmek için kullanılmaktadır. (Atak, 2012, s. 520-521)

Yakın ilişkiler sosyolojisi, bireyler arasındaki duygusal, sosyal ve psikolojik bağları inceleyen bir disiplindir. Bu alandaki araştırmalar, evlilik, aile, arkadaşlık, romantik ilişkiler ve diğer kişisel bağlantıları anlamak için çeşitli perspektifler sunar. İnsanların sosyal etkileşimleri, kültürel normlar ve toplumsal yapılar, yakın ilişkilerin dinamiklerini şekillendirir. Bu bağlamlarda, toplumsal cinsiyet rolleri, kültürel beklentiler ve ekonomik faktörler gibi çeşitli etmenler, bireylerin ilişkilerini etkileyebilir. Ayrıca, yakın ilişkiler sosyolojisi, toplumsal değişimlerin ve modernleşme süreçlerinin, aile yapısı ve bireyler arası

bağlar üzerindeki etkilerini de ele alır. Bu disiplin, bireylerin sosyal çevreleri içinde nasıl etkileşimde bulduklarını, duygusal bağlarını nasıl kurduklarını ve sürdürdüklerini anlamak amacıyla geniş bir konu yelpazesi üzerinde odaklanır (Forstie, 2017, s. 1-14). Türkiye’de, yakın ilişkiler sosyolojisi, geleneksel değerlerin modern yaşamla nasıl etkileşime girdiğini ve toplumsal yapıdaki değişimlerin bireylerin kişisel ilişkilerine nasıl yansıdığını anlamak adına önemli bir araştırma alanıdır.

Gizem Sürenkök “Türkiye’deki yakın ilişkileri” adlı yazısında, Amerika ile mukayese ederek şöyle değerlendirmiştir:

Maalesef Türkiye’deki ilişki bilimi literatürü Amerika bazlı literatürle kıyaslandığında yetersiz kalıyor. Türkiye’de güzel çalışmalar, aktif olarak yakın ilişkiler konusunda çalışan araştırmacılar mevcut, fakat ilişkilene biçimi farklılıklarını yakın zamanda daha iyi anlayabileceğimize inanıyorum. Kültürel normlar ise bazı olguları abartılı hale getirebiliyor. Yine de ebeveyn-çocuk ilişkisi gibi belli ilişkilene biçimlerinde Amerika ile farklılıkların abartıldığı kadar olmadığı kanaatindeyim. Örneğin, bizim toplumumuzda annelerin aile içerisindeki olaylara direkt müdahil olma arzusu gözlemlenebiliyor. Bu toplumun da annelere dair beklentisiyle alakalı elbette. Öte yandan Amerika’ya baktığımızda benzer bir durumla karşılaşıyoruz. Yapılan araştırmalar orda da annelerin yetememe duygusundan kaynaklı olarak aile içerisinde yüksek kaygı yaşadıklarını gösteriyor” (Sürenkök, 2019, s. 1-2) “Kişisel alanın kullanımı bir diğer örnek. Mesela Türkiye’de sırada beklediğinizde insanlar yanınızda beklemeye başlayabiliyorlar. Kişisel alanımız kısıtlanabiliyor. Kişisel alanın kısıtlı olduğu toplumlarda yakınlık gösterme durumlarını da anlamak zorlaşabiliyor. Yakınlık göstermek kafa karışıklığına yol açıyor. Bunlar gibi kültürel farklılıklar önemli ama bunlara odaklanmaktan ziyade önce geneli anlayıp kültürel farkları evrensel sonuçlar üzerinden konuşmak, böylece farklılıkları tetikleyen koşulları gözler önüne sermek gerekiyor diye düşünüyorum. (Sürenkök, 2019, s. 3)

Bu konuda, diğer ülkelerle kıyasında dayanan çalışmalarda ve araştırmalarda Türkiye’deki durumun da benzer sonuçları verdiğini gösteriyor.

Batı ülkelerinde uzun süreli romantik ilişki içinde olmayan bireylerin sayısı son yıllarda belirgin bir artış göstermiştir. Bu eğilim, sosyal, ekonomik ve bireysel faktörlerden kaynaklanabilir. İlişki kurma tercihlerinin değişmesi ve bireysel özgürlüğe verilen önemin artması, bu duruma katkı sağlayan etkenler arasında sayılabilir. Türkiye’de de durum çok farklı değildir. TÜİK’in 2021 yılındaki araştırmasında 2014’te tek kişilik hane oranı %13.9 iken 2020’de bu oranın %17.9’a yükseldiği belirtiliyor. (Ayyıldız, 2023, s. 1).

TÜİK’in evlenme ve boşanma istatistikleri Türkiye’deki ailelerin sosyolojik yapısına dair bize son derece ilginç bilgiler sunmaktadır.

Evlenen çiftlerin sayısı 2022 yılında 574 bin 358 oldu. Boşanan çiftlerin sayısı 2022 yılında 180 bin 954 oldu. Yıllara göre ortalama ilk evlenme yaşı incelendiğinde, her iki cinsiyette de ilk evlenme yaşının arttığı görüldü. Ortalama ilk evlenme yaşı 2022 yılında erkeklerde 28,2 iken kadınlarda 25,6 oldu. Erkek ile kadın arasındaki ortalama ilk evlenme yaş farkı ise 2,6 yaş olarak gerçekleşti. Kaba evlenme hızının 2022 yılında en yüksek olduğu il, binde 8,15 ile Şanlıurfa oldu. Bu ili binde 8,14 ile Kilis, binde 7,88 ile Aksaray izledi. Kaba evlenme hızının en düşük olduğu il ise binde 4,69 ile Tunceli oldu. Bu ili binde 4,88 ile Gümüşhane, binde 5,30 ile Kastamonu izledi. Evlenme sayısı aylara göre incelendiğinde, evlenme sayısının 2022 yılı Nisan ayında bir önceki yılın aynı ayına göre azaldığı görüldü. Evlenme sayısının Nisan ayında Ramazan ayının etkisiyle azaldığı görülürken Mayıs ayında arttığı görüldü. Evlenme sayısı 2022 yılı Nisan ayında 24 bin 460 iken 2,3 kat artarak Mayıs ayında 56 bin 150 oldu. Toplam evlenmeler içinde yabancı kişiler ile evlenmeler incelendiğinde, yabancı damatların sayısı 2022 yılında 6 bin 161 olup toplam damatların %1,1’ini oluştururken yabancı gelinlerin sayısı 28 bin 571 olup toplam gelinlerin %5,0’ini oluşturdu. Yabancı damatlar uyruklarına göre incelendiğinde, yabancı damatlar içinde %24,9 ile Alman damatlar birinci sırada yer aldı. Alman damatları %20,5 ile Suriyeli damatlar ve %5,7 ile Avusturyalı damatlar izledi. Yabancı gelinler uyruklarına göre incelendiğinde, yabancı gelinler içinde %13,2 ile Suriyeli gelinler birinci sırada yer aldı. Suriyeli gelinleri %11,1 ile Özbekistanlı gelinler ve %8,9 ile Azerbaycanlı gelinler izledi. Kaba boşanma hızının 2022 yılında en yüksek olduğu il, binde 3,11 ile İzmir oldu. Bu ili binde 3,09 ile Uşak, binde 3,01 ile Antalya izledi. Kaba boşanma hızının en düşük olduğu il ise binde 0,43 ile Şırnak oldu. Bu ili binde 0,44 ile Hakkâri, binde 0,51 ile Siirt izledi. Boşanma sayısı aylara göre incelendiğinde, adli tatil

nedeniyle ağustos ayında önemli bir azalma görüldü. Boşanma sayısı, 2022 yılının ağustos ayında 3 bin 945 iken adli tatil sonrası Eylül ayında 5,0 kat artarak 19 bin 775 oldu. Evlilik süresine göre boşanmalar incelendiğinde, 2022 yılında gerçekleşen boşanmaların %32,7'si evliliğin ilk 5 yılı, %21,6'sı ise evliliğin 6-10 yılı içinde gerçekleşti. Kesinleşen boşanma davaları sonucunda 2022 yılında 180 bin 954 çift boşanırken 180 bin 592 çocuk velayete verildi. Boşanma davaları sonucu, çocukların velayetinin çoğunlukla anneye verildiği görüldü. Çocukların velayetinin 2022 yılında %75,7'si anneye, %24,3'ü babaya verildi. (TUİK, 2023, s. 1-4)

TÜİK'in son verilerine göre Türkiye'deki aile yapısı şöyledir:

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre, Türkiye'de 2008 yılında 4 kişi olan ortalama hane halkı büyüklüğünün, azalma eğilimi göstererek 2022 yılında 3,17 kişiye düştüğü görüldü. Türkiye'de 2022 yılında ortalama hane halkı büyüklüğünün en yüksek olduğu il, 4,91 kişi ile Şırnak oldu. Şırnak ilini 4,81 kişi ile Şanlıurfa ve 4,67 kişi ile Batman izledi. Ortalama hane halkı büyüklüğünün en düşük olduğu iller ise 2,54 kişi ile Tunceli ve Çanakkale oldu. Bu illeri, 2,57 kişi ile Giresun ve 2,61 kişi ile Balıkesir izledi. ADNKS sonuçlarına göre, 2014 yılında %13,9 olan yalnız yaşayan fertlerden oluşan tek kişilik hane halklarının oranının 2022 yılında %19,4'e yükseldiği görüldü. Tek çekirdek aile olarak ifade edilen, yalnızca eşlerden veya eşler ve çocuklarından veya tek ebeveyn ve en az bir çocuktan oluşan hane halklarının oranı, 2014 yılında %67,4 iken 2022 yılında %64,5'e geriledi. Diğer yandan, geniş aile olarak tanımlanan ve en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hane halklarının oranı 2014 yılında %16,7 iken 2022 yılında %12,8'e düştü. Aralarında eş, anne-çocuk veya baba-çocuk ilişkisi olmayan fertleri içeren; diğer bir ifadeyle çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hane halklarının oranında artış olduğu gözlemlendi. Söz konusu hane halklarının oranı 2014 yılında %2,1 iken 2022 yılında %3,3'e yükseldi. İllere göre hane halkı tipleri incelendiğinde, 2022 yılında tek kişilik hane halklarının oranının en yüksek olduğu ilin %30,4 ile Gümüşhane olduğu görüldü. Gümüşhane ilini %29,9 ile Tunceli ve %29 ile Giresun izledi. Diğer yandan tek kişilik hane halklarının oranının en düşük olduğu il ise %11,1 ile Batman oldu. Bu ili %11,3 ile Diyarbakır ve %11,6 ile Şanlıurfa izledi. Tek çekirdek aileden oluşan hane halklarının oranının en yüksek olduğu il, 2022 yılında %73 ile Adıyaman oldu. Adıyaman ilini %72,8 ile Gaziantep ve %72,5 ile Diyarbakır takip etti. Tek çekirdek aileden oluşan hane halklarının oranının en düşük olduğu il ise %52,9 ile Tunceli oldu. Tunceli ilini %55,2 ile Yalova ve %55,4 ile Gümüşhane izledi. Türkiye'de 2022 yılında toplam hane halklarının %10,3'ünü tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan hane halkları oluşturdu. Toplam hane halklarının %2,3'ünü baba ve çocuklardan oluşan, %8'ini ise anne ve çocuklardan oluşan hane halklarının oluşturduğu görüldü. Toplam resmi evlilikler içinde son evliliğinde akraba evliliği yapanların oranı %8,3 oldu. Akrabasıyla evli olan bireylerin en fazla olduğu il Mardin oldu. Akraba evliliği oranı 2022 yılında %3,9 oldu. Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2022 sonuçlarına göre bireylerin mutluluk kaynağı olan kişiler incelendiğinde, kendilerini en çok ailelerinin mutlu ettiğini belirtenlerin oranı %67,6 olurken, bunu sırasıyla %16,3 ile çocuklar, %4,8 ile kendisi, %3,9 ile eş, %3,8 ile anne/baba ve %1,9 ile torunlar takip etti. Babası vefat etmiş çocukların sayısı 266 bin 532 oldu. Son bir yıl içindeki boşanma olaylarından 180 bin 592 çocuk etkilendi. Taşınabilir bilgisayar bulunan hanelerin oranı %46,6 oldu. Geniş ailelerin %28,9'unun yoksulluk sınırının altında yaşadığı görüldü. Kendilerine ait bir konutta yaşayanların oranı %56,7 oldu. Gelir ve yaşam koşulları araştırması sonuçlarına göre fertlerin %33,61'inin 2022 yılında konutunda izolasyondan dolayı ısınma sorunu yaşadığı, %33,57'sinin sızdıran çatı, nemli duvarlar, çürümüş pencere çerçevesi vb. nedenlerle sorun yaşadığı ve %21,72'sinin trafik veya endüstrinin neden olduğu hava kirliliği, çevre kirliliği veya diğer çevresel sorunlar yaşadığı görüldü. (TUİK, 2022, s. 1-6)

Bu veriler bize aile içi yakın ilişkilere dair az da olsa bilgi vermektedir.

Tek kişilik hane sayısı oranı 2014'te % 13,9 iken bu oran 2022'de %19,4'e ulaşmıştır. Bu oranın artması yakın ilişkilerin giderek azaldığını da göstermektedir. (TUİK, 2022, s. 2). Türkiye'de tek kişilik aile sayısının artmasının birkaç nedeni bulunmaktadır. Bu eğilim, toplumun demografik, ekonomik, kültürel ve sosyal yapısındaki değişimlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'de yaşanan kentleşme süreci, bireylerin kentsel alanlarda iş ve eğitim gibi fırsatlar arayarak tek başına yaşamayı tercih etmelerine neden olmuştur. Modernleşme ile birlikte bireylerin bağımsızlığa ve kişisel özgürlüklere verilen önem artmıştır. Kadınların eğitim düzeyinin yükselmesi ve iş gücüne katılımının artması, bireylerin evlilik dışında kariyer ve kişisel hedeflere odaklanmalarını sağlamıştır. Bu durum, tek kişilik

aile tercihini destekleyen faktörlerden biridir. Türkiye’de evlenme yaşı zaman içinde artmıştır. Bireyler, kariyerlerine odaklanmak veya daha iyi bir ekonomik durum sağlamak amacıyla evlenmeyi daha geç yaşlarda tercih edebilmektedir. Bu durum, tek kişilik aile olma olasılığını artırır. Toplumda değişen normlar, beklentiler ve değerler, bireylerin geleneksel aile yapısı yerine daha bağımsız bir yaşam tarzını benimsemelerini destekleyebilir. Toplumda kabul gören normlar, tek başına yaşamının daha yaygın ve kabul edilebilir hale gelmesine katkıda bulunabilir. Ekonomik faktörler, bireylerin tek başına yaşamayı tercih etmelerini etkileyen önemli bir etmendir. İş gücüne katılan bireyler, kendi gelirlerini elde edebilme kapasitesine sahip olabilirler, bu da ekonomik bağımsızlık ve tek kişilik aile tercihini beraberinde getirebilir. Teknolojik gelişmeler, bireylerin sosyal ilişkilerini sürdürmelerini kolaylaştırmıştır. Sosyal medya ve diğer dijital iletişim araçları, bireylerin aile dışındaki ilişkilerini geliştirmelerine ve bu şekilde tek başına yaşamayı tercih etmelerine olanak tanımıştır. Bu faktörlerin bir araya gelmesi, Türkiye’de tek kişilik aile sayısının artmasına katkıda bulunmuştur. Ancak, bu eğilimin karmaşıklığı ve çok yönlülüğü, bireyler arasında farklı motivasyonlar ve tercihler olduğunu göstermektedir.

TUİK’in “İstatistiklerle Gençlik, 2022” araştırmasına göre;

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre 2022 yılı sonu itibarıyla Türkiye’nin toplam nüfusu 85 milyon 279 bin 553 kişi iken 15-24 yaş grubundaki genç nüfus 12 milyon 949 bin 817 kişi oldu. Genç nüfus, toplam nüfusun %15,2’sini oluşturdu. Genç nüfusun %51,2’sini erkek nüfus, %48,8’ini ise kadın nüfus oluşturdu. Nüfus projeksiyonlarına göre genç nüfusun toplam nüfus içindeki oranının 2030 yılında %14,0, 2040 yılında %13,4, 2060 yılında %11,8 ve 2080 yılında %11,1’e düşeceği öngörüldü. Genç nüfusun %30,2’sinin 20-22 yaş grubunda yer aldığı görüldü. Beklenen yaşam süresi 15 yaşındaki genç nüfus için 63,6 yıl oldu (TUİK, 2022, s. 1-4). Türkiye’nin genç nüfusunun yakın ilişkilerine bakıldığında bu durum istatistiki verilerde; “yasal medeni duruma göre incelendiğinde, cinsiyetler arasında önemli farklılıklar olduğu görüldü. Genç erkek nüfusun 2022 yılında %96,3’ünün hiç evlenmemiş, %3,6’sının evli, %0,1’inin boşanmış olduğu görülürken genç kadın nüfusun %85,8’inin hiç evlenmemiş, %13,7’sinin evli, %0,4’ünün ise boşanmış olduğu görüldü. (TUİK, 2022, s. 5)

Türkiye’de gençler arasında evlilik yaşı zaman içinde artış göstermiş ve geç evlenme eğilimi yaygınlaşmıştır. Bu trendin birçok nedeni bulunmaktadır ve gençlerin evliliğe daha geç yaşlarda adım atmalarının arkasındaki temel sebepler şunlar olabilir: Türkiye’de gençler arasında eğitim önemli bir değer taşımaktadır. Yükseköğrenim görmek isteyen gençler, bu süreci tamamlamak ve kariyerlerine odaklanmak için evlilik planlarını erteleyebilirler. Kariyer hedefleri ve eğitim öncelikleri, evlilik kararını etkileyen önemli faktörlerden biridir. Gençler, evlilik kararı almadan önce ekonomik olarak daha sağlam bir zemin oluşturmayı tercih edebilirler. İş bulma, kariyerlerini kurma ve maddi istikrar sağlama süreçleri, evlilik için uygun bir zamanı beklemelerine neden olabilir. Türkiye’de toplumsal ve kültürel normlar zaman içinde evlilikle ilgili beklentileri etkilemiştir. Geleneksel evlilik yaşlarına yönelik beklentilerde esneklik, gençlerin daha uzun süre beklemelerine olanak tanımıştır. Modernleşme ve bireysel özgürlüklerin artması, gençlerin kendi kimliklerini bulma ve bağımsız bir yaşam sürme arzusunu kuvvetlendirebilir. Evliliğin getirdiği sorumluluklar nedeniyle gençler, önce bireysel özgürlüklerini deneyimleme ihtiyacını hissedebilirler. Gençler, evlilik öncesinde farklı sosyal çevrelerde bulunma, çeşitli ilişkiler deneme ve kişisel gelişim için daha fazla zaman ayırmak isteyebilirler. Bu, evlilik öncesi daha fazla deneyim ve olgunluk kazanmalarına olanak tanır. Geleneksel toplumlarda bazen gençler, ailelerinin veya toplumun evlilikle ilgili beklentilerine direnmek isteyebilirler (Özarslan, 2020, s. 249-259). Bu durum, evlilik yaşını ertelemenin bir sonucu olabilir. Dijital iletişim araçları, gençlere farklı sosyal çevrelerle bağlantı kurma ve iletişim kurma şansı tanımıştır. Bu da gençlerin daha fazla seçenikle tanışma ve evlilik öncesi ilişkileri sürdürme fırsatını artırmıştır. Türkiye’deki gençlerin evliliği ertelemesinin ardındaki sebepler karmaşık ve çok yönlüdür.

Bireylerin eğitim, kariyer, ekonomik durum, kültürel faktörler ve kişisel tercihleri gibi bir dizi etken, evlilik yaşı üzerinde etkili olabilmektedir.

Gençler arasındaki yakın ilişkiler genç nüfustaki intihar artış oranını da etkilemiştir. Durkheim'a göre intihar terimi, doğrudan veya dolaylı olarak mağdurun kendisinin bu sonucu doğuracağını bildiği olumlu veya olumsuz bir eylemi sonucu ortaya çıkan tüm ölüm vakaları için kullanılır. Durkheim açısından intihar, iki sosyal güç arasındaki dengesizlik derecesine dayanan dört türe ayrılır: Egoist intihar, fedakâr intihar, anomik intihar ve kadercî intihar. Araştırmasının sonuçlarından biri de "bekâr olanlar için cinsel ilişki içinde olanlardan daha fazla" olduğu yönündedir. Ayrıca eğitim düzeyi ne kadar yüksek olursa bireyin intiharı seçme ihtimalinin de o kadar yüksek olduğu sonucuna vardı. Ancak Durkheim, bir bireyin dini ile intihar oranı arasında, bireyin eğitim seviyesinden daha fazla korelasyon olduğunu tespit etmiştir (Pickering, 2000, s. 25).

Türkiye'deki gençlerin yakın ilişki kurma süreçlerinde karşılaştığı bazı güçlükler çeşitli faktörlere dayanmaktadır. Bu zorluklar, kültürel, toplumsal, ekonomik ve bireysel dinamiklerden kaynaklanabilir. Türkiye'de geleneksel toplumsal normlar, gençlerin ilişki kurma süreçlerini etkileyebilir. Ailelerin ve toplumun beklentileri, gençlerin ilişki kurma kararlarını şekillendirebilir ve bazen bu beklentilere uymak gençler için zorlu olabilir. Geleneksel cinsiyet rolleri, gençler arasındaki ilişkilerde belirgin olabilir. Bu, gençlerin ilişkilerinde beklenen davranışlara uyum sağlamak veya bu rollerden sapmak istememelerine neden olabilir. Gençler, eğitim ve kariyer hedeflerine odaklanma baskısı altında olabilirler. Bu durum, ilişki kurma sürecini ertelemelerine veya bu süreçte sorunlar yaşamalarına neden olabilir. İletişim becerileri, gençlerin ilişki kurma sürecinde önemli bir faktördür. Teknolojinin yaygın kullanımıyla birlikte, sanal iletişim gerçek dünya iletişimini olumsuz etkileyebilir. Ekonomik zorluklar, gençlerin sosyal aktivitelerde bulunma ve potansiyel partnerlerle etkileşimde bulunma yeteneklerini sınırlayabilir. Bu durum, gençlerin sosyal çevrelerini genişletme konusunda zorluk yaşamalarına neden olabilir. Türkiye'nin çeşitli kültürel ve dini gruplara ev sahipliği yapması, gençler arasında farklı kültürel ve dini geçmişlere sahip olmalarına neden olabilir. Bu farklılıklar, ilişki kurma sürecinde anlayış ve uyum sorunlarına yol açabilir. Gençlerin ailelerinden beklentileri, ilişki kurma sürecini etkileyebilir. Aile baskısı veya aile onayı arayışı, gençlerin kendi duygusal ihtiyaçlarına uygun bir ilişki kurma konusunda güçlük yaşamalarına neden olabilir. Gençler, modern yaşam tarzları ile geleneksel değerler arasında denge kurma çabası içinde olabilirler. Bu çatışma, ilişkilerinde uyum sorunlarına yol açabilir. Bu faktörler, gençlerin Türkiye'de ilişki kurma sürecinde karşılaşılabileceği zorlukların sadece birkaç örneğidir. İlişki kurma konusundaki bu güçlükler, bireylerin kişisel deneyimlerine, aile yapısına ve yaşadıkları toplumsal çevreye bağlı olarak değişiklik gösterebilir.

Türkiye'deki gençlerin yakın ilişki kurma becerilerindeki artış, çeşitli faktörlere dayanmaktadır. Bu olumlu değişimler, toplumda yaşanan dönüşümler, eğitim, teknoloji ve kültürel etkileşimler gibi çeşitli etmenlerden kaynaklanmaktadır. Gençler arasında eğitim düzeyinin artması, iletişim becerilerini geliştirmeye yönelik fırsatları beraberinde getirebilir. Eğitim, gençlerin duygusal zekâlarını ve sosyal becerilerini güçlendirebilir. İnternet ve sosyal medyanın yaygın kullanımı, gençlere farklı sosyal çevrelerle etkileşimde bulunma fırsatı sunar. Bu, iletişim becerilerini geliştirmelerine ve çeşitli ilişkiler kurmalarına katkıda bulunabilir. Küreselleşme ve çeşitlenen kültürel etkileşimler, gençlerin farklı dünya görüşleri ve bakış açılarıyla tanışmalarına olanak tanır. Bu, empati ve anlayış becerilerini geliştirebilir. Toplumsal normlardaki evrimsel değişimler, gençlerin ilişki kurma konusunda daha özgür ve esnek olmalarına olanak sağlayabilir. Bu, geleneksel cinsiyet rolleri ve ilişki normlarına daha açık bir yaklaşım getirebilir. Gençler arasında mental sağlık ve psikolojik destek konularındaki farkındalığın artması, bireylerin duygusal ihtiyaçlarını anlamalarını ve başkalarıyla daha sağlıklı ilişkiler kurmalarını teşvik edebilir. Gençlerin kariyer hedeflerine

odaklanması ve ekonomik bağımsızlık kazanma çabaları, kişisel gelişimlerine ve güven duygularına katkıda bulunabilir. Bu, sağlıklı ilişkiler kurma yeteneklerini artırabilir. Modern eğitim metotları, öğrencilere iletişim ve ilişki becerilerini geliştirmeleri için interaktif fırsatlar sunabilir. Bu, gençlerin sosyal etkileşimleri daha etkili bir şekilde yönetmelerine yardımcı olabilir. Gençler arasında artan toplumsal farkındalık ve aktivizm, duyarlılık, empati ve başkalarıyla iş birliği yapma konusundaki becerilerini artırabilir. Bu faktörlerin bir araya gelmesi, Türkiye'deki gençlerin ilişki kurma becerilerindeki artışı etkileyen faktörlerdir. Ancak, her birey farklı deneyimlere sahip olduğu için, bu etmenlerin etkisi bireyden bireye değişebilir.

Sonuç

Bu makale, Türkiye toplumunda evlilik ve aile yapılarının sosyolojik ve psikolojik perspektiften nasıl değiştiğini kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Türk toplumunun tarihsel süreçler boyunca geçirdiği sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerin evlilik ve aile kurumları üzerindeki etkilerini ortaya koyarak, geleneksel ve modern yapılar arasındaki etkileşimi ve çatışmaları derinlemesine incelemiştir. Araştırmanın temel bulguları, Türkiye'deki evlilik ve aile yapılarının dinamik bir dönüşüm sürecinde olduğunu göstermektedir. Geleneksel geniş aile yapısının yerini, giderek daha fazla çekirdek aileye bıraktığı; kadınların toplumsal rollerindeki değişimin, evlilik ve aile ilişkilerini köklü bir şekilde etkilediği belirlenmiştir. Kadınların eğitim seviyelerinin artması, iş hayatına katılım oranlarının yükselmesi ve bireysel özgürlüklerine daha fazla önem vermeleri, evlilik ve aile yapılarında gözle görülür değişikliklere yol açmıştır.

Evlilik kurumundaki bu değişimler, aynı zamanda evlilik içi ilişkilerin doğasını da değiştirmiştir. Geleneksel olarak daha hiyerarşik ve erkek egemen bir yapıya sahip olan evlilikler, daha eşitlikçi ve demokratik ilişki modellerine dönüşmektedir. Bu dönüşüm, evlilikteki rol ve sorumluluk dağılımını yeniden tanımlarken, çiftler arasındaki iletişim ve etkileşimin kalitesini de artırmaktadır. Makale ayrıca, toplumsal cinsiyet rollerinin evlilik ve aile yapıları üzerindeki etkilerini ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Türkiye'de toplumsal cinsiyet normları ve beklentileri değişmekte, bu da aile içi rollerin ve ilişkilerin yeniden şekillenmesine neden olmaktadır. Erkekler ve kadınlar arasındaki iş bölümü, çocuk bakımı ve ev işlerine katılım gibi konularda daha dengeli ve paylaşımcı bir yaklaşım benimsenmektedir. Bu durum, aile içi ilişkilerin daha işbirlikçi ve tatmin edici olmasına katkıda bulunmaktadır.

Çocuk yetiştirme pratiklerindeki değişimler de araştırmanın önemli bulguları arasında yer almaktadır. Geleneksel olarak daha otoriter bir yapıya sahip olan çocuk yetiştirme yöntemleri, günümüzde daha demokratik ve çocuğun bireysel gelişimini destekleyici yaklaşımlarla yer değiştirmektedir. Ebeveynlerin çocuklarıyla kurduğu ilişkiler, daha fazla iletişim ve anlayışa dayalı bir şekilde değişmekte, bu da aile içindeki bağların güçlenmesine olanak tanımaktadır. Bu araştırma, Türkiye'deki evlilik ve aile yapılarının modernleşme sürecindeki dönüşümünü anlamak için önemli bir katkı sunmaktadır. Sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlerin etkisiyle, geleneksel aile yapıları değişime uğramakta, yeni aile modelleri ortaya çıkmaktadır. Bu değişimler, toplumsal dinamikleri derinden etkilemekte ve gelecekteki evlilik ve aile yapılarının nasıl şekilleneceğine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye toplumunda evlilik ve aile yapıları, sosyolojik ve psikolojik perspektiften incelendiğinde, büyük bir dönüşüm sürecinde olduğu görülmektedir. Geleneksel normlar ve değerler modern yaşam tarzlarıyla etkileşim halindedir ve bu etkileşim, evlilik ve aile ilişkilerinde dinamik değişimlere yol açmaktadır. Kadınların rolü, toplumsal cinsiyet normları, çocuk yetiştirme pratikleri ve evlilik kurumu gibi konulardaki değişimler, Türkiye toplumunun sosyal dokusunu yeniden şekillendirmekte ve bu konuda yapılan akademik çalışmalar, toplumsal dinamiklerin anlaşılması ve yönlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu makale, Türkiye'deki evlilik ve aile yapılarının sosyolojik-psikolojik

perspektiften anlaşılmasına dair kapsamlı bir bakış sunarak, bu alandaki literatüre değerli bir katkı sağlamaktadır. Evlilik, iki ruhun ortak bir hikâye yazma arzusudur; bu hikâye bazen fırtınalı, bazen huzurlu, ama her zaman anlam doludur. Aile, bireyin ilk okulu, en güvenli limanı ve yaşam boyu sürecek dayanışma duygusunun kaynağıdır. Türkiye’de evlilik, sadece iki insanın birleşmesi değil, aynı zamanda iki ailenin kültürel ve duygusal bütünleşmesidir. Yakın ilişkiler, hayatın zorluklarına karşı oluşturulan bir kaledir; burada sevgi, anlayış ve hoşgörü en güçlü savunma silahlarıdır. Birlikte yaşlanmak, gençken alınan en güzel kararlardan biridir; zira yaşlandıkça, birlikte geçirilen her yılın değeri artar. Evlilikte en önemli unsurlar, sevgi ve saygıdır; bunlar olmadan nefrete dönüşen küçük anlaşmazlıklar büyük yaralara yol açabilir. Türkiye toplumunda aile, bireylerin kendilerini ifade edebildikleri, sevgi ve şefkatle büyüdükleri bir yuva olarak görülür. Aile içinde iletişim, sevgi kadar önemlidir; doğru iletişim, ilişkileri güçlendirir ve anlaşmazlıkları çözer. Türkiye’de evlilik, toplumsal normlar ve kültürel değerlerle şekillenir; bu değerler, evliliklerin temelinde yatan gücü oluşturur. Aile bağları, bireyin kimliğinin ve toplumsal rollerinin şekillendiği bir çerçevedir; burada kurulan güçlü ilişkiler, bireyin hayat boyu yanında olur. Yakın ilişkilerdeki duygusal bağlar, bireyin psikolojik sağlığını ve genel yaşam memnuniyetini artıran temel unsurlardır.

Kaynakça

- Ainsworth, M. D., & Marvin, R. S. (1995). On the shaping of attachment theory and research: An interview with Mary DS Ainsworth (Fall 1994). *Monographs of the society for research in child development*, 3-21.
- Akyaz, E. (2023). Mizaçsal farkındalık sahibi olmanın yakın ilişkilerde aldatma ve affetme eğilimleri üzerindeki rolünün anlaşılması (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Antonucci, T. C., Ajrouch, K. J., & Birditt, K. S. (2014). The convoy model: Explaining social relations from a multidisciplinary perspective. *The Gerontologist*, 54(1), 82-92.
- Atak, H., & Taştan, N. (2012). Romantik ilişkiler ve aşk. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(4), s. 520-546.
- Aydemir, M. A., & Tecim, E. (2012). Türk toplumunda aile ve dinin sosyal sermaye potansiyeli. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28), s. 43-59.
- Aydın, Ş. (2023). Yakın ilişkilerde ayrılık sonrası ısrarlı takip ve psikolojik etkileri (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Ayyıldız, Naz Tuğba. (2023). İlişkisiz, Mutlu, Huzurlu. Erişim adresi: <https://yakiniliskiler.com/8148-%C4%B0li%C5%9Fkisiz-Mutlu-Huzurlu> (23.01.2024).
- Baltacıoğlu, S. (2016). Genç yetişkinlerin bağlanma stillerinin, yakın ilişkilerindeki psikolojik eğilimlerinin ve ilişki inançlarının incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Barış, Ş. (2021). Çok eşli evlilikten doğmuş kişilerin yakın ilişkilerindeki bağlanma stillerinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bayer, A. (2020). Modernleşme sürecinde aile: Değişen annelik ve babalık. *Tevilat*, 1(1), s. 35-60.
- Berk, R. A., & Berk, S. F. (1983). Supply-side sociology of the family: The challenge of the new home economics. *Annual review of sociology*, 9(1), s. 375-395.

- Bozkurt, R. M. (2019). Üniversite öğrencilerinin yaşam kalitesi ile yakın ilişkilerdeki eğilimleri ve yetersizlik duygusu arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bretherton, I. (2013). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. In *Attachment theory* (pp. 45-84). Routledge.
- Chafetz, J. S. (Ed.). (2006). *Handbook of the Sociology of Gender*. Springer Science & Business Media.
- Chambers, D., & Gracia, P. (2021). *A sociology of family life: Change and diversity in intimate relations*. John Wiley & Sons.
- Cheal, D. (2002). *Sociology of family life* (p. 104). Basingstoke: Palgrave.
- Cherniss, C., Extein, M., Goleman, D., & Weissberg, R. P. (2006). Emotional intelligence: what does the research really indicate?. *Educational psychologist*, 41(4), 239-245.
- Cin, H. (1974). *İslam ve Osmanlı hukukunda evlenme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
- Çiftçi, M. N. (2023). Zelizer'in teorileri ışığında yakın ilişkilerde paranın sosyal anlamı: Çift gelirli haneler üzerine nitel bir araştırma (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çoban, Y. (2021). Romantik ilişkisi olan bireylerin çocukluk çağı küçük travmaları ile yakın ilişkileri arasındaki ilişkide çocukluk çağı küçük travma etkilerinin aracı rolü (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dedeoğlu, D. (2023). Yakın ilişkilerle ilgili eğilimler ile pozitif şemalararasındaki ilişkiler (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Dorrance, Hall, E., & Scharp, K. M. (2021). Communicative predictors of social network resilience skills during the transition to college. *Journal of Social and Personal Relationships*, 38(4), 1238-1258.
- Durak, R. (2023). Çocukluk çağı travmaları ile kendini susturma, yakın ilişkilerdeki yaşantılar ve romantik aşk mitleri ilişkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Duran, B. (2021). Sosyal kaygısı olan ve olmayan bireylerde erken dönem uyum bozucu şemalar ve yakın ilişkilerde bağlanma düzeylerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Ede, Ö. D. (2021). Üniversite öğrencilerinde bağlanma boyutları, yakın ilişkiler ve kıskançlık düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Lefkoşa.
- Erden, A. D. (2016). Kendini izleme tarzı, yakın ilişkilerde yaşanan kaygı ve algılanan eş davranışlarının evlilik doyumu üzerine etkisinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ezer, Z. (2022). Beliren yetişkinlerde ebeveynleşme ve siber flört istismarı: Yakın ilişkilerde kaygılı ve kaçınmacı bağlanmanın doğrudan ve dolaylı rolü (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Faraji, H. (2016). Üniversite öğrencilerinde çocukluk çağı travması, yakın ilişkilerdeki psikolojik eğilimler ve romantik ilişkilerdeki istismar davranışının incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Farrell, B., VandeVusse, A., & Ocobock, A. (2012). Family change and the state of family sociology. *Current Sociology*, 60(3), s. 283-301.

- Filiyeva, U. (2018). *Türkiye'ye evlilik yolu ile göç olgusu Türk ve Rus basınında algılanışı ile Rus kadın göçü* (Master's thesis, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Fletcher, G. J., & Fitness, J. (Eds.). (2014). *Knowledge structures in close relationships: A social psychological approach*. Psychology Press.
- Forstie, C. (2017). A new framing for an old sociology of intimacy. *Sociology compass, 11*(4), s. 1-14.
- Gençer, İ. (2019). Yetişkinlerde aile bütünlük duygusu ve benlik saygısının yakın ilişkiler üzerindeki etkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Goddard, N. (2012). Human personality development. *Core Psychiatry, 55-61*.
- Gottman, J. (2017). The natural principles of love. *Journal of Family Theory & Review, 9*(1), 7-26.
- Gül, M. (2019). Madde kullanan ve kullanmayan yetişkinlerde kişilerarası yetkinlik düzeyleri ile yakın ilişkilerdeki yaşantılar arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Haliç Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Güler, D. (1992). Aile kavramının tarihsel gelişimi ve Türk toplum yaşantısında aile. *Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi, 11*(11), s. 51-76.
- Günay, G., & Bener, Ö. (2011). Kadınların toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde aile içi yaşamı algılama biçimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Vol: 153*. s. 157-171.
- Güven, P. (2015). Üniversite öğrencilerinde yaşamın amacı ve anlamı ile yaşam doyumu ve yakın ilişkiler (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Güvenir, B. (2020). Üniversite öğrencilerinin yakın ilişkilerde şiddete yönelik tutumlarını yordayan değişkenlerin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Güzel, İ. (2016). Yakın ilişkilerde aldatma ve affetme eğiliminin şema terapi modeli çerçevesinde incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Helvalı, H. H. (2019). Erken dönem uyumsuz şemalar ile yeme tutumu arasındaki ilişkide yakın ilişkilerin, vücut algısının ve benlik saygısının aracı rolü (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İlericiler, N. K. (2015). Evlilik uyumunu açıklamada yakın ilişkilerde bağlanma, erken dönem uyum bozucu şemalar ve psikolojik travmanın rolü (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İnci, S. B. (2015). Esrar bağımlılarında algılanan ebeveyn kabul reddinin, psikolojik uyumları ve yetişkinlikteki yakın ilişkiler üzerindeki etkilerinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kabakaş, B. (2016). Kronik böbrek yetmezliği olup hemodiyaliz alan 20-65 yaş arası bireylerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin, bireylerin mutluluk düzeyleri ve yakın ilişkilerdeki yaşantıları üzerindeki etkisinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kalender, Z. (2017). Üniversite öğrencilerinin yakın ilişkilerinde ayrılık kaygısı ile oluşan otomatik düşüncelerin bağlanma stilleri açısından incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kasap, M. (2020). Yakın ilişkilerde belirsizliğe tahammülsüzlüğün irrasyonel inanışlar ve temel psikolojik ihtiyaçlarla ilişkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

- Kaya, E. (2022). Üniversite öğrencilerinin yakın ilişkilerindeki yüklenme stilleri ile psikolojik eğilimleri arasındaki ilişki (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kayaturan, N. Ö. (2018). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu tanılı erişkinlerde; belirti profili, belirti şiddeti, çalışma belleği, yakın ilişkilerde işlevsellik düzeyinin birbiri ile ilişkisinin incelenmesi (Yayımlanmamış tıpta uzmanlık tezi). Sağlık Bilimleri Üniversitesi İstanbul Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Has. Eğt. ve Arş. Hastanesi, İstanbul.
- Ketokivi, K. (2012). The intimate couple, family and the relational organization of close relationships. *Sociology*, 46(3), s. 473-489.
- Kılıç, M. (2020). *Yakın İlişkiler: Psikoterapi Odasından Öyküler*. İzmir: Duvar Yayınları.
- Kıvanç, S. (2022). Yakın ilişkilere güncel bir bakış: Çevrimiçi buluşma uygulamaları kullanım motivasyonlarının ilişki sonlandırma stilleri üzerindeki etkisi ve karanlık üçlü kişilik özelliklerinin rolü (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Kollektif. (2023). *Yakın İlişkiler Psikolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kunter, E. (2021). Yakın ilişkilerdeki psikolojik şiddet ve duygusal yeme arasındaki ilişkinin sosyal destek düzenleyici değişkeni ile birlikte incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Levinger, G. (1980). Toward the analysis of close relationships. *Journal of experimental social psychology*, 16(6), s. 510-544.
- Mert, K. (2023). Üniversite öğrencilerinin yakın ilişkilerde çiftler arası şiddet kabul düzeyleri ile psikolojik sağlamlıkları arasındaki ilişkisinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Metinoğlu, E. D. O. (2020). Yetişkinlerde benlik ayırılmasının yakın ilişkilerde bağlanma boyutları ve yalnızlık ile ilişkisinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Milardo, R. M., Johnson, M. P., & Huston, T. L. (1983). Developing close relationships: Changing patterns of interaction between pair members and social networks. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(5), s. 964.
- Mitrani, N. (1999). Yakın ilişkilerde ilişki içindeki benlik temsili (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Moisuc, A., & Brauer, M. (2019). Social norms are enforced by friends: The effect of relationship closeness on bystanders' tendency to confront perpetrators of uncivil, immoral, and discriminatory behaviors. *European Journal of Social Psychology*, 49(4), s. 824-830.
- Nazlı, A. K. (2015). Kişilerarası çekicilik açısından yakın ilişkilerde güç temsilleri: Superman filmleri üzerine bir inceleme (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ölmez, D. (2021). Yakın ilişkilerde kaygı ve kaçınma boyutlarının bağlanma stilleri ve çocukluk çağı travmalarıyla ilişkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özarlan, S. (2020). Evlilik yaşı ve içerdiği sorunlar. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, (14), s. 249-259.
- Özçiçek, Y. T. (). Çocukluk çağı travması ile yakın ilişkilerde görülen duygusal istismar arasındaki ilişkide yaşantısal kaçınmanın aracı rolü (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Özdemir, Ö. D. (2023). Yakın ilişkiler odaklı psikoeğitim programının bağlanma stilleri, duygu düzenleme ve romantik ilişki inançlarına etkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.

- Özkul, K. (2020). Yakın ilişkilerde sahtekarlık: Karanlık üçlü kişilik özelliklerinin ve yetişkin bağlanma stillerinin, sadakatsizlik algısına etkisi (Yayımlanmamış doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Parasuraman, R., & Miller, C. A. (2004). Trust and etiquette in high-criticality automated systems. *Communications of the ACM*, 47(4), 51-55.
- Pickering, W. S. F. (2000). Geoffrey walford; british centre for Durkheimian studies. *Durkheim's Suicide: A Century of Research and Debate*. Psychology Press.
- Rook, K. S. (1990). Parallels in the study of social support and social strain. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 9(1), 118-132.
- Safilios-Rothschild, C. (1969). Family sociology or wives' family sociology? A cross-cultural examination of decision-making. *Journal of Marriage and Family*, 31(2), s. 290-301. <https://doi.org/10.2307/349945>.
- Sağlam, E. (2016). *Evlilik uyumunu etkileyen faktörler: Bağlanma stilleri ve aleksitimik özellikler* (Master's thesis, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Scanzoni, L., & Scanzoni, J. (1976). *Men, women and change: A sociology of marriage and family*. McGraw-Hill.
- Sezen, L. (2005). Türkiye'de evlenme biçimleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11(27), s. 185-195.
- Sipahi, M. (2022). Yakın ilişkilerde bağlanma stilleri ve duygu düzenleme gücü arasındaki ilişkide irrasyonel inançların aracılık etkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Rumeli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Siregar, I. (2022). The relationship between conflict and social change in the perspective of expert theory: A Literature Review. *International Journal of Arts and Humanities Studies*, 2(1), s. 09-16.
- Stanley, S. M., & Markman, H. J. (1992). Assessing commitment in personal relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 595-608.
- Sucu, Ö. (2022). Yetişkin bireylerde ilk nesne ilişkileri ve reddedilme duyarlılığı ile yakın ilişkiler arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sürenkök, Gizem. (2019). Yakın ilişkilerin de bilimi var. Erişim adresi: <https://haberler.bogazici.edu.tr/tr/haber/yakin-iliskilerin-de-bilimi-var> (24.01.2024).
- Sürenoğlu, S. (2021). Imago çift atölyesinin yakın ilişkilerde psikolojik eğilimler ve bağlanma üzerine etkisi: Deneysel bir çalışma (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Tavas, L. (2020). Anne baba reddi olan ve olmayan üniversite öğrencilerinde yakın ilişkilerle ilgili psikolojik eğilimler ve aldatma eğilimleri arasındaki ilişkinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Tecdelioğlu, E. G. (2021). Yakın ilişkilerde gelişmeleri kaçırma korkusu ve duygusal yalnızlık arasındaki ilişkiyi açıklamada partner sosyotelizminin aracı rolü (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gaziantep.
- Tekin, M. S. (2020). Madde kullanım bozukluğu tanımlı hastaların yakın ilişkilerde bağlanma stilleri, duygu düzenleme gücü ve bilinçli farkındalık düzeylerinin tedavi motivasyonlarını yordayıcı etkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Tezel Şahin, F., & Cevher, F. N. (2007). Türk toplumunda aile-çocuk ilişkilerine genel bir bakış. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 38. ICANAS*, Ankara, Türkiye, 2007, Ankara, Türkiye, 10 - 15 Eylül 2007, s. 775-790.

- Thies, F., Wessel, M., & Benlian, A. (2016). Effects of social interaction dynamics on platforms. *Journal of Management Information Systems*, 33(3), s. 843-873.
- Tokgöz, T. (1999). Karşı cinsle yakın ilişkilerde çatışma: Batılılaşmanın Türk üniversite öğrencilerinin 'genişleyen benlik'i üzerindeki etkileri (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TUİK. (2022). *İstatistiklerle aile*. Ankara: TUİK Yayınları.
- TUİK. (2022). *İstatistiklerle gençlik*. Ankara: TUİK Yayınları.
- TUİK. (2023). *Evlenme ve boşanma istatistikleri*. Ankara: TUİK Yayınları.
- Ünal, K. (2020). Kronik idiyopatik ürtiker hastalarında çocukluk çağı olumsuz yaşantıları, yakın ilişkiler ve duyguların regülasyonu arasındaki ilişki (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Gedik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Varol, C. (2018). Kişilerarası ilişkiler psikoterapisi eğitimi almanın, subjektif mutluluk, empati, duyguları ifade etme ve yakın ilişkilerde yaşantılar üzerindeki etkisinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Wharton, A. S. (2009). *The sociology of gender: An introduction to theory and research*. John Wiley & Sons.
- Wheeler, L., Reis, H., & Nezlek, J. B. (1983). Loneliness, social interaction, and sex roles. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45(4), s. 943.
- Yayla, B. (2022). Genç yetişkinlerin yakın ilişkilerde öznel mutluluk, eş seçimine dair inançlar ve duyguları yönetme becerileri arasındaki ilişki (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yeter, S. C. (2022). Siber flört istismarının çelişik duygulu cinsiyetçilik ve yakın ilişkilerde şiddete yönelik tutumlarla ilişkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.
- Yılmaz, C. (2011). Türkiye'de kırdan kente göç sürecinde etkili olan faktörlerden biri; evlilik yoluyla göç. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(21), s. 221-232.
- Yılmaz, K. P. (2021). Genç yetişkinlerde çatışma stilleri, çocukluk çağı travmaları ve yakın ilişkiler: Karma bir araştırma (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- YÖK. (2024). Ulusal Tez Merkezi. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/> (22.01.2024).
- Yurtseven, C. S. (2019). Yetişkinlerde erken dönem uyum bozucu şemalar, yakın ilişkilerde psikolojik eğilimler ve aldatma arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.